

Науковий проект
*«Кривий Ріг: пам'ять міста
від витоків до сьогодення».*

*Усім нашим землякам, які
звитяжно і жертовно
наближали Перемогу й тим,
хто зберігає живу пам'ять
про лихоліття 1941-1945 рр.*

КРИВИЙ РІГ:
пам'ять міста 1941-1945 рр.
у документах і матеріалах

КРИВИЙ РІГ - 2018

УДК 94(477) «1941-1945»

К 82

Редакційна колегія наукового проекту «Кривий Ріг: Пам'ять міста від витоків до сьогодні.»: В.В.Стецкевич (гол. науковий редактор), – доктор історичних наук, професор; В.О. Шайкан – доктор історичних наук, професор; Р.П. Шляхтич - кандидат історичних наук, доцент.

Автори – упорядники (укладачі) тому «Кривий Ріг: Пам'ять міста 1941-1945 рр. у документах і матеріалах»: В.В.Стецкевич (гол. науковий редактор, керівник авторського колективу), В.О. Шайкан, Р.П. Шляхтич, А.О. Дробот, Е.М. Левченко, О.О. Мельник, І.А. Рукавіцин, Ю.Ю. Фасольняк, А.Є. Чубенко.

Рецензенти:

О.Є. Лисенко – док. іст. наук, проф., зав. відділом Інституту історії НАН України

О.Г. Перехрест – докт. іст. наук, проф. Черкаського національного університету

Д.М. Титаренко – докт. іст. наук, проф. Донецького юридичного інституту

Видання друкується за рішенням вченої ради ДВНЗ «Криворізький національний університет» - (протокол №6 від 27 лютого 2018р).

К 82 КРИВИЙ РІГ: Пам'ять міста 1941 – 1945 рр. у документах і матеріалах. В.В. Стецкевич, В.О. Шайкан, Р.П. Шляхтич та ін. / – Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «Криворізький національного університету», 2018 – 480 с., з іл.
ISBN 978-966-132-049-8

У науково-документальному виданні вміщено більше 250 джерел різного походження, у тому числі й офіційного, і серед таких - документи різноманітних органів як радянської влади та її державних установ і організацій, так і матеріали й документи окупаційних закладів; є у виданні й добірки матеріалів з періодичних видань, щоденники, спомини очевидців і перекази свідків подій, передруки з архівних першоджерел тощо; значна частина вміщених у збірнику документів і матеріалів уведена до наукового обігу вперше; усі вони розкривають маловідомі сторінки історії міста в роки навали, а частини й відкривають геть нові, незнанні раніше епізоди війни. Видання розраховане на широкий загал дослідників і небайдужих до історії ріднокраю пошуковців.

УДК 94 (477) «1941-1945»

© Стецкевич В.В., Шайкан В.О., Шляхтич Р.П., Дробот А. О, Левченко Е.М., Мельник О.О., Рукавіцин І. А., Фасольняк Ю.Ю., Чубенко А.Є., 2018

© Стецкевич В.В. – археографічний огляд, 2018

ISBN 978-966-132-049-8

© Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2018

ЗМІСТ

I. ПЕРЕДМОВА ФАХІВЦЯ	16
II. ВСТУП: АРХЕОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД	18
III. Розділ 1. ПЕРЕДДЕНЬ ТА ПЕРШІ 7 ТИЖНІВ ВІЙНИ	37
1. Обращение ВЦСПС ко всем работникам, инженерам, техникам и служащим, ко всем членам советских профсоюзов.....	38
2. Указ Президиума Верховного Совета СССР « О переходе на рабочий день, на семидневную рабочую неделю и запрещении самовольного отлучения рабочих и служащих с предприятий и учреждений».....	39
3. Добірка матеріалів з газети «Червоний гірник» за 22 червня 1941 р.....	41
4. Указ Верховного Совета СССР об объявлении в отдельных местностях СССР военного положения.....	51
5. Указ Президиума Верховного Совета СССР о мобилизации военнообязанных.....	51
6. Добірка матеріалів газети «Червоний гірник» за 24 червня 1941 р.....	52
7. Сообщение газеты «Днепровская правда» о массовых митингах в Криворожском железнодорожном бассейне.....	78
8. Сообщение газеты «Днепровская правда» о трудовом подъеме на шахте им. Ильча.....	79
9. Информация о массовых митингах в Кривом Роге.....	80
10. Постановление Днепропетровского обкома КП(б)У о создании резервных госпиталей в городах области.....	80
11. Из информации Днепропетровского обкома партии ЦК ВКП(б) о патриотическом подъеме трудящихся области в первые дни войны.....	81

12. Сообщение о массовой записи жителей Кривого Рога в народное ополчение.....	82
13. Постановление Днепропетровского обласного Комитета КП(б) Украины о прекращении издания многотиражных газет.....	83
14. Постановление военного совета Южного фронта о медицинском и материальном обеспечении эвакуируемого населения.....	84
15. Из политинформации Днепропетровского обкома КП(б)У о политическом состоянии в области.....	86
16. Фрагмент из телетайпного сообщения генерал-майора Покровского о задаче поставленной И. Сталиным по укреплению обороны на правом берегу Днепра.....	87
17. Була така будова... (Фрагменти споминів Валентина Осинського).....	88
18. Справка Городского Комитета Компартии Украины о строительстве оборонительных сооружений и формировании отрядов народного ополчения.....	90
19. Заметки о строительстве южного участка Криворожского оборонительного укрепрайона (июль-август 1941 года) Г. Кирносова.....	100
20. Испытание на выдержанность (Воспоминания Сингирцова Василия Семеновича).....	107
21. Сообщение о воскреснике железнодорожников Долгинцевского отделения Сталинской дороги.....	109
22. Оперативная сводка штаба Южного фронта.....	109
23. Боевое донесение штаба Южного фронта начальнику Генерального штаба Красной Армии.....	110
24. Боевое донесение штаба Южного фронта начальнику Генерального штаба Красной Армии.....	111
25. Истребительные батальоны Кривого Рога в период оборонительных боев Красной Армии.....	112
26. Воспоминания Сикорского Павла Ивановича участника обороны Кривого Рога.....	113

27. Сведения о гибели полковника Кудрявцева М.А.....	117
28. Сведения о пребывании полковника Кудрявцева М.А. в немецком плену.....	118
29. Справка об исключении полковника Кудрявцева из списка погибших.....	120
30. Звернення-заклик членів похідних груп ОУН до червоно-армійців воювати за Українську Соборну Державу.....	121
31. «Пам'ятка радянському військовополоненому».....	122
32. Немецкая листовка-пропуск для солдат и офицеров Красной Армии.....	123
IV. Розділ 2. ОКУПАЦІЯ (від 15 серпня 1941 р. до кінця лютого 1944 р.).....	126
33. Адміністративно-територіальний поділ Генеральної Округи «Дніпропетровськ» 1941-1944 рр.....	127
34. Фрагмент щоденника німецького солдата 35 полка 25-ї мотодивізії.....	127
35. Об'ява Міської управи про реєстрацію населення у відділі праці.....	128
36. Об'ява управи міста Кривого Рогу.....	129
37. Директива Рейхсміністра окупованих Східних областей про уведення надзвичайних каральних заходів до місцевого населення.....	130
38. Ознайомлення про заборону підвищення цін (розпорядження військового коменданта міста).....	131
39. Аркуші попередніх цін (з розпорядження коменданта міста).....	132
40. Оголошення про перепис населення.....	136
41. Оперативная сводка немецкой комендатуры о положении в г. Кривой Рог.....	137
42. Постанова Міської Управи (про перейменування вулиць міста).....	149
43. Повідомлення про наліт радянської авіації на Кривий Ріг.....	160

44. Тимчасове положення про правовий (юридичний) відділ при Управлінні міста	160
45. Постанова Криворізької Міської Управи про облік населення	161
46. Оголошення Криворізької міської управи до населення міста Кривого Рогу та його околиць про святкові дні в місті	162
47. Оголошення про конкурсне обрання в Педагогічному інституті	164
48. Показання Ярового З. И. о работе пединститута	164
49. Показання Назаренка Я.С. о капеле бандуристов в Кривом Роге во время оккупации	166
50. Продолжение показаний Назаренка Я. С.	168
51. Сообщение Совинформбюро о злодеяниях оккупантов в г. Кривом Роге	171
52. Положення про порядок реалізації майна залишеного жидами та комуністами	173
53. Приказ командования Вермахта о введении системы заложников и смертной казни за повреждение средств связи	174
54. Наказ коменданта міста про утримання собак	175
55. Сведения о настроении населения Криворожья (по состоянию на 15 октября 1941 г.)	176
56. Показання полица Я. Собко о массовых расстрелах в районе шахты №5	185
57. Розпорядження Рейхкомісара Коха про збирання податків за радянськими законами й постановами	189
58. Таблиця-Додаток до спеціальної постанови №4 «Про порядок збору податків та інших грошових стягнень з населення на території Рейхкомісаріату «Україна» (для обчислення помісячного прибуткового податку)	190
59. Розпорядження Криворізької міської управи про перестрацію паспортів	193

60. Ухвала Криворізької Міської Управи про обов'язкову реєстрацію всякого пального.....	194
61. Ухвала Криворізької міської управи про перейменування вулиць.....	195
62. Розпорядження Польової Комендатури про заборону цивільному населенню ходити вулицями міста.....	196
63. Прохання здавати заборонену більшовиками літературу.....	196
64. Цінні виграші.....	196
65. Відкрито дитячий садок.....	197
66. Гарна ініціатива (І.Шаблій).....	198
67. Цікаві й рідкісні твори має читальня ВНО.....	199
68. В. Олійник «Справа всіх українців».....	200
69. Воспоминання о Криворожском концлагере военнопленного Е.М.Платонова.....	202
70. Інформаційна довідка щодо розташування підрозділів 444-й дивізії охорони у Кривому Розі станом на 5. 11. 41 р.....	203
71. Повідомлення про прибуття та заміну німецьких охоронних підрозділів на румунські.....	203
72. Оперативная сводка от 7 ноября 1941 года.....	204
73. Радиограмма № 3169.....	205
74. Информация об открытии биржи труда.....	206
75. Из письма инспектора по вооружению начальнику отдела вооружения Верховного командования нацистской Германии о доведении норм потребления продовольствия населением Украины до минимума.....	207
76. Оголошення про реєстрацію колишнього румунського населення.....	207
77. Лист Косого Андрія Яковича з концтабору м. Кривий Ріг, переданий на Вінниччину дружині Нонні Семенівні Косій.....	208
78. Оголошення Криворізької міської управи	

про реєстрацію гірників для відправки у Німеччину.....	210
79. Листи з німецької неволі.....	211
80. Лист Величка Петра Дем'яновича з жилого табору м. Кастроп-Раукель (Німеччина) до батьків у Кривий Ріг.....	217
81. Лист Величка Петра Дем'яновича м. Кастроп-Раукель (Німеччина) до батьків у Кривий Ріг від 8 грудня 1942 р.	217
82. Лист з Німеччини остарбайтера Комар Миколи Йосиповича дружині Ганні у Кривий Ріг.....	218
83. Лист начальника освіти Дніпропетровської обласної Управи професора Козара до директорів шкіл.....	220
84. Подання про відкриття на Криворіжжі професійних сільськогосподарських шкіл.....	221
85. Заклик окупаційної влади до населення Рейхскомісаріату «Україна» їхати на роботу в Німеччину.....	222
86. Постанова Рейскомісара України про застосування репресивних заходів проти гірників, які ухиляються від праці.....	222
87. В студії художника Івана Кравченка.....	223
88. У скульпторки п. Лубенець.....	224
89. Важливий захід.....	224
90. Робота Довгинцевської управи та майбутнє її завдання.....	226
91. Розпорядження про доставку молока на збірні молочні пункти та до молочарень.....	230
92. 1942 г. Днепропетровська обласна управа, м. Днепропетровськ. Відомості про стан промислових підприємств в районах області.....	231
93. Постанова обласної Управи про порядок набуття прав юридичної особи.....	232
94. Список небажаної радянської художньої літератури в обсязі діяльності Відділу Пропаганди України.....	233
95. Розпорядження про обмеження переміни місця роботи від 4 березня 1942 р. Рейхскомісара України Коха.....	234

96. Голова Обласної управи професор Олійниченко до Криворізької районної управи (лист-роз'яснення).....	234
97. Розпорядження німецького командування м. Кривий Ріг про заборону перейменування вулиць.....	235
98. Відомості про підприємства генерального округу «Дніпропетровськ» на 1. IV. 1942 р. без міста Дніпропетровськ.....	236
99. Інструкція для сплати додаткової зарплатні робітникам народних шкіл, на підставі наказу Рейхскомісару України від 5/IV – 1942 р.....	239
100. Списки робітників на отримання хлібних карток.....	239
101. Ухвала про заборону продажу картин фюрера українськими художниками.....	240
102. Постанова генерального комісара України про запровадження смертної кари за надання допомоги військовополоненим.....	240
103. Об'ява про продаж будівельних матеріалів.....	241
104. Обовязкова постанова по боротьбі з ящуром (слинявкою).....	242
105. Оголошення коменданта Кривого Рогу про арешт 10 заручників за пошкодження кабельної проводки.....	243
106. Сведения о Криворожской школе полиции (фрагменты из протоколов допроса бывшего полицая Шабляя Ф. И.).....	245
107. Звіт поліції безпеки та СД про слухи що циркулюють в м. Київ та Україні.....	254
108. План заходів Українського штаба партизанського руху по посиленню бойової діяльності партизанських формувань на зимний період 1942 – 1943 гг.	255
109. Із листа О. Семиволоса в газету «Комуніст» про ударну працю криворізьких гірників на шахтах Урала.....	256

110. Оголошення про запис до технічної школи в м. Кривий Ріг.....	257
111. О настроении населения в генерал-комиссариате «Украина» и экономическом положении.....	258
112. Наказ Райхскомісара Україна Е.Коха про мобілізацію на роботу до Райху осіб 1923-1925 рр. народження.....	259
113. О работе в Кривом Роге организации «Винета».....	260
114. Справка о работе организации «ВИНЕТА».....	263
115. Показания Правецкой Е.К о работе организации «Винета» и театра в Кривом Роге.....	274
116. Оголошення про закриття театральних колективів в Кривому Розі.....	280
117. Повідомлення представника німецького командування про хід мобілізації робочої сили.....	281
118. Объявление немецкого командования о прядке празднования Пасхи 1943 г.	281
119. Об'ява Міської Допоміжної Управи про реєстрацію.....	283
120. Звернення Міської Управи до населення Кривого Рогу.....	284
121. Подборка материалов о проведенной работе по составлению сводных отчетов на «вопросник» областного Комиссара.....	285
122. Постанова генеральної округи «Дніпропетровськ» «Про разові збори».....	292
123. Заклик видавати ворожих агентів.....	294
124. Об'ява про свято визволення міста.....	295
125. Стаття бургомістра Кривого Рогу з нагоди річниці встановлення німецької влади.....	295
126. Об'ява про винесення смертних вироків.....	296
127. Передсмертні листи криворізьких підпільників: Миколи Решетняка, Груні Романової, Миколи Ходича, Анатолія Жовтухи, Леоніда Щербака.....	297
128. Повідомлення прокурора окупаційної влади м. Кривого Рога про страту підпільників.....	301

129. Указ Президії Верховної Ради Української РСР про нагородження медалями СРСР партизанів і учасників підпілля, які діяли в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. по Дніпропетровській області.....	302
130. Посвідчення про нагородження Решетняка Миколая Макаровича	303
131. Лист А. Жовтухи друзям-підпільникам.....	304
132. Воспитаники Пятнадцатой школы (вспоминания).....	305
133. Воспоминания о подпольщиках рудника им. Кагановича (ныне Сухая Балка) города Кривого Рога Бурцева В. Ф. и Лысяка И. Д.....	308
134. Фрагменты дневника Степанченко Азы Лавровны.....	310
135. Спомини професора П.Й. Федоренка про церковне життя в місті.....	319
136. Прыжок в ночи. Записки радистки Марии Поповой.....	320
137. Из речи знатного горняка Советской Украины И. П. Завертайло на третьем митинге представителей Украинского народа.....	324
138. Спомини очевидців про концтабір в селищі Кагановича (нині – селище Залізничне).....	325
139. За дальший розшук.....	328
140. ... Біля зупинки.....	329
141. Зрадники, вбивці, садисти.....	332
142. Свидетельства Олейника А. И. о жизни и работе во время оккупации.....	333

V. Розділ 3. ВИЗВОЛЕННЯ ТА ВІДБУДОВА

(жовтень 1943 р. – травень 1945 р.....)	339
143. Сообщение немецкого командования о начале подготовки обороны Кривого Рога.....	340
144. Оперативне донесення коменданта Кривого Рогу про наближення радянських військових частин до міста.....	340
145. Лист-запит Волошука Г. П. про підтвердження його статусу учасника війни 1941 – 1945 рр.....	341

146. О немецких разведывательных органах на Криворожье.....	344
147. Докладная записка о разоблаченной немецкой агентуре.....	347
148. Спогади мешканця Кривого Рогу О. П. Голдиша про танковий прорив у місто в жовтні 1943 року.....	349
149. Воспоминания бойца Андрущенко В. Л. о боях за город.....	354
150. Рассказ Голдиша Н.А. о боях за освобождение Кривого Рога.....	357
151. Бои за город (Из воспоминаний Титова И.С.).....	361
152. Жуков Иван Єфимович об освобождении города.....	363
153. Воспоминания Константинова К. Г. о боях в 1944 гг.	368
154. Рассказ Ольшевського Георгія Максимовича об участии в освобождении Кривого Рога.....	370
155. Пьянков Василий Николаевич о боях за Кривбасс.....	372
156. Письмо Белоброва П. Г. в Криворожский историко-краеведческий музей 5 февраля 1969 г.....	373
157. Воспоминания радиста Евсеенка Гр. М.....	375
158. Орехов Василий Романович об освобождении города (через 25 лет. . .).....	377
159. Рассказ Григолии Георгія Николаевича об участии в боях за Криворожье.....	380
160. П.И. Сикорский об освобождении гор. Кривого Рога.....	382
161. Приказ Верховного Головнокомандуючого об освобождении от немецко-фашистских захватчиков гор. Кривого Рога.....	383
162. О назначении начальника гарнизона города.....	385
163. Информация газеты «Красная звезда» об освобожденном городе.....	385
164. Шифровка № 519 о призыве в армию.....	388
165. Решение горисполкома о создании Чрезвычайных городских комиссий.....	389

166. Письмо воинов – фронтовиков криворожцам	389
167. Докладная записка о деятельности ОУНовцев на Криворожьи	390
168. Докладная записка о деятельности «Солидаристов» на Криворожьи	396
169. Докладная о задержании изменников Родины	398
170. Повідомлення про відновлення роботи газети «Червоний гірник»	399
171. Акт городской комиссии по расследованию злодеяний оккупантов в Кривой Рог	400
172. Подготовительные материалы к Акту об ущербе, причиненном оккупантами рудоуправлению им. Дзержинского треста «Кривбассруда»	402
173. Добірка актів про злодіяння окупантів на криворізькій землі (район – Жовтневий)	403
174. Из донесения политотдела 17-й воздушной армии политуправлению 3-го Украинского фронта о героизме летчиков в наступательных боях за освобождение населенных пунктов Николаевской области	419
175. Постановлеие ЦК КП(б)У о возобновлении деятельности руководящих органов местных Советов депутатов трудящихся в освобожденных районах Украины	421
176. Из постановления Военного Совета 3-го Украинского фронта о получении пролетных строений для мостов, изготовленных Днепропетровским заводом металлоконструкций	423
177. Из справки ЦК профсоюза рабочих железорудной промышленности Юга СССР в обком КП(б)У о работе профорганизаций Кривбасса	424
178. Звіт Криворізького міського відділу народної освіти за 1943/1944 навчальний рік	426
179. Сообщение Советского Информбюро	428
180. Постанова Раднаркому УРСР та ЦК КП(б)У	

про газетні вітрини.....	429
181. Вшанування пам'яті криворізьких героїв-підпільників (1944 рік).....	431
182. Призыв трудиться во имя победы.....	432
183. Призыв ехать на восстановление Кривбасса.....	433
184. Трудовые достижения.....	435
185. Передовики труда.....	436
186. Плакат- призыв.....	437
187. Социалистические соревнования на восстановлении города.....	438
188. Мандат учасника съезда молодых горняков Кривбасса.....	439
189. День трудовых рекордов на руднике «Октябрьский».....	440
190. Вести с рудника им. Ильича.....	441
191. Плакат «Восстановим Кривбасс».....	442
192. Плакат-призыв собирать инструменты.....	443
193. Патриотическое обращения офицера-фронтовика.....	444
194. Боевой ответ воинам-фронтовикам.....	446
195. Поощрение победителям сбора инструментов и оборудования.....	446
196. Письмо подруге.....	448
197. Помощь колхозников криворожским горнякам.....	449
198. Постановление Криворожского гордского комитета КП(б)У.....	450
199. Мы не хотим быть чужими.....	450
200. Обращение к молодежи собирать инструменты для предприятий города.....	453
201. В фонд помощи детям фронтовиков.....	454
202. Плакат-призыв помогать детям фронтовиков.....	455
203. Объявление оприеме в горно-рудный институт.....	456
204. Письмо криворожских девушек к воинам-освободителям Кривого Рога.....	457
205. А. Семиволос о пользе труда.....	458
206. Объявление о конкурсе.....	461
207. В фонд помощи детям.....	462

208. Объявление о встрече с Алексеем Семиволосом.....	462
209. Киноафиша с призывом сдавать инструменты.....	463
210. Объявление о демонстрации кинофильма.....	464
211. Приглашение семьи Студентовых на вечер молодежи.....	465
212. Киноафиша-приглашение.....	466
213. О спортивных достижениях комсомольских организаций Дзержинского района г. Кривого Рога.....	467
214. Политинформация Жовтневого райкома КП(б)У г. Кривого Рога о работе трудящихся по восстановлению народного хозяйства района и помощи фронту.....	468
215. Из статьи заместителя секретаря ЦК КП(б)У по металлургической промышленности о восстановлении Криворожского железнорудного и Никопольского марганцевого бассейнов.....	469
216. Постановление Президиума Центрального Комитета профсоюза рабочих железнорудной промышленности Юга СССР о шефстве областей и районов Украины над рудоуправлениями трестов «Кривбассруда» и «Никополь-Марганец».....	471
217. Из постановления Раднаркому УРСР про заходи із створення документальної бази з історії України та історії Вітчизняної війни та впорядкування архівного господарства УРСР.....	473
218. Письмо трудящихся гор. Кривого Рога бойцам, сержантам и офицерам 3-го Украинского фронта.....	474
219. Из справки отдела металлургической промышленности ЦК КП(б)У Центральному комитету КП(б) СССР о ходе восстановления Криворожского железнорудного бассейна.....	475
220. Лист братів – двічі Героя Радянського Союзу Д. Глінки та Героя Радянського Союзу Б. Глінки з фронту до своїх земляків – криворіжців.....	476
221. Фото меморіальної дошки, встановленої на фасаді школи № 5 (колишня - № 12).....	478

Передмова фахівця

Ми все ще дослухаємося до відлуння війни... До цього слова можна нічого не додавати, бо у всіх воно асоціюється з Другою світовою. Чи не найважчою сторінкою нашого минулого, у якому були й революції, і Голодомори, й інші великі та малі війни.

Та Друга світова стоїть осібно за гучністю трагічного реєстру, за тотальним і невмолимим проникненням у кожную родину, за тим генетичним кодом особистого болю, що запрограмувався на багато поколінь уперед. Та війна пов'язана з тектонічними зрушеннями цивілізаційного порядку. Гранична варваризація методів ведення війни, баналізація насильства і смерті поставили цілі народи та соціальні спільноти на межу загибелі. Невідворотна екзистенція війни перетворила вибір між життям і смертю на рубіжний вододіл між добром і злом, причому далеко не завжди сильнішим було добро.

Десятки мільйонів жертв у різних куточках світу зробило людство ментально єдиним у ставленні до війни як повсякденного явища. Демонічна феноменологія війни й донині актуалізує до кінця не розв'язану проблему політичної, воєнної, правової, моральної відповідальності як за її розв'язання, так і за способи її ведення та жахливі наслідки.

Рефлексії війни в усіх можливих формах є свідченням живої пам'яті про тогочасні події. Для дослідництва засобом осмислення історичних подій слугує науковий продукт: стаття, монографія, збірка документів. У сучасному насиченому інформаційному просторі особливе зацікавлення широкого читачького загалу викликають автентичні джерела — своєрідні «зліпки» епохи, мозаїчне полотно якої розкидане по архівосховищах, бібліотеках, музеях, приватних колекціях та архівах. Завдання істориків — донести ці свідчення до сучасників, аби ті знали, що тоді відбувалося насправді. Адже як у радянську добу, так і нині багато хто бажає

зберегти глорифікований, романтизований образ війни, перемога у якій «списала все». А деякі політики й донині, як це робить керівництво Російської Федерації у південно-східному регіоні України, намагаються експлуатувати події війни з електоральною метою, що є прямою загрозою для держави Україна.

Та все ж документальні джерела є найкращим інструментом спростування інсинуацій та утвердження історичної справедливості.

Підготовлене колективом криворізьких учених видання є збіркою документів і матеріалів, які в різний спосіб віддзеркалюють основний перебіг подій у краї у 1941–1945 рр. За кожним із них — невтомний пошук, систематизація, археографічне оброблення та концептуальне компонування. Слід відзначити, що більша частина вміщених у книзі документів публікується вперше. Частина з них донедавна зберігалась у недоступних для дослідників таємних фондах, ще якась частина, зокрема егоджерела, також залишалася невідомою. Усе це робить книгу такою, що несе значний пізнавальний потенціал.

Немає жодного сумніву, що це видання знайде свого зацікавленого читача й стане ще однією цеглинкою у величній будівлі пам'яті про нашу складну історію.

*Олександр Лисенко,
доктор історичних наук, професор,
зав. відділу історії України періоду Другої світової війни
Інституту історії України НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки*

«Ad fontes!»

«До джерел!»

(Давньоримська настанова, порада науковцям)

Археографічний огляд

(Вступ редактора)

Це видання - «Кривий Ріг: Пам'ять міста 1941–1945 рр. у документах і матеріалах» - є логічним і прямим продовженням книги «Кривий Ріг: лихоліття 1941-1945 рр.», виданої ще в 2016 році; адже задумані вони були як єдине ціле в рамках наукового проекту «Кривий Ріг: Пам'ять міста від витоків до сьогодення». Воно (видання) продовжує й поглиблює всю вже створену науковцями, краєзнавцями й ентузіастами-пошуковцями історіографічну картину війни 1941-1945 рр. на криворізькій землі. Але ця книга інша, як за способом і методикою подання матеріалу, так і за мовою оповіді про наше місто в ті роки. Головним оповідачем тут виступають у всій їх різноманітності документи й матеріали, - від офіційних документів до персональних (особистого походження) матеріалів, - тобто усе те, що професійною мовою істориків-науковців називається першоджерела, а не тексти науковців з їх інтерпретаціями, роздумами, узагальненнями й висновками, за якими зазвичай проступають їх суб'єктивні погляди й рефлексії. Тому щодо жанру й формату цієї праці правомірно можна сказати таке: вона є історією міста, але писана мовою документів і матеріалів. Такий спосіб оповіді — «мовою документів і матеріалів, мовою джерел», - на думку фахівців, є доволі ефективним і адекватним у процесі створення історіографічної картини минулого, найбільш наближеної до тогочасних реалій (у нашому

випадку, - мова йде про події воєнного часу 1941-1945 рр. у Кривому Розі). Особливо це так, коли йдеться про історію повсякдення міста і його мешканців, про боротьбу за виживання пересічних городян, про їх настрої й реакції на війну та на дії як радянської, так і окупаційної влад, про життя та почування тих, хто силою обставин опинився в далекому радянському тилу або, що гірше, у Німеччині в статусі «остарбайтера» чи за колючим ґротом у концтаборах.

Усі такі джерела є цілком самогостатніми оповідачами про події війни й нерідко не потребують жодних пояснень чи коментарів: із їх контексту постають «живі» сюжети й подробиці з буття й повсякдення людини, реалістичні, не вигадані, не відредаговані й не прикрашені дослідниками цілі картини та події чи маленькі факти життя міста в тяжкі часи 1941 – 1945 рр. Але, звичайно, є й такі, що потребують перевірки, уточнень й співставлень чи серйозних редакторських коментарів. Так, наприклад, сталося зі спогадами П.І. Сікорського про його участь у оборонних боях під Кривим Рогом у серпні 1941 р., а точніше – мова про його недостовірні й неточні твердження щодо смерті командира 253 стрілецької дивізії полковника Кудрявцева в серпневих боях літа 41 року десь на підступах до міста; та й номер дивізії, у якій автор проходив службу в ту пору, він помилково називає 358, хоча, насправді, це була 253... (Див. його спогади у 1-му розділі книги. – ред.)

Та на загал і частіше за все, джерела у всьому їх розмаїтті, у тому числі й спомини, неповторними оповідачами про події, які вони вітворюють. І в цьому - їх особлива й незамінна пізнавальна функція. Відтак не випадково фахівці й стверджують: джерела

незаперечною й самогостатньою цінністю для пізнання історичної минувшини. А Робін Колінгвуд (Kollingwood Robin) – незаперечний європейський авторитет в галузі джерелознавства - образно сказав так: джерела – це сировина з якої виготовляється і пишеться історія.

... Процес видання джерел з історії Криворіжжя в роки війни та уведення їх до наукового обігу має свою тяглість й історію. Він почався ще в 60-ті роки ХХ ст., коли – в 1962 році в Дніпропетровську - був виданий збірник документів і матеріалів «Днепропетровская область в годы Великой Отечественной войны Советского Союза (1941-1945 гг.)». Тут було вперше вміщено близько 30 документальних джерел у яких були представлені окремі сторінки з історії Криворіжжя в часи навали. У цій праці були подані документи виключно офіційного походження – документи радянських державних органів і установ, партійно – комсомольських та профспілкових організацій, газетні матеріали тощо. Відбір джерел до цього видання був доволі-таки прискіпливий, регламентований й обумовлений замовленням «згори» та пануючою в ті роки концепцією висвітлення історії війни. Вплинула на його змістовну складову й кампанія з боротьби з культом особи Й. Сталіна та його наслідками; тож і не дивно, що про нього – «творця й організатора усіх наших Перемог!» - жодної згадки в тому збірнику. Відтак, маємо нині вже раритетну добірку в якій джерела відтворювали децю однобічну картину війни й виразно «працювали» на пануючу в ті часи радянську й партійно-ідеологічну позитивістсько-героїзовану концепцію висвітлення подій 1941-1945 рр., що й спричиняло чорно-білу картину війни та породило чимало «білих плям» й замовчувань. І все ж ця перша добірка, попри усі ті недоліки, які вона мала, зробила головне: поклала **початок** публікації джерел як з історії всієї Дніпропетровщини, так і з історії Криворіжжя в роки війни та

уведення їх у широкий науковий обіг.

Втім на цьому робота з видання таких джерел в області та й в місті по суті й призупинилася ...Щоправда, у загальнореспубліканських виданнях подеколи траплялися публікації окремих джерел криворізької «прописки». Так, скажімо, майже десяток таких, головню, про реєстрацію робочої сили окупаційною владою чи арешти заручників у місті тощо знаходимо у фундаментальному тритомнику «Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945. Документы и материалы.» (К., 1980) чи документи про організацію оборони міста в липні-серпні 1941р. знаходимо в збірнику «Лето 1941. Украина. Документы и материалы. Хроника событий» - (К., 1991) та й і в деяких інших виданнях. Але то не була системна й цілеспрямована робота з видання джерел з історії Кривого Рогу в роки війни. Усього за 40–90–ті роки ХХ ст. було видано доволі-таки мало власне криворізьких документів – за нашими підрахунками таких було не більше сотні.

Прикро, але факт: дуже мало робилося в ті часи й щодо збирання, фіксації, збереження, накопичення й систематизації документів, матеріалів, споминів з історії міста й усього басейну в роки війни, що призвело до безповоротної втрати багатьох і багатьох періоджерел, особливо, приватного походження. Бо нині, на жаль, живих носіїв інформації про ті події вже майже немає... Та це стосується не лише історії Криворіжжя.

Втім варто згадати про певні зусилля й пошуки співробітників місцевого краєзнавчого музею та й деяких музеїв при підприємствах Кривого Рогу й шкільних музеїв «Бойової слави», які спромоглися все-таки зібрати й зберегти певні пласти джерел. Правда, наші розвідки у таких закладах показують, що лєвова частка зібраних в них періоджерел висвітлюють переважно воєнно-історичні події війни на Криворіжжі, героїку визвольних боїв, описи окремих бойових епізодів чи подвигів визволителів тощо. Найбільше таких зібрано в міському краєзнавчому музеї: там заархівовано десятки

споминів учасників боїв за визволення міста; але є серед таких і оповіді цивільних громадян, які добре пам'ятають події, пов'язані з боями кінця 1943 – початку 1944 років. Утім до наукового обігу переважна більшість цих матеріалів роками практично не вводилась. Нині зроблено спробу виправити таку ситуацію: чимало їх уже включено до цього видання. Це стосується й добірки документів, запозичених із фондів музею 15-ї міської школи.

Певну роботу в напрямку публікації джерел з історії міста в 1941-1945 рр. проводила й місцева періодична преса, і перш за все, газета «Червоний гірник». В.Бухтіяров, Т.Воронова, Н.Вязовська, Л.Поліщук та інші зробили чимало для їх публікації на шпальтах цього видання.

Але, знову ж таки, наголосимо, що лівова частка таких розповідає, головню, про воєнні сторінки криворізької історії 1941-1945 рр., про воїнів які визволяли Криворіжжя, та їх участь у боях за місто тощо.

З 90-х років ХХ ст. ситуація почала децю змінюватися на краще. Зусиллями Гр.Гусейнова, А.Дольчука, Є.Левченко, О.Мельника, С.Парнака, В.Стецькевича, Валентини й Валерія Шайкан, Р.Шляхтича та інших пошуковців було виявлено й уведено до наукових дискурсів цілі пласти геть нових за змістом і тематикою документів. І серед таких – джерела, які розповідали про життя пересічних містян під окупацією та їх повсякдення, про евакуацію та реєвакуацію, про неадекватну поведінку окремих партійно-господарських керівників міста влітку 1941р., подробиці про масові розстріли в жовтні 1941 р. на шахті №5, про діяльність міської управи в добу окупації, про колаборацію й колаборантів, про звірства вояків калмицького кавалерійського корпусу, про школу поліцаїв у місті, про жахи життя остарбайтерів та про низку тих подій, які зазвичай позначали як «білі плями» історії та які в радянську добу лежали поза межами наукових інтересів дослідників. Щодо Криворіжжя, то до числа останніх належать, скажімо,

сюжети про роль і місце похідних груп ОУН у його житті під окупантами, про громадське й культурне життя міста і, зокрема, про газету «Дзвін» і періодичний додаток до неї - журнал «Меч», про поета Михайла Пронченка та його долю, про капелу бандуристів та демографічні процеси на Криворізьжі - у тому числі й про непоправні й тяжкі втрати серед місцевого населення, про Ямчицьку агрошколу в селищі Зеленому, про концтабори («шталлаги») у Кривому Розі й табори німецьких військовополонених (від 1944 й до кінця 50-х років ХХ ст.) по всьому басейну, про гуманітарну ситуацію в місті на всіх етапах війни тощо.

У цьому ж ряду й публікації споминів свідків подій війни – Л.Венгер, М.Зайцева, А.Немченка, Л.Поліщук, Р.Польового, Г.Прокопенка, П.Федоренка та ін. Наголосимо: автори їх не просто свідки війни; це - переважно ті, кого зазвичай називають «діти війни». Відтак маємо картини тієї доби їхніми – дитячими – очима; а це вже - децю інші спомини-розповіді й рефлексії на події лихоліття, аніж ті, що нам залишили, скажімо, люди похилого віку, які пережили окупацію і бої за місто, біженці чи остарбайтери, полонені чи воїни Червоної Армії тощо. У дітей війни своє бачення її, свої виміри й свої спомини про події 1941-1945 рр. І в цьому - їх інформативна цінність, неповторність, щирі рефлексії й привабливість.

Усі такого ґатунку джерела, про які йшлося вище, було вміщено в збірниках «Війна в пам'яті поколінь» (Вип.1,2,3-Кривий Ріг,2004,2010,2014.), «Війна в історичній та індивідуальній пам'яті» (Кривий Ріг,2011,2013), «Війна 1941-1945 рр.: події, оцінки, спомини» - (Кривий Ріг,2005), у монографії О.Мельника «Криворіжжя: в пламени війни» (Кривий Ріг,2014), у виданій у 2016 році книзі «Кривий Ріг: лихоліття 1941-1945 рр.». (Див.: спеціальний розділ «Документи, матеріали та спомини» - стор. 284-399), у місцевій пресі тощо.

Об'єктивно: за останні роки ситуація з видання джерел з історії Кривого Рогу в 1941-1945 рр. стала радикально

змінюватися на краще – дослідники вже мають у своєму розпорядженні цілі масиви тематично й інформаційно розмаїтих джерел - у тому числі й з німецьких архівів, - які більш адекватно, аніж це було ще 40-50 років тому, змальовують картину життя міста в роки війни й заповнюють деякі «білі плями» нашої історії.

Утім, поле для публікації джерельних ресурсів все ще залишається великим і до певної міри – невичерпним...

Збірник, який авторський колектив пропонує дослідникам й ентузіастам - пошукачам – якраз і є однією зі спроб увести до наукового обігу нові, а, почасти, й принципово геть нові за змістом, подіями і сюжетами джерела, які дозволяють більш глибоко зрозуміти й повно висвітлювати історію міста 1941-1945 рр. і відкривають нові – незнані раніше - її сторінки, нові прізвища, факти тощо. І – це по-перше. А по-друге, автори прагнули дати в руки зацікавленим читачам систематизовану й хронологічно і тематично-подієво упорядковану цілісну збірку, яка спрощує доступ до першоджерел.

Архітектоніку цього видання обумовив розвиток подій війни та їх перебіг (плин) у часі. Відтак логічно й маємо 3 розділи, які послідовно й відповідно до хронології воєнного часу висвітлюють події в місті в 1941-1945 роках:

перший – охоплює 7 тижнів початкового періоду криворізької історії війни – від 22.06.1941 р. до 14.08.1941р.;

другий – хронологічно найбільший (а це більше 30 місяців! - від 15.08.1945 р. до кінця лютого 1944 р.) – висвітлює добу окупації;

третій – присвячено добі визволення та відбудові – (від кінця лютого 1944 р. й до 9.05.1945 р.)

Усього книга містить більше 250 різноманітних джерел. Найбільш за все таких вміщено в розділі про окупаційний відтинок криворізької історії доби війни. І це цілком виправдано: адже саме цей період хронологічно був найдовшим, а до того ж саме він був ще й найменш висвітлений у науковій літературі й містив - та ще й досі містить — найбільшу кількість «білих плям».

Принагідно зауважимо й таке: переважна більшість джерел цього збірника виявлено зусиллями його авторів у державних архівних установах області і м. Києва, а почасти, й у фондах галузевих архівів Служби Безпеки України чи місцевого краєзнавчого музею. До того ж виділимо й таку важливу деталь: лівова частка з них оповідає про 1941-1944рр. й уведена до науково обігу вперше. І це підвищує їх евристичну цінність і пізнавальну вагу.

Серед представлених у збірнику документів і матеріалів значна частка таких - це джерела офіційного походження. Мова йде про протоколи засідань міськвиконкому та сесій міської Ради, документи виконавчих органів влади трьох у місті районних Рад та їх статистичні й іншого характеру звіти тощо; у цьому ж ряду й постанови, розпорядження, циркуляри, довідки, листи, доповідні записки, відповіді на запити та ціла низка інших документів, головню машинописних, які вийшли з грифом, підписами й печатками канцелярій різних державних (владних) організацій і установ, а в радянську добу - ще й партійних та різноманітних громадських організацій; поряд з цими вміщено у збірнику й акти про злогіяння окупантів та збитки, яких вони завдали місту а також документи власне самої окупаційної влади — міської військової

комендатури, командування німецьких чи румунських підрозділів, які дислокувалися в місті; а також - міської управи, яка по суті була цивільною (допоміжною) адміністрацією в Кривому Розі, але повністю підконтрольною німецькій адміністрації.

Серед документів німецького походження - у перекладах українською чи російською, - як на наш погляд, особливий інтерес мають подані в книзі оперативні («регулярні» щомісячні) донесення військової комендатури про ситуацію в місті, довідки, телефонограми й звіти про дислокацію військових підрозділів в басейні чи про економічний стан у Кривому Розі тощо. І з-поміж них вельми цікавий документ в перекладі російською мовою — «Сведенія о настроениях среди населения Криворожья» за 15 жовтня 1941 рік, підготовлений аналітиками німецької влади. Відтак і маємо саме її — чужинської влади - виміри й оцінювання настроїв місцевого населення рівно через 2 місяці після того, як окупанти увійшли в Кривий Ріг і встановили тут своє правління. Це погляд «очима окупанта» (й «у вимірах і оцінюваннях окупанта») на ситуацію в місті, і в цьому - особлива вага цього джерела й інформації, яку воно несе дослідникам; є тут висновок про загалом спокійні настрої серед населення міста й відсутність навіть ознак до організованого й масового спротиву, про те, що безробіття не загрожує Криворіжжю, а населення не поспішає йти працювати на підприємства, про цілком задовільні запаси продовольства в місті та про наміри міської влади відкрити німецьку школу чи, з огляду на брак електроенергії, запустити трамвай «на паравозній тяг» (?- ред) тощо...

Та окрім таких — офіційного походження джерел, — у збірнику подано й чимало джерел особистого

походження, або, так званих, егоджерел. А це — листи з фронту чи з неволі, усноісторичні свідчення й розповіді «під запис» на магнітофон чи диктофон журналістам або відповіді на опитувальні листи, перекази, скажімо, дітей оповідей своїх батьків про певні епізоди воєнної пори, класична мемуаристика тощо. Серед таких «егоматеріалів» у цьому збірнику - ціла добірка їх із фондів міського краєзнавчого музею. Зауважимо, що практично всі вони — спомини й розповіді колишніх воїнів, які брали участь у боях за Криворіжжя. Щоправда, усі вони писалися не по гарячих слідах визвольних боїв за місто - це не щоденникові нотатки-записи з їх деталями й хвилюючими подробицями та вируючими емоціями після тільки-но завершеного бою... У розпорядженні редакції — записане вже в 60 - 70-х роках ХХ ст., тобто через 20 - 30 років після тих подій та ще й на хвилі ностальгійних споминів «про своє далеке, героїчне та славне воєнне минуле» під час заходів із нагоди святкування річниць визволення міста. Звідси їх піднесено-героїчна тональність, виразний позитивізм та домінування в оповідах власного «Я». Не збуваймо, що їх писали воїни-переможці, визволителі. І в цьому є певна «родзинка» таких оповідей та одночасно і проблема й потреба критично, але бережно, осмислювати написане, зв'язати його з іншими документами та матеріалами й співставляти з уже написаним й усталеним і документально доведеним. (Такий підхід до джерел і процедура їх аналізу якраз і зупинила редакцію збірника від публікації чималого масиву «егоджерел»; маємо на увазі й деякі спомини, віднайдені у фондах місцевого краєзнавчого музею; та найбільш типовими серед них є виразно неправдиві й «заплутані» спомини

Мосенцова А.О., який наполегливо видавав себе за командира криворізького партизанського загону та «приписав» власне собі чимало неіснуючих «подвигів» і усіяло пропагував їх...

В 1962 р. спеціальна комісія відхилила його звіт і не визнала його загін, як реально діючий на Криворіжжі. Та були в місті й інші «самозванні» партизани...).

Щодо правдивості й змістовної складової споминів, годямо ще й фактор часу їх написання: адже з роками багато чого забувається; така природа людської пам'яті. І все ж, попри ці зауваги, у цих матеріалах знаходимо чимало цікавих фактів, подробиць і деталей з окопного життя воїнів та реакцій місцевого населення на прихід Червоної Армії. Утім, є в таких споминах і певні сліди, пануючої в ті часи «моди» випинати й підвищувати власне «Я» чи роль окремих постатей в історії війни. Почасті проступає це і в споминах, наприклад, Г.Кірносова про його місію в бугівництві оборонних споруд під Кривим Рогом влітку 1941р. та в сцені опису приїзду на об'єкт секретаря обласного комітету партії Л.І. Брежньєва; зауважимо дуже важливу деталь: на момент написання своїх споминів колишній секретар обкому партії - Л.І.Брежньєв - уже обіймав найвищу посаду в країні – посаду Генерального Секретаря ЦК КПРС і був по суті «некоронованим» главою держави а його праця - «Малая земля» - була офіційно кваліфікована як хрестоматія з історії Великої Вітчизняної й рекомендована до обов'язкового вивчення в усіх навчальних закладах СРСР... То ж чи міг автор тих споминів оминати в них свою зустріч з Л.І. Брежньєвим - яка реально була та яка запала в його пам'ять! - і не подати її опис піднесено? Питання – риторичне. До речі, і в офіційній записці міськкому партії (від 1965 р.) теж йдеться про «большую помощь» в бугівництві всіх

оборонних споруд під містом, «особенно секретаря обкома по оборонній промисленості товарища Брежньєва Л.И.»... (Див. цей документ в першому розділі книги).

Децо іншого плану за змістом і тональністю знаходимо в книзі безхитрісні й щирі спомини очевидця боїв у Центрально-Міському районі міста — О.П. Голдиша. Написані власноруч олівцем і малограмотною мовою — таким собі «добірним і невмирущим суржиком» - вони є типовим взірцем так званої «окопної правди» - жорстокої, неприкрашеної й невідредагованої та не завжди сутолосної з офіційною версією війни. І в цьому — особлива вага цієї оповіді реального очевидця боїв за визволення міста 22 -23 лютого 1944 р.

Зазвичай «непричесану» правду про війну і несуть такі описи подій, як це зробив О.П. Голдиш та, так звані, «усні історії», записані пошуковцями розповіді, скажімо, остарбайтерів чи полонених із концтаборів. На жаль, авторський колектив цього видання не зумів поповнити арсенал таких усних оповідей: свідків тих подій у місті вже майже немає. Тож збирати й фіксувати їх оповіді вже дуже складно. Натомість вдалося зібрати декілька споминів дітей війни — носіїв «своєї правди» й свого бачення та розуміння подій тих років. До числа таких належить, наприклад, добірка споминів очевидців про табір військовополонених у селищі Кагановича (нині- сел. Залізничне).

Та маємо в збірнику й суб'єктивні спомини про Кривий Ріг у серпневій дні 1941 року й вояка Вермахту: інтернет-ресурси нині дають такі можливості (див.: док. № ...). Цікаво читати його щоденникові записи в яких він — цей реальний вояк-завойовник - описує своє перебування в нашому місті: з його записів постає, що

він, перебуваючи на чужій землі, в чужому йому місті, не самоусвідомлює себе завойовником і окупантом й геть не рефлексує з цього приводу й не переймається цим! Ось спека — його діймає і не більше того... Тож і не дивно, що він зверхньо дивиться на місто й місцевий посполитий люд, а його житло називає в російському перекладі «лачугами ...».

Редакція видання свідомо включила до збірника й велику добірку газетних матеріалів. Читач знайде тут передруки чи фотокопії публікації з міської газети «Червоний гірник», з газети «Комсомольская правда на Криворожье» та з обласних газет «Днепровская правда», «Зоря» та ін.

Матеріали з цих та інших періодичних видань, зазвичай, з огляду на воєнний час були ретельно відредаговані та відфільтровані, а ще й пройшли сито цензури і на це треба зважати сучасним дослідникам. Та попри все інформацію ці видання несли й несуть вельми цікаву й пізнавальну а ще - передають дух того часу та його специфіку, показують, наприклад, пафосне піднесення й героїку трударів міста в роки відбудови басейну в 1944-1945 рр. тощо. Та, як на наш погляд, на особливу увагу заслуговують матеріали міської газети «Червоний гірник» за 22 й 24 червня 1941 року; в цій книзі подано практично весь її останній номер, який на відміну від попереднього недільного за 22 червня - змістовно виразно мирного, - вийшов уже під гаслом «Все — для фронту! Все — для перемоги!». Тема війни й реакція міста на навалу заповонила всі шпальти того номера, як до речі, й наступних, і це перетворило цю газету на реальне й пізнавально цікаве джерело з історії міста в роки війни.

Таку ж роль та функцію джерела виконують і матеріали газети «Дзвін» - органу міської

Криворізької управи й «ретранслятора» окупаційної, тобто - німецької влади в місті. Вигадалася ця газета від 1 жовтня 1941 р. і до кінця 1943 р. Звичайно, відкрили цей орган інформації – єдиний на все місто - з дозволу і на гроші окупантів; відтак і «співав» «Дзвін» «з їх голосу». Такий статус цієї газети визначив і всю її редакторську політику та змістовну складову. І все ж іншого джерела, яке б так повно віддзеркалювало життя міста в роки окупації, дослідники поки що не мають. То ж і не дивно, що редакційна колегія збірника розмістила на його сторінках майже три десятки передруків з цієї газети. І серед них – різноманітні розпорядження німецької комендатури й міської управи, цілі добірки публікацій антирадянського й антибільшовицького спрямування, оголошення, інформації про громадське й культурне життя в Кривому Розі та «опікування» місцевої влади освітою і торгівлею, про санітарний стан селища Довгинцево, про відкриття дитячого садочка чи харчування дітей, про вироки окупаційного суду та розстріл підпальників школи №15, про успішне «відбиття» радянської спроби заволодіти басейном в жовтні 1943 р. (див. в номері газети за 6 листопада 1943 р. «Бій за Кривий Ріг закінчено з великим успіхом», «Оборона Кривого Рогу» та «Велика перемога») тощо.

Усе це – джерела з газети «Дзвін», які проливають світло на життя міста «під німцями», що й визначає їх пізнавальні ресурси та місце у вивченні криворізької історії доби окупації.

Для повноти картини з історії Кривого Рогу подано в збірнику й добірку документів про тих, кого раніше вважали зятими ворогами радянської влади, а відтак - про них практично й не писали, а якщо й писали, то лише і лише в нищівно – критичній

тональності. А між іншим такі, за радянською класифікацією, «вороги трудового народу», колаборанти-приспосованці й «запроданці» та «недобиті українські буржуазні націоналісти - бандерівці» під час окупації залишили помітний слід у житті міста. Мова про місцевих «активістів» чи, скажімо, про доконано переконаних у правоті своєї «державницької» місії членів похідних груп ОУН, їх роль у створенні місцевого самоуправління в Кривому Розі та тих «тутешніх», які брав дієву й помітну роль у його громадському житті тощо. Ось про них та різноманітні нюанси життя в місті й розповідають, наприклад, документи вилучені з архівних фондів обласної Служби Безпеки України. До речі: усі вони введені до наукового обігу вперше й відкривають дослідникам почасти геть невідомі сторінки з історії міста. І серед таких, скажімо, сюжет про «громадську» (чи «громадсько-культурницьку»? – ред.) організацію «Вінета» («Винета» - рос.), яка працювала в місті й поза ним під контролем та опікою окупантів і на окупантів чи про «великодержавную націоналістическую організацію «солидаристов»». (Див. док. про «Солидаристов» в 3 розділі книги.) Дослідникам ще належить ретельно вивчити й висвітлити діяльність цих – та й не лише цих - організацій і визначити їх місце в усьому контексті окупаційного життя Кривого Рогу. А таких, як свідчать джерела, тут було чимало - від праворадикальних ОУНівських (українських націоналістичних) до великодержавних виразно проросійських, власівських (із РОА - «Российской Освободительной Армии» - рос.) та інших. Та не забуваймо: були тут і явно прорадянські й пробільшовицькі – ліворадикальні! – організації й

угруповання. Такою ж розмаїтою була й палітра політичних настроїв, орієнтацій та очікувань і серед «посполитого» криворізького люду.

Пізнавальний інтерес має й низка ілюстративних матеріалів, запозичених із газети «Комсомольская правда на Криворожье», пересувна редакція якої працювала тут у «спеціально обладнаному залізничному вагоні» майже два літні місяці 1944 року; ось — безхитрісні, виконані в мінімалістському графічному стилі, чорно-білі плакати-заклики, наприклад, збирати інструменти чи книги для бібліотек, звернення до юнаків і дівчат йти на виробництво чи на недільник із благоустрою рудничного селища тощо. І всі вони передають дух того часу, розповідають про передовиків виробництва чи успіхи будівельників та свідчать про міські досягнення і проблеми й реакції та відгуки соціуму на них.

Інша добірка документів і матеріалів несе інформацію про криворізьке повсякдення — про життя пересічних мешканців міста на всіх етапах війни. Такі свідчення можна знайти у більшій частині вміщених в збірнику джерел. І все це допомагає у вимірах історичної антропометрії зрозуміти буття і стани простої - а надто цивільної! - людини в немилосердно жорстоких умовах війни, в умовах, в які мимоволі попадає людина, і в яких вона шукає шляхів до елементарного фізіологічного виживання і збереження власного «Я». Зокрема про це йдеться, наприклад, в біографічних свідченнях А.Олейника (див.: док. №139), в щоденникових записах А. Степанченко (див.: док. №131), в листі «Мы не хотим быть чужьими» (див.: док. № 197) та інших.

Усі вміщені в цьому збірнику документи й

матеріали, безумовно, несуть нову інформацію й поглиблюють наукові знання з історії ріднокраю в роки війни. Але – і це цілком зрозуміло, – що у ньому подано лише дециму з усієї маси тих джерел, які накопичилися в ті роки й взагалі фізично й реально є і десь зберігаються переважно на паперових носіях у фондах архівів а віднедавна - і в Інтернеті у форматі все більше й більше доступних «оцифрованих джерел» - на електронних носіях або тих, що лежать у приватних колекціях та ще не уведені до наукового обігу.

Автор археографічного огляду свідомий того, що поза межами цього видання ще залишається чимало сюжетів, які потребують нових джерел. Наг збагаченням джерельного підґрунтя деяких з таких редакція наполегливо працювала, намагалася розширити його, але згодом виявилися мінімальними. Так, не вдалося знайти нові документи, які б пролили світло, скажімо, на криворізьку історію евакуації чи картини зустрічі «місцевими активістами» вояків Вермахту в місті 14 серпня 1941 року або на історію масових розстрілів радянських громадян у районі колонки Громова, про що йшлося в попередньому виданні «Кривий Ріг: лихоліття ...» (Кривий Ріг, 2016. – С. 258-259) та й загалом на демографічну динаміку усього Кривбасу а надто - на втрати міста й особливо серед мирного місцевого населення, бо й досі маємо тут різночитання й неузгоджені між собою цифри жертв війни; не розширено й джерельні масиви про роботу комітету допомоги військовополоненим у період окупації, про масові «етапування» німцями мешканців міста (головно чоловічої статі) в січні-лютому 1944 р., про життя, роботу та причини розстрілу Михайла

Пронченка окупантами та ін. Мало в цьому виданні й документів, які б розповідали, про місто поза межами центральних районів Кривого Рогу: у збірнику здебільшого представлені документи з історії «старого центру» (або, як зазвичай тут кажуть, «городу» – такого собі місцевого гілового й адміністративного центру - «downtown») і лише одиниці - про життя в рудничних (робітничих) селищах, різноманітних «колонках», на віддалених від «города» присілках, наприклад у Жовтневому (нині - Покровському) в місті районі чи де -інде... І це – прикрий, але реальний факт. Бракує тут і фотодокументів.

Але вже й того, що в цій книзі надруковано, достатньо для того, щоб побачити картину життя міста в роки війни більш повною, аніж вона була змальована раніше а, почасти, й у новому світлі. «Розумному – достатньо!» («Sapient - Sat!» – лат.) – ця латинська мудрість стосується напряму й усієї змістової частини цього збірника документів і матеріалів. Адже інформація, яку містять надруковані в ньому джерела, уже відкриває не лише нові сторінки нашої історії, але й спонукає ставити нові запитання, відповіді на які ще треба шукати. А відтак – шукати нові й нові джерела. Тим паче, що джерел забагато ніколи не буває. І дослідники це добре знають. Тож цілком виправданим буде таке підсумкове твердження-констатація: видання цього збірника тему «Історія Кривого Рогу в 1941-1945 рр.» реально поповнило, але не закрило. Навпаки! Бо воно, повторімося, хоч і містить доволі продуктивну для пізнання добірку джерел, але далеко не вичерпало усі джерельні ресурси а ще й одночасно стимулює і пошук нових та – і це дуже важливо! - підштовхує науковців і краєзнавців-

ентузіастів оцінити «свіжі аргументи», які почасти руйнують усталені стереотипи, й спонукають їх до нових досліджень і нових інтерпретацій, а то й до переосмислень уже написаного. Ї поле для таких наукових «екскурсів» й розвідок - все ще залишається доволі-таки широким. А гасло латинян: «Ad fontes» - «До джерел!» - для історика буде актуальним завжди. Остання книга з історії Криворіжжя, як і збірник документів та матеріалів, про роки страшної навали в місті ще не написані. Ї це — аксіоматична сентенція; це - дійсно так. Хоча б уже тому, що процес наукового осягнення минувшини нескінченний.

Тож, упевнено можна сказати: «галі ще буде...»

В. Стецкевич
професор історії,
головний редактор видання,
Кривий Ріг, квітень 2018 р.

РОЗДІЛ I
Переддень і перші сім тижнів війни
(від 22 червня – до 14 серпня 1941 р.)

№1

Обращение

ВЦСПС* ко всем работникам, инженерам, техникам и служащим, ко всем членам советских профсоюзов.**

июнь 1940 г.

... Для дальнейшего укрепления оборонной мощи своей Родины рабочий класс СССР должен пойти на необходимые жертвы. Всесоюзный Центральный Совет Профессиональных Союзов считает, что нынешний

6-7-часовой рабочий день на наших предприятиях и учреждениях в настоящее время недостаточен для выполнения задач, стоящих перед советской страной. Если в капиталистических странах рабочий вынужден работать по 10-12 часов ..., то наш советский рабочий может и должен работать больше, чем сейчас, по крайней мере, 8 часов, ибо он работает на себя, на новое социалистическое государство, на благо народа.

...при данных условиях должна быть увеличена продолжительность рабочего дня...

... существующая организация работы ... на основе шестидневки снижает выпуск продукции. К тому же переход на шестидневку в городе создал разрыв между трудящимися города и деревни, так как в деревне и до настоящего времени существует семидневная неделя. Необходимо и в городе... перейти на семидневную неделю.

Эти мероприятия будут серьезным шагом к дальнейшему укреплению хозяйственной и **оборонной мощи** Советской страны. (Выделено – ред.)

... И после увеличения на один рабочий час рабочий день в СССР по-прежнему останется самым коротким рабочим днем в мире. Он должен стать и самым производительным.

... Всесоюзный Центральный Совет Профессиональных Союзов вошел в Правительство СССР и Президиум Верховного Совета СССР с предложением об увеличении рабочего дня..., о

переходе с шестидневки на семидневную неделю и о запрещении самовольного ухода ... с предприятий и учреждений. Эти предложения Правительством СССР и Президиумом Верховного Совета СССР одобрены.

Джерело: Передрук з кн.: М.А. Головки, О.Є. Лисенко. Профспілки України у період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. – К., 2002. – С. 249–251. – Фрагмент документа.

Примітки:

*ВЦСПС – Всесоюзный Центральный Совет Профессиональных Союзов СССР.

**Редакція збірника подає два документи – №№ 1 та 2 – з єдиною метою: увести читача в тривожну атмосферу передвоєнного життя в СРСР і передчуття близької війни. ... Додамо, що в СРСР ті роки панувала усталена думка про те, що перша в світі країна робітників і селян живе у ворожому оточенні й умовах постійної загрози нападу на неї.

№2

УКАЗ

Президиума Верховного Совета СССР

«О переходе на рабочий день, на семидневную рабочую неделю и запрещении самовольного отлучения рабочих и служащих с предприятий и учреждений»

27 июня 1940г.

Согласно представлению Всесоюзного Центрального Совета Профессиональных Союзов – Президиум Верховного Совета СССР постановляет:

1. Увеличить продолжительность рабочего дня рабочих и служащих во всех государственных, кооперативных и общественных предприятиях или учреждениях:

- с семи до восьми часов на предприятиях с семичасовым рабочим днем;

- с шести до семи часов – на работах с шестичасовым рабочим днем...

- с шести до восьми часов – для служащих учреждений;
- с шести до восьми часов – для лиц, достигших 16 лет.

2. Перевести во всех государственных, кооперативных и общественных предприятиях и учреждениях работу с шестидневной на семидневную неделю, считая седьмой день недели – воскресенье – днем отдыха.

3. Запретить самовольный уход рабочих и служащих из государственных, кооперативных и общественных предприятий или учреждений, а также самовольный переход с одного предприятия на другое или из одного учреждения в другое.

(...)

5. Установить, что рабочие и служащие, самовольно ушедшие из государственных, кооперативных и общественных предприятий или учреждений, предаются суду и по приговору народного суда подвергаются тюремному заключению сроком от 4-х до 2-х месяцев.

Установить, что за прогулы без уважительных причин рабочие и служащие...передаются суду и по приговору народного суда караются исправительно-трудовыми работами по месту работы на срок до 6 месяцев с удержанием из заработной платы до 25 процентов.

В связи с этим отменить обязательное увольнение за прогул без уважительных причин.

6. Установить, что директора предприятий или начальники учреждений за уклонение от предания суду лиц, виновных в самовольном уходе с предприятия и из учреждения,... привлекаются к судебной ответственности.

(...)

Председатель Президиума
Верховного Совета СССР
Секретарь Президиума
Верховного Совета СССР

М. Калинин
А. Горкин

Джерело: Передрук з кн.: М. А. Головка, О. Є.Лисенко. Профспілки України у період Великої Вітчизняної Війни 1941 – 945 рр. – К., 2002. – С. 246 – 248. – Фрагмент документа.

№3

Добірка матеріалів з газети «Червоний гірник»
за 22 червня 1941 р.
(фотокопії та передруки)

Передовиця газети – «Торгувати краще, культурніше»

Трудові соціалістичні звершення

ЗА ДОСТРОКОВЕ ВИКОНАННЯ ПІВРІЧНОГО ПЛАНУ!

ШЕСТИМІСЯЧНИЙ ПЛАН ЗАВЕРШЕНИЙ ДОСТРОКОВО

Борючись за дострокове виконання піврічної програми, 20 червня колектив автотракторного заводу здобув перемогу—піврічний план по всіх показниках завершений достроково.

Серед робітників заводу є немало стахановців, які показали зразки прекрасної роботи. В ливарному цеху робітники тт. Бурьун і Бродський систематично виконували норми на 200 і більше проц. Тт. Веренич і Дудніченко (механічний цех) щоденно норму виконували на 250—260 проц.

Найкращих успіхів на заводі добився колектив ливарного цеху (нач. тов. Ковернік).

В. КОРОВКО.

Трудові соціалістичні звершення

НА ФОТО: краша залізної шахти ім. ДУА, тресту «Держжелездоріз», два працівники на швейській прохідці, виконують виробничі завдання на 160—170 процентів. (Зліва направо) тт. Рязун І. І. — прохідник, Олійник Т. Г. — машинист навантажувальної машини «ПМД-3», Селіщевий Ф. М. — машинист електромашини, Чирков А. М. — прохідник, Палазун С. Р. — гірняк майстер, Фурсовий П. Ф. — прохідник.

Фото Ю. Зіча.

У двобої за трудові досягнення

ПЕРЕДОВИКИ ЗМАГАННЯ

ТРЕСТ «ЛЕНИНРУДА», 21 червня. (Телефоном). З кожним днем в ряди передовиків соціалістичного змагання з Донбасом вступають нові колективи шахт. За останні дні деякі шахти і дільниці достроково завершили піврічну програму.

Раніше на декілька днів, ніж зобов'язалися, виконали піврічний план по підготовних роботах колективів шахт «Червоний партизан» і «Північна» (шахтоуправління ім. Кагановича).

По видобутку руди достроково, 18 червня, виконали піврічний план дільниці № 1 (начальник тов. Білаш) і № 2 (начальник Дмитренко) шахтоуправління «Жовта ріка». Завершила піврічний план на шахтоуправлінні ім. Орджонікідзе також дільниця № 1, де начальник тов. Валькірний.

На шахтоуправлінні ім. Розі Люксембург достроково виконали піврічний план 17 червня дільниця № 3 (нач. Глазушка) і дільниця № 5, де начальником тов. Салдатов.

У двобої за трудові досягнення

УСПІХИ ДІЛЬНИЦЬ І ЗМІН

ШАХТОУПРАВЛІННЯ «ІНГУЛЕЦЬ»,
21 червня. (Телефоном). Великих успіхів вчора добились дільниці і зміни на шахті «Центральна». Передова дільниця № 5 (нач. т. Жуковський), завдання виконала на 148 проц. Непогано відпрацювала і дільниця № 2.

Серед змін найкращих показників домоглася зміна гірного майстра тов. Махонька, яка виконала завдання на 165 проц. Зміни гірних майстрів тт. Аненка і Хлівного свої завдання виконали на 120 проц. Високопродуктивно працювали скреперисти тт. Пономаренко, Анохін і Миколаєнко, які дали по дві норми.

М. ШУР.

У двобої за трудові досягнення

У МЕТАЛУРГІВ

Сталевари і доменщики Бриворітського металургічного заводу з кожним днем покращують роботу. 20 червня перша бригада бесемерівського цеху (майстер т. Моцний) змінене завдання виконали на 112,6 проц. Бригада № 2 цього цеху, де бригадиром тов. Пруніс, норму виконала на 110,5 проц. Хороших успіхів домоглися і доменщики. Тут бригада майстрів тт. Савченка, Новікова, Сільченка і Горбульова свої завдання значно перевиконала.

Культурне життя

ПЕРЕСУВНА БІБЛІОТЕЧКА

На селищі «Піонер», живе багато гірників і будівельників шаштоуправління ім. Комінтерну. З метою кращого культурного обслуговування трудящих — жителів селища, робітничач

бібліотека Ловтневого назапу культури організувала пересувну бібліотечку для них. Бібліотечка перебуває в червоному кутку при робітничому гуртожитку, налічує близько 500 книг.

Запрошення на навчання

**КРИВОРІЖСЬКИЙ ГІРНО-РУДНИЙ ІНСТИТУТ
ОГОЛОШУЄ
НАБІР СТУДЕНТІВ**
на денний і вечірній відділи

Інститут готує інженерів по спеціальності:

1. Розробка рудних і розсипних родовищ (руди, золота, міді та інших поліметалічних копалин).
2. Електромеханіці.

Приєм заяв провадиться з 20 червня 1941 року.
Всі вступники забезпечуються гуртожитком. Розмір стипендії в Інституті на 25 проц. вищий ніж в інших ВУЗ'ах.

З числа студентів першого курсу зараховуються на стипендію особи, які одержали атестат відмінника, а також ті, які здали приймальні іспити з оцінкою дві третини „відмінно“ і решту не нижче як „добре“ (роз'яснення ВКВШ Д—03—47,4·ХІ-40 року).

З 1 липня при Інституті відкриваються курси по підготовці до вступних іспитів.

Товариші, які приїжджають на курси, забезпечуються гуртожитком.

Провадиться додатковий набір на старші курси, а також прийом в аспірантуру.

Запитання і заяви надсилати на адресу: м. Кривий Ріг, вул. Пушкінська, № 29, кім. 47, приймальній комісії.

Дирекція.

Запрошення на навчання

**Криворізька автомобільна школа
„УКРАВТОТРАНСКАДРИ“ НКДТ**

О Г О Л О Ш У Є

НАБІР КУРСАНТІВ В ШКОЛУ

по таких спеціальностях:

шоферів карбюраторних машин III класу—114 чол.,
шоферів II класу—58 чол., шоферів I класу—95 чол.,
шоферів III класу газогенераторних машин—25 чол.

В школу приймаються чоловіки і жінки віком не молодше 17 років і 6 місяців, які мають освіту не нижче 5 класів середньої школи. Прийом до школи провадиться згідно укладених договорів з підприємствами, колгоспами і окремими громадянами.

Прийом заяв провадиться з 20 червня по 5 липня ц. р.
В зв'язку з тим, що кількість набору обмежена, підприємства, які мають контингент до навчання, повинні подати заявки на потрібну кількість місць на кожну спеціальність до 28 червня.

За довідками звертатися: м. Кривий Ріг, Чкалова, № 4.
ДИРЕКЦІЯ.

Оголошення кінотеатру ім. Леніна

Джерело: Газ. «Червоний гірник». – 22 червня 1941 р.

Примітки:

*Цей номер готувався, набирався й був підписаний до друку та надрукований у міській типографії в передостанні червневі мирні дні, а вже до читачів його доставили в неділю – 22 червня, коли країна була вже в стані війни. Редакція збірника подає цю добірку з єдиною метою: показати читачам, що матеріали газети, підготовлені в переддень війни, були суто мирного змісту й характеру. І вже зовсім інший за змістом наступний номер газети – за 24 червня, який майже повністю подано нижче.

№4

**Указ Верховного Совета СССР об объявлении в отдельных
местностях СССР военного положения**

22 июня 1941 г.

На основании статьи 49 п. «п» Конституции СССР объявить военное положение в Архангельской области, Белорусской ССР, ... Карело-Финской ССР, ... Крымской АССР, Литовской ССР, Латвийской ССР, гор. Ленинграде и Ленинградской области, Молдавской ССР, ... гор. Москве и Московской области, ... Украинской ССР, Эстонской ССР...

Председатель

Президиума Верховного Совета СССР М. Калинин.

Секретарь

Президиума Верховного Совета СССР А. Горкин.

Москва, Кремль

22 июня 1941 г.

Джерело: Газ. «Правда», – 23 июня 1941 г. – Фрагмент документа.

№5

**Указ Президиума Верховного Совета СССР
о мобилизации военнообязанных**

22 июня 1941 г.

На основании статьи 49 п. «л» Конституции СССР Президиум Верховного Совета объявляет мобилизацию на территории военных округов – Ленинградского, Прибалтийского Особого, Западного Особого, Киевского Особого, Одесского*, Московского, ...

Мобилизации подлежат военнообязанные, родившиеся с 1905 по 1918 г. включительно.

Первым днем мобилизации считать 23 июня 1941 г.

Председатель

Президиума Верховного Совета СССР М. Калинин

Секретарь
Президиума Верховного Совета СССР А. Горкин

Джерело: Советская Украина в годы Великой Отечественной войны. 1941 – 1945. – Документы и материалы в трех томах. – Т 1. Украинская УССР в первый период Великой Отечественной войны (22 июня 1941 г. – 18 ноября 1942 г.) – К., «Наукова думка», 1980. С. 22. – Передрук фрагмента документа.

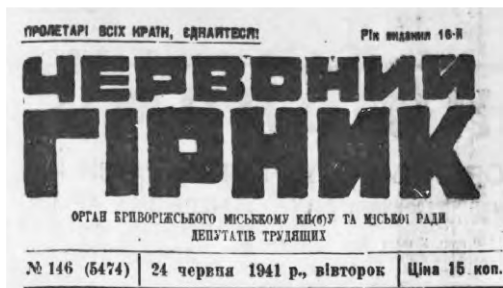
Примітки:

*Кривий Ріг, як і вся Дніпропетровщина, територіально-адміністративно входив до складу Одеського військового округу і підпорядковувалися його командованню. Масова мобілізація військовозобов'язаних та запис добровольців розпочалися в місті в понеділок 23 червня 1941 р.

№6

Добірка матеріалів з газети «Червоний гірник»
за 24 червня 1941 р.
(фотокопії та передруки)

Виступ Молотова В. М.

Виступ по радіо заступника Голови Ради
Народних Комісарів Союзу РСР
і Народного Комісара закордонних справ
тов. В. М. МОЛОВОТА 22 червня 1941 року

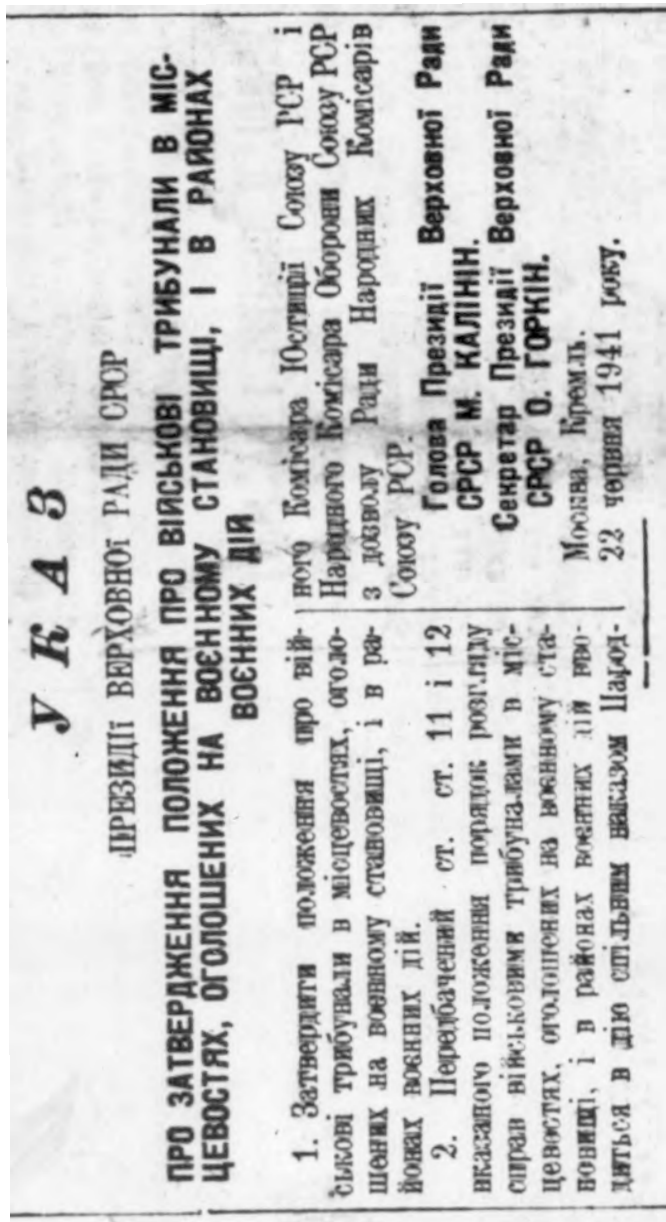
Виступ Молотова В. М.

Громадяни і громадянки Радянського Союзу!

Радянський уряд і його голова товариш Сталін доручили мені зробити таку заяву:

Сьогодні, о 4 годині ранку, без пред'явлення будьяких претензій до Радянського Союзу, без оголошення війни, німецькі війська напали на нашу країну, атакували наші кордони в багатьох місцях і бомбардували з своїх літаків наші міста—Житомир, Київ, Севастополь, Каунас і деякі інші, при чому убито і поранено більше 200 чоловік. Пальоти ворожих літаків і артилерійський обстріл були зроблені також з румунської і фінляндської території.

Про військові трибунали

Джерело: Газ. «Червоний гірник» – 24 червня 1941 р. – Фотокопія

Хто прийде до нас з мечем – від меча загине

Сотні тисяч трудящих Києва слухали по радіо заступника Голови Раднаркому СРСР і Наркома закордонних справ товариша Вячеслава Михайловича Молотова про зухвалу провокацію фашистських розбійників. Повідомлення про те, що німецькі війська порушили священний кордон соціалістичної батьківщини викликали гнів і обурення. На заводах, фабриках, в наукових закладах Києва відбулися багатолюдні мітинги, на яких робітники, службовці, спеціалісти, вчені говорили про готовність виконати свій обов'язок – стати на захист великих завоювань Жовтня. Мітинги на підприємствах вилилися в могутню демонстрацію радянського патріотизму, в непереможну силу і готовність радянського народу розгромити ворога.

Весь колектив машинобудівного заводу «Більшовик» зібрався на цехові мітинги. В чавуноливарному цеху виступив майстер Мілашов. Від імені присутніх він заявив:

– Ми є свідками нечуваної в світі провокації. Без всякого попередження, без оголошення війни ворог напав на наші кордони, посмів підняти свою залиту кров'ю мільйонів трудящих лапу на наш Радянський Союз. Видно німецькі фашисти не ладять з історією. Вони забули, як на полях Росії зламав свою голову Наполеон, як на полях України були розгромлені війська кайзерівської Німеччини і інші окупанти. Видно цих уроків мало. Наша доблесна Робітничо-Селянська Армія, Військово-Морський Флот, весь наш монолітний згуртований воєдино радянський народ під керівництвом партії Леніна-Сталіна зуміють приборкати зарозумілих агресорів.

З задоволенням зустрів колектив четвертої взуттєвої фабрики слова товариша Молотова про те, що радянський уряд дав наказ армії і флотові відбити розбійницький напад німецьких військ.

– Підлі німецькі фашисти, які нападають з за рогу, – говорить стахановець тов. Кравченко, – вирішили нас застати зненацька. Не вийшло! Бо наш народ завжди пам'ятав вказівки великого

Сталіна про капіталістичне оточення і був завжди в мобілізаційній готовності. Хай знають фашистські послідиші середньовічних варварів, що той, хто прийде на нашу землю з мечем – від меча і загине.

Стахановець тов. Штефман закликав колектив ширше розгорнути соціалістичне змагання, кожний механізм, кожний гвинтик машини примусити працювати для армії, для флоту.

Багатолюдні мітинги відбулися також на заводі ім. Сталіна, Ленінській кузні і інших підприємствах столиці України. В районні військкомати надходять тисячі заяв від робітників, службовців, трудящої інтелігенції про бажання піти добровільцями на фронт.

На багатолюдному загальноколгоспному мітингу, що відбувся в артілі ім. Кагановича с. Горенки, Київського району, виступила з палкою промовою доярка-орденоносець т. С.М. Давиденко.

– Не пошкодуємо ні сил, ні здоров'я, ні самого життя, щоб відстояти свою велику матір-вітчизну від ворога, що зарвався. Будемо як ніколи дисциплінованими і з ще більшою енергією працюватимемо, щоб забезпечити продуктами нашу Червону Армію і всіх трудящих.

В колгоспі «Новий шлях» с. Вишгород на мітингу виступив колгоспник т. Ф. Шкільний.

– Не один раз капіталістичні хижачки нападали на нашу соціалістичну батьківщину. Але всі вони дістали нищівну відсіч нашої Червоної Армії. Так само буде і на цей раз. У цей відповідальний час вітчизняної війни ми ще більше згуртуємось навколо партії, уряду і великого Сталіна. Бійці і командири самовіддано виконують свій обов'язок на полях бою, а ті, що залишаються, з подесятереною енергією працюватимуть, щоб забезпечити постачання бійців. Наших соціалістичних завоювань, нашого щасливого, радісного життя ми ніколи і нікому не віддамо. (РАТАУ)*

*РАТАУ – радіотелеграфна агенція України; єдина в

радянські часи офіційна державна інформаційна агенція УРСР
(ред.)

За більшовицьку організованість і дисципліну

Коли люди слухали по радіо про те, що німецькі війська напали на нашу країну, самі собою стискалися кулаки, в серцях закипіла ненависть до злобного і преступного ворога.

У всіх цехах другого Державного підшипникового заводу швидко зібралися мітинги.

В автошліфувальному цеху мітинг відкрив директор заводу тов. Лебедінов.

– Тількино, – говорить він, – тов. Молотов повідомив по радіо про нечувано нахабний наліт німецьких літаків на наші мирні міста. Підла кривава кліка поневолювачів народів Європи напала на Радянський Союз. Наша Червона Армія, наша славна авіація, Військово-Морський Флот відповідять на це жорстким ударом по підлих ворогах соціалістичної Батьківщини. Ворог буде розбитий. Але треба пам'ятати, що для цього ми повинні мобілізувати всі свої сили, віддати батьківщині всю свою енергію, не щадити себе.

Будемо працювати з потроєною енергією працювати як ніколи продуктивно, давати продукції більше і кращої якості!

Хай живе наша могутня Червона Армія!

Хай живе наш великий Сталін!

З захопленням зустрічаються згадування імені вождя радянського народу. Робітники, інженери, службовці гаряче аплодують тому, під чийм проводом радянський народ не раз побідоносно громив і розгромить надалі всяких ворогів.

Виступає начальник автошліфувального цеху т. Белов.

– Головне тепер – це більшовицька організованість і дисципліна, негайне і безсуперечне виконання наказу, зразкове виконання виробничих завдань. Цим ми допоможемо Червоної Армії в її героїчній боротьбі з ворогами нашої Батьківщини.

Віддамо всі сили священній боротьбі радянського народу проти фашистських бандитів!

Мітинг закінчений. Кожний учасник його з почуттям обов'язку і палкої любові до своєї соціалістичної Батьківщини стає до свого робочого місця.

Працювати ще краще, ще продуктивніше, допомогти Червоній Армії і розгромити підлого ворога, – така воля всього радянського народу.

(ТАРС)*

Джерело: Газ. «Червоний гірник» – 24 червня 1941 р. – Передрук

Примітки:

*ТАРС – Телеграфна агенція Радянського Союзу – єдине джерело з розповсюдження офіційної урядової інформації в СРСР.

Знищити фашистську гадину!

Невимовне обурення і ненависть охопили трудящих шахтоуправління ім. Першого травня, тресту «Дзержинськ руда» коли вони дізналися про наглу провокацію німецького фашизму.

На всіх шахтах і цехах блискавично виникли мітинги.

– Фашистський виродок Гітлер заціяв війну з могутнім радянським народом, – говорить у своєму виступі бурщик шахти «Гігант», учасник боїв з білофінами медаленосець тов. Копайгора. – По першому заклику радянського уряду, керованого великим Сталіним, я піду на захист своєї любимої вітчизни. Фашистів битиму не гірше, як бив білофінів.

Зараз ми працюємо на виробництві, в шахті. На зухвалу вихватку ворога ми повинні відповісти новим виробничим піднесенням, повинні мобілізувати всі свої сили на виконання і перевиконання виробничих завдань. Я беру на себе зобов'язання щоденно виконувати норму не менше, як на 200 проц.

Бригадир бригади бурщиків (шахта «Комунар») тов. Гордієнко сказав:

– Сила радянської зброї була вже неодноразово продемонстрована нашою доблесною Червоною Армією – і біля озера Хасан і в боях з білофінами. Але твердолобими виявилися фашисти. Не зробили вони з цього для себе відповідних висновків. Їм захотілось, мабуть, українського хліба і сала. Та свинець вони одержать у відповідь! Фашистська гадина буде знищена!

Однак, не слід нам забувати і про те, що успіх на фронті у величезній мірі залежить від зразкової роботи тилу. З своєю бригадою я беру зобов'язання виконувати виробничі завдання не менше, як на 250 проц. Закликаю всіх гірників наслідувати мій приклад.

– Нам не слід забувати про труднощі, зв'язані з війною, – говорить у своєму виступі бурщик шахти «Гігант» тов. Бєлов. Ми не повинні знижувати виробничих показників. Для цього треба мобілізувати всіх гірників на перевиконання виробничих завдань.

Я зобов'язуюсь щоденно виконувати норму не менше, як на 270 проц.

Один за одним виступають промовці. Яке глибоке почуття радянського патріотизму! Яка безмежна відданість своїй батьківщині, любимому Сталіну! І яка величезна ненависть до фашистських бандитів.

4000 робітників були присутніми на мітингах, 118 виступаючих.

В одностайно прийнятих резолюціях гірники виявили свою готовність в будь-яку хвилину виступити на захист священних рубежів батьківщини.

Ол. Рафальський

Заклик стахановця

БІЛЬШЕ РУДИ КРАЇНІ

ШАХТОУПРАВЛІННЯ ім. БАГАНОВИЧА, 23 червня. (Телефоном). Священний гнів звучить у виступах трудящих на мітенгах. Дві тисячі гірників шахтоуправління виразили свої думки словами буршняка-стахановця, учасника боїв з білофінами тов. Задиряки.

— Білофіни попрубували нашу силу, — заявив він. — Пробували її японці, поляки. На нас пішов військовофашистський агресор. Що ж, ми говоримо: зариваєтесь, на себе пивняйте, тих, що зариваються — ми знищуємо!

Я беру зобов'язання виконати норму на 200 проц.

І спустившись у шахту, стахановець виконав за зміну 2,5 норми, підтвердивши своє слово більшовицьким ділом.

— Червоній Армії потрібні мотодиклісти, — сказав у виступі на мітингу буршник Іванов. — Я мотодикліст. Я добровільно йду в Червону Армію, разом з іншими бійцями громитиму ворога.

Гірники підносять продуктивність праці, дають більше руди для нашої Червоної Армії, Військово-Морського і повітряного флотів.

Звернення добровольця Червоної Армії

ІДУ ЗАХИЩАТИ МИРНУ ПРАЦЮ

Прослухавши виступ по радіо заступника Голови Раднаркому СРФР і Народного Комісара закордонних справ товарища Молотова про підлий напад німецьких фашистів на Радянський Союз, робітники і службовці фабрики медіолітиру взуття повністю схвалюють рішення уряду про відсіч фашистам.

— Наглість німецьких фашистів перевершена. Радянський уряд вистама

товарища Молотова виразив волю, бажання всього радянського народу, — говорять в своєму виступі кандидат партії тов. Подясов. — Я іду в ряди Червоної Армії, буду захищати мирну працю СРФР. Заглиблю вас, товариші робітники, ще краще трудитись на його батьківщини стільки, скільки потрібно буде від вас країна для забезпечення повної перемоги над ворогом.

Мітинг трудящих заводу «Комуніст»

Мітинг трудящих заводу «Комуніст» в цехову робітничого палату фашистської Німеччини на Радичівській Союз. Виступав робітник заводу тов. Фото Ю. Зіца. Євдокимів.

Джерело: Газ. «Червоний гірник» - 24 червня 1941 р. - Фотокопія

Переможе Радянський Народ

ШАХТОУПРАВЛІННЯ ім. КОМІНТЕРНУ, 23 червня. (Телефоном). Сповнені рішучості громити ворога, зібралися на мітинг гірники шахти ім. Комінтерну. На мітингу вони клеймили фашистську зграю, яка по-розбійницькому напала на Радянський Союз. Гірники заявили про свою згуртованість навколо партії Леніна-Сталіна, навколо Радянського уряду. Виступає бурщик-стахановець тов. Височенко. Він закликає робітників піднести продуктивність праці, більшовицьку пильність, давати руди в півтора-два рази більше, ніж давалося досі.

– Я беру зобов'язання, – заявив тов. Височенко, – до повної перемоги над ворогом давати 300 проц. норми і викликаю на соціалістичне змагання всіх бурщиків шахти.

Після його виступу один за одним виступають бурщики, прохідники, скреперисти, машиністи електровозів. Всі вони беруть зобов'язання піднести продуктивність праці, давати більше руди і кращої якості. Виконувати норму на 300 проц. зобов'язалися бурщики тт. Фьодоров, Коваленко, Русалім і багато, багато інших.

В перший день гірники вже почали реалізувати свої зобов'язання. Шахта виконала своє завдання на 114,8 проц. Колектив комсомольської дільниці виконав план на 180 проц.

Гірники виявляють бажання іти добровольцями в Червону Армію. Комсомолец-орденоносець тов. Марченко, який брав участь в боях біля озера Хасан і проти білофінів, де одержав вищу нагороду – орден «Червона зірка», заявив на мітингу:

– Червона Армія була і розгромила наголову ворога біля озера Хасан, Червона Армія розбила білофінів, взяла кріпості, які вважалися неприступними. І в цій війні Червона Армія розгромить ворога, бо в радянського народу є що захищати, є кому захищати, є чим захищати. Я брав участь в боях біля озера Хасан, я бив фінських білобандитів і зараз бажаю іти добровільцем, бити фашистську погань, захищати священну

радянську землю, вільний радянський народ.

Товариш Марченко вже відправився в Червону Армію.

В резолюції, прийнятій на мітингу, гірники записали:

«Ми краще будемо працювати на виробництві, ми подвоїмо видобуток руди, піднесемо більшовицьку пильність, щоб ніякі ворожі прихвосні не пробралися в наше середовище і не шкодили нам. Ми ще тісніше згуртуємося навколо партії Леніна-Сталіна, навколо її Центрального Комітету і товариша Сталіна і забезпечимо Червоній Армії цілковиту перемогу над знахабнілим ворогом. Переможе тільки радянський народ».

Ворог буде знищений

Звістка про нечувану провокацію фашистських бандитів, які напали на соціалістичну батьківщину, викликало обурення студентів, викладачів, службовців і робітників Криворізьського гірнорудного інституту. Не зважаючи на те, що позавчора був вихідний день, після виступу по радіо заступника голови РНК СРСР і наркома закордонних справ тов. В.М. Молотова в інституті почали збиратися студенти, викладачі і працівники вузу. Увечорі 22 червня відбувся мітинг, на якому присутні були понад 150 студентів, викладачів і працівників гірного інституту.

Відкриваючи мітинг, директор інституту тов. Правицький говорить про хвилю обурення і гніву, яка котиться зараз по всій неосяжній Радянській країні.

– Оскаженілі фашистські заправили підняли меч проти соціалістичної держави робітників і селян, проти вітчизни трудящих всього світу, – говорить тов. Правицький. – Доблесна Червона Армія дає знищувальну відсіч фашистським агресорам. Ворог, який насмілився напасти на нашу батьківщину, буде розгромлений і знищений.

Тов. Правицький говорить про необхідність піднести дисципліну і організованість.

Студенти, викладачі, весь склад інституту знаходяться у

мобілізаційній готовності і в першу-ліпшу хвилину виконають будьяке завдання радянського уряду, любимої комуністичної партії і рідного Сталіна.

Виступає секретар комітету ЛКСМУ інституту, студент другого курсу тов. Бельмес.

– Знахабнілий напад фашистських агресорів не застав радянський народ зненацька, – говорить тов. Бельмес. – Радянські патріоти пам'ятають вказівки нашого вождя товариша Сталіна про мобілізаційну готовність. Студенти нашого інституту, як і студентство всієї нашої батьківщини, здобуваючи спеціальну вищу освіту, водночас оволодівало і оволодіває військовими знаннями.

Ми готові до того, щоб в першу-ліпшу хвилину влитися в ряди нашої героїчної Червоної Армії і зі зброєю в руках захищати священні рубежі Радянської землі.

– Ненажерливі криваві фашисти мріють про те, щоб загарбати нашу квітучу батьківщину, але вони жорстоко прорахуються. Не перемоги, а свою загибель вони дістануть у війні, нав'язаній радянському народу, – така одностайна думка колективу студентів, викладачів і працівників Криворізьського гірного інституту.

Наш метал впаде на голови фашистських бандитів

На мітингу, присвяченому обговоренню промови товариша Молотова про зухвалій напад фашистських банд на міста нашої соціалістичної батьківщини, на шахті ім. Кірова зібралося понад 1500 чол.

Робітники, інженерно-технічні працівники, службовці, домогосподарки шахтоуправління висловлювали свій гнів і ненависть до фашистських бандитів, свою непохитну волю і готовність виступити на захист батьківщини.

З палкою промовою на мітингу виступив бурщик-стахановець тов. Курилов, який сказав:

– Знахабнілим фашистам ми не дозволимо топтати нашу землю. Ми всі, як один, на заклик партії, на заклик великого Сталіна підемо в ряди Робітничо-Селянської Червоної Армії і будемо громити ворога. Наше завдання, завдання гірників – працювати з потроєнною енергією, видобувати стільки руди, щоб Червона Армія не знала нестатків в гарматах, снарядах, літаках, кулеметах.

Пам'ятайте, товариші гірники, що видобута руда буде переплавлена на метал і цей метал впаде на голови гітлерівських розбійників, – цими словами закінчує свою промову тов. Курилов.

Крім тов. Курилова на мітингу виступили багато робітників. Всі вони висловили свою відданість більшовицькій партії, радянському народу, своїй батьківщині. Бурщик тов. Ткачик взяв на себе зобов'язання щодня виконувати норми не менше як на 200 проц. і закликав наслідувати його приклад всіх робітників шахтоуправлінь.

Призовник тов. Павлов, який готується найближчими днями піти в ряди Червоної Армії, в своєму виступі заявив:

– Товариші гірники! Сьогодні я працюю разом з вами на фронті видобутку руди. Завтра я відправляюсь на фронт, в діючу армію, і буду захищати свою батьківщину зі зброєю в руках до останньої краплі крові. Вас, товариші гірники, закликаю працювати як ніколи, давати країні руди в два рази більше.

Закінчуючи мітинг, кіровці ухвалили резолюцію, яка закликає весь колектив робітників, інженерно-технічних працівників, службовців і домогосподарок потроїти темпи роботи, піднести революційну пильність, щоб ворог не міг перешкодити в роботі шахт.

Громитимемо ворога на землі, в повітрі і на морі

(Резолюція трудящих заводу «Комуніст».

Присутніх понад 1100 чол.)

Ми трудящі машинобудівного заводу гірнорудного устаткування ім. газети «Комуніст», почувши по радіо про знахабнілий наліт німецьких фашистів на нашу священну батьківщину, висловлюємо гнів, обурення і презирство ворогові. Фашистський агресор порушив священні рубежі радянської країни, порушив договір про ненапад і дружбу з Радянським Союзом.

Згуртувавшись навколо великої ВКП(б), навколо Сталіна, ми зобов'язуємося і далі чесно і віддано кріпити тил нашої доблесної Червоної Армії, Військово-Морського і повітряного флотів. Ми будемо перевиконувати державний план, даватимемо шахтам обладнання і запчастини в такій кількості, якої вистачить гірникам для забезпечення металургійних заводів рудою.

Ми запевняємо радянський уряд, нашу комуністичну партію, великого вождя народів товариша Сталіна, що для захисту батьківщини працюватимемо стільки, скільки буде потрібно для того, щоб задовольнити нашу доблесну Червону Армію всім необхідним. А якщо треба, ми верстати змінимо на гвинтівку і підемо громити ворога.

Ми всі, як один, підемо на захист вітчизни, битимемося мужньо, перемагатимемо ворога на його території з гідністю, честю, не шкодуючи ні крові, ні самого життя для досягнення повної перемоги над ворогом.

Хай живе Робітничо-Селянська Червона Армія!

Хай живе комуністична партія, яка веде нас від перемоги до перемоги!

Хай живе наш рідний і любий товариш Сталін!

Транспорт буде працювати чітко

На всіх виробництвах Кагановичського відділку Сталінської залізниці пройшли багатолюдні мітинги, присвячені промові заступника Голови Ради Народних Комісарів СРСР тов. Молотова. На мітинг, який відбувся 22 червня, прийшло більше 1000 трудящих Долгінцевського залізничного вузла. З великою увагою вони слухали повідомлення про нечуваний вчинок фашистських правителів.

Один за одним виступають вагонники, паровозники, слюсарі, робітники колії. У їхніх виступах палає негасимий гнів до знахабнілого ворога, який посмів порушити спокій священних рубежів країни Рад.

Транспортники Долгінцевського вузла ще раз всі, як один, заявили про свою безмежну любов до батьківщини і партії Леніна-Сталіна, до вождя і друга пригноблених всього світу великого Сталіна. Вони заявляли про свою готовність на перший поклик виступити на захист своєї батьківщини і, вілявшись в непереможні полки Червоної Армії, безжалісно громити знахабнілого ворога. У прийнятій резолюції залізничники Долгінцево пишуть:

«Наші серця палають гнівом до фашистських псів, які посміли ступити своїм брудним чоботом на священну радянську землю. Ми всі готові хоч зараз на заклик партії і любимого Сталіна перемінити свої знаряддя виробництва на гвинтівки і кулемети і груддю стати на захист своєї батьківщини.

Ми будемо працювати чесно на своєму посту, і зміцнювати трудову та виробничу дисципліну, підвищувати продуктивність праці. Наш узел буде працювати точно і безперебійно. Залізничники доставлятимуть залізну руду, чавун, сталь і хліб туди, куди це потрібно. Трудящі Долгінцевського вузла впевнені в тому, що доблесна Червона Армія на голову розіб'є фашистів.

Ми ще тісніше згуртуємося навколо великої партії Леніна-Сталіна, навколо радянського уряду, навколо любимого вождя,

друга і вчителя Йосифа Віссаріоновича Сталіна».

Багатолюдний мітинг також відбувся і на залізничному вузлі Каганович. На мітингу колективу електродепо виступив оглядач приміщень тов. Берлін.

– Зараз в рядах доблесної Червоної Армії перебувають два моїх сини, – сказав тов. Берлін. Вони разом зі всією армією доблесно захищають священні кордони нашої могутньої батьківщини. Мені 60 років, але якщо батьківщина і великий Сталін покличуть, я теж піду обороняти радянську землю від навали німецьких фашистів.

– Хай знають фашистські посіпаки, що радянський народ не потерпить і духу їхнього на своїй священній землі. Ми обрушимо на їхні одурілі від воєнного чаду голови тисячі ворошиловських кілограмів.

Транспортники електродепо бурхливо аплодують полум'яному патріотові, який виразив їхні думки і надії.

На мітингу трудящих вагонного депо Кагановичського вузла виступило понад 10 промовців. Стахановці і командири депо говорили про свою відданість батьківщині і великій партії Леніна-Сталіна.

Коваль тов. Корженко, слюсарі тт. Багно, Воробйов та інші у своїх виступах зобов'язалися ще більше підвищити продуктивність праці, перевиконувати виробничу програму, підвищити пильність.

У прийнятих резолюціях транспортники Кагановичського вузла заявили про свою готовність, коли покличе батьківщина, пересісти з електропоїздів на бронепоїзди і кривоносівськими швидкостями понести на ворога тисячі ворошиловських кілограмів.

На батьківщині семиволосівського руху

– Бажаємо піти добровільцями в Червону Армію!

– Кривавих фашистів знищимо!

– Дамо руди стільки, скільки потрібно буде для вироблення снарядів, танків, гармат!

Чулись впевнені слова гірників передового шахтоуправління ім. Ільча, які зібралися на мітинг, з приводу нечуваного, наглого нападу фашистів Німеччини на священні і недоторкані кордони Радянського Союзу.

Так прозвучала однодушна відповідь всього колективу шахтоуправління, який на чолі з новатором бурщиком Олексієм Семиволосом підняв прапор боротьби за високопродуктивну працю і видобуває для країни зверх плану тисячі тонн доброякісної руди.

На трибуні лопатник шахти ім. ДПУ тов. Шевченко. Його голос піднесений.

– Товариш Молотов у своїй промові по радіо сказав: перемога буде за нами! Ми, гірники, цьому віримо. Перемога буде за нами тому, що радянський народ відстоює свої інтереси, своє щастя. Ми знищимо фашистів тому, що міцно згуртовані навколо партії більшовиків і вождя народів товариша Сталіна.

Я закликаю кожного гірника чесно і самовіддано працювати на своєму посту. Я заявляю про свою готовність піти добровільцем в ряди Червоної Армії.

Коротким, але наповненим великим почуттям патріотизму, був виступ гірного майстра тов. Горбатовського.

– Товариші! – заявив він. – Я готовий зараз взяти гвинтівку і відстоювати недоторканість наших священних радянських кордонів.

Бурщик шахти «ЗОТ»* тов. Димаревський виконує свою виробничу норму на 180 проц. У нього одне бажання – працювати ще краще.

– Якщо раніше я виконував майже дві норми, – говорить він,

– то тепер даватиму три норми. Ясно, що чим більше буде в нас продуктивність праці, тим вигідніше для нас, для країни. Бо з нашої руди на заводах виготовлятимуть потрібні Червоній Армії снаряди, гармати, літаки.

Я, товариші, буду дуже радий, якщо мені дозволять замінити перфораторний молоток на гвинтівку, коли мене пошлють в Червону Армію.

Гірний майстер шахти «Валявко» тов. Снітко з почуттям огиди і ненависті говорить про мерзенний вчинок правителів фашистської Німеччини.

– Як би Гітлер і його посіпаки не прагнули поневолити радянський народ – нічого не вийде. Не вийде, фашистські собаки! Можна з усією впевненістю заявити, що палії війни будуть розбиті вщент. Запорукою цього є готовність всього радянського народу виступити на боротьбу з фашистськими собаками, запорукою цього є могутність Червоної Армії.

Хай живе Союз Радянських Соціалістичних Республік!

Хай живе доблесна Робітничо-Селянська Червона Армія і Військово-Морський флот!

Хай живе партія більшовиків і любимий Сталін!

На трибуні – нові й нові промовці. Виступають бурщики, техніки, лопатники, інженери, службовці. У кожного бажання хоч і зараз піти на фронт, піти в бій за батьківщину, за Сталіна!

Д. Смірнов

Примітки

*Джерела і свідки тих подій одноставно стверджують: редакція газети тут явно припустилася помилки, бо шахти з такою назвою – «ЗОТ» – в рудоуправлінні ім. Ілліча, в якому саме і працював О.Семиволос, не було. Натомість в 1941 році в районі Трампарка дійсно була шахта під дещо дивною назвою – «КЗОТ»; ця абревіатура російською мовою розшифровується так: «Кодекс законів о труде» (!?). Втім в ті часи такі неоковирні назви шахт і установ зустрічалися часто-густо. Так, в цьому ж тексті згадується й шахта імені ДПУ – тобто імені

«Державного політичного управління» (рос. – ГПУ.) «Об'єднане державне політичне управління» було створене в СРСР в 1922 р. і діяло до 1934 р. Головна його функція – боротьба з політичною й економічною контрреволюцією, саботажем тощо.

Слово коксовиків

Звістка про нечувану зухвалість німецьких фашистів глибоко схвилювала трудящих Криворізьського коксохімічного заводу. Дії оскаженілого ворога, що посмів посягнути на першу в світі батьківщину трудящих, викликали величезну ненависть кожного робітника, кожного трудящого заводу.

... Гудок сповістив про закінчення зміни. Робітники коксового цеху з похмурими обличчями зібралися на мітинг з приводу вторгнення фашистських полчищ на священну територію країни Рад. Начальник коксового цеху тов. Белевіч коротко розповідає про зміст промови заступника Голови Ради Народних Комісарів Союзу РСР і Народного комісара закордонних справ Вячеслава Михайловича Молотова, з якою він звернувся 22 червня до всіх трудящих Радянського Союзу.

Зосереджено слухають робітники полум'яні слова промови. Перед присутніми виступає начальник зміни другої бригади тов. Соколовський. Його промова насичена глибокою ненавистю до ворогів.

– Історія ще не знає такого зухвалого вчинку, який зробили німецькі фашистські правителі, порушивши всякі правила міжнародних стосунків. Не дивлячись на миролюбиву політику радянського уряду і всього народу, Гітлер і його приспівники порушили взяті зобов'язання щодо Радянського Союзу. Ця вилазка знахабнілого ворога вже одержала оцінку з боку радянського народу. Наша доблесна Червона Армія громить ворога. Весь радянський народ піднімається на захист своєї батьківщини. Ворог буде розбитий! Перемога буде за нами!

Виступає майстер газового господарства заводу тов. Буров.

– Німецькі фашисти забули ті повчальні уроки, які записані

історією. Вони забули про те, як вільнолюбивий російський народ вже неодноразово розправлявся з їхніми предками псами-рицарями. Вони забули Льодове побойще, під час якого великий російський народ на голову розгромив псів-рицарів Лівонського ордена. Ми і зараз впевнені, що доблесні полки нашої любимої Робітничо-Селянської Червоної Армії розгромлять ворога на його ж власній території.

На мітингу колективу третьої бригади виступив начальник зміни тов. Грузер. Його промова була насичена безмежною любов'ю до батьківщини, до великої партії Леніна-Сталіна, до вождя трудящих всього світу, любимого товариша Сталіна.

– Ми повинні ще тісніше згуртуватися навколо партії і товариша Сталіна, – говорить товариш Грузер. – Зараз, як ніколи весь наш радянський народ монолітний і дружній. Коксохіміки повинні ще більше зміцнювати трудову дисципліну, невпинно підвищувати продуктивність праці, зберігати спокій.

Багатолюдні бурхливі мітинги також пройшли в транспортному, механічному, бензольному цехах, в цеху вуглепідготовки, в підсобному господарстві та інших. На мітингах трудящі коксохімічного заводу ще раз продемонстрували свою безмежну любов до батьківщини і партії Леніна-Сталіна.

Вони зобов'язалися чесно і добросовісно трудитися кожний на своєму посту, і своєю стаханівською працею допомагати Червоній Армії громити озвірілого ворога.

Не пошкодуємо життя для захисту Батьківщини

Народам нашої вітчизни не вперше доводиться відстоювати свою волю і незалежність у боях з інтервентами. З моєї пам'яті ще не стерлися спогади про криваву окупацію України німецькими імперіалістами в 1918 р. Скориставшись слабкістю молодої радянської республіки окупанти загарбали Україну, грабували її багатства, знущалися з робітників, селян, інтелігенції.

Хай згадають фашистські заправили про ганебний кінець навали окупантів на Україну в 1918 р. Із зброєю в руках піднявся вільнолюбивий український народ і при допомозі російських робітників, при допомозі великого російського народу вигнав з рідної землі імперіалістичних хижаків. Така ж доля чекає зараз фашистських бандитів. Вони будуть зметені з лиця нашої землі, вони будуть роздавлені і розтросені.

Наукові працівники, викладачі педагогічного інституту, як і всі радянські патріоти, віддадуть всі свої знання, всі свої сили, а якщо потрібно і життя для захисту нашої батьківщини. Ми ще тісніше згуртуємося навколо радянського уряду, навколо великої комуністичної партії і нашого рідного вождя товариша Сталіна!

Знахабнілий напад агресора не злякає. Мільони радянських патріотів завдадуть розтросувального удару кривавим фашистським бандитам!

Ф. Косик, кандидат математичних наук, завідуючий кафедрою математики педагогічного інституту.

Червона Армія розгромить фашистів

ШАХТОУПРАВЛІННЯ ім. РОЗИ ЛЮКСЕМБУРГ, 23 червня (Телефоном). На мітингу, присвяченому виступу по радіо заступника голови РНК СРСР і Народного Комісара закордонних справ тов. Молотова, на якому було присутніх понад 3500 гірників, виступаючі бурщики Іван Гой, Іван Шелемех, Микола Дяченко з обуренням говорили про знахабнілу вилазку німецьких фашистів проти великої батьківщини трудящих – СРСР. Вони закликали гірників працювати чесно і самовіддано, щоб допомогти нашій Робітничо-Селянській Червоній Армії розбити фашистів, які зарвалися, на їх власній території, давати країні більше руди. Бурщик Микола Дяченко вніс пропозицію працювати більше, ніж бурщики працюють зараз, щоб цим самим дати нашій країні більше руди і допомогти нашій Червоній Армії. Всі бурщики одностайно прийняли пропозицію тов. Дяченка.

Колектив гірників одностайно прийняв таку резолюцію:

«Почувши виступ по радіо заступника голови РНК СРСР і Народного Комісара закордонних справ тов. В.М. Молотова про провокаційний напад фашистських військ Німеччини на територію Радянського Союзу, ми, робітники, робітниці, трудова інтелігенція і всі трудящі шахтоуправління ім. Рози Люксембург обурені провокаційними діями німецької фашистської кліки. Війну проти Радянського Союзу розпочав не німецький народ, а буржуазна верхівка німецького фашизму. Німецький народ не хоче війни, але він обдурений німецькими фашистами і посланий ними на братовбивство.

Наша доблесна Робітничо-Селянська Червона Армія з наказу радянського уряду вступила в бій з військами фашистської Німеччини для знищення і вигнання їх з території радянської землі. Ми впевнені в тому, що наша доблесна Робітничо-Селянська Червона Армія, озброєна першокласною технікою і керована кращими полководцями, розіб'є ворога на його ж власній території.

Ми, робітники, робітниці, службовці і вся трудова інтелігенція шахтоуправління ім. Р. Люксембург свою допомогу Робітничо-Селянській Червоній Армії виразимо високою продуктивністю в роботі по виконанню плану видобутку руди нашими шахтами, ще з більшою енергією згуртуємося навколо нашого більшовицького уряду, більшовицької партії, постахановському боротимемося за виконання поставлених перед нами завдань і не дозволимо провокаторам війни порушити мирний труд і щасливе життя багато мільйонного народу соціалістичної держави.

Хай живе доблесна Робітничо-Селянська Червона Армія, яка стоїть на захисті радянських рубежів! Хай живе мудра зовнішня політика нашого більшовицького уряду!

Хай живе комуністична партія і її вождь Сталін!

Джерело: Газ. «Червоний гірник» – 24 червня 1941 р. – Передрук.

Роман Діброва

Не уперше фашистам быть битими

Плеще Дніпро в береги...
Хвилі пінами...
Йде із плавнів народ з карабінами
Не забулась йому окупація*,
За всі кривди ще раз він
розплатиться!

...Дніпр у гніві реве і загрожує:
– Потоплю не одну німця рожу я!
Буде битва жажна** із бандитами –
Не уперше фашистам быть битими.

– Що хвилюється так Чудське озеро –
Мало рицарів поморозило?***
– Хоч не мало – та все ж більше втопиться!
І сам Гітлер, тепер знаю, втопиться!

– Що то в полі таке?.. Що то за череда?..
– То фашистські скрізь лежать черепа.
В Берлін возять тепер не хліб вже повозками –
Їхні голови разом із мозками!

А за ними летять хижі ворони
І клюють, сидячи на ізворені.****

23 червня 1941 р.
м. Кривий Ріг

Джерело: Газ. «Червоний гірник». – 24 червня 1941 р.

Примітки:

*Вірш Р. Діброви – типовий приклад публічного відгуку

представника творчої інтелігенції міста на початок нацистської навали; це вірш «реактивної» поезії на «злобу дня». До певної міри автор передав пануючі в ті дні в місті суспільно-політичні й патріотичні настрої та очікування.

Р. Діброва вдався до історичних порівнянь та екскурсів, паралелей та аналогій відтак тут і йдеться тут про так звану «окупацію» 1918 року, коли в Україну були введені кайзерівські війська відповідно до міжурядових угод поміж УНР та Німеччиною. УНР платила Берліну за військову допомогу поставками продовольства. Звідси й згадка нижче про хліб, який «возили» в Берлін «повозками». . . З огляду на обопільну угоду, називати перебування німецьких військ в Україні у правовому вимірі «окупацією» – не коректно. Та, враховуючи початок навали нацистів у червні 1941 року та пануюче ставлення спільноти країни до агресора, автор цілком правомірно і у «дусі часу» називає те перебування кайзерівців в Україні в 1918 р. «окупацією». (Про боротьбу з німецькою окупацією у 1918 р. йдеться і повідомленні «Не пошкодуємо життя для захисту Батьківщини» (див. вище), в документі №12 про запис в народне ополчення у Кривому Розі.)

**Саме таке слово «жахна» вживає автор.

***Йдеться про переможну битву на Чудському озері новгородських дружин князя Олександра Невського проти рицарів (лицарів) Тевтонського ордену 5 квітня 1242 року. У радянській історіографії ця битва «з псами-рицарями» отримала назву «льодового побоїща» й подавалася в радянській літературі як історична перемога православних слов'ян-русичів над германськими (німецькими) лицарями-хрестоносцями і загарбниками, які несли на Схід чужинську віру, та як перемога, що зупинила просування германців, – за словами літописця «яко таті ненажерної», – на землі княжої Русі. У 1242 р., за свідченнями літописів, на Чудському озері було «поморожено» 11 – 12 тис. лицарів. Про переможну битву над псами-рицарями на тому ж озері згадує у своєму виступі й робітник Буров на коксохімічному заводі (див. його виступ вище в повідомленні з заводу «Слово коксовиків»).

**** «На ізворені» – редактор змушений констатувати, що жодне з джерел, – а це перш за все друковані й запозичені з електронних

ресурсів сучасні тлумачні словники, – не дали змоги встановити значення та зміст слова *іворена*; консультанти – філологи схильні думати, що це слово або архаїзм, або ж результат авторського вимислу – так званий «оказіоналізм», що в поезії припустимо. І це було зроблено задля створення певної ритми та звукової виразності, для своєрідної алітерації (*повторення однакових приголосних*) і припасоване воно до співзвучного йому слова «ворони»: «*ворони* ... на *іворени*».

№ 7

Сообщение газеты «Днепровская правда» о массовых митингах в Криворожском железорудном бассейне

24 июня 1941 г.

На вероломное нападение фашистской Германии горняки Криворожского железорудного бассейна в первый же день ответили высокими производственными победами. Многие шахтоуправления значительно перевыполнили план добычи руды. Так, например, шахтоуправление имени Ильича, шахта имени ГПУ* и шахта имени Международного юношеского дня (шахтоуправление «Ингулец») перевыполнили план.

На митинге, состоявшемся на шахтоуправлении имени Коминтерна,** бурщик-стахановец Высоченко заявил, что берет обязательства ежедневно выполнять не менее 300 проц. нормы и призывает последовать его примеру всех бурщиков шахт. Гоняки шахтоуправления имени Коминтерна свои обязательства подкрепили делом. Шахта в этот день значительно перевыполнила план добычи.

Джерело: Газ. «Днепровская правда». – 24 июня 1941 г. – Передрук.

Примітки:

*ГПУ – «Головне політичне управління»; на «честь» цього відомства й була названа ця шахта.(див. вище пояснення щодо назви й функцій цього відомства.)

**Комінтерн – Комуністичний інтернаціонал – міжнародна

організація, яка об'єднувала комуністичні партії (організації) світу.

№ 8

Сообщение газеты «Днепровская правда» о трудовом подъеме на шахте им. Ильча

29 июня 1941 г.

Сегодня славный коллектив шахты имени Ильча – родины семиволосовского движения* – выполнил семимесячный план добычи руды. Алексей Семиволос вчера выполнил норму на 431 проц., бурщик Задворный – на 236,6 проц., а бурщик Воронко – на 200 проц. Скреперистка т. Михайленко 28 июня выполнила норму на 236 проц.

Так отвечает коллектив прославленной шахты а бандитское нападение фашистов.

Большинство рабочих при обсуждении Указа о регулировании рабочего времени** обязались выполнять ежедневно 2-3 нормы.

Джерело: Газ. «Днепровская правда». – 29 июня 1941 г. – (без підпису).

Примітки:

*Цей рух за перевиконання планових норм видобутку руди започаткував на Криворіжжі Олексій Семиволос ще в 1939р.; він був підхоплений гірниками не лише Криворізького басейну, але й усього СРСР і набув Всесоюзного масштабу.

**З початком війн Президія Верховної Ради СРСР – 26 червня 1941 р. – видала Указ про режим робочого часу робітників і службовців в умовах воєнного часу, яким упроваджувалися більш жорсткі – порівняно з мирним часом – норми робочого часу; зокрема вводилися понаднормативні робочі дні, скасовувалися вихідні дні й тарифні відпустки, посилювався контроль за дотриманням дисципліни на виробництві тощо.

№ 9

Информация о массовых митингах в Кривом Роге

6 июля 1941 г.

Тысячи пламенных патриотов – горняков и металлургов Криворожья записываются в ряды народного ополчения. После окончания митинга на металлургическом заводе сразу же началась запись. Записываются в народное ополчение коллективно и отдельными группами. Так, в тресте «Дзержинскруд» подали групповое заявление 12 инженеров- коммунистов с просьбой записать их в ряды народного ополчения.

На машиностроительном заводе «Коммунист»* записалось в народное ополчение несколько сот человек.

На этом же заводе из работниц созданы группы по охране завода и санитарные отряды.

Джерело: Газ. «Днепровская правда». – 6 июля 1941 г. – (без підпису).

Примітки:

*Завод «Комуніст» – у радянські часи флагман з гірничого машинобудування України. Мав статус заводу Всесоюзного значення. З початком війни обладнання заводу було вивезене в тиліві райони СРСР, де було налагоджено випуск продукції, у тому числі й оборонного асортименту, і, зокрема, заготовок для артилерійських боезапасів тощо; з березня 1944 року завод відновив роботу в Кривому Розі. З кінця 90-х років ХХ ст. припинив випуск продукції.

№ 10

Постановление Днепропетровского обкома КП(б)У о создании резервных госпиталей в городах области

3 июля 1941 г.

1. Для организации резервных госпиталей выделить и приспособить в городах области следующие помещения:

...В г. Кривом Роге – школы № 30* Наркомпроса УССР на 200 коек.

2. Обязать председателей исполкомов городских Советов депутатов трудящихся... Криворожского – т. Федорова до 20 июля 1941 г. обеспечить выполнение необходимых работ, перечисленных объектов в п. 1...

Секретар обкома КП(б)У Задионченко

Джерело: Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф. 19. – Оп. 1. – Спр. 5868, – Арк. 12. – Оригінал. Машинопис. Передрук фрагмента документа.

Примітки:

*Школа №30 – нині школа № 60, розташована по вул. Українській. Але, напевно, шпиталю тут не було, бо в «Справке Городского комитета Компартии Украины о строительстве оборонительных сооружений » про створення і роботу шпиталю в Кривому Розі в липні – серпні 1941 р. на базі цієї школи інформації не має. (див.: повний текст цього документа в 1 розділі цієї книги нижче). Натомість у цьому документі йдеться про шпиталь на базі школи № 8 – і теж на 200 ліжок, як і вимагала Постанова Обласного Комітету партії.

№ 11

Из информации Днепропетровского обкома партии ЦК ВКП(б) о патриотическом подъеме трудящихся области в первые дни войны

4 июля 1941 г.

... За 22 и 23 июня 1941 г. по области прведено 4436 митингов и собраний, на которых присутствовали 627908 человек, выступили на митингах и собраниях 17302 человека.

...На предприятиях Кривого Рога проведено 294 митинга, на которых присутствовали 52 тысячи человек. На митинге шахтер шахты им. Орджоникидзе машинист подъемной машины т. Виенко, которому 54 года, в своем выступлении заявил: «В ответ

на бандитское нападение на нашу Родину я вместе со своими тремя сыновьями вступаю в ряды Рабоче-Крестьянской Красной Армии на защиту нашей великой Родины против озверелых фашистов»....

Заведующий оргинструкторским отделом обкома КП(б)У В.
Общин

Джерело: Советская Украина в годы Великой Отечественной войны. 1941 – 1945. Документы и материалы в трех томах. – Т. 1. – К., «Наукова думка», 1980. – С. 65 – 66. – Передрук фрагментів документа.

№ 12

Сообщение о массовой записи жителей Кривога Рога в народное ополчение

7 июля 1941 г.

Поток заявлений от желающих стать бойцами народного ополчения не прекращается: на 10 часов утра 7 июля от горняков Жовтневого* района поступило несколько тысяч заявлений; в Дзержинском** районе записались в народное ополчение тысячи человек.

Записались в народне ополчение и женщины. Бывшие партизаны, руководители партизанских отрядов тт. Удовенко, Тынок, Тишкин и другие являются лучшими агитаторами среди молодежи по вовлечению их в ряды народного ополчения.

58-летний рабочий шахты имени Кирова, бывший партизан т. Топка рассказывает молодежи, как Красная Армия и партизанские отряды, в одном из которых он служил, били оккупантов, выгоняли их с Украины в 1918 г.*** Его рассказ воодушевляет молодых горняков, и они здесь же записываются в народное ополчение.

Джерело: Газ. «Днепровская правда». – 8 июля 1941 г. (без підпису).

Примітки:

*Нині – Покровський район м. Кривого Рогу.

**Від 2017 р. район перейменовано; нині це – Металургійний район; у роки окупації він носив назву Заводський.

***Імовірно йдеться про «вигнання» німецьких (германських або, як їх називали «кайзерівських») військ, які прийшли в Україну за умовами Брестських угод (від 27 січня 1918 р.) між Центральною Радою Української Народної Республіки (УНР) й Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною й Болгарією. Утім, достовірних документів про боротьбу проти цих військ на Криворіжжі таких партизанських загонів немає. Відтак і встановити персональний склад таких загонів складно... Та й кайзерівські війська покинули українські землі не в ході боїв, у т. ч. і з партизанами, а в силу внутрішньо - германських проблем та внаслідок офіційного завершення – 11 листопада 1918 р. – Першої світової війни. А втім, з початком навали Німеччини в червні 1941 року, такі розповіді про всенародну боротьбу проти німців на Криворіжжі – щоправда без належної перевірки джерел інформації – широко використовувались як доступний мобілізаційний та агітаційний ресурс.

Про перебування німецьких військ у Кривому Розі в 1918 році та наслідки їх порядкування тут свідчить єдиний в місті пам'ятник - меморіал, установлений на подвір'ї школи №1 у Центрально-Міському районі. На ньому закарбовано імена 5 «організаторів боротьби за владу Рад на Криворіжжі», підпільників – Чередніченка В. П., Калініченка І. Л., Умікової Ю. І., Харітонова С. М. та Цині П. С.), «розстріляних німецькими окупантами» 2 червня 1918 року.

№ 13

Постановление Днепропетровского областного Комитета КП(б) Украины о прекращении издания многотиражных газет.

8 июля 1941 г.

(извлечение из постановления)

... I. Прекратить издание многотиражных газет...

г. Кривой Рог:

1. «Більшовик» – шахтоуправление «Большевик».
2. «Бурка» – шахтоуправление им. С.М.Кирова.
3. «Червоногвардієць» – шахтоуправление им. Розы Люксембург.
4. «Ударник» – шахтоуправление им. Л. М. Кагановича.
5. «За темпи і якість» – шахтоуправление 1-го Мая.
6. «За механізований Кривбас» – завод «Коммунист»
7. «Сигнал» – шахтоуправление им. С. Орджоникидзе.

II. ... уменьшить формат ежедневных городских и районных газет вдвое.*

(...)

Джерело: ДАДО. – Ф. 19. – Оп. 3. – Спр. 432. – Арк. 6 – 7. –
Фрагмент машинописної копії документа.

Примітки:

*Міська газета «Червоний гірник» за 10 липня 1941 р. уже вийшла в двічі зменшеному форматі.

№ 14

Постановление военного совета Южного фронта о медицинском и материальном обеспечении эвакуируемого населения

13 июля 1941 г.

Для противоэпидемического обеспечения населения, эвакуируемого из районов военных действий, Военный совет Южного фронта ... постановляет:

1. Обязать председателей облисполкомов и секретарей обкомов ВКП(б) Винницкой, Одесской... Днепропетровской ... немедленно обеспечить эвакуируемое население медицинской помощью и организовать врачебно-наблюдательные пункты по маршрутам следования.*

2....

а) выделить для сопровождения каждой отдельно

следующей партии эвакуируемого населения средний медицинский персонал с запасом медикаментов для оказания первой медицинской помощи в пути;

...ж) в Кировограде, Кривом Роге и в Никополе организовать тщательный осмотр эвакуируемого населения до перевода его во внутренние районы страны и организовать необходимые меры по эпидемическим показаниям (санитарная обработка, выделение подозрительных больных и т. д.)...

3. Местным исполнительным комитетам и партийным организациям обеспечить эвакуируемое население на ночовках и дневках питанием (горячее блюдо, хлеб, чай и сахар) за минимальную плату...

Выделить и приспособить помещение для ночлега и отдыха эвакуируемых; обязать органы коммунального хозяйства осуществлять повседневную уборку и дезинфекцию этих помещений.

4. Начальникам и политотделам железных дорог немедленно обеспечить бесперебойное снабжение кипятком и остуженой водой все станции вплоть до разъездов...**

Командующий войсками Южного фронта

Генерал армии Тюленев

Члены Военного совета: армейский комиссар 1 ранга

Запорожец

Задионченко***

Начальник штаба Южного фронта генерал-майор Романов

Джерело: Центральный архив Министерства Обороны Российской Федерации (далее – ЦАМО РФ). – Ф. 228. – Оп. 747. – Д. 1. – Л. 28 – 29. – Подлинник. Фрагмент документа.

Примітки:

*Відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про воєнний стан» від 22 червня 1941 року у місцевостях в яких такий оголошено, (Дніпропетровська область входила до переліку таких), «*усі функції органів державної влади в сфері оборони...передавалися воєнним*

радам фронтів, армій...». Ось чому в наведеній вище постанові, Воєнна рада Південного (Южного) фронту й зобов'язала радянські державні й партійні органи організувати евакопункти та налагодити їх роботу.

******Відповідний документ Виконком обласної Ради депутатів трудящих прийняв лише 31 липня 1941 року... Принаймні так постає із джерела, надрукованого в збірнику документів і матеріалів «Днепропетровская область в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945 гг.» (С. 60-61). Але ця дата – 31 серпня 1941 року – викликає запитання: чому лише через 18 днів обласна Рада прийняла відповідну постанову, чому така запізніла реакція в умовах воєнного часу? Чи, можливо, помилилися з датуванням документа укладачі названого вище збірника?

Рішенням Криворізького міськвиконкому найбільший евакуаційний пункт у Кривому Розі був облаштований на залізничній станції Довгинцеве та в розташованій поряд з вокзалом залізничній (за відомчим підпорядкуванням) середній школі № 26, яка в той час займала приміщення закритого храму Олександра Невського. (У повоєнні роки будівля храму була зруйнована). На пероні цієї залізничної станції цілодобово діяв пункт («кубова») розливу («роздачі») окропу («кип'ятку»).

*******Задіонченко С. Б. – секретар Дніпроперовського обкому КП(б)У за посадою; певний час обіймав посаду і члена військової ради Південного фронту.

№15

Из политнформации Днепропетровского обкома КП(б)У о политическом состоянии в области

25 июля 1941 г.

...14 июля 1941 г. шахтоуправление «Ингулец» выполнило семимесячный план добычи руды, а нарезные работы закончены к 5 июля 1941г.

Шахта «Центральная» семимесячный план добычи руды закончила к 13 июля 1941 г., а шахта «Мюдь»* – к 14 июля 1941 г.

Скреперист шахты «Центральная» т. Пономаренко производственную норму выполняет на 242 проц., бурщик этой же шахты т. Борисенко В. – на 303 проц.

Проходчик шахты «Мюд» т. Потороча И. систематически выполняет норму на 320 проц. и т. д. . .

Джерело: Передрук фрагмента документа з кн. «Днепропетровская область в годы Великой Отечественной войны Советского Союза (1941 – 1945 гг.)» – Сборник документов и материалов. – Днепропетровск, 1962. – С. 57–58.

Примітки:

*Російськомовна абрєвіатура «Мюд» – «Международное юношеское движение».

№16

Фрагмент из телетайпного сообщения генерал-майора Покровского о задаче поставленной И.Сталиным по укреплению обороны на правом берегу Днепра

5.08.1941 г.

...

И. Сталин: «...хорошо бы уже теперь наметить план совместно с Буденным* и Тюленевым крепкую оборонительную линию проходящую примерно от Херсона и Каховки *через Кривой Рог* Кременчуг и дальше на север по Днепру включая район Киева на правом берегу Днепра. Если эта примерная линия обороны будет вами одобрена нужно тепер же начать бешенную работу по организации линии обороны и удержания ее во что бы то нистало хорошо было бы в этих целях тепер же подвести к этой оборонительной линии новые дивизии с тыла устроить артиллерийскую оборону устроить окопы и основательно зарыться в землю если бы это вами было сделано то вы могли бы принять на этой линии отходящие усталые войска дать им оправиться, выспаться, а на смену держать свежие части

я бы на вашем месте использовал бы на это дело не только

новые стрелковые дивизии но и новые кавалерийские дивизии спешил бы их разыграть временно роль пехоты просил бы вас разработать предложенную мною линию.

(...)

Джерело: ЦАМО РФ. – Ф. 228 – Оп. 701. – Д. 102. – Л. 228 – 229. – (Виділені курсивом і жирно в тексті слова «...через Кривой Рог...» – ред.)

Примітки:

*С.М. Будьонний – з початком війни був призначений головнокомандувачем військ Південно – Західного напрямку.

**Цю вказівку-рекомендацію Й. Сталіна командування Південного фронту сприйняло як наказ і намагалося збудувати таку лінію оборони. Принаймні архівні джерела підтверджують спроби командування бодай щось зробити в цьому напрямку, але оперативна ситуація на фронті й динамічне просування ворожих армاد до Дніпра та й брак резервів не дозволили цього зробити і, зрештою, зупинити ворога на підступах до Кривбасу та й навіть Дніпра. Обороні бої 253 стрілецької дивізії під Кривим Рогом – одне із свідчень, наведеної вище думки.

№ 17

Була така будова...

(Фрагменти споминів Валентина Осинського)

...Десь на початку березня 1941 року (тобто ще до початку війни- ред.) на околиці Кривого Рогу почали будувати великий військовий аеродром. Будова виросла в степу між селищем Катеринівкою та шахтою «Валявко-2» рудника імені Ілліча.... Коли не помиляюсь, тепер там кар'єри Південного та Новокриворізького комбінатів.

Існував колись термін «всенародная стройка». Для Кривбасу аеродром, або як його називали «об'єкт № 90», теж був спільною важливою справою. Рудники виділили будові № 90 дванадцять

щекових дробарок, завод «Комуніст» - поковки, скоби, хомути, болти. Дванадцять переважно нових двигунів для дробарок передав геологорозвідувальний трест... Одне слово, всі підприємства чи установи з інтересами будови рахувалися.

Наш Іллічівський рудник брав діяльну участь у зведені аеродрому.

... Я тільки-но закінчив кадрову службу і був головним механіком ВКС (ОКСу).* З самого початку отримав відрядження в управління № 90, яке мітилось по вулиці Леніна.

...В наші обов'язки входило негайно подати на будову технічну воду. Насосну станцію звели в короткий час...

Тут працювали і робітники з зони ув'язнених та грабарі. Останні потрапили на будову № 90 за мобілізацією місцевих військкоматів. В основному це були люди похилого віку, які за віком призову в армію не підлягали. Вони з'явилися на будові з своїми грабарками** та кіньми.

Вже наприкінці травні – початку червня будівництво аеродрому в основному завершилося (я маю на увазі злітну смугу).

Робота йшла цілодобово, що мало свої труднощі. Від нас вимагали світломаскування. Адже в повітрі пахло порохом.

... 22 червня, коли почалася війна, поле навколо аеродрому забіліло наметами. Всіх перевели на казармовий стан. На самому початку липня до аеродрому підвели широку залізничну колію, виріс і склад авіабомб. А незабаром із Запоріжжя прилетіли бомбардувальники. Льотчики підвішували бомби й піднімались у повітря. Вони йшли на бойове завдання. Здебільшого екіпажі, які злітали з Криворізького, хоча й не прийнятого державною комісією аеродрому, йшли бомбити стратегічні об'єкти гітлерівської союзниці Румунії.... Мова йде про нафтовидобувний район Плоешті.

Це був тяжкий військовий труд... далеко не всі екіпажі повертались на свою нову базу.

Так і йшло. Ми будували, пілоти робили свою бойову роботу.

... Аеродром будувався і воював до 13 серпня 1941 року.

13-го робітників із зони випустили... Грабарі з їх кіньми відправилися по домівках. ... Хлопці з бригади і я поспішили на вулицю Глінки, до військкомату. Нас зустріли порожні кімнати. Нічого нам з бригадиром П.М.Чабановим не було робити, як залишити сім'ї в Кривому Розі, самотужки добиратись на Південний Урал.

... Те що ми будували з таким заповзяттям і любов'ю, сапери змушені були негайно висадити в повітря. Підірвали, можна сказати, ґрунтовно. Німці, наскільки знаю, аеродромом так і не скористалися.***

Джерело: Газ. «Червоний гірник». – 2000. – № 49. – С. 1.

Примітки:

* ВКС – (ОКС) – Відділ капітального будівництва – укр.; отдел капітального строительства – рос.

**Грабарка(-и) – спеціально обладнаний віз (підвода) для перевезення ґрунту на кінній тязі.

***У лютому-березні 1944 р. ця смуга була оперативно відновлена силами місцевого населення.

№ 18

Справка Городского Комитета Компартии Украины о строительстве оборонительных сооружений и формировании отрядов народного ополчения*

...

Институт марксизма-ленинизма при ЦК
КПСС

Криворожский горком КП Украины
на Ваше отношение за № К-03 от 5 января 1965 года
сообщает:

Весть о вероломном нападении Германии на Советский Союз с болью в сердце отозвалось в каждом трудящемся города

Кривого Рога.

Горняки, металлурги, машиностроители все трудящиеся и население города под руководством городской партийной организации, принимали все зависящие от них меры, чтобы не допустить немецких захватчиков к рудным богатствам Криворожья.

По решению бюро Горкома КП Украины в городе спешно формировались отряды народного ополчения, истребительные батальоны, создавались штабы по сооружению оборонительных укреплений.

В первые дни войны в городе, состоящего из 3-х районов, были созданы 3 отряда ополчения, в которое записалось около 20 тыс. человек, основная масса ополченцев явилась пополнением дивизии, которой командовал полковник т. КУДРЯВЦЕВ, оборонявшую гор. Кривой Рог.

Часть ополченцев влилась в дивизию, которой командовал генерал тов. ЧИБИСОВ, участвовавший в обороне гор. Днепропетровска.

На 19 крупных промышленных предприятиях города (Металлургическом заводе, станции Долгинцево, РУ (рудоуправления - ред.) им. Коминтерна, РУ им. Р. Люксембург, РУ им. Фрунзе, заводе «Коммунист») и др. сформированы истребительные батальоны, численный состав которых составил 4,5 тыс. человек.

Руководство этими подразделениями осуществлялось городским штабом, во главе которого были тт. АНОСОВ (сотрудник КГБ – (комитета государственной безопасности – ред.) – командир, БУРЛАКОВ (зам. директора горного института) – комиссар, ПИВАК (нач. планового отдела треста столовых) – начальник штаба.

Каждому подразделению истребительного батальона (ротам, взводам) были закреплены районы действия и важные промышленные объекты для охраны и поддержания порядка. Бойцы истребительного батальона были вооружены трофейным

оружием польского и немецкого образцов. За время существования этих формирований проведена большая работа по охране стратегических объектов, наведению порядка в городе, отгрузке ценного оборудования и эвакуации населения на восток.

Подразделения истребительного батальона выполняли ряд заданий и поручений начальника гарнизона города Кривого Рога тов. КУДРЯВЦЕВА.

12 августа 1941 года командование батальона получило задание занять оборону в районе села Большая Лозоватка, так как воинское подразделение, несшее оборону этого села, получило приказ командования передать другой воинской части, а она к назначенному времени не прибыла.

Для выполнения задания была послана рота истребителей во главе с политруком тов. КЛЕСТОРНЫМ (инженер т-та (треста - ред.) «Кривбасспроект») и командирами взводов тт. АНАНКО, ГРИШГОРН, ПОСТОЛАТИ и БАБСКИМ.

К исходу дня 12 августа 1941 года, после приёма от воинской части заминированного железобетонного моста через реку Ингулец, немецкая разведка попыталась боем овладеть переправой, но встретив огонь наших бойцов из винтовок и пулемётов, разведчики вынуждены были отступить. Выполнив задание, 13 августа этот участок обороны передан подразделению прибывшей воинской части.

В августе 1941 года из числа коммунистов, комсомольцев и беспартийных бойцов истребительного батальона отобрана группа более 100 человек, для работы в тылу противника, они получили оружие, взрывчатку, бутылки с зажигательной смесью, после чего они доставлены в различные сёла для выполнения задания.

14 августа 1941 года на рассвете, по указанию городского комитета партии все истребительные роты и взводы сняты со своих постов и вывезены на автомашинах в гор. Никополь.

Здесь истребительный батальон был объединен с работниками милиции гор. Кривого Рога, командиром этого

отряда подразделения назначен начальник горотдела МВД т. КИРЕЕВ.

Истребительный батальон до 17 августа нес патрульную службу в гор. Никополе, после эвакуирован в гор. Днепропетровск. 22 августа батальон получил задание занять оборону в районе дороги с Днепропетровска на Кривой Рог, ныне территория шинного завода.

23 августа батальон вступил в бои с передовыми частями фашистской армии. Бой продолжался всю первую половину дня, подтянув свежие силы, немцы потеснили батальон, который вынужден был отступить к железнодорожному мосту и район парка им. Т. Г. Шевченко, где началась переправа на левый берег Днепра.

Командир батальона тов. КИРЕЕВ с группой бойцов остался на правом берегу для прикрытия переправы, после выполнения задания, группа прикрытия также начала переправу через Днепр. В неравном бою многие были ранены, несколько человек погибло, тяжело ранен тов. КИРЕЕВ – автоматной очередью и минометными осколками.

24 августа батальон эвакуировался в гор. Павлоград, где и был расформирован, военнообязанные переданы военкомату, а остальные эвакуированы вглубь страны.

Значительная часть бойцов истребительного батальона была направлена на формирование 11-й запасной стрелковой бригады, которая принимала участие в обороне гор. Днепропетровска.

Часть бойцов народного ополчения была включена в сформированную в гор. Никополе Криворожскую стрелковую дивизию и в начале августа 1941 года эта дивизия заняла оборону Северо-западнее гор. Кривого Рога на участке сёл: Петрово – Верблюжка – Варваровка, где и вела неравные бои с танковыми частями немцев.

Основная масса бойцов народного ополчения, при эвакуации города Кривого Рога, по указанию командования Юго-Западного

фронта, направлена в пункты формирования воинских частей города: Орехов, Мелитополь, Павлоград. В период с 7 по 13 августа 1941 года, в эти пункты было направлено свыше 18 тыс. человек.

В конце июля 1941 года в гор. Кривом Роге был сформирован 20-й запасной кавалерийский полк**, по количеству конского и личного состава, он был равен дивизии.

В первых числах августа полк был направлен в распоряжение командования Юго-Западного фронта в гор. Каховку для обороны левобережья Днепра.

Горячо откликнулись на призыв партии и правительства встать на защиту Родины и люди преклонного возраста, из Кривого Рога были отправлены в гор. Дарница под Киевом 300 кавалеристов – раннее служивших в конной армии БУДЕННОГО, которые принимала участие в обороне гор. Киева.

В начале 1941 года по указанию партии и правительства Криворожскими партийными и советскими организациями из трудящихся-добровольцев было сформировано 2 строительных батальона для строительства оборонительных рубежей на западных границах, они были сформированы из горняков и строителей, имеющих саперно-строительные специальности.

По решению горкома партии из предприятий и организаций для этих батальонов были выделены автотранспорт, строительные машины, инструменты и материалы, после чего они были направлены на сооружение укреплений в Прибалтику.

Кроме этого из трудящихся криворожан были сформированы 3 стрелковые дивизии, отдельный автотранспортный батальон, батальон ВНОС (войска воздушного наблюдения, оповещения и связи – ред.), полк МПВО (местной противовоздушной обороны – ред.), 5 полевых госпиталей, медсанбат, 3 передвижных хлебозавода и т.д. В городе велась также работа по подготовке к действиям в тылу противника.

В горкоме КП Украины подбором кандидатур для этой цели занимались тов. СИРЕНКО И. М. – (секретарь горкома КП

Украины) и представитель ЦК КПСС тов. ДОДОНОВ, за несколько дней перед эвакуацией города начал действовать партизанский отряд в количестве 80 человек. Основным районом действия определены Днепровские плавни, где также дислоцировались отряды партизан гор. Никополья, Апостолово и др. населённых пунктов.

Партизаны совершали смелые рейды к объектам врага, расположенных в зоне действия партизан на железной дороге гор. Кривой Рог – Запорожье.

Так, была произведена боевая операция на железнодорожную станцию Чертомлык. В этой операции участвовали 2 группы Криворожских партизан возглавляемых членом КПСС тов. ФЁДОРОВЫМ А. (ранее работал секретарем Центрально-Городского райкома комсомола).

Разведка установила, что на железнодорожной станции скопилось много эшелонов с войсками и боевой техникой, а в кабинете начальника станции идёт совещание офицерского состава. Фашисты вели себя беспечно, партизаны сумели заминировать вокзал, входные и выходные стрелки.

Взрыв был произведён во время доклада руководителя совещания по телефону, под обломками здания погибло большинство находящихся там офицеров и солдат, взрывами разрушены также станционные железнодорожные пути, на несколько дней железнодорожная станция была выведена из строя.

После многодневных боев отряд партизан во главе с тов. РЫБАЛКО Г., ШАНГИНЫМ Б. Г. и УКРАИНЦЕМ С. получили приказ перейти в Знаменские леса. 27 октября 1941 года расположились на привал в районе села Костромки.

Дозоры, расположенные на скирде соломы доложили, что в направлении отряда партизан движется 8 немецких легковых автомашин. Остановившись перед скирдой соломы за 100-150 метров, из автомашины вышло до 40 немецких офицеров, которые впереди себя вели безоружного одного из наших командиров – САШУ УКРАИНЦА.

Не доходя до нашей скирды несколько десятков метров, Саша крикнул: «Борис, командуй огонь, их пока мало» и бросился в нашу сторону. Команду уже давно ждали наши партизаны, которые с близкой дистанции, из укрытий поражали фашистов со всех видов оружия. За короткое время вся группа немецких офицеров была полностью уничтожена, среди них оказался и предатель ПРИСТУПА, который был в нашем отряде, и раннее послан на разведку в гор. Кривой Рог, изменил Родине и навёл фашистов на отряд.

В этом бою погиб также отважный партизан, член КПСС тов. РЫБАЛКО, ранены тов. ЛЕПИНОГА А. и ЕВСЕЕВ. Отряд партизан во главе с тов. ШАНГИНЫМ Б. Г. (ныне зам. директора института Механобрчермет) с боями у Тилковского разъезда, при пересечении шоссе Кривой Рог – Кировоград и других районах пробилась в Знаменские леса и вели борьбу до освобождения этих районов Советской Армией.

Следующий крупный бой в окрестностях Кривого Рога произошёл в последнее воскресенье 1941 года в районе слияния рек Боковеньки – Ингулец. С рассветом, дозоры сообщили, что крупный отряд немцев и полиции движутся в нашем направлении. Уходить днём было невозможно. Отряд на вершине склона и балке реки Боковеньки занял круговую оборону.

Бой начался в 10 час. утра и продолжался весь световой день, до темна. Много фашистов и полицейских шли в полный рост, что помогало бить их без промаха, после по рассказам жителей удалось установить, что потери врага составили более 100 человек. С наступлением темноты партизаны огнём со всех видов оружия прорвали кольцо и ушли вверх по течению реки Боковеньки в сторону Кировограда.

В июле 1941 года было сформировано 3 госпиталя, один в здании средней школы № 8 на 200 коек, нач. госпиталя врач тов. МУСАРСКИЙ С. П., второй – в здании педагогического института на 400 коек, нач. госпиталя врач тов. КИРЖНЕР И. М., и третий – в здании горного института на 800 коек, нач. госпиталя

тов. ЛУКАШЕНКО.

Для ремонта техники и оружия воинских частей, на предприятиях города были оборудованы 4 подвижных авторемонтных мастерских, которые укомплектовали коммунистами и комсомольцами-добровольцами, две передвижные мастерские, которыми руководили тов. ЧЕРНЯВСКИЙ и ПШЕНИЧНЫЙ, которые прошли фронтовыми дорогами всю войну.

На заводе «Коммунист» и «Мотороремонтном» был организован ремонт танков, орудий и др. военной техники, которые оказывали помощь войскам до самой эвакуации. В деле организации и проведения ремонта военной техники большую работу провели директора этих предприятий тов. НЕФЁДОВ Я. К. и МИХАЙЛОВ Г. И.

На подступах к городу Кривому Рогу велись большие фортификационные работы по сооружению противотанкового рва, блиндажей, окопов и т.д. Работы велись на протяжении более 170 километров по течению реки Ингулец от Желтых Вод до реки Ингул, в них принимали участие более 290 тыс. жителей города, учащихся вузов и ремесленных училищ.

По руководству строительства оборонительных сооружений было создано 2 штаба.

На линии укреплений сёл Широкое – Лозоватка и севернее этих пунктов до Жёлтых Вод, где работало около 150 тыс. человек. Для руководителя этими работами горком партии КП Украины, был утверждён штаб в следующем составе: ШИЛЬМАН Н. А. – бывший управляющий трестом «Дзержинскруд», нач. штаба тов. КУДРЯШОВ К. В. – управ. Октябрьским треструда, тов. БРИНЗА Г. М. – управляющий трестом «Ленинруда», СКИРКО Д. З. – управляющий РУ им. К. Либкнехта и тов. КОСТРЮКОВ А. Е. – управляющий РУ им. Ильича. В расположении строящихся рубежей повсеместно кроме земли встречались скальные породы, для взрывных работ выделялось достаточное количество взрывчатых веществ. Взрывными работами руководили начальники ОКСОВ (отделов

капитального строительства) рудников и заводов, консультации давали военные специалисты сапёрных частей южного фронта.

Второй район оборонительных сооружений возводился на линии с. Широкое на юг до впадения реки Ингулец в реку Ингул, до гор. Херсона. Начальник штаба этого района был товарищ КИРНОСОВ Г.*** – упр. Гикюжруды, члены штаба товарищ КАДЕРБАЕВ Р. А., товарищ ГУБСКИЙ М. П. – гл. инженер РУ им. Кирова и ГОРДОН В. Е. – инженер «Кривбасспроекта». В этом районе работало более 45 тыс. человек, техническое руководство обеспечивали инженеры РУ Ингулец.

Всего было вынуто и перемещено более 4-х миллионов кубических метров грунта и скальных пород, построено около 500 огневых точек, 20 командных пунктов, 20 пунктов связи и др. сооружения.

К 1 августа 1941 года в районе РУ им. Ильича трудящимися города был построен первоклассный стационарный аэродром. На сооружении этого объекта работало свыше 10 тыс. трудящихся города и прилежащих сельских районов Днепропетровской области. (Про цей аэродром «Стройку № 90» див. вище. док. № 17 – ред.)

Контроль и всю ответственность за сроками строительства Днепропетровский обком КП Украины возложил на первого секретаря Криворожского горкома КП Украины товарищ СИРЕНКО И. М.

В период строительства всех оборонных сооружений большую помощь городу оказывал Днепропетровский обком КП Украины, особенно его секретарь по оборонной промышленности тов. БРЕЖНЕВ Л.И. и секретарь обкома по промышленности тов. ЛУКИЧ Л. Е. и др.

Материалы подготовили бывшие непосредственные участники тех событий:

1. тов. СИРЕНКО Иван Маркович (бывший 1-й секретарь горкома КП Украины) ныне персональный пенсионер.

2. тов. БУРЛАКОВ Петр Герасимович (бывший комиссар

истребительного батальона) ныне начальник управления железнодорожного транспорта треста «Дзержинскруд».

3. тов. КОЗЛОВИЧ Илья Иванович (бывший военком) ныне пенсионер.

4. тов. ШАНГИН Борис Григорьевич (бывший секретарь партийной организации завода «Коммунист», руководитель партизанского отряда) ныне заместитель директора института «Механобрчермет».

5. тов. ОВОДЕНКО Нестор Константинович (бывший начальник части военкомата) ныне майор запаса.

6. тов. КУЛАКОВ В. К. (бывший председатель ЦК Союза горняков) ныне пенсионер.

СЕКРЕТАРЬ ГОРКОМА
КП УКРАИНЫ

Г. ОСАДЧУК

Джерело: Комунальний заклад культури (далі – КЗК) «Міський історико-краєзнавчий музей» Криворізької міської ради (далі – КМР). – Книга допоміжного фонду (далі - КДФ.) – 12006. – Арк. 1 – 12. – Передрук з машинописної копії.

Примітки:

*Факти й цифри, наведені в цьому документі, потребують детальної перевірки, підтверджень з інших джерел; адже деякі з них викликають запитання, інші – є явно перебільшені. Так, скажімо населення усього міста в 1941 році складало трохи більше 212 тис. Тож чи могло місто відправити тільки на будівництво південних оборонних рубежів «290 тис. жителів города, учащихся вузов и ремесленных училищ» а ще «150 тис.» на спорудження вже іншої лінії оборони на північно – західних теренах Кривбасу? Питання не риторичне, але цілком доречне й логічне. Відтак констатуємо, що така та й інша інформація, вміщена в цьому документі, потребує копіїткої перевірки на достовірність та серйозну аналітику.

Доречі: в будівництві оборонних рубежів на підступах до міста брали активну участь і мешканці сусідніх районів у тому числі й селяни, а не лише городяни – криворіжці, про що йдеться у споминах Г.

Кірносова. (див. нижче, док.№ 19).

Потребує перевірки й інформація про те, що «из криворожан были сформированы 3 стрелковые дивизии» тощо...

**20-й запасний кавалерійський полк увійшов до складу Південного (Южного) фронту, брав участь в обороні Каховки, лівого берега Дніпра.

***Спомини Г. Кірносова про будівництво оборонних споруд під Кривим Рогом в липні-серпні 1941 р. наведено нижче в цьому ж виданні.

№ 19

Заметки о строительстве южного участка Криворожского оборонительного укрепрайона (июль-август 1941 года) Г. Кирносова*

... В начале июля месяца 1941 года, нас группу инженеров вызвали в военкомат к товарищу Полонскому, откуда направили в распоряжение начальника строительства оборонительных сооружений гор. Кривой Рог и прилегающих к нему рудников – генерал-лейтенанту инженерных войск товарищу Хрулёву.

Кратко охарактеризовав нам обстановку на фронте, он сказал, что командование требует от нас принять все меры обеспечивающие постройку в срок, который измеряется максимумом одним месяцем, укрепрайона по реке Ингулец, на север от города Кривой Рог до станции Пятихатки и на юг до границ Херсонской области. Для выполнения указанной работы в наше распоряжение будут выделены необходимое количество людей и техники.

Я получил назначения начальника строительства южного участка Криворожского укрепрайона, т. е. участка расположенного на юг от города Кривой Рог, по реке Ингулец, до границ Херсонской области. Людьями и техникой этот участок должны были обеспечить районы: Широковский и Апостоловский Днепропетровской области и некоторые районы: Кировоградской, Николаевской и Одесской области. Для руководства строительными работами в моё распоряжение были

выделены: главный инженер Дзержинского рудоуправления товарищ Кадыбраев Р. А., гл. (инженер- ред.) РУ им. Кирова товарищ Губский М. П., гл. инженер НИГРИ т. Гордон Б. Е. и ряд др. товарищей. Для консультации и связи к нам был прикомандирован офицер инженерных войск т. Ильин.

В этот же день мы были приняты первым секретарём Криворожского Горкома т. Сиренко И. М. и председателем Горисполкома т. Фёдоровым Л. К. В процессе наших разговоров т. Сиренко И. М. сообщил, что нам поручена очень ответственная работа по строительству укрепрайона и что мы все отвечаем перед народом, партией за своевременное её выполнение. Он сказал, что днями заместитель начальника политического управления Южного фронта т. Брежнев Л. И. информировал Обком партии о решении военного совета Южного фронта срочно начать строительство оборонительного рубежа по реке Ингулец, и просил принять все необходимые меры для обеспечения окончания строительства максимум в месячный срок. «Вот из этого вы должны сделать для себя определённый вывод» – сказал т. Сиренко И. М., пожелал нам успеха и порекомендовал не задерживаясь сегодня же выехать в свои районы.

По прибытию в свой район, я с офицером связи объехал его до границы Херсонской области, по пути мы ориентировочно наметали, где и какие оборонительные сооружения необходимо построить. [...]

...Вся наша подготовка оказалась не напрасной, так как на следующий день стали прибывать люди, инструмент, техника и транспорт. На второй день прибыло всего 25 тыс. чел. и сразу по всей линии намеченного строительства началась напряжённая работа.

Вооружённые лопатами, ломami, кайлами и носилками, люди начали рыть противотанковые рвы, эскарпы, контрэскарпы, окопы, траншеи, блиндажи для командных и наблюдательных пунктов, артиллерийские, миномётные и пулемётные огневые точки. Очень большую помощь оказывали в выполнении

земляных работ трактора с плугами, бульдозеры и другие механизмы.

Работать приходилось днём и ночью, иногда без смены, ночуя там, где трудились. Так как питанием рабочие обеспечивались теми колхозами, от которых работали люди, иногда бывали перебои в поставке его, но люди терпеливо переносили это.

С приближением фронта всё чаще стали появляться немецкие самолёты разведчики и бомбардировщики. Налёты их не могли не отразиться на темпах работ, пришлось дать указание в первую очередь построить блиндажи и выставить посты наблюдения. Это положительно сказалось на состоянии людей, а, следовательно, и на их работу.

Одновременно с усилением налётов авиации, участились случаи появления фашистских лазутчиков, из числа немецко-колонистов проживающих в немецких посёлках, среди работавших на строительстве их односельчан. Однажды подвели двоих подозрительных лиц задержанных среди работающих немецко-колонистов. После допроса их соответствующими органами выяснилось, что в их колонии появились немецкие разведчики, которые под угрозой заставили их поехать в район строительства под предлогом подвоза продуктов питания для работающих на строительстве немецко-односельчан. Перед ними была поставлена задача – узнать о состоянии работ, их расположении и готовности.

Этот случай ещё больше нас насторожил. Была достигнута договорённость с командирами истребительных отрядов организовать круглосуточное патрулирование их бойцов перед линией строительных сооружений.

Однажды нам сообщили, что в нескольких километрах от нас в направлении села Зеленый гай в зарослях кукурузы скрываются какие-то вооружённые подозрительные люди. Предупредив командира истребительного отряда быть наготове и при первом выстреле выехать к нам на помощь, я вместе с офицером связи т. Ильиным сел на грузовую машину и поехал в указанном

направлении. Проехав километров 10-15, как вдруг по нас раздалась автоматная очередь. Соскочив с машины мы открыли ответный огонь, вскорости к нам на помощь прибыл истребительный отряд. Дав несколько очередей из автоматов по зарослям кукурузы, рассыпавшись стали прочёсывать её, однако обнаружить никого не удалось. Перевязав раненого в руку лейтенанта, раненного при первой перестрелке, мы решили вернуться обратно в село, к тому же вечерние сумерки настолько сгустились, что было трудно различить что-либо на расстоянии 50-100 метров. Зная, что работающие люди на строительстве укрепрайона не имеют оружия, и никто их не прикрывает, немецкие лётчики с каждым днём становились всё наглее и стали летать чуть ли не над головами работающих. Как-то рано утром я объезжал участок работ, подъезжая к одному из участков южнее села Шестерни, я почувствовал по людям, что здесь что-то произошло. Встретив начальника участка т. Губского М.П., который мне доложил, что вчера вечером был налёт немецкой авиации, которая появилась настолько неожиданно и совершенно с противоположной стороны, что посты наблюдения не могли предупредить работающих. В результате один из самолётов на бреющем полёте очередью из пулемёта ранил двух рабочих, которые вчера ж были отправлены в больницу. [...]

С каждым днём работать становилось всё труднее и труднее. Всё чаще стали поступать сведения о появлении вблизи строительства укрепрайона каких-то подозрительных лиц, прячущихся в кукурузный зарослях. Подозрительно вели себя и некоторые лица из работающих на строительстве немецких колонистов. К ним то и дело стали приезжать родственники с продовольствием, но поведение их показывало, что они не родственному интересовались жизнью и работой на стройучастке. Было отдано распоряжение строго следить за ними и не разрешать им появляться на строительстве, а сдав продукты немедленно отправлять их домой. Поползли слухи и о появлении вблизи немецких танкеток.

К 11 августа 1941 года в основном все работы по строительству укрепрайона были закончены. Было сооружено около 120 блиндажей, простых и усиленного типа, для командных и наблюдательных пунктов, нескольких узлов связи.

Построено более 320 огневых артиллерийских минометных и пулеметных пунктов.

Вырыто более 150 км противотанковых рвов, эскарпов и контр-эскарпов, окопов, ходов сообщения и разных траншей. Было в такой короткий срок перевернуто тысячи кубометров грунта.

Как-то в конце дня на участок, что южнее Николо-Козельска неожиданно прибыл заместитель начальника политического управления Южного фронта Л. И. Брежнев в сопровождении первого секретаря Криворожского горкома партии товарища Сиренко И. М. и группы старших офицеров. Появление товарища Брежнева Л. И. было настолько неожиданным, что мы как-то сразу растерялись, но тут нас выручил товарищ Сиренко И. М., он как всегда улыбаясь, сказал ну что же вы растерялись, бомбежки, диверсантов не боитесь, а появление Л. И. Брежнева вас перепугало. Да и сам тов. Брежнев Л. И. подходя к нам, улыбаясь, сказал, – ну ничего бывает – и попросил рассказать и познакомить его с ходом строительства. По пути к одному из объектов строительства я рассказал о состоянии работ, что укрепрайон готов к сдаче, остались только мелкие недоделки, которые сегодня закончит

Осмотрев объекты Л. И. Брежнев, поблагодарил за хорошую работу, сказал ожидайте завтра прибытия частей, которые должны занять ваш укрепрайон. Сел в машину и уехал.

Мы еще долго оставались под впечатлением посещения нас Л. И. Брежневым.**

Как-то при встрече с И.М. Сиренка у нас зашел разговор о посещении нашего укрепрайона Л.И. Брежневым. Иван Маркович сказал, что Л.И. Брежнев остался доволен нашей работой и восхищался тем колоссальным трудом, который был

вложен в нее. Он сказал, а ведь там работали в основном женщины, дети и пожилые люди. Они действительно проявили невиданный героизм и заслуживают похвалы и благодарности.

Посещение нашего района было вызвано желанием Леонида Иллича Брежнева проверить, как выполняется распоряжение командования Южного фронта о строительстве оборонительного рубежа по реке Ингулец. [...]

12 августа 1941 года все работы были закончены и в тот же день, я вместе с прикрепленным офицером выехал в г. Кривой Рог для доклада генерал-майору инженерных войск т. Хрулеву. Выслушав нас, генерал Хрулев поблагодарил нас за работу и попросил от его лица поблагодарить всех трудящихся и ИТР (инженерно-технические работники-ред.), работавших на строительстве укрепрайона. Он порекомендовал зайти в горком партии и доложить о выполнении работы и немедленно выехать на свой участок для передачи его военным частям, которые должны, возможно, сегодня уже прибывать для занятия укрепрайона. После передачи укрепрайона, сказал генерал, согласно решения ГКО, вам следует отбыть в распоряжении министерства черной металлургии СССР г. Москву. Направление можно получить в Горвоенкомате.

Попрошавшись с генералом Хрулёвым, я направился к первому секретарю горкома партии т. Сиренко И. М., который сразу же принял меня. Внимательно выслушав доклад об окончании строительных работ на укрепрайоне, он сообщил, что есть распоряжение Председателя Государственного Комитета Обороны СССР т. И. В. Сталина, командующему Южного фронта занять оборону по рубежу проходящему: г. Херсон, по реке Ингулец, г. Кривой Рог и г. Кременчуг. [...]

Прибыв на свой участок, мне сразу доложили, что стали прибывать воинские части Южного фронта. Познакомившись с представителями командования резервной армии генерал-лейтенанта Н. Е. Чибисова и частей связи полковника Кудрявцева, я объехал с ними по расположению укрепрайона,

который они стали сразу занимать. Сдав район, я собрал руководителей участка строительства, передал им благодарность генерала Хрулёва и секретаря горкома т. Сиренко И. М. за их работу, попросил передать её всем людям, работавшим на стройке, и распустить их по домам, а самим направиться в распоряжение Министерства чёрной металлургии в г. Москву.

Вечером 13 августа 1941 г. я совместно с т. Гордоном Б. Е. прибыли на ст. Долгинцево. В северной части города уже шли сильные бои с прорвавшимся со стороны Пятихаток противником. Ожидая отправки нашего эшелона на Днепропетровск я ни как не мог оторваться от пылающего пожаром покрытого дымом и истекающего кровью нашего родного города... Я сел на пол и очнулся только на ст. Пичугино от шума и беготни взволнованных людей. Как выяснилось, немцы уже перерезали нам путь на Днепропетровск.*** После переговоров с военным комендантом ст. Долгинцево наш эшелон вернулся 14 августа обратно и чуть свет направили его на ст. Запорожье, через ст. Апостолово. Вечером 14 августа 1941г. в г. Запорожье мы узнали, что после ожесточённых боёв наши войска оставили г. Кривой Рог.

г. Кривой Рог, февраль 1972 года. Г. Кирносов

Джерело: КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КДФ. – 4353. – Арк. 2 – 12. – Оригінал. – Фрагменти машинопису.

Примітки:

*Кірносов Григорій Семенович (31.07.1901 – 2.12.1988) – начальник будівництва південної ділянки Криворізького оборонного району від 23 липня до 12 серпня 1941 року. Рукопис спогадів автор підготував і здав у фонди міського музею в лютому 1972 р.

**У червні 1941р. Леонід Ілліч Брежнев обіймав посаду секретаря обласного комітету КП(б)У а з початком війни був відряджений до Політуправління Південного (Южного) фронту. Від 1964 р. і до 1966 р. – Перший, а від 1966 р. й до 1982 р. - ГЕНЕРАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР ЦК КПРС, а по суті – «некоронований» глава супердержави - СРСР. Текст

споминів Г. С. Кірносова передає дух часу, в умовах якого писалися ці замітки: у країні якраз розквітав культ Л. І. Брежнєва, і тому в працях часто згадували про його «особливу» роль у війні та усіялко вихваляли його провідну роль в організації оборони країни в 1941 році. Поштовхом до оспівування його видатних заслуг у досягненні Перемоги стала його праця «Малая земля», у якій перебільшено й не виважено показано його місце й роль в організації оборонних боїв на Малій землі під Новоросійськом (РФ.).

***Наведений факт відповідає дійсності: передові механізовані загони німецької армії, рейдом з району П'ятихаток на Велику Софіївку, станції Пичугіно й Девладове «перерізали» залізничну лінію сполученням Кривий Ріг – Дніпропетровськ і вже 14 серпня 1941 року захопили надважливий залізничний вузол Кривого Рогу – станцію Довгинцеве.

№ 20

Испытание на выдержанность (Воспоминания Сингирцова Василия Семеновича)*

Случай произошёл перед оккупацией города Кривого Рога в первых числах августа месяца 1941 года на руднике им. Дзержинского.

Шахты работали напряжённо, ещё шла добыча руды и проводились прочие работы как обычно. А война, фронт подкрадывались всё ближе к городу, её дыхание чувствовалось сильнее и сильнее. Враг бомбил Кривой Рог день и ночь. Но несмотря на это, шахтоуправление темпы работ по добыче руды не сбавляло, руководителей управления в любой час дня и ночи можно было найти на руднике. И это был своеобразный показатель того, что непосредственной угрозы городу пока ещё нет, каждый полагал, что можно ещё работать. Но в одну из ночей это чувство локтя было нарушено, на месте или на руднике не оказалось управляющего рудника Медведева Ильи Михайловича, главного инженера Гука Петра Елисеевича,** парторга Рабиновича и других работников.

Эта новость облетела все шахты со скоростью света и понятно, взволновала каждого работника. Каждый видел в этом недоброе предзнаменование в то грозное время.

Днём, конечно, все оказались на своих местах на работе, но каждый был взят под вооружённую охрану бойцами органов внутренней безопасности. (?-ред.) Не берусь утверждать о том, какое намерение было у руководителей рудника, то ли они отбыли на ст. Долгинцево семьи проводить, или же и сами намеревались эвакуироваться, а работу самовольно покинуть. Но слух-то по руднику пополз как дурной запах. Все уверены были, что это была попытка к дезертирству управляющего рудника и других, что это была трусость. И конечно об авторитете уже и речи быть не могло...

4 февраля 1965 г.

Джерело: КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КДФ. – 12197. – Оригінал. Машинописний рукопис.

Примітки:

*Сінгірцов Василь Семенович (15.03.1903 – 9.08.1984) – член підпільного міськкому партії, що діяв на території Криворіжжя в період окупації, учасник боїв за визволення міста. До війни працював у шахтоуправлінні рудника ім. Дзержинського, а згодом - на шахтах ім. 1-го Травня, «Комунар», «Гігант».

**Гук Петро Єлисейович – у лютому 1944 року повернувся у визволене місто й керував відбудовою рудника ім. Дзержинського на посадах головного інженера а згодом – керуючого цього підприємства.

***За законами воєнного часу (з 22 червня 1944 року в місті діяв воєнний стан) керівники підприємств не мали права самовільно покидати свої робочі місця чи виїжджати за межі міста тощо. Такі дії суворо каралися, у тому числі й по партійній лінії.

№ 21

**Сообщение о воскреснике железнодорожников
Долгинцевского отделения Сталинской* дороги**

5 августа 1941 г.

Тысячи железнодорожников Долгинцевского отделения организовано вышли на Всесоюзный воскресник. Ни один патриот не остался дома. Воскресник дал в народный фонд обороны почти 36 тысяч рублей. Сотни машинистов, путейцев, движенцев и ремонтников перевыполнили нормы. В Пятихатках бригада путейца т. Пухальского выполнила задание на 150 проц. Путейцы бригады т. Товбиха дали еще бодем высокую производительность.

С таким же успехом отработали Всесоюзный воскресник токари Семенченко, Швец и еще десятки и сотни железнодорожников.

Джерело: Газ. «Днепровская правда». – 5 августа 1941 г.

Примітки:

*Сталинську залізницю в 1956 році було перейменовано. Відтоді вона носить назву Придніпровська.

№ 22

Оперативная сводка штаба Южного фронта

6 августа 1941 г.

...2. Рубеж Кременчуг - р. Ингул - Кривой Рог - Херсон – открыто рвов и эскарпов* 214 км. Заканчиваются работы возведению пулеметных и артиллерийских точек... По всей трассе забиваются кольца проволочных препятствий. Проволоки нет. Готовность рубежа зависит от срочности подачи проволоки. Приступили работам второй очереди.** ...

Наштаюжфронта Военком штаба Южфронта
Генерал-майор Романов

Бригадный комиссар Маслов
Зам. нач. оперотдела - подполковник Котов

Джерело: ЦАМО РФ – Ф. 228. – Оп. 754. – Д. 62. – Л. 164.
Подлинник. – Фрагмент оперативной сводки.

Примітки:

*эскарп – протитанкова оборонна споруда

**Протяжність рубежів Кременчук - р. Інгул, - Кривий Ріг,-
Херсон сягала понад 500 км. Нагомість станом на 8. 08. 1941 у
донесенні йдеться всього про 214 км. уже «отрытых рвов и эскарпов».

№ 23

Боевое донесение штаба Южного фронта начальнику Генерального штаба Красной Армии.

11 августа 1941 г.

П е р в о е. Армии фронта течение ночи 10 и днем 11.8
продолжают сдерживать натиск пр-ка на Криворожском,
Николаевском и Одесском направлениях.

... На рубеже от Петрово до Анасьевка зап. Кривой Рог в
течение ночи и дня пр-к ведет усиленную моторазведку.

Армия продолжает сосредоточение к оборонительному
рубежу р. Ингулец.

С е д ь м о е. 2 кк* продолжает выход на рубеж Нв. Савицкое,
Седнековка целью прикрытия направления Кривой Рог.

Части корпуса сосредоточились:

5 кд** – р-не Марьяновка, Христофоровка, Добрая
Криница....

Командующий южфронта

Тюленев

Член военного совета фронта

Запорожец

Наштаужфронта

Романов

Джерело: ЦАМО РФ. – Ф.228. – Оп. 701. – Д. 58 – Л. 146-148. –
Фотокопия. – Фрагмент документа

Примітки:

*КК – кавалерійський корпус

**КД – кавалерійська дивізія

№ 24

Боевое донесение штаба Южного фронта начальнику Генерального штаба Красной Армии

15 августа 1941 г.

Первое.

...Криворожском направлении пр-к силою одной тд (тд.-танковая дивизия – ред.) и мотомехчасти не установленной численности, овладев Кривой Рог, вышел передовыми частями р-н Лозоватка, Саксагань, Софиевка. В р-не Девладово, Софиевка – скопление танков и мотопехоты, охватывающее правый фланг 253сд. ...*

В т о р о е. Резервная армия ведет сдерживающие бои на своем правом фланге в р-не сев. Кривой Рог, продолжает сосредоточение вновь формируемых дивизий и укрепление Днепропетровского и Запорожского плацдармов.

К 12.00 15.8 занимает положение:

...253сд. ведет бой в полуокружении с частями пр.-ка, охватывающими ее правый фланг в р-не Веселые Терны, Девладово. По непроверенным данным, утром 15.8 пр-к овладел Кривой Рог. Положение частей дивизии уточняется.

Наштаужфронта	Романов
Военком штаба Южфронта	Маслов
Начоперотдела	Лямин

Джерело: ЦАМО РФ. – Ф. 228. – Оп. 701. – Д. 58. – Л. 164 – 165. – Фотокопия. – Фрагмент документа.

Примітки:

*Сд. – стрілецька дивізія (стрелковая дивизия – рос.). 253 сд. – головне військове з'єднання Червоної Армії, яке «прикривало» Кривий Ріг і мало завдання зупинити ворога на підходах до міста. Утім

виконати це завдання дивізія практично не змогла: більша частина її підрозділів, у тому числі й командування, були оточені і згодом – 15-16 серпня 1941 р. – потрапили в полон. Більша частина полонених перебувала в 338 таборі.

№ 25

Истребительные батальоны Кривого Рога в период оборонительных боев Красной Армии.

(извлечение из коллекции документов)

«... В это время (на 3 день войны – прим. ред.) в городе Кривой Рог, состав истребительных батальонов по количеству бойцов равнялся дивизии: на 16 Криворожских рудниках было организовано по одному батальону.

...Согласно боевому приказу начальника оперативной группы Днепропетровского областного управления НКВД от 5 августа 1941 г., Криворожский истребительный батальон блокировал переправы через реку Ингулец, с целью не дать фашистским войскам продвинутся в восточном направлении.

Для этого от батальона были выставлены заставы: два взвода (6 и 7) истребительного батальона заняли переправу через реку Ингулец у села Терноватка; два взвода (2 и 5) заняли переправу через реку Ингулец в селе Лозоватка. Эту переправу удерживали с 5 по 9 августа 1941 года. Потом в село Лозоватку прибыли регулярные советские войска.

Три взвода (1,3,4) заняли оборону у переправы через реку Ингулец против «Военстроя», а 2-й взвод занял оборону против переправы для пешеходов, возле парка имени «Правда».

Застава, оборонявшая переправу через реку Ингулец возле села Терноватка № 1, 7 августа 1941 года в 4-х км. от переправы, путём разведки было установлено наличие передовых частей фашистских войск. Между нашими частями и вражескими частями произошёл бой. В этом бою принимала участие застава криворожского истребительного батальона. Атака врага была

отбита.

Вечером 11 августа 1941 г. разведка этого же батальона установила, что 4 вражеские танкетки, 3 бронемашины и 6 мотоциклистов заезжают ежедневно, начиная с 7 августа 1941 г. в совхоз «Мариамполь», где производят зарядку бензином свои машины. Подъезжали они рано утром или поздно вечером. Это донесение передано командованию частям Советской Армии и по договорённости с последними 12 августа 1941 года 10 бойцов Криворожского истребительного батальона совместно со взводом красноармейцев, в 3 часа ночи путём засады в Мариампольском совхозе приняли меры к ликвидации вражеских машин.»

Джерело: Центральний державний архів вищих органів влади (далі – ЦДАВО) України. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 21. – Арк. 60, 113 – 115. – (Колекція документів з історії Великої Вітчизняної війни. Передрук фрагментів дисертації П. Балкового. Машинопис).

№ 26

Воспоминания Сикорского Павла Ивановича* учасника обороны Кривого Рога

...Что касается славных боевых действий 15 гв. сд. (стрелковая дивизия – ред.) в боях за Ваш город и вообще, то город Кривой Рог имеет для меня своеобразное значение.

Дело в том, что город я оборонял в период с 11 по 15 августа, будучи командиром 983 с. п. (стрелковый полк- ред.) 358 с. д., занимая оборону на северо-западной окраине города. Передний край проходил перед рекой Ингулец, мой наблюдательный пункт был на водонапорной башне совхоза, названия не помню. И вот 11 августа занял оборону, а 15-го уже попал в окружение. Командира дивизии полковника Кудрявцева раздавил немецкий танк**. Попав в окружение, будучи отрезан от соседей, не зная – где, что и как делается, я три дня вёл ожесточённый бой с

фашистами. Было очень много потерь убитыми и ранеными. Видя превосходство противника, я решил в ночь с 15 на 16 августа прорываться из окружения. Сперва взял направление на Днепропетровск, но, встретив сильное огневое сопротивление противника, решил повернуть на Апостолово. Но для этого нужно было переправиться через Ингулец. Не зная режима реки и не имея средств переправы, встал вопрос – как быть и что делать? Единственный способ – идти вброд. Но глубина реки? И вот нашёлся старичок, ему было около 60 лет (фамилию забыл), который решил нам помочь. Помню, что переправлялись ниже по течению реки, примерно 150-200 метров от какой-то водяной мельницы или маленькой электростанции. Способ перехода реки таков: строились в колонну по четверо 30-40 человек, задние ряды держат за пояса передние, и получалась такая подвижная, как бы целая колонна, а делалось это для того, чтобы люди, малые ростом, не утонули. Легкораненые переправлялись вместе с нами, а тяжёлые остались на попечении добрых людей. И до сего времени меня мучает совесть, что я бессилён был им чем-либо помочь. И, если кто-то остался жив, то прошу их простить меня как беспомощного человека, не способного помочь человеку. Но у меня были живые люди, около 3000 человек, ими надо было руководить и бить противника.

Переправились на рассвете 16 августа и заняли оборону, так как идти дальше авиация не позволяла, да и противник своими танками мог подавить людей. Ночью 16.08. направились на Апостолово, но там уже был противник. Тогда взяли немного вправо по ходу движения и пошли в направлении деревни Зелёное и далее на деревню Широкое, там вторично переправились через Ингулец, пошли на Высокополье.

Подойдя к деревне Золотая Балка на правом берегу Днепра, мы в ночь 20-21 августа переправились и заняли оборону в деревне Нижний Рогачик. Занять-то заняли, но – нигде никого, ни справа, ни слева. Оторваны от войск, ни боеприпасов, ни продовольствия, люди голодные целую неделю, усталые,

измученные, а главное – нет чувства локтя. Только через 4 дня с тыла начали подходить части, занимать оборону по реке Днепр. [...]

Джерело: КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КДФ. – 7960. – Фрагмент оригіналу. Машинопис. – Червень 1970 року.

Примітки:

*Сікорський Павло Іванович (народ. 16.06.1903 р. - ?) – учасник оборони Кривого Рогу 11 – 15.08.1941 р. у складі 253 стрілецької дивізії; (помилково автор її номер називає 358 – ред.)

**Автор споминів – П. І. Сікорський – тут, напевне, помилився: полковник М.О. Кудрявцев – «командир дивізії» – не загинув, а потрапив у полон. І це – по-перше. А по-друге, як відомо з інших джерел, полковник Кудрявцев був командиром 253 стрілецької дивізії, а не 358, у складі якої, як це впливає зі спогадів П. І. Сікорського, і служив автор наведеного вище тексту. Відтак постає логічне запитання: автор споминів забув і не точно – через майже 30 років після подій 1941 року! – назвав номер дивізії, у якій він був командиром 983 стрілецького полку? Чи можливо тут дійсно стояла в обороні й 358 стрілецька дивізія? Утім, наші пошуки це не підтверджують...

Натомість маємо переконливі докази того, що, по-перше, М.О. Кудрявцев не командував 358 с.д., як у цьому намагається переконати читача автор спогадів...; документальних свідчень про те, що Кудрявцев командував 358 с.д. немає; а по-друге, документи переконують, 983 стрілецький полк входив до складу 253 с.д. якою якраз і командував М.О. Кудрявцев. То ж маємо підстави стверджувати таке: Сікорський П.І. у своїх споминах явно помиляється і «заплутує» пошуки дослідників. Він «служив» під командуванням М.О. Кудрявцева, але не в 358 с.д., а в 253-й с.д.

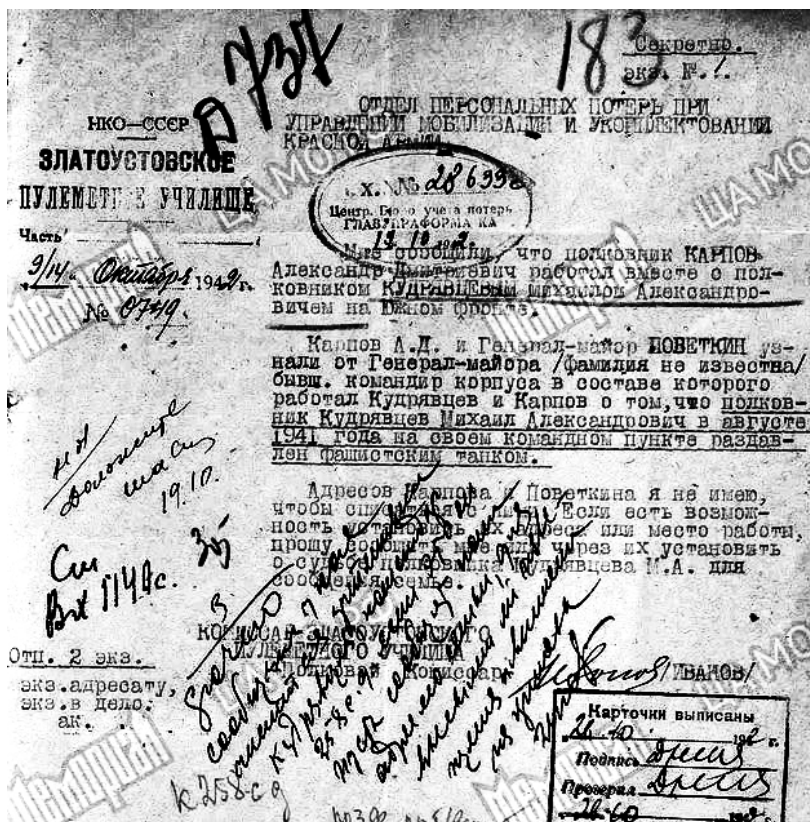
Утім, і в деяких інших виданнях теж знаходимо помилкові свідчення щодо номера дивізії якою командував М.О. Кудрявцев. Так, криворізький краєзнавець О. Мельник в своїй доволі-таки солідній книзі подає його фото, під яким пише, що він командував 223 с.д. – (?) – Див.: О.Мельник. Криворіж'є в пламени війни. – Кривой Рог, 2014. – С. 16.

А між іншим на доступному сайті Об'єднаної бази даних «Меморіал» розміщено документи, які сукупно з документами з фондів Центрального Архіву Міністерства Оборони Російської Федерації переконливо свідчать: Михайло Олександрович Кудрявцев улітку 1941 року стояв на захисті Кривого Рогу й командував 253 стрілецькою дивізією, яка прикривала басейн на його західних і південно-західних теренах; 14 серпня 1941 р. він разом з більшою частиною особового складу дивізії, яка була оточена, потрапив у полон і, напевно, тимчасово перебував в концтаборі у Гданцівці, але потім був перевезений до Німеччини де й перебував у шталазі № XIII міста Нюрнберг – фортеця Вюльцбург; в травні 1945 р. був звільнений з полону... Детальніше про М.О.Кудрявцева див. у наведених нижче документах №№ 27,28,29.

P.S. Від редакції: спомини П. Сікорського переконливо свідчать, що всі документи такого походження й типу потребують ретельної перевірки й прискіпливого аналізу особливо якщо йдеться про спогади, писані через 30-40 років після подій, які описуються в них.

№ 27

Сведения о гибели полковника Кудрявцева М.А.

Джерело: ЦАМО РФ. – Ф. 58. – Оп. 818883. – Д. 1119. – Л. 183. – Фотокопия. – Фрагмент документа.

№ 28

Сведения о пребывании полковника Кудрявцева М.А. в немецком плену

На сов. военнопленных

1. Фамилия Кудрявцев

2. Имя Михаил 3. Отчество Александрович

4. Год и место рождения 1917 г. г.р. Ростов Воронешинск. об.

5. Национальность Русский 6. Партийность Член ВКПб

7. Профессия и специальность организатор бригады

а) военная Пехота

б) гражданская Контрабанда

8. Последнее местожительство до призыва в армию г.р. Чибяковск
Владимирский губернский р. №18

9. Военское звание Полковник

10. С какого года в Красной Армии и каким военным званием был призван с 1919 г. Чибяковским р. №18

11. Когда и где был пленен 14.8.41. в р.м.г. Чибяковской Ров.

12. Наименование воинской части, род войск и последняя занимаемая должность Ховландер 253 с.г.

13. Находился в плену (с какого года, в какой стране, в каком лагере и что делал)
с 14.8.41 с Германией Сибирская Сибирская ХСД и Норден-Бери-Крестов Вильхельм - Норден-Бери.

14. Когда и откуда прибыл на арм. СПП или в спец. зап. часть НКО, в спец. лагерь или на проверочно-фильтрационный пункт НКВД 2.9.45 в лагерь и 27.10.45 в Балаш.

15. 22.3.41. 12.3.41.
(№ и название арм. СПП, спец. зап. части НКО, спецлагеря или проверочно-фильтрационного пункта НКВД)

16. Регистрационный номер

17. Дата и место убийтия

Правильность записанных на меня сведений подтверждаю
13.09.09 1945 г.
подпись сотрудника, заполняющего карточку
Крутицкий
подпись

ЦТ. НКО 2262-45

Джерело: ЦАМО РФ. – Картогекса ФЗСП і АЗСП – Фотокопія. – Фрагмент документа.

№ 29

Справка об исключении полковника Кудрявцева М.А. из списка погибших

89. Статью 106 приказа ГУФ КА № 0990-42 г. в отношении полковника КУДРЯВЦЕВА Михаила Александровича, исключенного как погибшего в августе 1941 г., который жив, приказом МВС СССР № 0902 от 30.11.46 г. уволен в запас и состоит на учете в Кроневецком РВК Сумской области.

Жена Кудрявцева Софья Павловна -
г. Златоуст, п/я № 4.
Справка - карта 3 отд. ОМУ ГУК.

Джерело: ЦАМО РФ. - Ф. 33. - Оп. 563787. - Д. 4. - Л. 19. - Фотокопия. - Фрагмент документа.

№ 30

**Звернення-заклик членів похідних груп ОУН до
червоноармійців воювати за Українську Соборну Державу**

Почитай і підкинь непомітно своєму другові!

Червоноармійці – українці!

Московсько-більшовицькі імперіалісти готують Вас на гарматне м'ясо для нових підбоїв і кривавих війн. В той же час вони жорстоко знущаються над Вашими рідними, придушують національно і визискують економічно весь український народ.

Брати-червоноармійці! Годі даліше терпіти наругу і спокійно дивитися на народні кривди. Вся зброя у Ваших руках! Оберніть свої штики проти кремлівських катів і експлуататорів! Включайтесь у всенародну боротьбу за своє національне і соціальне визволення, за українську Соборну Державу!

Українські повстанці.

Джерело: Передрук з монографії М.А. Слободянюка й І.А. Шахрайчука «Рух опору на Дніпропетровщині в роки Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945).» – Дніпропетровськ, 2004. – С. 52.

Примітки: Листівки такого ж змісту були виявлені на теренах усієї Наддніпрянщини по шляху просування похідної групи ОУН «Південь», у тому числі й у Кривому Розі та в Широківському, Криворізькому й Софіївському районах Дніпропетровщини.

№ 31

Німецька «Пам'ятка радянському військовополоненому»

липень-серпень 1941 р.

«1. Військовополоненому слід стримуватися від кожної ворожої дії проти німецького народу, головно ж проти німецьких збройних сил, як проти союзних націй, так заприязнених з Німеччиною.

2. Йому слід іти до місця свого призначення найкоротшою дорогою і до 8 днів засвідчитися в найближчій німецькій комендатурі, якщо ж цього не зробити, це звільнення губить силу.

3. Зміни місця, де затримався полонений, можна зробити лише за згодою німецьких службових установ.

4. Посвідку про звільнення повинен він носити при собі і на вимогу показувати кожному німецькому військовому.

5. Якщо військовополонений є відпущений додому, йому слід при прибутті згідно з ч. 2 віддати військовій частині амуніцію та військовий одяг і одягти цивільний одяг»

Джерело: ДАДО. – Ф. 2310. – Оп. 1. – Стр. 1. – Арк. 30. – Передрук з оригіналу.

№ 32

Немецкая листовка-пропуск
для солдат и офицеров Красной Армии
(лето 1941 г.)

Бойцы! Командиры!

Сталин и его приспешники, в интересах интернационального капитала и евреев, гонят вас на верную смерть. Гонят в то время, как в освобожденных от большевиков областях строится новая жизнь без каторжных колхозов, без капиталистов, без помещиков, без потогонной стахановщины и социалистических соревнований!

Решайтесь:

Хотите вы умереть или жить?

У нас вы будете жить!

Dieser Passierschein gilt für Offiziere und

С пленными мы обращаемся хорошо. С перешедшими добровольно на нашу сторону, по новому приказу Гитлера, — обращение еще лучше: они получают особое удостоверение, обеспечивающее им лучшее питание и ряд других льгот.

Желающих работать, мы устраиваем на работу по специальности.

ПРОПУСК

Этот пропуск действителен для неограниченного числа бойцов и командиров Красной Армии. Германское командование не публикует списков военнопленных. Их имена объявляются только по их личному желанию и только в том случае, если их родственники находятся на освобожденной от большевиков территории.

Этот пропуск действителен до конца войны.

Переходить на сторону Германских войск можно и без пропуска:

Достаточно крикнуть «Штыки в землю!»

Джерело : Фотокопія з оригіналу листівки, знайденої в серпні – вересні (?) 1941 р., в районі залізничного вокзалу ст. Довгинцево. (Оригінал із архіву ред. збірника.)

Примітки: Зображена в трикутнику гвинтівка й аббревіатура «ШвЗ» розшифровується як заклик до вояків: «ШТИК у ЗЕМЛЮ!», що по суті означало: скласти зброю, припинити спротив і здатися в полон. Цей знак-заклик виник ще в роки Першої світової війни (1914 – 1918 рр.) і був дуже поширений на російсько-германському фронті, особливо після Жовтневої революції 1917 р. Більшовики в такий спосіб закликали німецьких вояків «до братання» та спонукали їх покидати фронт і повертатися на батьківщину – у Німеччину – й піднімати там теж, як і російські пролетарі, соціалістичну революцію...Втім, як бачимо, нацистська пропагандистська машина згадала цей заклик – «штик у землю!» – та широко використовувала його на Східному фронті і в 1941 р. з метою «підштовхнути» воїнів Червоної Армії до здачі в полон.

РОЗДІЛ 2
Окупація

(від 15 серпня 1941 р. до кінця лютого 1944 р.)

№ 33

**Адміністративно – територіальний поділ
Генеральної Округи «Дніпропетровськ»
1941 – 1944 рр.**

Міста: Дніпропетровськ, Кам'янське, Кривий Ріг, Запоріжжя.

Округи:

...

Криворізький округ – Кривий Ріг, Апостолове,
Широке
(з територіями районів включно- ред.)

Джерело: ДАДО. – Абетковий довідник.

№ 34

**Фрагмент щоденника
німецького солдата 35 полка 25-ї мотодивізії**

15.8.41. Сегодня опять жарко. Рано утром – чай, приготовится. Появляется русский самолёт, одна бомба разрывается рядом с нами. Мы стреляем всем, что попадёт под руки. Мой патронный ящик немного опустел. 10 рота потеряла 2 машины, зато был сбит русский самолёт, 4 человека выбросились на парашутах. После обеда двигаемся дальше. Остановка в Кривой Рог. Здесь много рудников, промышленный город с жалкими лачугами. После долгого перерыва снова встреча с цветами, но кроме этого эти люди ничего не имеют. Вечером снова появляются бомбардировщики, я нахожусь у пулемёта, стреляю. После обеда иду купаться на озеро, прекрасно. Организационный отряд ничего не приносит. Они нашли разбитые пивные бочки, бутылки из-под шампанского (и т.д.). Содержимое разлито в подвалах.

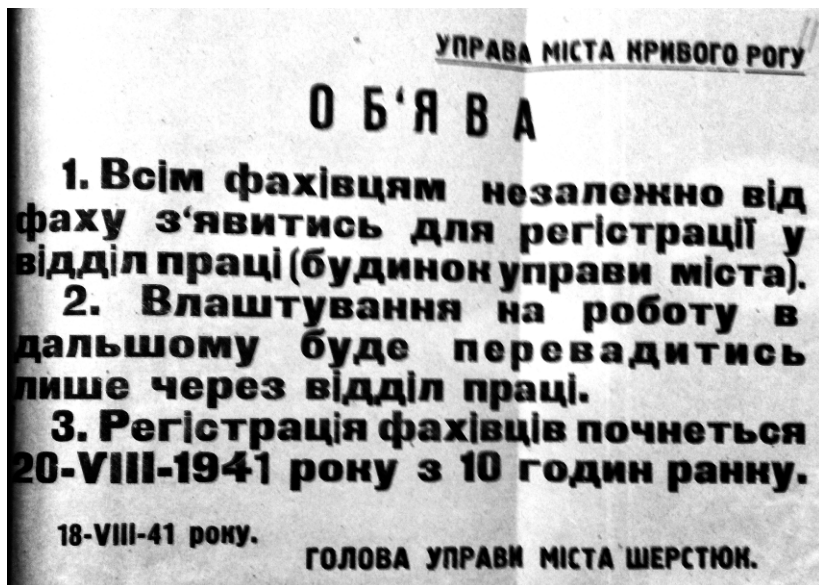
16.8.41. В 4 часа утра нахожусь в ПВО. Прекрасный восход солнца. Наконец в 7.45 приходит смена. Чистка оружия.

Выступаем в 11.45. Идём несколько километров к передместью, там в одной клинике, подготавливаем помещение для командира и всей роты. Возможно, мы здесь останемся надолго. Выполняем обязанности охраны пленных и полицейской службы, чтобы возможно скорее поставить промышленность на ноги. Здесь русские добывали 60% всей потребной им железной руды. Тревоги прекратились. К вечеру направились к реке, одели трусы и бросили в воду брюки и гимнастёрки. Туда же бросили продовольственные сумки и лопаты. Одевшись в мокрое, мы отправились назад к машинам. Ночевали, как обычно, на открытом воздухе.

Джерело: ЦАМО РФ. – Ф. 500. – Оп. 12480. – Д. 69. – Л. 211. – Передрук, фрагмент документа.

№ 35

Об'ява Міської управи про реєстрацію населення у відділі праці

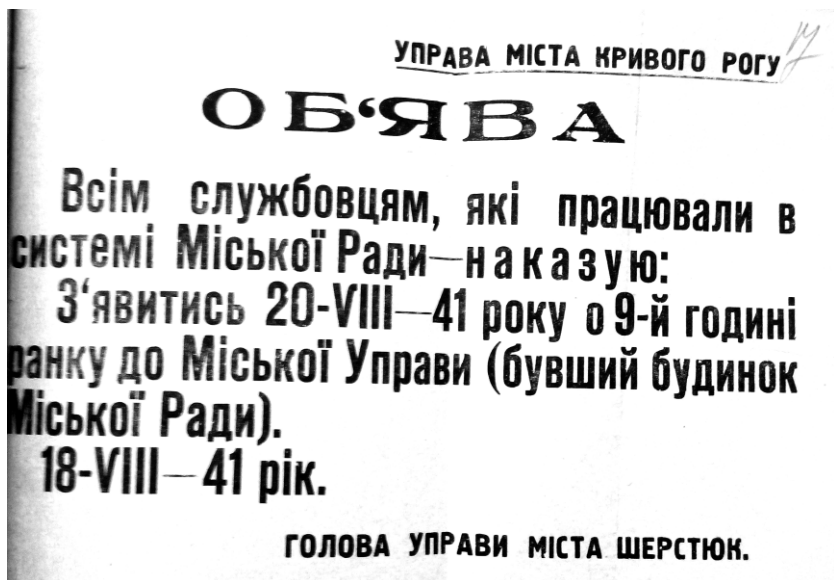

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2484. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 11. –
Фотокопія оригіналу. Тип документа – плакат.

Примітки:

*«... в дальшому буде перевадитись...» – саме так подано в оригіналі цього документу.

№ 36
Об'ява
управи міста Кривого Рогу

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2484. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 12. –
Фотокопія оригіналу.

№ 37

Директива

Рейхсміністра окупованих Східних областей про уведення надзвичайних каральних заходів до місцевого населення (фрагмент документа)

23 серпня 1941 р.

На підставі параграфу 8 наказу фюрера від 17 липня 1941 р. про введення цивільного управління в новоокупованих областях, наказую: норми поведінки місцевих жителів визначати німецькими законами і розпорядженнями німецьких чиновників. Якщо жителі не є імперськими німцями (рейхсдойче) або німцями за національністю (фольксдойче), то для встановлюється таке особливе положення про покарання:

– Хто вчинить злочин проти німецької держави або встановленої в східних областях вищої виконавчої влади;

– хто навмисно пошкоджує будинки зайняті німецькими властями, речі, що їх використовують німецькі власті і громадські установи;

– хто ворожою і підбурювальною діяльністю збуджує антинімецькі настрої;

– хто закликає або підбурює до невиконання виданих німецькою владою постанов і розпоряджень;

– хто, ...вчинить якесь насильство щодо імперського німця або особи німецької національності;

– хто вчинить насильство щодо військовослужбовця німецької армії або її союзника, співробітника поліції..., німецького чиновника, співробітника органів німецької влади або члена НСДАП;*

– хто навмисне вчинить підпал. . . ,

той буде покараний смертю або, при пом'якшуючих провину обставинах, – каторжними роботами. . .

*Рейхсміністр
окупованих східних областей –
Розенберг*

Джерело: Німецько – фашистський окупаційний режим на Україні.
Збірник документів і матеріалів. - К. – 1963. –

С. 32 – 34

Примітки:

*НСДАП – націонал-соціалістична німецька робітничка партія, яка була в нацистській Німеччині – у 3-му Райху – правлячою партією.

№ 38
ОЗНАЙОМЛЕННЯ
про заборону підвищення цін
(розпорядження воєнного коменданта міста)

1. Установлені мною та місцевим комендантом ціни для різного роду добра є найвищі й не повинні бути перевищені. Ці найвищі ціни повинні бути для всіх потреб щоденного життя, для загально – сільськогосподарських, промислових та індустріальних виробництв та для руху з добром та товарами, а також зарплати.
2. Найвищі ціни для товарів та добра різного роду будуть объявлені мною та місцевим комендантом, німецькою та українською мовами.* Утримання объявлених цін покладається на польову жандармерію. Ціни на продукти не повинні бути перевищені цим найвищим цінами.**
3. Здача товарів шляхом обміну недопустима.
4. В крамницях з індивідуальною торгівлею*** та інших крамницях особливо на тижневих базарах, повинні бути оголошені ціни на продукти письмово німецькою та українською мовами. Списки цін на товари повинні надруковані місцевою комендатурою.
5. Законним засобом платежу є російський (радянський – ред.) карбованець чи червонець, а також німецькі державні марки та німецькі розмінні монети.
Співвідношення карбованця до державної марки

слідуюче: 10 карбованців (або 1 червонець) = 1 державній марці.

Населення, яке буде уникати, цієї постанови, буде штрафуватися.

6. Хто як продавець або купець буде нарушати цю постанову ... буде платити або брати плату вищу, буде штрафуватися тюрмою або грішми з конфіскацією майна, товарів або одноразово (тобто «одночасно», «сукупно» – ред.) усим. У винятково важких випадках буде розстріляний.

Кривий Ріг 6 вересня 1941 р.

Польовий комендант: Реглер – Майор

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2484. – Оп. 2 – Спр. 1. – Арк. 18. – Передрук документу з повним збереженням його стилістичних і граматичних особливостей та специфічних фразеологізмів.

Примітки:

*Це типовий приклад того, що місцева управа послуговувалася в діловодстві й у спілкуванні з місцевим населенням лише українською мовою й усі офіційні німецькомовні документи перекладала й доносила їх до мешканців українською мовою.

**Так дослівно подано в тексті документа цю фразу.

***Уже в перші дні окупації в Кривому Розі з дозволу місцевої влади масово відкривалися приватні заклади торгівлі, побутові й виробничі майстерні, артіль тощо.

№ 39

Аркуші попередніх цін (з розпорядження коменданта міста)

Згідно мого повідомлення про заборону підвищення цін за 5 - IX - 41 року – назначаю я:

Ціни, які існували раніше для продажу життєвих средств на

терені міста Кривого Рогу, які нижче перелічені є ціни продажу, які мені Міська Управа подала як ціни існувавши до цього часу, як найвищі ціни. Ці найвищі ціни не повинні перевищуватись.*

Хто буде нарушати цю постанову, буде суворо покараний.

<u>Пшенична мука</u>	96 процентів ... 1кг.	1,65 крб.
	85 - «» - ...	2,20 крб.
	75 - «» - ...	2,70 крб.
	30 - «» - ...	4,10 крб.
<u>Житня мука</u>	95 - «» - ...	1,05 крб.
	65 - «» - ...	1,75 крб.
<u>Пшеничний хліб</u>	96 - «» - ...	0,90 крб.
	85 - «» - ...	1,50 крб.
	30 - «» - ...	4,10 крб.
...		
<u>Гречня крупа «Ядриця»</u>	...	4,05 крб.
	«продел»	4,20 крб.
...		
<u>Ячня крупа</u>	...	1,10 крб.
<u>Макарони</u>	72 процентів ...	4,10 крб.
	30 - «» - ...	4,30 крб.
...		
<u>Молоко</u>	1 літр	1,50 крб.
<u>Масло</u>	1 сорт ...	27 крб.
	2 сорт ...	25 крб.
	3 сорт ...	23 крб.
	4 сорт ...	22 крб.
<u>Сир</u>	1 сорт ...	4,60 крб.
	2 сорт ...	4,10 крб.
...		
<u>Мед</u>	...	10 крб.
<u>Яйця</u>	1 шт.	0,50 крб.
<u>Сіль</u>	1 кг.	0.12 крб.
...		
<u>Гас</u>	1 літр	0,65 крб.

Сірники	1 кор.	0.05 крб.
...		
Говядина	1 кг.	11,40 крб.
...		
Телятина	1 кг.	16.50 крб.
Свинина необрізна 1 сорт	1 кг.	14 крб.
... обрізна 1 сорт	...	12 крб.
...		
Сало	...	20 крб.
Ковбаса копчена	...	18 крб.
...		
Ковбаса варена	...	12 крб.
...		
Смалець	...	18 крб.
...		
Олія соняшникова	1 літр	12,50 крб.
Кури живої ваги 1 сорт	1 кг.	10 крб.
2 сорт	...	6,40 крб.
Качки живої ваги 1 сорт	...	10 крб.
...		
Гуси живої ваги 1 сорт	...	8 крб.
...		
Індюки	...	10 крб.
Стіральне мило	100 гр.	2,60 крб.
Туалетне мило	...	1,10 – 0,90 крб.
Пиво	1 л.	2,20 крб.
...		
Карторпля		0.65 крб.
Біла капуста	1 кг.	0,40 крб.
Червоні буряки	...	0,30 коп.
Морква	...	0,60 коп.
...		
Цукор рафінад	...	5,20 крб.
Пісок	...	4,50 крб.

Рис	1 сорт	...	6 крб.
	2 сорт	...	4,80 крб.

...

Кривий Ріг 9 вересня 1941 р.

Полевий комендант Майор

(Реглер)

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2484. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 15. – Передрук з машинописного оригіналу. В книзі подано фрагмент документу.

Примітки:

*Усього в цьому документі «полевий комендант» регламентує й установлює обмеження на підвищення цін на ринках міста на 118 товарів споживання. Утім, як показують джерела, насправді ціни на ринках, а надто на так званих «товчках» і «чорних ринках», були значно вищими, аніж цього вимагав наведений вище документ і буквально «галопували». Окупанти за весь час панування так і не змогли взяти під свій контроль ціноутворення на ринках міста. Та й вони самі не дуже прагнули встановлювати низькі ціни, бо їх вояки та й поліцаї нерідко «підторговували» на ринках, продаючи вилучений «конфіскаат» у місцевого населення і особливо у єврейської людності міста і району; а також відібрані в селян району майно та продукти харчування, які ті несли в місто на продаж; чимало «ходило» на базарах і власне німецьких, італійських, румунських та інших «заморських» товарів, якими торгували самі окупанти; ще частіше вони такий крам міняли на цінні речі. А загалом на ринках міста діяла усталена формула: «Попит і пропозиція – диктують свої ціни». Дефіцит товарів усіх споживчих груп був характерною ознакою на ринках міста всі місяці окупації. Звідси й панування реально високих цін – і значно вищих! – аніж про це йдеться в наведеному вище документі. Так, узимку 1942 року в умовах тотального дефіциту кілограм сала можна було купити не нижче, ніж за 300 – 400 крб. за кілограм, а буханець хліба коштував не менше 150 – 200 крб. До того ж на ринках і поза ними «процвітало» й міняльство, такий собі «бартер» – товар на товар, – яке взяти під контроль взагалі було неможливо.

№ 40

ОГОЛОШЕННЯ ПРО ПЕРЕПИС НАСЕЛЕННЯ
ОБ'ЯВА

Управи міста Кривого Рогу

м. Кривий Ріг

2 вересня 1941 р.

Для забезпечення населення м. Кривого Рогу продуктами харчування, борошном, хлібом, м'ясом, жирами тощо необхідно провести перепис населення.

Щоб охопити переписом все населення міста повністю треба аби все населення врахувало усю важливість цієї справи та сумлінно і доброзичливо поставилось до перепису, давши повні відомості, що до кожної реєструємої переписчиками людини.

Велике значення при проведенні перепису має виявлення національності, а тако ж чи постійним, чи тимчасовим мешканцем є та чи інша особа міста, та інші відомості.*

Міська управа звертається з закликом до населення аби останнє всебічно сприяло обліковцям при проведенні перепису населення, та дало вичерпуючі і правдиві відомості, що до кожної особи, яка підлягає облікові, та допомогти взяти на облік абсолютно все населення, враховуючи те, що особи які не будуть ураховані при перепису, можуть залишитись не забезпеченими продуктами харчування.

ГОЛОВА МІСЬКОЇ УПРАВИ – ШЕРСТЮК С. Я.

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2484. – Оп. 2. – Спр.1. – Арк. 12. – Передрук з машинописного оригіналу документа.

Примітки:

*Зауважимо, що ініціатива перепису населення виходила не з міської Управи. Це було *завдання, яке поставила окупаційна влада – Райхскомісаріат «Україна»* - цілком і повністю підконтрольний їй Криворізькій Управі не стільки з метою піклування про забезпечення міста продуктами харчування чи промисловими товарами, а скільки йшлося про облік робочих рук, про визначення мобілізаційних

трудових ресурсів міста; а ще – для взяття під контроль і на облік «неблагонадійних і підозрілих» осіб, колишніх вояків Радянської Армії, не задоволених і скривджених радянською владою, а надто – «жидів-комісарів», радянських активістів тощо. Це потрібно було окупантам і для виявлення етнічних німців – так званих «фольксдойче» - та підданих колишнього Румунського королівства, Угорщини та інших держав-союзників Німеччини.

Джерела свідчать, що такий перепис в місті відбувся. Відомий дослідник з США Трас Гунчак на основі німецьких джерел, які він опрацював у Бундесархіві ще в 50-ті роки ХХ ст., увів до наукового обігу дані цього перепису. Він стверджував, що окупаційна влада взяла на облік у Кривому Розі 125 тис. людей. Такі ж дані наводить і інший дослідник з Франції – Володимир Косик. Ці дані підтверджуються й матеріалами фондів Дніпропетровського обласного державного архіву. (див. детальніше: матеріали з 2483 фонду – ДОДА).

№ 41

Оперативная сводка немецкой комендатуры о положении в г. Кривой Рог (сентябрь 1941 г.)

Полевая комендатура 538 Кривой Рог, 14 сентября 1941 г.

Оперативная сводка за период с 1 сентября по 15 сентября 1941 года

А) ПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ:

В спокойном отношении населения к немецким войскам ничего не изменилось. Недовольство вызывает только произвол военнослужащих частей союзников. Рабочие предприятий под Кривым Рогом пытаются присвоить себе как можно больше продуктов из запасов совхозов и сделать запасы на зиму (для последующей продажи по спекулятивным ценам). Такие попытки энергично пресекаются. Повсеместно возврат продуктов и скота проходил без применения силы.

Еврейские беженцы вернулись (домой) небольшими группами. Их усиленно привлекают к работе. В Кривом Роге они

носят специальную нарукавную повязку. Для них открыт специальный продовольственный магазин.

Большое значение имело бы для агитационной работы среди украинского населения распространения в отдельных районах пропагандистского материала против коммунистов и евреев.

Б) ПОЛИЦЕЙСКИЕ МЕРОПРИЯТИЯ:

Деятельность полиции на всей территории полевой комендатуры за указанный период с 1 по 15 сентября было в основном направлено на решение двух основных задач:

1) Продемонстрировать местному трудящемуся населению, главным образом сельскому, проживающему в 8 русских (так в тексте переводчик) районах, находящихся в ведении нашей полевой комендатуры, как можно больше служащих полиции, с целью убедить их в том, что немецкий вермахт прочно удерживает эту территорию в своих руках.

2) Выборочно проконтролировать выполнение приказа 1-го танкового соединения расквартированного на территории нашей полевой комендатуры войск от 25.8.41 об изъятии у местного населения оружия.

Выполнение этой задачи было возложено на полицейскую роту № 2/318, которая 30.8 была передана в дальнейшее распоряжение 538-ой полевой комендатуры. После первого выезда роты 2-го сентября в район Пятихатки из-за плохих дорог половина полицейских машин вышла из строя, поэтому в последующем можно выезжать только повзводно. В настоящее время одновременно могут выехать два взвода.

В выездах принимали участие следующие составы:

2.9.41 в районе Пятихатки вся рота;

3.9.41 в Кривом Роге 1 ½ взвода;

5.9.41 в Никополе 1 ½ взвода. Продолжительность выезда по 8.9. включительно;

8.9.41 в Божедаровке ½ взвода;

9.9.41 в Сталиндорфе и Софиевке 1 взвод;

12.9.41 в Широком 1 взвод;

13.9.41 в Апостолово 1 взвод.

Одновременно необходимо было выслать небольшие группы в совхозы, расположенные под Кривым Рогом, где нужно было принять решительные меры против самовольного распределения продуктов среди рабочих промышленных предприятий, саботажа и т.п.

В Никополе мною был отдан приказ о расстреле. Был расстрелян рабочий (электролампового? – ред.) завода, который явился виновником смерти немецкого инженера незадолго до вступления (в город) немецких войск... Дальнейшие расстрелы были проведены совместно с СД, в районе Широкого были расстреляны евреи и коммунисты.

В связи с уходом 4 полка охранных войск полицейская рота должна была принять на себя охрану ряда важных объектов, поэтому пришлось отказаться от проведения более значительных выездов. В настоящее время, в связи с прибытием 286 батальона противовоздушной обороны, полицейский батальон освобожден от охраны этих объектов и снова выведен из подчинения полевой комендатуре.

Полевая жандармерия провела за отчетный период 10 допросов и выслала 23 донесения. Большой частью это были донесения и заявления о воровстве и имущественных правонарушениях служащих союзных войск. Из местной комендатуры I 837 поступило 8 таких сообщений. Арестовано 4 человека за нарушение комендантского часа гражданским населением. Через 12 часов арестованные были выпущены на свободу.

18 раз мы выезжали на машинах и подводах в различные районы, 13 раз из них с целью сбора трофеев. Было доставлено так же оружие, которое было собрано у местного населения и хранилось у представителей местной власти, если оно уже не было сдано на пункты сбора оружия представителями действующей армии, которым было поручено разоружать население.

На пункте сбора трофеев при комендатуре I 837 в Кривом Роге имеется в настоящее время: 283 охотничьих ружей; 2100 советских винтовок; 20 пулемётов; 1 противотанковое орудие; 6 орудий, 30 миномётов; 1000000 патронов к винтовкам; 500 советских противогазов; 50 немецких противогазов; 200 лопат; 50 ножниц для резания проволоки.

Все артиллерийские трофеи свозят уже несколько дней на сборный пункт №9. На трудности вывоза тяжелого военного снаряжения уже указывалось в последнем донесении за полмесяца. Полевая комендатура не может справиться с этой задачей, имеющимися в её распоряжении средствами.

САНИТАРНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ.

а) Среди военнослужащих:

Вода в водопроводе в настоящее время дезинфицируется чистой хлорной известью, так как кончились запасы хлористого газа. Проверка воды за истекший период осуществлялась венгерской химико-бактериологической лабораторией находящейся в Кривом Роге. Продезинфицированная таким образом вода после кипячения совершенно безукоризненная, несмотря на неприятный запах и вкус. Теперь контроль над водой осуществляется вновь созданной химико-бактериологической украинской лабораторией городского управления.

Женщины, у которых подозреваются венерические болезни, направляются на проверку в венерологическое отделение районной больницы и в случаи необходимости подвергаются лечению. Пока что отмечены два случая заболевания. Наблюдение за больным ведёт участковый врач. Военным врачам дано указание провести беседы среди военнослужащих и оказывать помощь участковым врачам в выявлении заболеваний. Принимаются меры к созданию борделя.

Военнослужащим сделана противохолерная прививка.

б) Среди мирного населения:

В Кривом Роге обеспечена самая необходимая врачебная помощь квалифицированными врачами. Вне города в некоторых

районах положение в этом отношении крайне плохое. Врачей почти нет. Неотложная помощь оказывается фельдшерами. Районному руководству дано указание об оказании помощи в привлечении к работе медицинского персонала. По мере стабилизации положения на территории нашей полевой комендатуры будет проведено перераспределение врачей. Снабжение медучреждений перевязочными материалами и медикаментами из имеющихся в нашем распоряжении старых украинских запасов возможно ещё примерно в течение одного месяца.

Установить подлинное положение с инфекционными заболеваниями в настоящее время невозможно. Сейчас в инфекционной больнице городского района Смычка находятся на излечении два больных скарлатиной, один с дифтерией и один с брюшным тифом. В районе Никополя отмечены многочисленные случаи заболевания малярией, их настоящее количество пока неизвестно. Работает роддом на улице Дзержинского, дом 7, инфекционная больница в Смычке, где лечат и душевнобольных, а также тубдиспансер в Гданцево (Гдацевка район г. Кривого Рога, расшифровка наша, к данному переводу- переводчик).

Анализ продуктов осуществляется недавно созданной украинской лабораторией на улице Дзержинского, дом 2. Принимаются меры для создания лаборатории на реакцию Вассермана.

в) СОТРУДНИЧЕСТВО С СОЗДАНЫМИ МЕСТНЫМИ ОРГАНАМИ УПРАВЛЕНИЯ, ОПЫТ РАБОТЫ С ОРГАНАМИ УКРАИНСКОЙ САМОЗАЩИТЫ.

1. Общее руководство.

Большевистские элементы, в первую очередь евреи, перед вступлением (в район) немецких войск, скрылись. Остальное население, в общем и целом вполне лояльно и дружелюбно относится к немцам. Сдержанность и выжидательность в настроении населения можно, по видимому, объяснить

последствиями большевистского господства. Частично это объясняется также, видимо, особенностями украинского характера не проявлять особой инициативы и рвения. Во всяком случаи там, где ничего не изменилось в рабочем процессе по сравнению с прошлым то есть, не появились новые и незнакомые им условия, украинцы работают прилежно и во всех отношениях лояльно. Особенно это касается сельского населения в большинстве колхозов, где много и добросовестно работают. Они стараются навёрстывать упущенное, в связи с военными событиями время.

Несомненно и в нашем районе было много украинцев, которые полагали, что с прежними большевистскими формами хозяйствования будет тут же покончено. Однако, большинство сельских жителей проявляют сразу же понимание, когда им объясняют, что нельзя в один день перестроит то, что большевики прививали в течении двадцати лет. Они соглашались, что какой-то определённый период им придётся и дальше мириться с формами хозяйствования, которые они терпели так много лет. Они понимают, что сейчас, во время войны, не время заниматься хозяйственными реформами. Более того, они понимают, что главная задача сейчас собрать урожай и обработать поля под новый сев. Исходя из всего вышеизложенного, не следует форсировать решения вопроса о колхозах.

В районе города Кривого Рога на настроение населения большое влияние будет оказывать снабжение продуктами. Пока не отмечают никакие признаки недовольства, обеспокоенности. Однако, немецкие учреждения должны обратить на решения вопроса о снабжении продуктами питания особое внимание. Корректное поведение немецких войск, население отмечает с благодарностью. Однако, всё время поступают жалобы о недостойном поведении венгерских военнослужащих и следует признать, что эти жалобы в большинстве случаев оправданы.

Мы успешно сотрудничаем с назначенными руководителями

районов и бургомистрами. Следует, конечно, учитывать что эти люди, как правило, не являются специалистами, они часто бывают неповоротливыми и беспомощными, но с благодарностью принимают оказываемую им помощь и советы. Немецкие учреждения несомненно должны постараться, чтобы все мероприятия проводились возможно проще без дополнительных трудностей. Во всяком случае было бы не правильно принимать за саботаж явную беспомощность или особенность украинского характера.

По вопросу о религиозных и политических движениях за отчётный период сообщений не поступало.

2) Руководители местного административного управления

Бургомистром Кривого Рога назначен инженер Серж Шерстюк, бургомистром города Никополя техник (инженер) Мазилевич.

Руководителями районных органах назначены следующие лица:

- а) Бургомистр Георг Ефременко (Кривой Рог – район);
- б) инженер и агроном Петер Микитенко (район Широкоє)
- в) монтьєр Валентин Мор (Сталиндорфский еврейский район), Мор является фольксдойче
- г) директор школы Сава Сидоренко (Софиевка), помощник фольксдойче Николай Исаак (не еврей)
- д) учитель Пауль Манзя (Апостолово)
- е) учитель Лаврентий Смолий (Пятихатки)
- ж) крестьянин Максим Кабанов (Божедаровка)

Руководитель Чкаловского района (в немецком тексте пропущена буква «с» переводчик) из-за военных действий ещё не назначен (управление должно располагаться в Никополе). Функции руководителя этого района взял на себя временно бургомистр с. Шолохово. Шолохово расположено в Чкаловском районе. Связь с местным руководством чрезвычайно затруднена их удалённостью и плохими дорогами. Надо проверить возможность курьерской связи, но в плохую погоду и зимой и

этот вид связи плохо осуществим. Из-за этих трудностей может случиться, что в некоторых районах, подчинённых нашей полевой комендатуре, не будут выполнены наши распоряжения, хотя они были своевременно отданы полевой комендатурой. Такие же трудности связи и, возможно, ещё в большей степени существуют между руководителями районов и отдельными бургомистрами. Распоряжения, которые до сих пор были отданы по различным вопросам командующим войсками тыла группы «Юг» и охранной дивизией №213, переданы в письменном виде полевой комендатурой районным руководителям для дальнейшей передачи.

3) Обращение с населением.

Евреям приказано носить специальные нарукавные повязки, им запрещено резать (крупный и мелкий) скот. Местная комендатура Кривого Рога получила приказ о принятии необходимых мер для сдачи еврейским населением имеющейся у них валюты, инвалюты, ценных бумаг, благородных металлов и драгоценных камней. Комендатура отвечает так же за сохранность всего имущества бежавших евреев.

Жителям города Кривой Рог было дано сообщение, что им разрешается для возмещения убытков присваивать себе деньги, отнятые у евреев. Изучается вопрос о целесообразности создания здесь гетто.

г) СНАБЖЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ.

Объявление о запрещении повышения цен, пересланное 213-ой охранной дивизией, отпечатано и будет опубликовано. На основании этого объявления отдано распоряжение о том, что действовавшие до сих пор цены утверждаются пока как предельные и не должны превышать. Временно прейскуранты на отдельные товары в городе печатаются и будут опубликованы. Совместно с компетентным экономическим отделом в ближайшее время будет составлен окончательный прейскурант. При этом будут утверждены закупочные цены и приняты во внимания при определении продажных цен. Опубликование

действовавших до сих пор цен как предельных было необходимой срочной мерой, так как для определения окончательных цен было время. Отдано также распоряжение, закрепляющее существовавшие до сих пор размеры зарплаты и запрещающие их повышение.

Полевая комендатура постоянно следит за соотношением между зарплатой и ценами насколько это в её силах, учитывая малочисленность её сотрудников. Городское управление запрашивает необходимое количество продуктов, потребление которых требует контроля (в первую очередь мука, хлеб, мясо, жиры) у комендатуры (хозяйственный отдел № IV). Полевая комендатура (IV хозяйственный отдел) выделяет городу эти продукты питания. Городское управление, под контролем полевой комендатуры, должно позаботиться о справедливом и равномерном распространении их. В отдельных городских районах открыты торговые точки. На них составляются списки жителей соответствующих городских районов. Отпуск товаров покупателям отмечается в пропусках, которые они обязаны предъявлять. Доставка и распределение продуктов питания связаны, пока ещё, с большими трудностями. Упорядоченное снабжение населения пока ещё не налажено. Но есть уверенность, что этот вопрос будет решён. Городское управление выражает полное понимание необходимости этих мер контроля, которые направлены против индивидуальной закупки продуктов городским населением в деревнях.

При появлении трудностей полевая комендатура (её IV хозяйственный отдел) помогала преодолевать их, давая заранее соответствующие особые указания, которые затем должны были учитываться при окончательном определении нормы выдачи.

Снабжение населения водой и электроэнергией полностью обеспечено. По вопросу получения и распределения угля в ближайшее время состоится специальное заседание.

Согласно сведениям, которые присланы бургомистром города Кривой Рог на запрос полевой комендатуры, в настоящее

время имеются примерно 20000 безработных. Предоставление им работы вызывает так же большие трудности, так как большинство промышленных предприятий разрушены. Городское управление получило указание о проведении ряда необходимых мер по устранению создавшегося в городе тяжелого положения. Сейчас управление постоянно докладывает полевой комендатуре о проводимых ею отдельных мероприятиях. По разрешению комендатуры она выпускает теперь, объявления, на каких биржах труда безработные могут зарегистрироваться для получения работы. Биржи труда выясняют, где могут быть использованы эти люди и смогут ли они выполнять эту работу. О положении на рынке труда через месяц нужно будет составить особое донесение.

Руководителям районов и бургомистру Кривого Рога предложено до 31 декабря 1941 года составить временный бюджет. Примерный бюджет составленный примерно просто они получили.

Руководителям районов и бургомистру города Кривой Рог дано указание, что пока остаются в силе все действовавшие положения о налогах, сборах и отчислениях, запрещается вводить новые налоги и сборы. Так как до сих пор суммы от налогов и пошлин из городских районов и отдельных районов области поступали в государственные или областные управления, полевая комендатура дала согласие на то, чтобы пока, до отмены прежнего порядка, эти суммы поступали в распоряжение города и районов для их финансового укрепления. Они обязаны вести постоянный точный учёт поступивших в их распоряжение сумм.

Запросам по кредитам пока не поступало. Дано указание о восстановлении прежних сберкасс.

д) ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ РАЙОНА

IV хозяйственный отдел за истёкший период, как и прежде, занимался учётом предприятий и изучением их возможностей.

Это было связано с большой административной работой.

До сих пор выявлены:

1. 2 совхоза (с полезной посевной площадью) в 3359 га.
2. 5 колхозов -\-\- 5660 га.
3. 1 свиноферма -\-\- 2000 га.
4. 2 зернохранилища (Хаковка (слово написано с перебивками второй и пятой буквы переводчик) и Пичугино)
5. (Одно сокращение не переведено переводчик), склады горючего с 250000 кг.* бензина

е) ОХРАНА ВОЕННЫХ ЗАПАСОВ И ВСЯКОГО РОДА СООРУЖЕНИЙ ОБОРОННОГО ЗНАЧЕНИЯ

угольная и тяжёлая промышленность поступила в ведение хозяйственной инспекции «Юг», поэтому полевая комендатура не отвечает за эти предприятия.

Участие во введении в действие промышленных, ремесленных и с/х предприятий.

Были выявлены:

1) Один Литейный завод (по производству сырого чугуна) Кривой Рог, ул. Карла Маркса 87. Производит литьё весом до 5 тонн и обработку литья весом до 2,5 тонн.

2) Одна механическая мастерская. Город Кривой Рог, ул. Карла Маркса, дом 103, производство малогабаритных металлических изделий.

3) Молокозавод в Высокополье (так в тексте переводчик), 65-70 км. Южнее города Кривой Рог. Мощность примерно 1 тонна масла (сливочного) в день. Директор прислан с (военно-продовольственного) склада № 4/519.

Агрономы в районах Кривого Рога, Широкое и Чкалова (так в тексте переводчик) были заменены (поставлены новые). Кроме того, в 22-х колхозах назначены новые председатели. 9.9.41 прибыли в район 538-ой полевой комендатуры 3 специалиста по вопросам с/х (ландвартшафте фюрер) и 33 ландвартшафте зондерфюрера, которые направлены на работу в районы.

В распоряжение с/х организаций передано:

1.430 (буквально «лямок» переводчик)
10.505 верёвок (перевод буквальный переводчик)
55.360 литров нефти
39.230 литров лигроина**
620 кг. смазочных масел
4 повозки.

Войска получили 128 направлений для покупки продуктов, фуража и запасных частей.

Ветеринарная служба в районе ещё только создаётся. Почти во всех районах гражданских ветеринаров нет. В самом Кривом Роге их 4. На ветеринарных станциях достаточно инструментов, лекарств и перевязочного материала, частично не хватает сывороток. Имеющаяся в Кривом Роге ветеринарная аптека была полностью разрушена и разграблена. Она восстанавливается и пополняется за счёт ветеринарных станций и должна 20.9.1941 вновь начать работать.

Бойня в порядке и давно уже работает. Имеется большой, хороший холодильник. Он может обеспечить нужным количеством свежего мяса не только армию, но и население. Руководителям других районов направлены письма с вопросами относительно положения с ветеринарной службой, ответы на них пока не получены. Вопрос о дальнейшем расширении этой службы будет решаться в зависимости от результатов этого опроса.

з) ПРОЧЕЕ

ж) ЧРЕЗВЫЧАЙНЫЕ ПРОИСШЕСТВИЯ (например саботаж, трудности вызванные присутствием армии)

Нет.

Подпись. РЕГЛЕР, майор, командующий.

Джерело: Державний архів Служби Безпеки України (далі – ДА СБУ) м. Дніпро. – Фонд літерних справ. – Спр. 75. – Т. 4. – Арк. 62 – 77. Переклад з німецької. Фрагмент машинописного документа.

Примітки:

*Так у тексті перекладеного документа.

**Лігроін – це паливо на основі суміші леких вуглеводнів; використовувалося для автомобілів.

№ 42

Постанова Міської Управи

(про перейменування вулиць міста*)

м. Кривий Ріг

15 вересня 1941 року

Міська Управа доводить до відома населення, що старі назви вулиць м. Кривого Рогу скасовуються і вводяться нові.

№ п/п	Стара назва вулиць	Нова назва вулиць
Вулиці 1-го району		
1	К. Маркса	Поштова
2	Леніна	Парадна
3	К. Лібкнехта	Німецька
4	Лермонтовська	Лермонтовська
5	Луначарського	Франко
6	Першого травня	Симона Петлюри
7	Садова	Садова
8	Петровського	Евгена Коновальця
9	Чкалова	Саксаганського

№ п/п	Стара назва вулиць	Нова назва вулиць
Вулиці 1-го району		
10	Пушкінська	Пушкінська
11	Держинського	Садовського
12	Р. Люксембург	Кропивницького
13	Спортивна	Спортивна
14	Жовтнева	Богдана Хмельницького
15	Площа Жовтнева	Пл. Богдана Хмельницького
16	Погранічна	Петра Сагайдачного
17	1-ша Больнична	1-ша Івана Котляревського
18	2-га Больнична	2-га Больнична
19	Глинка	Глинка
20	Янова	Заньковецької
21	Довгинцевська	Довгинцевська
22	1-ша Пролітарська	Івана Сірка
23	2-га Пролітарська	Петра Могили

№ п/п	Стара назва вулиць	Нова назва вулиць
Вулиці 1-го району		
24	Залізородна	Залізородна
25	Артема	Карпенка-Карого
26	Широківська	Широківська
27	1-ші Солонці	1-ші Солонці
28	Старі Солонці	Старі Солонці
29	1-ша Червонобалківська	1-ша Червонобалківська
30	2-га Червонобалківська	2-га Червонобалківська
31	1-ша Мудрьона	1-ша Мудрьона
32	2-га Мудрьона	2-га Мудрьона
33	3-а Мудрьона	3-а Мудрьона
34	4-а Мудрьона	4-а Мудрьона
35	5-а Мудрьона	5-а Мудрьона
36	6-а Мудрьона	6-а Мудрьона

№ п/п	Стара назва вулиць	Нова назва вулиць
Вулиці 1-го району		
37	Чорногорка	Чорногорка
38	1-ша Інгулецька	1-ша Інгулецька
39	2-га Інгулецька	2-га Інгулецька
40	Шкільна	Шкільна
41	Анінковська	Грушевського
42	Андріївська	Княгині Ольги
43	1-ша Заводська	1-ша Заводська
44	2-га Заводська	2-га Заводська
45	Галаховська	Галаховська
46	Мохорівська	Мохорівська
47	Ворошилівська	Максима Залізняка
48	Воровського	Вознесенська
49	Площа Воровського	Площа Вознесенська
50	Свідерська	Івана Гонти

№ п/п	Стара назва вулиць	Нова назва вулиць
Вулиці 1-го району		
51	Ольмінського	Северина Наливайка
52	Площа Українська	Площа Українська
53	Саксаганського площа	Саксаганського площа
Вулиці 2-го району		
54	Українська	Українська
55	Зелений Гай	Зелений Гай
56	Кременчуцька	Кременчуцька
57	Залізодорожня	Залізодорожня
58	Північна	Північна
59	1-а Підстепна	1-а Підстепна
60	2-га.....	2-га Підстепна
61	3-а.....	3-а Підстепна
62	4-а.....	4-а Підстепна
63	Далека	Далека

№ п/п	Стара назва вулиць	Нова назва вулиць
Вулиці 2-го району		
64	Галковського	Григорія Сковороди
65	Кондукторська	Кондукторська
66	Товстого	Товстого
67	1-ша Набережна	1-ша Набережна
68	2-га.....	2-га Набережна
69	3-тя	3-тя Набережна
70	Коптилівська	Миколи Лисенка
71	Горького	Лесі Українки
72	Брянська	Івана Підкови
73	Мусіївська	Казанківська
74	Гоголя	Гоголя
75	Кладбищенська	Кладбищенська
76	Площа Кладбищенська	Площа Кладбищенська
77	1-ша Лозоватська	1-ша Лозоватська
78	2-га.....	2-га Лозоватська

№ п/п	Стара назва вулиць	Нова назва вулиць
Вулиці 2-го району		
79	Шевченківська	Шевченківська
80	Мопрівська	Миколи Міхновського
81	Херсонська	Херсонська
82	Кривбасівська	Кривбасівська
83	Польова	Польова
84	Кандибінська	Кандибінська
85	Запорізька	Запорізька
86	Верхня	Верхня
87	Середня	Середня
88	Нижня	Нижня
89	1-ша Урицького	Івана Мазепи
90	2-га.....	Січових Стрільців
91	Металістів	Металістів
92	Трудова	Трудова
93	Адміністративна	Адміністративна

№ п/п	Стара назва вулиць	Нова назва вулиць
Вулиці 2-го району		
94	10-ти Річчя Жовтня	Івана Богуна
95	Водокачка	Водокачка
96	Всебратський вис.	Всебратський вис.
97	1-й пос. Ільча	Петра Сагайдачного
98	2-й.....	Петра Сагайдачного

Джерело : ДАДО. – Ф. Р-2484. – Оп.2. – Спр.1. – Арк.10.

Примітки:

*В документі йдеться виключно про перейменування вулиць в Центральній – Міському районі Кривого Рогу тобто про перейменування в «городі», в його центральній частині.

**Документ про «розподіл території» центру міста «поміж соцькими» на райони (підрайони) й дільниці подано в кн. «Кривий Ріг: Лихоліття 1941-1945рр.». Див.: с. 309–310.

STADTPLAN KRIWOI ROG² UND UMGEBUNG

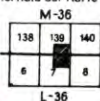
ZEICHENERKLÄRUNG:

	Straßen und Wege: Durchfahrtsstraße		Kirche, Kapelle
	Chaussées, Pflasterstraße		Öffentliche Gebäude
	Kies- u. verbesserter Landweg		Industrielle Anlagen
	Hauptlandweg		Wohngebiete
	Feld- u. Waldweg		Zerstörte Gebiete
	Eisenbahnen:		Friedhof
	Eisenbahn, mehrgleisig		Grünanlagen
	" " eingleisig		Obstbaumanlagen
	Industriebahn		Wald
	Straßenbahn		

Grundmaterial:

Russische Karte 1:50 000
Stand 1930
Bearbeitung nach Luftbildern
Stand V.43

Lage innerhalb der Karte 1:100 000

DIRECTORATE
OF MILITARY SURVEY
MAP LIBRARY
Rec'd 11 JUL 1951
CATALOGUE No: 100
REFERENCE KRIWOI ROG (2)

Центральна частина м. Кривого Рогу (фрагмент з німецької карти). Фотокопія.

Центральна частина м. Кривого Рогу (фрагмент з німецької карти). Фотокопія.

№ 43

Повідомлення про наліт радянської авіації на Кривий Ріг

Телефонограма

Отправитель: командование группы фон Рока. Разведывательный отдел.

Отправлено 22.9.41 г. в 17.45 час.

Офицеру для связи венгерского моторизованного корпуса.

Всем командным инстанциям по расчёту рассылки.

Вечернее донесение разведывательного отдела

1. а/ прошлой ночью имели место действия партизан на вокзале и привокзальных сооружениях в Чертомлике.

Других изменений в положении противника не наблюдалось.

б/ С 8. 00 час до 11. 30 час. продолжались налёты авиации противника на Никополь. Два раза противник бомбил Тарасовку.

В 15.20 произошёл налёт 5-6 самолётов **на Кривой Рог**.
(Виділено ред.).

г/ В оценке противника изменений не произошло.

Командующий группы фон Рока. Разведывательный отдел. –
(Подпись.)

Джерело: ЦДАВО України – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 149. – Арк. 33 (Т-501, рол. 7, к. 480)

№ 44

**Тимчасове положення про правовий (юридичний) відділ при
Управлінні міста.**

Витяг з протоколу засідання міської Управи

м. Кривого Рогу

(не пізніше вересня 1941 р.)

...Правовий відділ – являється самостійним відділом управи, очолюється начальником відділу, підпорядкований Голові управи та його заступникам.

Правовий відділ має виконувати усі функції Прокурорського нагляду і має такі права та обов'язки:

1. Здійснювати нагляд за виконанням постанов та розпоряджень Управи, підлеглими Управі відділами, рай управами .

2. Здійснювати нагляд за діяльністю поліції в частині, щодо проведення обшуків, затримання людей, щодо форми дізнання та слідства, вилучення та схоронення вилученого майна.

3. Керувати поліцією в частині проведення дізнань та слідства, та давати вказівки по усім питанням.

4. Виносити постанови про конфіскацію затриманого або вилученого майна, стверджувати матеріали дізнання та слідства.

5. Розглядати скарги на дії окремих відділів Управи та Райуправи урядових осіб.

... Правовий відділ вправі зупинити виконання любого розпорядження відділу та райуправи, та ввійти з представленням Голові Управі, або його заступникам на предмет скасувати зупиненного ними розпорядження...

Голова Управи

С. Шерстюк.

Джерело: ДАДО. – Ф.Р-2480. – Оп. 2. Спр. 35. – Передрук з машинописної копії протоколу. Фрагмент.

№ 45

ПОСТАНОВА

Криворізької Міської Управи про облік населення

м. Кривий Ріг

12 вересня 1941 р.

З метою своєчасного обліку населення міста Кривого Рогу забов'язати осіб, що прибувають до міста тимчасово а також на постійне місце мешкання з'явитись негайно для реєстрації в адресний стіл при Міліції (приміщення Міської Управи кімната № 60).

Категорично забороняється як тимчасове так і постійне

проживання, прибулих осіб, без приписки адресного столу.

Забов'язати керуючих домоуправлінь, уповноважених будинків та десятицьких,* негайно подавати адресному столу відомості про осіб, що прибувають і мешкають на території його відома** як тимчасово, так і постійно, а так-же своєчасно подавати відомості адресному столу, про осіб, що вибули з міста, або переселились в другий будинок.

Персональну відповідальність за порушення цієї постанови покласти на керуючих домоуправлінь, уповноважених та десятицьких.

Нагляд за виконанням цієї постанови на Міліцію Районної Управи та старост населених пунктів.***

Голова Управи міста Кривого Рогу

С. ШЕРСТЮК

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2484. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 13. – Передрук джерела з фотокопії постанови.

Примітки:

*Десяцькі – представники міської адміністрації, яких, головним чином, призначала Управа для «контролю й управління» в приватному житловому секторі.

**Слово «відома» в цьому контексті означає «відомства»; тобто мова йде про підконтрольні й підпорядковані уповноваженим будинки, керуючим домоуправління чи десятицьким об'єктам житла чи території.

***Ідеться про населені пункти, які територіально-адміністративно входили в межі міста в добу окупації та в яких Управа призначала старост.

№ 46

ОГОЛОШЕННЯ

Криворізької міської управи до населення міста Кривого Рогу та його околиць про святкові дні в місті

Міська Управа доводить, що віднині всі більшовицько-політичні свята відмінюються.

Вводяться церковно-релігійні святкові дні, що нижче

перелічуються:

Недільні дні та свята в хронологічному порядку до кінця 1941 р. за новим стилем.

МІСЯЦЬ ВЕРЕСЕНЬ

11 числа – Усічення голови св. Пророка й Хрестителя Господнього – Івана.

21 -- – Народження Пресв. Богородиці Діви Марії.

27 -- – Здвиження святого Хреста Господнього.

МІСЯЦЬ ЖОВТЕНЬ

14 -- – Покрова Пресвятої Богородиці.

МІСЯЦЬ ГРУДЕНЬ

4 --- Вхід у храм пресв. Богородиці.

19 --- Свято Миколая архієпископа Мірлікійського.

МІСЯЦЬ СІЧЕНЬ

7,8,9 -- – Різдво Христове.

14 -- – Новий Рік.

Всі перелічені святкові дні, є днями неробочими.

В погодженні з Церковним Комітетом Криворіжжя.*

8.9 – 1941 р.

Голова Міської Управи

(С. ШЕРСТЮК).

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2484. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 19. –
Передрук з машинописної постанови. Фрагмент.

Примітки:

*Спроби редакції цього видання віднайти архівні матеріали Церковного Комітету Криворіжжя поки що були невдалими, тому подати персональний склад цієї структури не вдалося. Утім, уже сама згадка про Церковний Комітет – досить промовистий факт про релігійне життя на Криворіжжі під час окупації та привід для подальших пошуків.

№ 47

**Оголошення про конкурсне обрання в
Педагогічному інституті**

1 жовтня 1941 р.

Криворізький Педагогічний інститут
оголошує конкурс на заміщення посад:

-завідувача кафедри української літератури, історії та педагогіки;

- викладачів за фахом: українська мова, українська література, мовознавство, всесвітня історія, історія України, історія філософії, педагогіка.

Тривалість конкурсу – до 1 листопада року 1941.

Заяви адресувати: Кривий Ріг, Міська Управа, директорові інституту.

Джерело: Газ. «Дзвін» – 19 жовтня 1941 року. – Передрук оголошення з оригіналу.

№ 48

**Показання Ярового З. И. о работе пединститута
(Фрагменты из протокол допроса)**

г. Кривой Рог

1 марта 1944 г.

Я, сотрудник УНКДБ по Днепропетровской области ст. лейтенант госбезопасности ВОЛЧЕНОК допросил в качестве задержанного ЯРОВОГО Захара Ивановича 1899 года рождения, уроженца села Rogoznoe Ostropol'skogo района Винницкой области, из крестьян середняков, служащий, украинец гр-ва (гражданства – ред.) СССР, б/п, (беспартийный – ред.) с высшим образованием, по специальности педагог, со слов не судим, женат. Проживал в селе Веселёлые Терны Криворожского района

Вопрос: Чем вы занимались в период временной оккупации г. Кривого Рога немецкими войсками?

Ответ: Город Кривой Рог был занят немецкими войсками 14 августа 1941 года. Первые две-три недели я нигде не работал после чего, по предложению СЕРБИНА (имя и отчества не знаю, 60 лет), который в первые дни, может быть около месяца являлся заведующим отдела народного образования при Криворожской горуправе, я был назначен ответственным за охрану имущества бывшего Пединситуга.

Не имея фактически работы, я в середине сентября 1941 года был назначен инспектором отдела народного образования сельских школ Криворожского района. В мои обязанности входило:

- А) Провести перепись школьников и учителей
- Б) Укомплектовать школы оставшимися учителями
- В) Организовать охрану школьного имущества и ряд других вопросов.

Инспектором я работал в течении одного месяца. В октябре 1941 года меня вызвал председатель горуправы ШЕРСТЮК, который предложил мне организовать в г. Кривом Роге Педагогический институт.

Мною была составлена смета на расходы по организации и возобновлению учёбы в институте, объявлен набор студентов, преподавательского состава и др. Но занятия в институте не начинались из-за того что не было разрешения немецких властей.

В начале ноября 1941 года было получено разрешение немецкого командования по возобновлению занятий в институте, а я, по предложению секретаря горуправы Андрея ОЛЕЙНИКА, был назначен председателем горуправы ШЕРСТЮКОМ директором института.

С Андреем ОЛЕЙНИКОМ (отчества не знаю, 30 лет, украинец) я был знаком ещё до войны по совместной работе в Педагогическом институте. С ОЛЕЙНИКОМ я не встречался с августа 1943 года и где он находится в настоящее время, я не знаю.

Директором Педагогического института я был с 12 ноября

1941 года до 27 августа 1942 года, после чего распоряжением немецких властей, институт был закрыт, а имущество передано в 10 среднюю* школу Кривого Рога. (...)

Джерело: ДА СБУ м. Дніпро. – Фонд кримінальних справ. – Спр. 17539. – Арк. 135 – 137. – Передрук з оригіналу. Фрагмент машинописного документу.

Примітки:

*У документі слово «середню» закреслено.

№ 49

Показания Назаренка Я.С. о капеле бандуристов в Кривом Роге во время оккупации

(фрагменты из протокола допроса)

г. Кривой Рог 24 июня 1948 г.

Зам. начальника Криворожского горотдела МГБ полковник Логвинов допросил арестованного

Фамилия имя, отчество: НАЗАРЕНКО Яков Сергеевич

Год рождения: 1891.

Какой местности уроженец: С. Бандуровка Александрийский район Кировоградской области.

Место жительства: г. Кривой Рог

Место работы: нигде не работает

Специальность: музыкант-бандурист

Национальность: украинец.

Гражданство: СССР

Партийная принадлежность: беспартийный

Образование: низшее

Был ли под судом и следствием, когда и за что: нет

(...)

Вопрос: Где вы проживали и чем занимались в период оккупации немцами Днепропетровской области?

Ответ: С августа 1941 по февраль 1944 года я проживал в

окупированном немцами г. Кривом Роге, Днепропетровской области. С сентября 1941 по декабрь 1942 года в оккупированном немцами Кривом Роге я служил при городском театре руководителем капеллы музыкантов-бандуристов, с декабря 1942 по июль 1943 года нигде не работал, с августа 1943 по февраль 1944 года в г. Кривом Роге служил техническим секретарём в немецком суде, который подчинялся горуправе.

Вопрос: Каким образом вы в оккупированном Кривом Роге попали на службу в качестве руководителя капеллы музыкантов-бандуристов?

Ответ: В начале сентября 1941 года я был вызван в Криворожскую горуправу. В управе бургомистр ШЕРСТЮК и завкультотделом ГОРБАЧЕВ предложили мне организовать при городском театре капеллу музыкантов-бандуристов и стать её руководителем. Предложение ШЕРСТЮКА и ГОРБАЧЕВА я принял. В течении нескольких дней капелла мною была организована. В начале она состояла из 10 человек музыкантов, а потом количество было доведено до 20 человек. С сентября 1941 по декабрь 1942 года руководимая мною капелла музыкантов-бандуристов давала концерты в Криворожском городском театре летом 1942 года. Я с этой капеллой выезжал в ряд сёл Криворожского сельского района.

Вопрос: Какой был по содержанию репертуар капеллы?

Ответ: С сентября 1941 по январь 1942 года руководимая мною капелла музыкантов-бандуристов давала концерты в Криворожском городском театре. Репертуар был в большинстве украинско-националистический. Под моим руководством капелла разучила и исполнила на сцене театра марш украинских националистов «Ще не вмерла Україна», националистическую песню «Марш юнаків», националистическую поэму «Симон Петлюра». Репертуар этот утверждался завкультотделом Горбачевым. Знаю хорошо, что поэма «Симон Петлюра» была написана служившим в оккупированном немцами Кривом Роге редактором газеты «Дзвін» Михаилом ПРОНЧЕНКО.

Вопрос: На так называемую поэму «Симон Петлюра» кем была написана музыка?

Ответ: Кто написал музыку на указанную поэму, я не знаю, готовые написанные от руки, ноты на неё мне дал ГОРБАЧЁВ.

Вопрос: Следствие располагает данными, что на так называемую поэму «Симон Петлюра» музыку написали вы. Говорите следствию правду!

Ответ: Музыка на указанную поэму я не писал. Повторяю, что написанные ноты на неё я получил от ГОРБАЧЁВА.

Вопрос: Вы утверждаете это?

Ответ: Да, утверждаю. Ещё раз заявляю, что музыку на поэму «Симон Петлюра» я не писал.

Вопрос: Кем были по убеждениям ГОРБАЧЕВ и ШЕРСТЮК?

Ответ: ГОРБАЧЁВ по убеждению украинский националист. Убеждения бывшего бургомистра города Кривого Рога ШЕРСТЮКА мне неизвестны.

Вопрос: Кто из украинских националистов в городе Кривом Роге вам известен?

Ответ: Из украинских националистов я никого не знаю.

(...)

Джерело: ДА СБУ м. Дніпро. – Фонд кримінальних справ. – Спр. П-24713. – Арк. 17 – 19. – Передрук з тексту машинописного оригіналу.

№ 50

Продолжение показаний Назаренка Я. С.

(Фрагменты из протокола допроса)

г. Кривой Рог

28 июня 1948 г.

Зам. начальника Криворожского горотдела МГБ полковник Логвинов допросил арестованного НАЗАРЕНКО Якова Сергеевича

(...)

Вопрос: На допросе 24.06.1948 вы показали «ГОРБАЧЁВ по убеждениям украинский националист» конкретно в чём выражался национализм ГОРБАЧЁВА?

Ответ: В г. Кривой Рог ГОРБАЧЁВ появился в августе 1941 года, спустя несколько дней после оккупации немцами Кривбасса. Сразу же в городской управе ГОРБАЧЁВ занял должность завкультотделом.

В сентябре 1941 года я был вызван в управу к ГОРБАЧЁВУ по вопросу организации мною при городском театре капеллы музыкантов-бандуристов. Бургомистром ШЕРСТЮКОМ и ГОРБАЧЁВЫМ я был назначен руководителем указанной капеллы. После этого она была создана в составе 10 человек, а потом через месяц капелла количественно мною была доведена до 20 музыкантов-бандуристов.

Спустя несколько дней в сентябре 1941 года я вторично посетил ГОРБАЧЁВА. От него я получил установку, как должна работать руководимая мною капелла музыкантов-бандуристов. Беседа со мной, в этом направлении ГОРБАЧЁВ сказал: «С Советской властью в Украине покончено. Мы сейчас призваны строить самостоятельную украинскую державу, наша задача и через музыку внедрять среди украинского народа идеи украинского национализма». В ходе беседы ГОРБАЧЁВ поручил мне в ближайшие дни разучить с капеллой гимн украинских националистов «Ще не вмерла Україна», националистическую песню «Марш юнаків» и др.

В сентябре 1941 года в помещении Криворожской городской управы ГОРБАЧЁВ созвал собрание работников городского театра. На собрании, как руководитель капеллы музыкантов-бандуристов, присутствовал и я. На этом собрании ГОРБАЧЁВ выступил с призывом: «Поставить театр на службу украинскому национализму. Через театр развивать в украинском народе националистические чувства. Мы, работники театра, должны были в этом сыграть большую роль, должны включиться в борьбу за создание Самостоятельной Украины».

В начале декабря 1941 года я опять был приглашен в горуправу к ГОРБАЧЁВУ. Беседуя со мной о работе капеллы музыкантов-бандуристов, он снова подчеркнул необходимость внедрения украинского национализма и через музыкальные произведения. Оставшись довольным исполнением капеллой в театре таких националистических произведений как, гимн украинских националистов «Ще не вмерла Україна» и других. ГОРБАЧЁВ сказал, что я должен буду больше обратить внимания на расширение репертуара путём включения в него и песен исторического содержания. Во время этой беседы ГОРБАЧЁВ подарил мне книгу под названием «Кобза» автором которой, был украинский националист Михаил ПРОНЧЕНКО. И дал установку в ближайшие дни разучить написанную ПРОНЧЕНКО националистическую поэму «Симон Петлюра», которою нужно будет сыграть на сцене городского театра. Другие факты националистической деятельности ГОРБАЧЁВА мне неизвестны.

Вопрос: Чем вы объясните то, что ГОРБАЧЁВ доверил вам организовать капеллу музыкантов-бандуристов и через неё внедрять среди населения украинский национализм. ГОРБАЧЁВ что, знал ваши националистические убеждения?

Ответ: Я не украинский националист. Поручив мне организовать капеллу музыкантов-бандуристов, ГОРБАЧЁВ знал меня как музыканта специалиста.

Вопрос: Если это так, то почему же вы в 1941 году с первых дней встречи своей с ГОРБАЧЁВЫМ стали на антисоветский путь?

Ответ: ГОРБАЧЁВ, путём неоднократных со мной бесед об украинском национализме, склонил меня на антисоветский путь деятельности.

Вопрос: Вы показали, что ГОРБАЧЁВ в целях распространения украинского национализма, поручил вам с капеллой музыкантов-бандуристов исполнить националистические произведения. Это поручения ГОРБАЧЁВА

вы выполнили?

Ответ: Руководимая мною капелла музыкантов-бандуристов в сентябре, октябре, ноябре и декабре месяцах 1941 года несколько раз в театре города Кривого Рога и в ряде сёл исполняла националистический «Марш юнаків», гимн украинских националистов «Ще не вмерла Україна» и другие. В декабре 1941 года я с капеллой исполнил националистическую поэму «Симон Петлюра». В том же месяце эта поэма была поставлена мною в городском театре. Перед находившейся в театре публикой, после исполнения поэмы «Симон Петлюра» я и ПРОНЧЕНКО на сцене благодарили друг друга. Я благодарил ПРОНЧЕНКА как автора поэмы, а он меня за музыкальное исполнение поэмы.

(...)

Джерело: ДА СБУ м.Дніпро. – Фонд Кримінальних справ. – Спр. П -24713. – Арк. 21. – 23. – Передрук машинописного тексту з оригіналу.

№ 51

Сообщение Совинформбюро о злодеяниях оккупантов в г. Кривом Роге

1 октября 1941 г.

Захватив Кривой Рог, немецкие войска учинили расправу над населением, которое не успело уйти с частями Красной Армии. Перешедшая линию фронта группа жителей Кривого Рога сообщила командованию о диких зверствах мерзавцев. Жена сотрудника филиала Украинского железнорудного и марганцевого института* Григоренко Н.К. заявила: «Меня, мужа и двух других служащих филиала ночью под конвоем доставили в штаб немецкой части. Фашистский офицер потребовал от моего мужа карты и различные сведения о рудниках Криворожья. Когда муж и его сослуживцы ответили, что никаких карт у них

нет, офицер несколько раз ударил моего мужа по лицу плетью. Немецкий офицер и солдаты особенно издевались над инженером рудника Куличенко Г.С. Первым же ударом ему выбили глаз. Озверелые фашисты кололи его ножами, а потом застрелили. Моего мужа отправили в тюрьму. Товарищи мне потом передали, что он на другой день после очередного допроса умер.»

Служащий горного института Петренко А.С. рассказал: «В нашем институте немцы устроили настоящий погром в поисках материалов о рудниках. На второй день после вступления немцев в город они провели в институт пять горняков. К вечеру палачи выбросили на улицы трупы замученых. Несколько дней они лежали на мостовой.»**

Домашняя хазяйка Шишкина К. И. сообщила, что у нее на глазах пьяные немецкие солдаты около электростанции схватили двух девушек, затащили их во двор, изнасиловали, а потом задушили.

Джерело: Сообщения Советского Информбюро. – Москва, 1944. – Т. 1. – С. 278. – Передрук з оригіналу.

Примітки:

*У 1941 році цей заклад знаходився в Центральній – Міському районі по вул. Першотравневій. Після визволення міста він отримав статус Всесоюзного й нову назву: «Науково-дослідний гірничорудний інститут» (НДГРІ. – Рос. – НИГРИ). Нині в складі Криворізького національного університету.

**Інші джерела та спомини очевидців підтверджують інформацію, викладену вище. Окупанти дійсно ретельно шукали різноманітну документацію, яка б дозволила їм розпочати видобуток залізорудної руди та особливо марганцевих покладів у Нікополь – Марганцевському басейні. Не дивно, що вони аналізували й дипломні проекти студентів – гірників, у яких хотіли відшукати бодай якісь реальні факти, маркшейдерські матеріали, певні точки координат та й все те, що могло їм прислужитися в пограбуванні надр.

№ 52

ПОЛОЖЕННЯ

**про порядок реалізації майна залишеного жидами та
комуністами**

Затверджую 4 жовтня 1941 р.

Заст. Голови Управи /.../*

1. Майно що взято на облік перевозиться до крамниць Кривоторгу або кооперативу «Нове життя» обліковцями житлового підвідділу та передається завідуючим крамниць по прийомно-здаточним актам.

2. Прийомно-здаточні акти складаються у 2-х примірниках окремо по кожній квартирі з якої привезені речі, один примірник пр. - здаточ. акту залишається у торговій організації, а другий вкупі з актами обліку передається житловому підвідділу.

3. У прийомно-здаточних актах обов'язково повинно бути зазначено:

- а) прізвище бувшого власника речей та адреса
- б) черговий номер запису по акту обліку
- в) назва речей
- г) кількість
- д) продана вартість

4. Оцінка речей проводиться комісією у складі 3-х чоловік, а саме: представник житлового підвідділу, представник торгової організації, та завідуючий крамницею, обов'язково у кінці дня обліковці житлового підвідділу здають звіти щоденно.

1. Продаж речей на місці, що їх бажають закупити особи у яких вони знаходяться на схроні, оцінюються та оформлюються за вищезгаданим порядком.

З оригіналом згідно ... підпис.**

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2484. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 57. –
Передрук з машинописного оригіналу.

Примітки:

*Прізвище заступника голови управи в документі не читається.

**Остання фраза в машинописному тексті дописана чорнилом.

№ 53

Приказ

командования Вермахта о введении системы заложников и смертной казни за повреждение средств связи (фрагмент документа)

10 октября 1941 г.

Поддерживание порядка на Украине обязательно требует надежности сетей связи. Какое-либо повреждение или даже угроза (повреждения) не должны ни в коем случае допускаться.

А потому приказываю:

Кто специально или неосознанно причинит вред работе связи в стране, например, повредит или разрушит провода линии передач или другие приборы...свисающий или лежащий на земле провод, возьмет кабель, подлежит растрелу.

Такое же наказание постигнет всех, кто подстрекал виновного или помогла ему каким-либо образом.

Попытка к совершению преступления также подлежит наказанию.

Если виновного обнаружить не удастся, то немедленно арестовываются заложники: в населенных пунктах с числом жителей до тысячи – пять, а в больших – десять. Из арестованных по возможности должно быть процентов 50 евреев, остальные 50 процентов русские, поляки и украинцы в равных соотношениях.

...Арестованных заложников, если виновный тем временем не назван и не выдан, расстреливают через 48 часов.* На бургомистра полагается обязанность в надлежащей форме довести до сведения населения причину расстрела.* ...

Зам. командующего вермахта – начальник генерального штаба.

Джерело: Німецько – фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів. – К., 1963. – С. 43 – 44.

Примітки:

*У Кривому Розі окупанти тримали 10 заручників місяць – від 13 липня до 13 серпня 1942 р. Детальніше див. нижче: документ № 105 в цьому ж виданні.

№ 54

Наказ коменданта міста

11 жовтня 1941 р.

У зв'язку з тим, що трапилися випадки укуса людей собаками та є небезпека сказу..., то цим наказую:

Всі собаки, які бігають вільно вулицями Кривого Рогу після 15 жовтня будуть знищуватися.

Там де є собаки для охорони двору, то такі двори повинні бути заперті або ж собаки повинні бути на прив'язі.

Трупи забитих собак повинні здаватися миловареому заводу ... по Українській вул. ч.12.

Особи, які труп собаки не здадуть, каратимуться штрафом у розмірі 150 марок або 1200 крб., або ж тюремним ув'язненням до 6 тижнів.

м. Кривий Ріг, 11. 10. 41.

Командант – Авердунк, майор.

Джерело: Газ. «Дзвін» – 24 жовтня 1941 р. – (Комендтура міста видавала усі накази, розпорядження та й навіть оголошення виключно німецькою мовою. Переклад з німецької мови поданого вище розпорядження та й інших офіційних документів окупаційної влади здійснювався перекладачами комендатури частіш за все на російську мову а вже редакція газети «Дзвін» перекладала і друкувала їх лише українською.)

№ 55

**Сведения о настроении населения Криворожья
(по состоянию на 15 октября 1941 г.)**

Местная комендатура №1/253 5.10.1941

г. Кривой Рог регистрационный № 41

Относительно: оперативная сводка полевой комендатуре № 246, г. Кривой Рог

Сведения о настроении населения, изложенные в сводке от 9.10.1941 года, здесь не повторяются.

а) ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАСТРОЕНИЯ

Изменений по сравнению с положением, изложенным в последнем

донесении, не замечено.

б) ПОЛИЦЕЙСКИЕ МЕРОПРИЯТИЯ

Полевая жандармерия. Полевая жандармерия провела 30 допросов, 15

человек переданы службе СД, 5 военно-полевой жандармерии. В большинстве случаев дела касались случаев грабежа союзными войсками (мыло, мебель, одежда).

За нарушение комендантского часа гражданскими лицами арестованы 3 человека. Арестованных продержали (в помещении) 12 часов и после проверки документов отпустили.

Женщины с венерическими болезнями арестованы и переданы в больницу. Все русские военнопленные, у которых не было отпускного свидетельства, переданы в 162-й дулаг.

Все ненужные больше военные дорожные указатели на перекрестках сняты.

Трофеи. Все сданные трофеи отправлены на склад местной комендатуры. На местах сбора трофеев часть из них была передана армии, гос. ж/д и вспомогательной полиции с оформлением соответствующих документов.

Всё непригодное для использования вооружение и металлолом, лежащие на складе трофеев, были вывезены на

пункты сбора металлолома (ответственный ротмистр Шу).

На пунктах сбора трофеев в настоящее время находятся:

20 немецких касок;

9 советских пулемётов;

30 непригодных автопокрышек;

1 исправный велосипед;

12 велосипедных рам;

15 велосипедных колёс;

3 педали;

4 велосипедные рамы;

30 немецких пулемётных стволов;

10 русских пулемётных стволов;

2 парашюта (русских)

3000 русских штыков;

230 русских охотничьих ружей;

1 русское противотанковое орудие;

6 русских полевых орудий;

30 русских миномётов;

300 русских противогазов;

150 немецких противогазов;

100 немецких винтовок.

Боеприпасы:

180 мин;

120 ящиков снарядов к противотанковой пушке (по 12 снарядов в ящике);

110 снарядов для танкового орудия;

1 млн. патронов к винтовкам;

50 русских ручных гранат;

37 ящиков (по 6 штук в каждом) мин для миномётов;

300 стреляных гильз;

15 банок горючего масла к немецким огнемётам;

20 русских банок с горючим маслом к огнемётам;

10 ящиков (по 10 штук в каждом) снарядов к зенитным орудиям.

Необходимо срочно вывезти всё это снаряжение из центра города.

Конфискованное имущество. 538-я местная комендатура передала мне помещение с конфискованным имуществом (бельё, одежда и материалы). Перечисленное в приложении имущество передано мною уполномоченному службы снабжения вермахта (отдел Д II). Перед этим для нужд украинской вспомогательной полиции мною было выдано 5 шинелей, 8 кителей, 1 гражданское пальто, 2 льняных мешка для изготовления нарукавных повязок.

Евреи. В настоящее время проводится силами полиции акция против оставшихся ещё в Кривом Роге евреев, подключена вся украинская вспомогательная полиция. Кривой Рог должен быть очищен от евреев.

Партизаны. Настоящие партизаны здесь не пойманы. Среди 28 лиц доставленных в военно-полевую полицию с 5 по 10 октября 1941 года ни один не оказался партизаном. Большею частью это были русские солдаты дезертировавшие с фронта и вернувшиеся на свою родину без оружия. Они отправлены в дулаг. 12 других арестованных были бывшими русскими солдатами, у троих из них найдено оружие. Они должны быть наказаны в соответствии с предусмотренными в развешанных объявлениях мерами наказания.

САНИТАРНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ

Водонасосная станция. Вода в водопроводе всё ещё дезинфицируется хлорной известью. Но и запасы хлорной извести скоро кончатся. Горуправа пытается достать хлорную известь в других городах. Бактериологическое исследование воды осуществляет ежедневно украинский химик фрау Бас.

Противохолерные прививки. Прививки сделаны всем служащим комендатуры участковым врачом.

Подготовка к зиме помещений. Принимаются меры для возможно более плотного размещения прибывающих частей в жилых помещениях с центральным отоплением для экономии дров и угля.

Разграбление квартир. Разграбление квартир населением особенно при переездах сократилось. Однако нужно бороться против разграбления квартир уходящими из города войсками. Электролампочки, кровати, матрацы, как и раньше, увозятся ими.

Мебельный склад. С уходом войск тыла группы «Юг» освобождаются целые кварталы домов, которые, по видимому, не будут снова занимать войсками. Чтобы сохранить в целостности находящуюся там мебель, мною приказано снести её в спортзал, который затем будет охраняться украинской вспомогательной полицией. Здесь так же будет создан мебельный склад, с которого в случаи необходимости будет выдаваться мебель.

в) ГРАЖДАНСКОЕ НАСЕЛЕНИЕ.

Снабжение продуктами. В снабжении города продуктами питания не произошло никаких изменений. Жалоб со стороны населения на недостаточное снабжение не слышны. Чтобы привлечь население к работе, городское управление приняло постановление о выдаче хлеба только тем жителям, которые готовы выйти на работу.

Врачебное обслуживание. О врачебном обслуживании города сегодня полевой комендатуре докладывал бургомистр. В городе пять больниц, по-моему, этого достаточно.

СОТРУДНИЧЕСТВО С СОЗДАНЫМИ МЕСТНЫМИ УПРАВЛЕНИЯМИ, ОПЫТ РАБОТЫ УКРАИНСКОЙ ВСПОМОГАТЕЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ.

Общее руководство.

Украинское управление. По сравнению с последним донесением о настроении (местного населения) особых изменений нет. Отношение правления к фольксдойче не отличается от отношения к украинцам. В некоторых случаях когда особые прошения фольксдойче относительно помощи в получении квартир доходили до комендатуры, она помогала им. В остальном бургомистр очень уравновешен и стремится выполнять все требования немецкой администрации.

Отношение к работе. В настоящее время население не проявляет особого стремления получить работу, потому что оно до вступления немецкой армии запаслось продуктами. Оно забрало их со многих предприятий (например муку и масло). Кроме того, многие рабочие работали в колхозах и получили там значительное количество продуктов.

г) УКРАИНСКОЕ САМОУПРАВЛЕНИЕ. УКРАИНСКАЯ ВСПОМОГАТЕЛЬНАЯ ПОЛИЦИЯ.

Особых изменений нет. В украинской вспомогательной полиции проведена реорганизация лейтенантом полиции ХАРДТОМ. 9.10.41 г. в полевую комендатуру поступило сообщение о возможностях украинской вспомогательной полиции. Уже 100 её полицейских сменили солдат немецкой охранной службы.

Пожарная команда. Для тушения пожаров создана городская профессиональная пожарная команда. Существуют следующие противопожарные службы: в центре города с командой в 33 человека, в районе фабрик 31 человек, и в Октябрьском районе 40 пожарных. Есть две пожарные машины, одна из которых в исправности. Другая находится в ремонте и будет готова 20 октября 1941 года. О численности и деятельности пожарной команды полевая комендатура получила донесение 9.10.1941 года. Пожарная команда уже показала себя в деле, во время пожара в служебных помещениях службы продовольственного снабжения №794 находящихся около вокзала Кривого Рога. Она выехала к месту пожара уже через 5 минут после моего звонка и потушила пожар не дав ему разгореться. Пожарной команде нужны 300 литров бензина и 60 литров технического масла. Этого топлива ей хватит для работы на всю зиму.

Противовоздушная оборона. Для подачи сигналов воздушной тревоги установлены 3 сирены, одна на здании кинотеатра (ул. Почтовая, дом 2); вторая на электростанции и третья на заводе «Коммунист» в Гданцевке. Об этом сообщено в полевую комендатуру в том же донесении от 9.10.41.

Школы. В центре города (центральный район) из 21 школы работают 12.

9 – школ ещё заняты (войсками). Ежедневно с уходом войск освобождаются новые школы и больше войсками не занимаются, так что в этих школах постепенно можно начинать занятия. Девятую школу решено сделать немецкой. Но пока поступило только 12 заявлений о приёме. В Октябрьском районе работают все 17 школ, в Заводском все 11.

Совместно с руководителем отдела народного образования ЗЕЛЕНСКИМ установлены критерии приёма на работу учителей, решено не принимать учителей, которые являлись членами коммунистической партии. Из учителей, которые были комсомольцами, могут быть приняты только те, которые в предвоенные годы вышли из комсомола или были исключены (буквально вычеркнуты переводчик). Если учителей будет не хватать, директор может принять, под личную ответственность, того или иного бывшего комсомольца, если он сможет удостоверить, что этот учитель просто вынужден был вступить в партию (так в тексте переводчик), так как каждый молодой учитель должен был вступить в комсомол.

Что касается предметов преподавания решено разрешить преподавания чтения и письма, географии и ботаники, физики, химии и математики. Другие предметы, особенно история, для преподавания которых нужны учебники, пока запрещены, до замены этих проникнутым большевистским духом другими. Эту задачу должно будет решить вновь избранное городское управление.

Кино, театр. Театр на Почтовой улице начал свою работу. Открылось 5 кинотеатров: 2 в центре города, 2 в Октябрьском районе и 1 в Фабричном. Фильмы проверяет отдел пропаганды (И 3), Почтовая улица, дом 18. Он доставляет также немецкие фильмы. Пока был доставлен только один фильм «Вечный жид».

Начала выходить 3 раза в неделю газета «Колокол» («Дзвін»-ред.) на украинском языке. Пока вышли 6 номеров. Проверка

газеты осуществляется отделом пропаганды (ИЗ).

Обращение с населением.

Евреи. Немногие оставшиеся здесь евреи не имеют никакого влияния на населения и администрацию. Население, собственно рабочие, довольны, что ликвидировано еврейское правительство. В результате проведённой против евреев акции по конфискации имеющихся у них ценностей, собрано только облигаций на сумму 10.860 рублей. Администрация Кривого Рога конфисковала покинутые евреями квартиры, имущество (мебель) и продало их нуждающимся. В результате этого в группу доходов городского бюджета внесена значительная сумма.

Продовольственное снабжение. Пока население полностью обеспечено продуктами. Только некоторые многодетные женщины получают помощь от горуправы. Прежние цены, объявленные полевой комендатурой предельными, всё ещё в силе и контролируются систематически жандармерией на рынке и в магазинах. В булочных, парикмахерских и сапожных мастерских приказано составить на украинском и немецком языках прейскуранты и вывесить их в витринах. Это мероприятие в настоящее время осуществляется. На некоторые с/х (сельскохозяйственные – ред.) продукты установлены новые цены руководителем с/х отдела согласно приказу из Германии.

Снабжение углём. По примерным подсчётам около 50% населения обеспечены углём. Большие запасы угля имеются на складах некоторых домов. Есть уголь и на коксовом заводе. Во дворе заводе лежит примерно 1 млн. тонн угольной пыли. По оценке специалистов путём просеивания её можно получить 50000 тонн топочного кокса. Для промышленности нужен только крупный кокс, а мелкие куски могут быть использованы для отопления. Просеивание проводится сейчас при помощи машин полученных с металлургического завода. Рабочую силу даёт город. Зарплату выплачивает завод. Город получает 5% продукции бесплатно для своих потребностей. Остальное забирает завод как свою собственность. Администрация завода

хочет его сбыть, но только за плату. Если зимой не будет хватать угля, военной администрации следует вспомнить об этом угле и решить вопрос об оплате.

Безработные. Вопрос о безработице ещё не стал актуальным, потому что, как уже было сказано выше, рабочие обеспечили себя продуктами. Небольшая часть рабочих 2-3 тыс. человек могут получить работу на шахте и других принадлежащих ей предприятиях. Часть безработных уехали в деревни и навряд ли вернётся в город.

Биржа труда. Созданная здесь немецкая биржа труда должна зарегистрировать всех рабочих и выдать им трудовые книжки. Составление картотеки в Центральном районе уже закончено, в Октябрьском и Фабричном продолжается. Когда картотека будет полностью составлена, примерно 10000 рабочих металлургических предприятий должны будут направлены в Германию. Это бы значительно сократило количество безработных. Другая часть рабочих найдёт себе работу на вновь открытых предприятиях города и на расчистке и строительстве улиц. Так что особое беспокойство из-за безработных в зимний период вряд ли можно считать обоснованным.

Городской бюджет. Городское управление составило проект бюджета до конца года, он имеет дефицит в 1,5 млн. рублей. Однако в нём много общих цифр, необходима более детальная разработка. Запросов на кредиты пока не поступало. С согласия местной комендатуры городская администрация открыла 5 кинотеатров и получает теперь от них доход. Открыты также некоторые столовые-рестораны, доход от которых также поступает в городскую кассу. Все налоги и отчисления, которые были отменены русским (так в тексте переводчик) государством или городом снова введены на 1941 год и поступают в пользу города. Доходы в составленном городским управлением бюджете, оценены приблизительно.

д) ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ РЕСУРСОВ РАЙОНА

Колхозы и совхозы. Доходы от колхозов, если они принадлежат городу (так в тексте переводчик) и совхозов поступают в кассу города. Колхозы, которые до сих пор принадлежали шахте и предприятиям перешли к угольной и металлургической компании «Ост». Соглашение с правление шахты о распределении выплаты специальных налогов и отчислений пока не достигнуто. Ведутся переговоры.

е) ОХРАНА ЗАПАСОВ И СООРУЖЕНИЙ ВОЕННОГО ЗНАЧЕНИЯ.

Новых сообщений по этому вопросу нет. О запасах угля было сказано выше.

ж) ПОМОЩЬ В ВОССТАНОВЛЕНИИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ, МАСТЕРСКИХ И ДРУГИХ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ.

Работают все мельницы, булочные, молокозаводы, мыловаренный завод (ул. Украинская, д. 12); литейная мастерская (Почтовая улица, д. 87); механическая мастерская (Почтовая улица, д. 103); чугунно-литейный завод (Украинская площадь, д.1) и различные кирпичные заводы. Даже в Гданцевке имеется цементный завод, который изготавливает цемент из отходов доменных печей. Там имеются большие запасы цемента.

Мётлы делает артель «Перемога» по улице Богдана Хмельницкого, д. 36.(нині - вул. О.Поля - ред.) Зубные, платинные и сапожные щётки выпускает фабрика зубных щеток (Украинская улица, д.3). Вёдра из жести делает артель инвалидов (переулок Новой Зари). Металлические изделия ремонтирует артель металлических кроватей (ул. Богдана Хмельницкого, д.12). Запасов этих изделий нет.

Скоро должны начать работу фабрика масляных красок и мебельная фабрика. Пока ведутся переговоры.

з) ПРОЧЕЕ

Автобусное движение. Просьба городского управления об открытии автобусного движения ввиду нехватки бензина не была удовлетворена. Вместо этого было разрешено движение паровоза

по бывшей трамвайной линии для доставки из пригорода рабочих.* Паровоз с двумя вагонами потребляет незначительное количество угля, движение его всегда может быть приостановлено в случае угольной недостачи, чего в свете вышеизложенного вряд ли следует опасаться.

и) ОСОБЫЕ ПРОИСШЕСТВИЯ.

Полевой жандармерией местной комендатуры был арестован и предан военно-полевой полиции (жандармерии), советский старший лейтенант Йохан (так в тексте переводчик) Коваленко. Оружия при нём не было найдено.

Подпись (неразборчиво) майор и комендант

Джерело: ДА СБУ м. Дніпро. – Фонд літерних справ. – Спр. 75. – Т. 4. – Арк. 84 – 96. – Оригінал німецькомовного документу в перекладі на російську. Передрук.

Примітки:

*Документальних свідчень про постійний рух цього «специфічного» транспорту не виявлено. У 1941 р. у місті було прокладено найдовшу трамвайну лінію від Соцміста до центру міста – до вул. Української (зупинка «Маслозавод»); тож, напевне, мова в документі і йде саме про цей маршрут. (?)

№ 56

**Показания полиции И. Собко о массовых расстрелах в
районе шахты №5**

(Фрагмент показаний обвиняемого И. С. СОБКО)

3 декабря 1945 года

Вопрос: В допросе от 30 ноября сего года вы отрицали факт назначения вас на должность ефрейтора полиции. Вам предъявляется приказ №37 от 10.12. 1941 г. по украинской вспомогательной полиции «Призначаються на посади ефрейторів при складі помічної поліції центрального відділу такі поліцаї:

б) Собко И. С.»

Что вы скажете по этому вопросу?

Ответ: На допросе от 30 ноября 1945 года я дал неправдивые показания по этому вопросу...

Вопрос: Следствие располагает данными о том, что вспомогательная полиция города Кривого Рога в октябре 1941 года производила аресты и расстрелы всего оставшегося на временно оккупированной территории города Кривого Рога еврейского населения. Расскажите, какое практическое участие вы принимали в этой операции?

Ответ: Действительно в октябре 1941 года вспомогательная полиция города Кривого Рога производила массовые аресты оставшегося проживать на временно оккупированной территории города Кривого Рога еврейского населения, однако расстрел производили сами немцы в карьере шахты №5. Какого числа это было я сейчас не помню. Подробно расскажу по этому вопросу следующее: какого числа я сейчас не помню в октябре 1941 года, было примерно 4-5 часов дня, я пришёл с наряда в полицию доложить о сдаче наряда вновь заступившей смене. Докладывая фельдфебелю полиции КОВАЛЮ (имя и отчества не знаю), КОВАЛЬ мне заявил, что по распоряжению начальника полиции ТАРАНЕНКО, мне необходимо отправиться на Почтовую улицу Кривого Рога, собирать евреев и сводить их в синагогу по улице Спортивной, в городе Кривом Роге. КОВАЛЬ выражаясь в антисемитском направлении по адресу евреев, сказал мне, что бы каждой еврейской семье, проживавшей в районе порученного мне участка, объявил, что они будут вывезены в Палестину и что им необходимо взять с собой самые необходимые вещи. О том, что их собирают для расстрела КОВАЛЬ мне не говорил, но только предупредил, что от каждой еврейской квартиры ключи должен взять я с собой сразу же при уводе семьи в синагогу. Выслушав задание КОВАЛЯ я отправился на порученный мне участок для выполнения задания. Вместе со мною это задание выполнял Лысенко Василий

полицейский. Выполняя задание КОВАЛЯ, я вместе с полицейским Лысенко я подверг аресту и доставил в синагогу шесть еврейских семей общей численностью до 20-25 человек. Операцию по изъятию еврейских семей мы закончили по заходу солнца в тот же день. Ключи от квартир арестованных нами еврейских семей, мною лично были сданы в полицию КОВАЛЮ.

На второй день, примерно в десять часов утра все еврейские семьи которые были собраны в синагоге, составлявшие свыше одной тысячи человек, были выведены силами полиции к карьере шахты №5 Кривого Рога, ныне шахта №5 шахтоуправления им. Ильича, для расстрела. В конвоировании евреев к карьере шахты №5 от синагоги принимал участие и я. По прибытию на шахту № 5 мы застали там немцев, очевидно из СС, там же в карьере переводчик полиции ГОФЕРТ Евгений передал распоряжение немецкого офицера, фамилии и имени его не знаю, старшим по охране евреев ПЕЧЕНЮКУ Василию и БРЕСЛАВСКОМУ, имя не знаю, подготовить партии по десять человек для расстрела, т. е. снять ценную одежду, обувь и прочее. В первую очередь женщин с маленькими детьми, а после остальных. ПЕЧЕНЮК и БРЕСЛАВСКИЙ дали нам такую же команду, после чего мы приступили к исполнению.

Раздетых до белья по десять человек евреев отводили примерно на пятьдесят метров от общей толпы еврейских семей и расстреливали здесь немцами из автоматов. Евреи подготовленные нами по десять человек для расстрела, кричали, плакали, прощались между собой, просили помиловать их однако все они были расстреляны за исключением трёх человек, у которых отцы были русскими, как их фамилии и откуда эти три еврея я не знаю. После окончания расстрела всех выведенных еврейских семей, ряду работников полиции было поручено собрать деньги в одежде расстрелянных и посортировать одежду и обувь хорошего качества отдельно от изношенной одежды эта работа была распределена следующим порядком:

1. Я СОБКО Иван Семенович;

2. БУЗИНАРСКИЙ, имя и отчество не знаю;
3. ЛИТВИНОВ Иван, отчество не знаю собирали деньги и складывали в мешок.
4. ШУТЬКО, имя и отчества не знаю;
5. ТАНИЧ Иван, отчества не знаю;
6. ТИЛОХА, имя и отчества не знаю;
7. КУДИНОВ, имя и отчества не знаю;
8. КРЫСЕНКО Иван, отчество не знаю;
9. КРЫСЕНКО Николай, отчество не знаю собирали и сортировали одежду и обувь.

Вся одежда хорошего качества на подводах была доставлена в синагогу и сдана кладовщику полиции НЕСТЕРЕНКО, имя и отчество не знаю, а деньги забрали немцы, присутствовавшие при расстреле, фамилии их не знаю, якобы из СД. При сборе денег, я себе из этих денег взял примерно 5 тыс. рублей. БУЗИНАРСКИЙ и ЛИТВИНОВ, которые вместе со мной собирали деньги так же взяли себе примерно 4 – 5 тыс. рублей. Кроме денег, БУЗИНАРСКИЙ взял себе мужское пальто с расстрелянного. Погрузку одежды и доставку её в синагогу производили полицейские СТАРЧЕНКО, имя и отчество не знаю, МРУК Дмитрий и КАЛАШНИК Иван, отчество не знаю.

Ещё упустил добавить следствию следующий факт: в тот же день, когда производился массовый расстрел еврейского населения города Кривого Рога, были приведены в тот же карьер шахты № 5 большая группа военнопленных Красной Армии еврейской национальности, которые так же группами по десять человек были немцами расстреляны. Кто их привел, полиция или немцы, я не знаю, т.к. они выводились немцами из балки.

Вопрос: Какое примерно количество военнопленных было расстреляно в карьере шахты №5?

Ответ: Точно сказать не могу, но не меньше трёхсот человек.

Вопрос: Продолжайте ваши показания по существу?

Ответ: Перед конвоем евреев, собранных в синагоге на расстрел, ПАСТЕРНАК Алексей и СТРИКАЛЬ Михаил

ворвались в синагогу с чемоданами и у всех евреев отобрали ряд ценных вещей, как-то: часы карманные и ручные, кольца золотые, серебряные, серьги золотые и серебряные, браслеты, бритвы и прочее. Все собранные перечисленные вещи ПАСТЕРНАК Алексей и СТРИКАЛЬ Михаил отнесли в кабинет начальника полиции ТАРАНЕНКО и его заместителя ПАСТЕРНАКА Василия.

Допрос прерван в 2 ч. 45 мин. 4 XII 45

Показание мне прочитано и с моих слов записано верно –
Подпись (СОБКО)

Джерело: ДА СБУ м. Дніпро. – Фонд кримінальних справ. – Спр. 17911. – Арк. 51 – 53. – Передрук з машинописного оригіналу.

№ 57

Розпорядження Рейхкомісара Коха про збирання податків за радянськими законами й постановами

Тимчасове розпорядження
про побирання податків і інших грошових данин на території
Рейхкомісара для України.

Рівне, 3. 11. 1941 р.

§ 1

Загальні постанови

Всі податки та інші грошові данини побираються в імені Рейхкомісара (Державного Комісара) та вилучаються без винятків до каси Рейхкомісара.

§ 2

Застосування советського права про податки й данини

1) Всі советські постанови (закони, розпорядження й зарядження влади) про побирання податків та інших грошових данин, що обов'язували до 21-го червня 1941 року мають тимчасово силу і надалі.

2) Аж до нових постанов побиратимуться тільки ті податки

та інші грошові данини, що вказані в наступних параграфах.

Побирання відбуватиметься за советськими постановами, якщо в наступних параграфах немає жадних змін.

§ 3

Оборотний податок від продажі товарів

1) Оборотному податку підлягають такі обороти господарських організацій і підприємств, які походять з продажі товарів.

2) Якщо податок не може бути переведений через банк дорогою зарахування, платник обов'язаний виплачувати його 1-го і 15-го кожного

Джерело: Урядові повідомлення.- № 4 – 1941 р.; ДАДО. – Ф. Р-2480. – Оп. 1. – Спр. 594. – Арк. 5 – 6. – Передрук з оригіналу документа.

№ 58

ТАБЛИЦЯ-ДОДАТОК

до спеціальної постанови №4

**«Про порядок збору податків та інших грошових стягнень з населення на території Рейхкомісаріату «Україна»
(для обчислення помісячного прибуткового податку)***

21 жовтня 1941 р.

Місячний заробіток (прибуток в карбованцях)	Місячна сума прибуткового податку	
	Без скидки на утриманців (в карбованцях)	Зі скидкою на 4 і б і л ь ш е утриманців (в арбованцях)
Більш як 150 до 160	4,08	3,33

Місячний заробіток (прибуток в карбованцях)	Місячна сума прибуткового податку	
	Без скидки на утриманців (в карбованцях)	Зі скидкою на 4 і б і л ь ш е утриманців (в арбованцях)
160 – 170	4,73	3,81
170 – 180	5,38	4,30
180 – 190	6,03	4,78
190 – 200	6,68	5,27
200 – 210	7,37	5,78
210 – 220	8,10	6,32
220 – 230	8,83	6,86
230 – 240	9,56	7,40
240 – 250	10,29	7,94
250 – 275	11,53	8,86
275 – 300	13,35	10,21

Місячний заробіток (прибуток в карбованцях)	Місячна сума прибуткового податку	
	Без скидки на утриманців (в карбованцях)	Зі скидкою на 4 і б і л ь ш е утриманців (в арбованцях)
300 – 325	15,32	11,66
325 – 350	17,47	13,23
350 – 400	20,68	15,60
400 – 450	24,93	18,73
450 – 500	29,18	21,85
500 – 600	36,55	27,24
600 – 700	47,05	34,89
700 – 800	58,55	43,24
800 – 900	71,05	52,29
900 – 1000	83,55	61,34
1000 – 2500	10%	8%

Місячний заробіток (прибуток в карбованцях)	Місячна сума прибуткового податку	
	Без скидки на утриманців (в карбованцях)	Зі скидкою на 4 і б і л ь ш е утриманців (в арбованцях)
2500 – 5000	12%	10%
5000	20%	15%

Джерело: ДАДО – Ф. Р-2311. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 163. –
Передрук з машинописного оригіналу.

Примітки:

*Такі тарифні норми для обрахунку прибуткового податку діяли на території всього Рейхскомісаріату «Україна», у тому числі й в генеральній окрузі «Дніпропетровськ», а відтак – і в Кривому Розі.

№ 59

Розпорядження Криворізької міської управи про переєстрацію паспортів

1 листопада 1941 р.

Згідно з розпорядженням Командування Німецької Армії від 24- X – 1941 за ч. 172, всі паспорти, видані советською владою, з цього числа лічаться недійсними.

Паспорти будуть дійсними тільки після позначень адресного бюро. У зв'язку з цим власники советських паспортів повинні зареєструвати такі в адресному бюро (тупік вул. Заньковецької ч.3).*

Особи, які не мають паспортів, повинні в термін, зазначений в графіку, з'явитися за одержанням персональної довідки, для чого

повинні мати при собі випис, будинкову книгу та інші документи.
Голова Криворізької міської управи – С. Шерстюк

Джерело: Газ. «Дзвін» - 5 листопада 1941 р.

Примітки:

*Вул. Заньковецької – у радянські часи носила ім'я Янова, нині – Комерційна.

№ 60

Ухвала Криворізької Міської Управи про обов'язкову реєстрацію всякого пального

листопада 1, року 1941

Криворізька Міська Управ, згідно вказівок Польової Комендатури, наказує всім українським установам та приватним особам Криворізької округи, що хто має всякого роду пальне (горюче) мусить з'явитися до Міської Управи ... і

zareєструвати пальне до 10 листопада.

При реєстрації треба відповісти на такі пункти:

1. гаунок пального;
2. кількість (розбити по видах);
3. прізвище та місце мешкання власника;
4. де зберігається пальне.

Невиконання або подача неправильних відомостей каратиметься найсуворішим чином.

Голова Міської Управи – Шерстюк.

Секретар – Олійник

Джерело: Газ. «Дзвін». – 5 листопада 1941 р.

№ 61

**Ухвала Криворізької міської управи про
перейменування вулиць**

15 листопада 1941 р.

... Перейменувати провулок Петровського* на вулицю імені першого голови ОУН Є. Коновальця.

Голова управи Шерстюк.

Джерело: Газ. «Дзвін». – 3 грудня 1941 р. – Фрагмент документа.

Примітки:

*Провулок Петровського нині – вул. Староярмаркова. У радянську (повоєнну) добу ця вулиця в Центральній – Міському районі міста носила ім'я Сиволапа та згодом – у 2017 році – їй повернули первісну назву.

№ 62

**Розпорядження Польової Комендатури про заборону
цивільному населенню ходити вулицями міста**

Доводиться до відома населення слідує розпорядження: в зміну від наказу ч. 1 місцевої Комендатури м. Кривого Рогу від 3 – IX – 1941 р. цивільному населенню забороняється ходити вулицями міста від 21 год. до 4 год. ранку.

Полковник. Польовий Командант – Берендес

м. Кривий Ріг, 16 листопада, року 1941.

Польова командатура, 246.

Джерело: Газ. «Дзвін». – 23 листопада 1941 р.

№ 63

ПРОХАННЯ

здавати заборонену більшовиками літературу

Редакція часопису «Дзвін» звертається з проханням до всього населення в тому, що хто мав заборонені більшовиками твори українських письменників та вчених, всілякі історії України та літературні пам'ятки старих видань принести до редакції часопису «Дзвін», і коли книжка буде дійсно рідкісною – подателю такої речі буде надано винагороду.

Зокрема, просимо вишукати і доставити до редакції книгу віршів Михайла ПРОНЧЕНКА «Штурмую надра», що видана року 1932 і була заборонена більшовиками.

Подателі таких книжок одержать нагороду.

Редакція часопису «Дзвін»

Джерело: Газ. «Дзвін». – 22 жовтня 1941 р.

№ 64

ЦІННІ ВИГРАШІ

Понад тиждень у нашому місті працює лотерея. Кошти від цієї лотереї ідуть на користь зимової допомоги. За цей час уже розиграно багато речей. У цій цікавій грі можна виграти за 5-10 крб. коштовні речі. Наприклад, одна жінка, придбавши лотерейного квитка, виграла рояль, а в суботу, 29 листопада, 13-річний хлопчик, взявши одного квитка, вартістю в 5 крб., виграв корову. Зрадивши від такої несподіванки, хлопчина ще раз запустив руку в урну з квитками і на цей раз виграв півлітра горілки.

Лотерея провадить свою роботу. У розиграші ще маються одна корова, одна рояль, багато меблі, горілки та інших коштовних речей.

Джерело: Газ. «Дзвін». – 30 листопада 1941 р.

№ 65

ВІДКРИТО ДИТЯЧИЙ САДОК

В перевулку, що перехрещується з вулицею княгині Ольги*, відкрито перший в нашому місті дитячий садок. Цими днями закінчено ремонт приміщення. Це – великий, світлий будинок, з просторими кімнатами, великими вікнами та зі всіма послугами для дітей.

До садочка буде прийнято дітей віком від 3 до 6 років. Матері, які працюють на виробництві чи в установах, зможуть віддавати дітей своїх на час роботи до садочка.

Дітей триматимуть там 9 годин, так що мати, зайнята в день на роботі, зможе зайти за своєю дитиною аж по закінченні роботи, йдучи додому.

Які ж умови створено тут для дітей?

Кімнату, призначену для гри, прикрашено килимам. На килимах, на стільчиках – іграшки. Для хлопчиків – коні, на яких можна й верх сісти. Є авто, лопатки, паротяги тощо.

Для дівчаток – ляльки, зайчики, кролики, квіти.

В їдальні та в залі: стоять гарні кімнатні квіти. Це надає кімнатам загишності та принадності.

Є піаніно. На свята, чи й іншого дня, тут влаштовуватимуться танки для малят в супроводі піаніно.

Майже повністю забезпечено дитячий садок білизною: простиралечками, рушничками, подушками.

Налагоджується харчування дітей. Торговельний відділ Міської Управи дістав для дитячого садка жири, крупи та все інше, необхідне для дітей.

Відкриття дитячого садка в цей час, коли йде війна, коли країна напружує всіх зусиль, щоб допомогти Німецькій Армії в її боротьбі проти большевизму, в такий час відкриття виховної установи для наших маленьких дітей – це велика й знаменна подія, що свідчить про міцність нашого життя, про те, що ми впевнено й твердо йдемо до кращого.

Відділ Народної Освіти Міської Управи має на меті відкрити ще цілий ряд дитячих садків в місті. Вони вже майже готові до відкриття: завезено паливо, проведено ремонт, зібрано меблі тощо.

Ці дитячі садки буде відкрито. Наші діти не повинні знати і не знатимуть того жаху та злиднів війни, на які обрікають дітей большевики на тій території, де вони ще панують.

І. К.

Джерело: Газ. «Дзвін». – 10 грудня 1941 р.

Примітки:

*Вулиця княгині Ольги, нині - вулиця Азовська в Центрально-Міському районі міста.

№ 66 ГАРНА ІНІЦІАТИВА (І.Шаблій)

Харчування для школярів зараз, коли створилися певні труднощі в цьому питанні, набирає особливого значення.

Торговельний відділ Міської Управи відкрив при школі ч. 8* кухню, де виготовляються різні страви: гарячі й холодні, м'ясні й овочеві. Ця кухня забезпечує харчуванням учнів шкіл ч.ч. 8, 10** і 23.*** Учні за невисоку ціну можуть одержати тут їжу. Директори шкіл відзначали, що харчування в школі відіграє зараз велику роль. Батьки також дуже вдячні організаціям, які беруть участь в налагодженні шкільного харчування.

Було б дуже гарно, коли б торговельний відділ забезпечив харчування учнів і в інших школах. Окрім того слід подбати й про те, щоб було збільшено асортимент страв. Окрім холодцю й жареного м'яса можна виготовляти і пиріжки, вареники, борщ тощо. Ці прості страви були б і не дорогі й смачні, коли їх як слід приготувати.

Слід також дбати, щоб харчувалися в школі лише учні, щоб сторонні особи не заходили навіть до шкільної їдальні чи буфету.

Джерело: Газ. «Дзвін». – 17 грудня 1941 р.

Примітки:

*Школа № 8 розташована по вулиці Першотравневій, 16а в Центрально-Міському районі міста. За часів окупації в будинку школи діяв німецький госпіталь. У січні 1944 року споруда школи була висаджена в повітря німецькими військами. Відбудована у 1952 році.

**Школа № 10 нині розташована по вулиці Чумацькій, 6 (колишня – Єгорова) в Центрально-Міському районі міста.

***Локалізацію школи № 23 під час окупації документально не встановлено. Але, за переказами старожилів ця школа в довоєнний час і в роки окупації дислокувалася на площі Визволення – у приміщенні, де нині знаходиться навчальний корпус Криворізького економічного інституту (КЕІ); у перші повоєнні роки тут діяв педагогічний інститут. За іншими свідченнями така школа діяла в районі Карнаватки. (?- ред.)

№ 67

ЦІКАВІ Й РІДКІСНІ ТВОРИ МАЄ ЧИТАЛЬНЯ ВНО*

Вчителів школи часто буває дуже важко самому знайти необхідну літературу, щоб підготуватись до лекції. Особливо це відчувають на собі викладачі історії та літератури. Бо за часів большевизму ту літературу, яка б правдиво показувала історію України та її культуру, видати було надзвичайно важко, а якщо і вдавалося це зробити, то така література скоро заборонялася Москвою і знищувалась.

Зваживши на ці обставини, міський відділ народньої освіти ще півтора місяці тому відкрив особливу читальню, література якої складається із книжок, що їх принесли і приносять свідомі українці на тимчасове користування читальнею.

В цій читальні кожен вчитель може підготуватись до своїх лекцій, використовуючи принесену сюди ту рідкісну літературу, яка збереглася від большевицького нищення.

Читальня працює в такі дні: в понеділок, середу та п'ятницю з 2 год. до 6 год. вечора, а у вівторок, четвер та суботу з 8 год. до 12 год. дня.

У читальні вже зараз є багато цінної літератури, що видавалася здебільшого у Львові та Києві в 1912, 1917, 1918, 1928, 1938 роках.

Отже, якнайбільше вчителів повинно користуватися цією читальною та одноразово допомогти читальні поповнюватись такою літературою. Тоді читальня зробить свою велику справу.

Джерело: Газ. «Дзвін». – 19 грудня 1941 р.

Примітки:

*ВНО – Відділ народної освіти Міської управи.

№ 68

В. Олійник

СПРАВА ВСІХ УКРАЇНЦІВ

«Світла тільки більше нашому народові, щоб знав він, хто він і що він та щоб не заблудив і тепер ще раз по історичній стежці ще на яких двісті п'ятдесят літ».

Гнат Хоткевич

Настав час великого пробудження Українського Народу Українці відчують велику потребу в правдивому освітленні історії та культури свого народу. Цю велику і почесну роботу взяла па себе українська інтелігенція.

І завжди, у всіх народів і в усі часи так буває, що інтелігенція веде перед, освітлює шлях, допомагає народові своїми знаннями.

І зараз перед інтелігенцією постало складне питання, як дістати потрібну літературу? Виявилась гостра потреба в книжках з історії України та української літератури, що була б не сфальсифікована большевицькими «писачками».

За советської «влади» українська націоналістична література зовсім не видавалась, а частина літератури підпадала такій фальсифікації з боку жидо-комуністичних видавництв, що губила весь свій національний зміст, залишаючись українською лише по формі.

Твори великих українських діячів, як Михайло Грушевський, Драгоманов, Сергій Єфремов, Зеров, Микола Хвильовий і багато інших заборонялися, а їх читачі жорстоко переслідувалися.

Зваживши на ці обставини, Міський Відділ Народний Освіти днями відкриває в помешканні Міської Управи особливу читальню. В ній будуть тільки рідкісні українські книжки, більшість яких заборонялися більшовиками, а саме – твори українських письменників та вчених, рівні історії України, ноти українських пісень і інше. Тут же можна буде використовувати і різні рукописні праці наукових працівників м. Кривого Рогу. Вчителі-історики та літератори зможуть тут підготовлятися до своїх лекцій. Для них будуть даватися консультації.

Звідки ж Міський Відділ Наросвіти набере потрібну літературу для читальні?

В цьому і полягає основна особливість читальні. Література читальні буде складатися в основному із книжок, що їх принесуть свідомі українці на тимчасове користування читальнею. Читальня також закупуватиме книжки в тих громадян, що забажають їх продати.

Принцип цей за теперішніх умов надзвичайно цінний і справедливий. У багатьох із наших людей є одна чи кілька рідкісних книжок і часто буває так, що книжки лежать без використання. Цьому причини бувають різні: чи то ці книжки вже опрацьовані, чи то власник книжки зараз працює в інших галузях знання, чи ще якісь там випадки. В результаті таких випадків є змога віддати ці книжки до читальні на тимчасове користування.

Міська Управа дає гарантію всім громадянам, які здадуть свої книжки до читальні, що всі ці книжки будуть ретельно зберігатися, а при першій вимозі власника будуть йому повернені.

Читальня буде відкрита: тричі на тиждень з 8 год. ранку до 12 год. дня, а тричі – з 2 год. дня до 6 год. вечора.

Організація такої читальні є надто цінною справою і вважаємо, що вона одержить широку підтримку всієї суспільності. Всі свідомі українці мусять допомагати читальні і

віддавати свої рідкісні книжки до неї. Цим ми допоможемо справі нашого національного відродження.

Джерело: Газ. «Дзвін». – 29 жовтня 1941 р.

№ 69

Воспоминания о Криворожском концлагере военнопленного Е.М.Платонова

...В лагере Кривого Рога ..., где я оказался в ноябре 1941 года, было около 12 тыс. пленных и гражданских лиц. Рацион был рассчитан так, чтобы самый сильный человек умер в течение 1-1,5 месяца. За сутки умирало по 120-150 человек.

Из каменного сарая без окон и дверей ... мертвецов выносили так называемые лагерные санитары (как теперь у нас говорят, лица кавказской национальности) и грузили на телегу в ящик... Что бы мертвецов уложить поплотнее, один из санитаров забирался на телегу и ломом перебивал мертвецам руки и ноги. Мертвецов сваливали в противотанковый ров голыми. «Хлопцы, куды вы мэнэ възэтэ» - раздался с телеги слабый голос. У «хлопцев» под шапкой волосы стали дыбом. ... На телеге, на мертвецах, сидел голый, оживший на морозе мертвец. Я спросил санитаря: «И куда вы его дели?» «Куда, куда...- ответил тот, - свалили в ров вместе с другими мертвецами».

Вот это страшно.

Страшнее собственной смерти.

В марте-апреле 1942 года Криворожский лагерь военнопленных ликвидировался. Из тысяч – в живых, ходячих и ползающих, осталось две-три сотни.*

... Владимирская область, июнь-август 2010 г.

Джерело: [http:// www/kontakte – kontakty. De/russisch/pismasowwoenoplen.htm](http://www/kontakte-kontakty.De/russisch/pismasowwoenoplen.htm)

Примітки:

*Ці свідчення про закриття табору й кількості там бранців на весну

1942 р. потребують перевірки й уточнень.

№ 70

Інформаційна довідка щодо розташування підрозділів 444-й дивізії охорони у Кривому Розі станом на 5. 11. 41 р.

Штаб 444-й дивізії охорони – Днепропетровск.

Штаб 46-го полка територіальної охорони – Кривой Рог,

264-ий батальон територіальної охорони – Кривой Рог

Полевая комендатура № 246 – Кривой Рог,

711-ая группа тайной полевой полиции – Кривой Рог,

646-ая скотобойная рота – Кривой Рог,

Продовольственный отдел 231 – Кривой Рог,

715-ое отделение полевой почты – Днепропетровск – Кривой

Рог.

Джерело: ЦДАВО України. – Ф. КМФ 8. – Оп. 2. – Спр. 153. – Арк. 79, 80 (Т-501, рол. 6, к 439, 440) – Передрук з фотокопії довідки.

№ 71

Повідомлення про прибуття та заміну німецьких охоронних підрозділів на румунські

Комендант М. У. Мурес

Оперативное донесение № 5 № 27.203

8 ноября 1941 г.

Секретное

1-я пехотная дивизия

Начальнику оперативного

тылового района «Юг»

генералу фон Року

Докладываю оперативную обстановку в 1-й пехотной дивизии по состоянию на 8.11.41 г.

1. В течении 4.11.41 г. 1-я пехотная дивизия прибыла в район

- дислокації в Кривій Рог.
2. В теченні 5-го і 6.11.41 г. подразделения дивізії произвели смену немецкого 46-го пехотного полка в районе Кривого Рога.
 3. В теченні 7.11.41 г. подразделения, выделенные для охранения указанного района Екатеринослава и Никополя, начали выдвигения в указанные зоны.
 4. В теченні 8.11.41 г. эти подразделения совершили 2 маршевых перехода и прибыли в следующие районы:
85-й пехотный полк вместе с 1 дивизионом артиллерии в Софиевку;
5-й полк мотопехоты, вместе с 1 дивизионом артиллерии в Апостолово.
Командир 1-й румынской дивізії – генерал Эм. Барзотеску

Подпись Печать

Джерело: ЦДАВО України.– Ф. КМФ-8. – Оп 2. – Спр. 153. – Арк. 105 (Т-501, рол. 6, к 484) – Передрук з фотокопії повідомлення. Переклад з румунської мови.

№ 72

Оперативная сводка от 7 ноября 1941 года

1-ая пехотная дивизия, штаб.
Кому: 6-ой армейский корпус, отдел 3

1.) 7-го ноября 1941 года была начата отправка воинских частей в охраняемые зоны. 85-й пехотный полк и дивизия IR/IA отправлены в сектор охраняемой зоны № 3. Эти части и подразделения вечером 7 ноября 1941 года расположились в новом районе расквартирования в Рикшучине северо-восточнее Кривого Рога.

5-й горнопехотный полк и дивизия IR 38A были отправлены

в сектор охраняемой зоны № 2. Они расположились вечером 7-го ноября 1941 г. в Апостолово, восточнее Кривого Рога.

2) Моральное и санитарное состояние хорошее. Дисциплина хорошая.

3) В секторе охраняемой зоны № 1 была проведена смена немецких подразделений (зона: Кривой Рог)

4) Смена стационарных подразделений как в пункте 1.

5) Были приняты меры для того, чтобы только что сказанное было передано через немецкого офицера связи главной командной инстанции этапов.

Из приказа начальника штаба

Подполковника Давидеску

Джерело: ЦДАВО України.– Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 153. – Арк. 95. (Т-501, рол. 6, к 464) – Фрагмент. Передрук з фотокопії донесення. Переклад з румунської мови.

№ 73

Радиограмма № 3169

Кому: Начальнику оперативного тыла группы армий «Юг» через 2-ую дивизию в Кировограде.

а).....

б) Части и подразделения 1-ой дивизии распределены следующим образом:

1. Штаб дивизии находится в Кривом Роге. В Кривом Роге находятся 3 батальона, 3 артиллерийских дивизиона, 1 группа конной разведки, 1 батальон полиции и 1 сапёрный батальон. В Казанке находятся 2 маршевых батальона.

Д. 39 X. В. – № 33624 / от 10.11.41.

Джерело: ЦДАВО України.– Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 153. – Арк. 114. (Т-501, рол. 6, к 502) – Передрук з фотокопії радіограми. – Переклад з німецької.

№ 74

Информация об открытии биржи труда

19.11.1941

Начальник фронтового оперативного тыла «Юг». Главный штаб, 19.11.41

Военно-административный отдел, № 552/41.

Распоряжение № 29.

Относительно: трудового использования населения на востоке.

В качестве приложения пересылается список бирж труда, созданных в рамках экономической организации восточных земель в районе оперативных действий и в областях, подчинённых гражданской администрации. Эти биржи труда в районе оперативных действий подчиняются группам трудового использования военно-экономических инспекций и хозяйственных команд, а в областях, подчиненных гражданской администрации, соответствующим гражданским административным органам. В их задачи входит учёт всех имеющихся в распоряжении вновь занятых восточных землях ресурсов рабочей силы, исходя из их профессиональных навыков и способностей, учёт орудий труда. Проверив рабочую силу на пригодность, биржи труда должны обеспечить их трудовое использование.

Список бирж труда

Назв. нас. пункта	№ биржи труда
Кривой Рог	№ 68

Джерело: ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 153. – Арк. 199. (Т-501, рол. 6, к. 641) – Фрагмент документа. Передрук з фотокопії інформації. – Переклад з німецької мови.

№ 75

**Из письма инспектора по вооружению начальнику отдела
вооружения Верховного командования нацистской
Германии о доведении норм потребления продовольствия
населением Украины до минимума**

2 декабря 1941 г.

...Изъятие из Украины сельскохозяйственных излишков в целях снабжения рейха поэтому мыслимо при условии, если внутренние потребление на Украине будет доведено до минимума. Это будет достигнуто следующими мерами:

1. Уничтожением лишних едоков (евреев, населения крупных украинских городов, которые, как Киев, вообще не получают никакого продовольствия).

2. Путем предельного сокращения продовольственной нормы украинцев – жителей городов.

3. Уменьшением продовольственного потребления крестьянского населения...

Если украинец обязан работать, то мы должны обеспечить его физическое существование отнюдь не из сентиментальных чувств, а из трезвого хозяйственного расчета...

Джерело: Нюрнберский процесс. – М., 1952. – Т. 1. – С. 714.

№ 76

**Оголошення про реєстрацію колишнього румунського
населення**

Згідно з розпорядженням Румунського Командування, всі мешканці Бессарабії та Буковини, які за часів більшовизму були завербовані* або втекли від комуністів на Криворіжжя та його околиці, повинні зареєструватися в статистичному відділі Криворізької Міської Управи...

(Не пізніше 5 грудня 1941 р. – ред.)

Джерело: Газ. «Дзвін». – 28 листопада 1941 р. – Фрагмент оголошення.

Примітки:

*Тут ідеться про колишніх підданих Румунського Королівства, які після входження цих земель до складу Радянської України в 1940 р., масово за програмами трудового набору «вербувалися» на роботи на рудниках басейну. У такий спосіб влада, з одного боку, боролася з безробіттям у Молдові, а з іншого – поповнювала трудові ресурси Кривбасу. Натомість Румунія в ході війни активно розшукувала таких громадян для поповнення лав свого війська та заохочувала таких до повернення в Бессарабію й Північну Буковину.

№ 77

Лист

**Косого Андрія Яковича* з концтабору м. Кривий Ріг,
переданий на Вінниччину дружині Нонні Семенівні Косій
(грудень 1941 р.)**

Моя кохана Нонночко!

Я живий і здоровий і зараз знаходжусь в полоні у італійців** в місті Кривому Розі Дніпропетровської області. Тяжко голодую і все з себе уже попродавав. Як далі жити – не знаю. Моя дорога Нонночка, я чув, що зараз ходять поїзда і коли є у тебе будь-яка можливість приїзжай до мене і привези щось із продуктів. Ти цим зробиш надзвичайну послугу, за яку буду дякувати весь вік. Що потрібно, щоб здійснити цю послугу? По-перше, треба заплатити оцій жінці, що доставила тобі оці листи і повернути витрати, які вона зробила в дорозі. По-друге, треба продати моє нове пальто або дерево, яке ми заготовляли на хату, щоб ти мала за що купити продуктів для мене і так само для себе, щоб як-небудь прожити тобі з Галочкою. Крім цього я передаю ще два листи від моїх товаришів – учителя середньої школи с. Лука-Меличиківської Левицького Віталія Володимировича і Крещука Николая Івановича родом з с. Писарівки. Від самого початку полону ми тісно держались купки і ділились кожним

кусочком хліба. Особливо нам поміг Левицький. Він продав коштовні часи, свої хромові чоботи і багато других речей, за які купували і міняли хліб і боролись з голодом.

... як найскоріше збирайтесь, бо ми вас будемо чекати щогодини – щохвилини. Пам'ятай, мій друже – прожити один день тут дуже важко. Саме головне передавайте хліб, сухарі і тютюн, бо тут за тютюн все можна дістати. Коли в передачі будуть жири, то їх треба вміло передати, бо їх тут переполовинюють.

Хай Бог Вам допомагає. Цілую тебе і дочку незчисленне число раз. Я надіюсь, що Ви обоє здорові. Передай усій сім'ї гарячий привіт. Прошу мами допомагати нам в цій справі, особливо в справі уплати жінці за її подорож, так щоб й вона була задоволена, а також і ми. Ти, я думаю, мене розумієш!

До скорого побачення моя дорога дружина. Можливо що нас скоро випустять. По крайній мірі нам обіцяють це щодня, але ми третій місяць живемо в полоні, і живемо поки що тільки надіями.

Ваш люблячий чоловік і батько Андрій

Джерело: КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КН-39137 / Арх. – 16641. – Оригінал. Передрук з рукописного листа; лист написаний простим і хімічним олівцями на двох аркушах брошури з хімії. Рукою його дружини дописано: «Прочитати і порвати. Грудень 1941 р.»

Примітки:

*Косий Андрій Якович (2.09.1902 – 19.05.1972) потрапив у полон у жовтні 1941 р. під час відступу радянських військ. З жовтня по грудень 1941 року перебував в одному з концтаборів м. Кривий Ріг. У грудні 1941 року його з полону викупила у конвоїрів дружина. Після визволення Вінниччини А. Я. Косий знову в армії. Воював до Перемоги. Після демобілізації в 1945 році працював у рідному селі агрономом.

**Крім німецьких частин, у Кривому Розі в період окупації (1941-1944 рр.) були італійські, угорські й румунські підрозділи; та лютував

тут і калмицький добровольний корпус. Італійці частково брали участь в охороні найбільшого в місті шталагу на Гданцівці та й тимчасового концтабору на Соцмісті, (останній орієнтовно діяв до середини 1942 р. і був розташований в районі нині не діючого готелю «Кривбас» Палацу культури коксохіміків; від 1944 р. і до початку 50-х там функціонував табір для німецьких військовополонених, які працювали на відбудові металургійного й коксохімічного заводів та житлових будинків на Соцмісті; про цей табір див.: Г. Гусейнов «Господні зерна» – Т. 6, – С. 58 та в публікаціях інших краєзнавців. Та в якому ж таборі для радянських військовополонених перебував Коссий А. з контексту його листа не зрозуміло. Тим паче, що в Кривому Розі «шталаг» був не один. . .

№ 78

Оголошення Криворізької міської управи про реєстрацію гірників для відправки у Німеччину

7 грудня 1941 року

Добровільна вербовка гірників у Німеччину пройшла в незадовільній кількості. В зв'язку з цим, усі робітники, які працювали в місцевому гірництві, віком від 18 до 50 років, зобов'язані прийняти роботу в гірництві в Німеччині.

Всі гірники, які мешкають у місті та районі Кривого Рогу і не мають у місцевому гірництві місця роботи, зобов'язані особисто з'явитися. Паспорт та інші документи взяти з собою.

Місце та день явки: (від 9 до 14 години).

1. Гірники шахти Саксагань та Кривого Рогу в управлінні праці Кривого Рогу, вул. Глинки, 15 – у понеділок, 8 грудня 1941 року.
2. Гірники шахт Інгулець в шахтоуправлінні Інгулець – у понеділок 8 грудня 1941 року.
3. Гірники шахт Шмаково в управлінні праці Шмаково – у понеділок, 8 грудня 1941 року.
4. Гірники шахт Колачевська та Харінський* в управлінні праці Колачевська – у понеділок, 8 грудня 1941 року.
5. Гірники шахт Глеєватка в Дубову Балку, шахтоуправління

Середина (колишній Жовтневий трест) – у вівторок, 9 грудня 1941 року.

6. Гірники шахт Суха Балка в шахтоуправління Суха Балка – у вівторок, 9 грудня 1941 року.
7. Гірники шахт Жовта ріка в шахтоуправління Жовта ріка – у середу, 10 грудня 1941 року.

Також ті гірники, які вже добровільно записались, повинні в вищевказані місця та дні ще раз з'явитись.

Сім'ї, які залишаться, забезпечуються через Berg – und – Huttenwerks – Gesellschaft Ost m.b. H. (колишній трест «Руда») продуктами безкоштовно.

Деталі роз'яснення про час відправки в Німеччину буде дано під час вашої явки.**

Управа праці Кривого Рогу

Джерело: Газ. «Дзвін». – 7 грудня 1941 р.

Примітки:

*Шахта «Колачевська» – у радянську добу носила назву ім. В. Леніна, а «Харінська» – «Первомайская» («Першотравнева»).

**Окупанти головним чином залучали криворізьких гірників на залізорудні копальні Руру та на уранові шахти Німеччини.

№ 79

ЛИСТИ З НІМЕЦЬКОЇ НЕВОЛІ

(добірка листів 1942 – 1944 рр.)

Здравствуй дорогая и незабвенная подруга Сима!

От всего сердца передаю тебе привет и крепко жму руку. Здесь, в далёкой и чужой Германии вспоминаю я школьные годы, годы нашей дружбы. как жаль, что сейчас мы находимся за тысячи километров друг от друга! Как бы хотел я провести с тобою вечер, крепко обнять и поцеловать тебя. Как радостно было бы обнять и поцеловать всех друзей. как хорошо было бы быть с вами вместе на работе в колхозе, проводить свободные

часы.

Но это только мечты!

Горький час разлучил нас всех с товарищами, разлучил с отцами, матерями, братьями и сёстрами.

Мы сохнем здесь, на проклятой неметчине, не только от думок за домом, но и от всей нашей тоскливой жизни. Все мои товарищи здесь крепко грустят и скучают. Ходить по улицам нам не разрешают. Целую неделю работаешь, а в воскресенье сидишь в лагере и дальше колючей проволоки не уйдёшь.

Хочется мне многое написать тебе, но длинного письма писать не хватает силы. Очень уж измотался за время своей жизни в Германии. Работаем мы у богатого помещика. Работа нам знакома – пашем и сеем – но она нам тут не мила.

Привет всему нашему селу Кринички, привет всей нашей улице. Хотел было сфотографироваться, но во-первых, негде, а во-вторых не в чем сняться, вся одежда порвана. Кроме того я худой и грязный так что ты меня бы и не узнала. Извини, что пишу письма на грязном клочке, другой бумаги нет.

Пока, до свидания, твой друг – Алеша Юрченко

ПОСОЧУВСТВУЙТЕ МОЕМУ ГОРЮ

Я прошу прислать мне хотя бы маленькую посылочку. Если вы сочувствуете моему горю, моей одинокой жизни в далёком краю, в чужой стороне.

Пришлите хоть сухарей. Харчи у нас такие: хлеб 300 грамм в день. На утро пустой чай, в обед по тарелке супа или капусты, вечером чай.

Нина Мельник

Нюрнберг

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье». – 16 мая 1944 г. – Передрук

КРУГОМ ЧУЖИЕ

✓ Сегодня мастер принес в цех письмо и долго дразнил пока отдал. Когда я взяла и глянула, что оно от вас, моя дорогая и никогда незабываемая тетя Даша, так не могла и слова прочитать за слезами. Куда ни гляну чужие люди. Если бы все это увидела моя мама.

Нина Дорошенко.
Нюрнберг.

ПРОПАЛА МОЯ МОЛОДОСТЬ

✓ Дорогие мама и сестричка! Как получу от вас письмо, так обливаюсь горькими слезами. Каждую ночь мне снится, как вы меня провожали в Германию. Когда я вас увижу? Может не придется. Я уже не думаю, что буду дома. Не увижу я свою Украину, своих родных и полруг. Пропала моя молодость в чужом краю.

Ольга Нагога.

Эммесбюль.

ЖИЗНЬ ЗА РЕШЕТКОЙ

*„Дивлюсь я на небо тай думку гадаю,
Чому я не сокол, чому не летаю...“*

Дорогие мои подружки Сима и Дуся!

Я вам письмо пишу на двух одно, потому что у меня нет бумаги и не на чем писать. Только вы мне ответы пишете, пожалуйста, отдельно. Дивчаточки, голубочки, ох бы вы знали, как тяжело и тоскливо жить в далекой, чужой стороне между чужими людьми. Я уже дорогие сестрички так соскучилась по родной Украине, по родному селу, за вами мои подружечки, что прямо не нахожу себе места. Хотьбы на пять минуточек слетать до дому, посмотреть вас всех и обнять, поговорить с вами, рассказать о своем горьчке.

Как только я лягу спать, то жажду, чтобы вы мне хотя бы приснились. Просынаясь вижу, что опять нахожусь в Германии и горько плачу. Почему моя

судьба так горька, почему я так несчастлива, что не могу погулять с вами? Кто виноват в этом, вы мои подружки знаете, но я верю, что придет хороший час. Про мою жизнь писать нечего. Вы наверно сами много знаете от тех, кто сумел уйти с чужбины до дому, Алеша, Василий и Ваня Л. наверно уже пришли домой у них вы и расспросите про наше „счастливое“ житье-бытье...

Вы на меня не обижайтесь, что так мало пишу, нет у меня бумаги и вообще писем нам не разрешают писать, только открытки. Остаюсь жива и здорова. Только вам не желаю такого здоровья, как у меня. Жду ответа, ожидаю, за решетку выгладяю.

Ваша подруга
Ульяна.

ОДНА, КАК БЫЛИНКА

Я работаю на заводе, где вырабатывают проволоку и жизнь моя на проволоке. Работаю 15 часов в сутки, так что гулять некогда. Кормят очень плохо. Утром пустая вода и кусок хлеба, На обед жидкий суп,

вечером несколько картошек в кожуре. Как приду на работу, так и плачу. Пишите мне, я осталась одна, как былинка в поле. Нет мне ни счастья, ни доли.

Оля Викерина.
Саарбрюккен.

ПОМНИТЕ О НАС

Дорогой батечка! Не забывай, что у тебя дочь где-то в Германии. Помни о горе своей единственной дочери-сироты в чужом краю. Может больше не увидимся.

Вера Маркова.
Тюрингия.

СЛЕЗЫ ДАВЯТ

Коля! Пишу тебе открытку, а меня слезы давят. Ох Коля, как здесь трудно. Как подумаю о доме, так сердце разрывается.

Твоя сестра
Грицай.
Гольштейн.

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье». – 16 мая 1944 г. – Фотокопії

№ 80

**Лист Величка Петра Дем'яновича* з жилого табору
м. Кастроп-Раукель (Німеччина) до батьків у Кривий Ріг.**

Добрий день дорогі батьки: Тато, Мама і дорогі браття мої Пава, Володя і братик Лева. Пишу п'єсьмо і передаю свій пламенний привіт. Передаю Вам, що Ваш син і брат жив і здоров і Вам пожелав всього найкращого в Вашій жизні. Повідомляю Вам, що я п'єсьма получив, які писав Пава, всього я получив шість пісім і 41 посилку до 5.X.42 р.** Я нахожусь із Павкою. Здоров'я хороші, дядько Кирило в другому лагері, дядя Влад тоже в другому лагері. Микола Нечипуренко в нашому, Павло Коваленко і др. Пишіть п'єсьма, яка ваша жизнь. Пишіть, Ви може знаєте, коли ми додому повернемось. Напишіть, які цени на базарі. Тато і Мама і брати мої Пава, Володя і братик Лева, висилайте посилки тільки побільше десятками пакунків. Бо припухаю, виручайте, коли хочете... Висилайте пшоно, жир, лапшу, цибулю, часник, пряників, сухарі, насіння, сушку і т. д. і т. п. і муки. Пишіть як хлопці живуть, голуб'ятники в Германію їдуть? Передаю привіт всім дворовим... Пока досвідання, прощавайте, остаюся жив і здоров. Ваш син і брат.

5.10.1942 р.

Величко***

№ 81

**Лист Величка Петра Дем'яновича м. Кастроп-Раукель
(Німеччина) до батьків у Кривий Ріг від 8 грудня 1942 р.**

Здравствуйте многоуважаемые Тато, Мама і брати Пава, Володя і маленький братік Лева. Спішу повідомити, що Ваш син і брат находиться жив здоров, чоґо і Вам бажаю найкращого в Вашій жизні. Хочу написать, що я живу і роблю на том самом місці. Живем при місті я, Пава Р. і д. Кирило. Живем, я думаю ви знаєте як, описувати більше не буду. Получив од Вас 90 посилок. Я дуже дуже дякую, що ви не забуваєте за мене і прошу як с

возможность, висилайте посилки, бо гірко жити в чужому краю. Пишіть по частіше пісьма, пишіть як ваша жизнь [...], як там братік Лева. Який він там уже, прошу вишліть... (?- ред..) Бо ще я не скоро повернусь додому. А ви мамо не плачте, не журіться. Я хоч і не скоро, а повернусь. К [...] тяжелой уже привик, но к голоду никак не привикну.

Досвідання мої дорогі тато, мама і братіки.

8.12.1942 р.

Підпис [Величко]

Джерело: КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КН. 39136 / Арх. 16640. – Оригінали. Рукописи.Тексти написані на поштових – стандартних німецького взірця – листівках. – Передрук з оригіналів.

Примітки:

*Величко Петро Дем'янович (1926 р. н.) – у 1942 – 1944 рр. остарбайтер у м. Кастроп-Раукель (земля Північна Рейн-Вестфалія, Німеччина). Працював на вугільній шахті та цегельному заводі. З 1928 р. з родиною мешкав у Кривому Розі по вул. Пограничній (нині - вул. Кобилянського). В роки окупації вулиця була перейменована на Петра Сагайдачного.

**Статус остарбайтера, відповідно до законодавства Райху, дозволяв П.Величку отримувати з України листи й посилки, про що й засвідчують його листівки до рідних у Кривий Ріг. Натомість радянські військовополонені були геть позбавлені таких можливостей.

***У публікації повністю збережено тексти листів, їх зміст і граматичні й орфографічні особливості.

№ 82

**Лист з Німеччини остарбайтера Комар Миколи
Йосиповича* дружині Ганні у Кривий Ріг.**

10.02.1943 р.

Добрий день дорогая жена Нюра і синочки Вітя і Льоня. Пишу я вам сього листа і передаю вам свій привіт і бажаю

якнайкращого в вашому житті. Дорогая жена в перших словах свого листа я повідомляю що я на сьогоднішній день жив і здоров. Работаю автогенщиком. Дорогая жена я повідомляю що я твої откритки получив в яких писала за Павла і більше не получав нічого а почиму я незнаю. Нюра я получив 47 посилок за котрі дуже дякую що ти мене дуже-дуже піддержала. Нюра ти просиш щоб я тобі вислав посилку дорога жена – я б тобі вислав сумочки і мила но нам висилать не розришають. Нюра письом писать нам тоже не розришають, так що не бійся що я пишу так мало. Нюра нам розришають писать 2 откритки в місяц. Я тобі вже пишу 12 откритку но не знаю чого ти не получаєш. Дорогая жена прошу тібя пиши мені побільше письом і пиши як ти живеш а то я вже не получаю другий місяць от тебе нічого. Нюра прошу пиши і пиши яке ваше здоров'я і яке здоров'я Павлукине. Нюра пиши все що дала тепер. Дорогая жена прошу гляди наших дорогих діток. Нюра не жалій нічого і бережи себе і дітей. Нюра тепер я тобі напишу де я тут проживаю. Нюра нам січас жити сталу лучше. С 1/12-43 р. стали давати три раза приварок і 300 грам хліба на день так що так можна терпіть. Нюра досвіданія жди домой привет всем родним. Цилую Вас крепко. Нюра гляди діток дуже-дуже.

Твой скучаю Коля. Досвіданя.**

Джерело: КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – б/н. – Передрук з оригіналу. Рукопис. – Лист адресований у Кривий Ріг на рудник «Саксагань», Диконка, б. 14

Примітки:

*Комар Микола Йосипович (1916 року народження) до війни працював на руднику «Саксагань-1», не встиг евакуюватися із обладнанням, від осені (?) 1941 року – у Німеччині. Є підстави думати, що він добровільно виїхав на роботи до Рейху на хвилі першої в місті трудової мобілізації головно робітників гірничих професій, яка проходила в басейні восени 1941 року. Листи від нього в Кривий Ріг надходили до 1944 року. Подальша доля автора невідома.

**У публікації повністю збережено усі граматичні та стилістичні характеристики й ознаки цього листа.

№ 84

**Подання про відкриття на Криворіжжі
професійних сільськогосподарських шкіл**

(без дати*)

Пану комісару Криворізької Області**

Відділ Народної освіти Управи просить дати дозвіл організувати на Криворіжжі дві професійні школи сільськогосподарського фаху, а саме: одної рільничої, яка існувала на Криворіжжі з 1883 і до 1933 р. (до закриття) та одної професійної школи садово-огородного фаху, що її є повна можливість організувати в с. Веселі – Терни.

Матеріальна база для зазначених шкіл є.

Голова Криворізького сільського району (управи) –
Ефременко (підпис, без дати)

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2282. – Оп. 1 – Спр. 7 – Арк. 1. – Фрагмент машинописного подання.

Примітки:

*Аналіз інших джерел дає підстави стверджувати, що документ був складений не пізніше січня 1942 р. Обласний комісар пан Фрік, після низки узгоджень, у тому числі фінансового плану, штатного розпису, навчальних програм тощо, дав дозвіл на відкриття цих шкіл 4 квітня 1942 року. *(Детальніше див. матеріали цієї ж архівної справи арк.2-32; тут же є й персональні списки учнів, поіменний склад викладачів, програми навчання, наприклад, для першого курсу: математика, хімія, фізика, німецька мова, українська мова, мікробіологія, машинознавство, ботаніка, зоологія, анатомія, загальне рослинознавство, ґрунтознавство, геодезія в зв'язку з кресленням та фізкультура та інші матеріали).*

**Криворізький район – крайсгебіт – помилково названо областю.

№ 85

**Заклик окупаційної влади до населення Рейхскомісаріату
«Україна» їхати на роботу в Німеччину.**

Січень 1942 р.

Українські чоловіки й жінки!

Німеччина дає вам нагоду для корисної й добре оплачуваної роботи.

В січні 1942 р. перший транспорт вирушає до Німеччини. Під час переїзду ви будете одержувати добре постачання, крім того, в Києві, Здолбунові і Перемишлі – гарячу їжу.

В Німеччині ви будете добре забезпечені і знайдете добрі житлові умови. Платня також буде доброю: ви будете одержувати гроші за тарифом і за продуктивністю праці. Про ваші родини дбатимуть весь час, поки ви будете працювати в Німеччині.*

Джерело: Газ. «Нове Українське слово». – 11 січня 1942 р.

Примітки: У Кривому Розі вже в кінці 1941 року розпочалася масова кампанія пз вербування головно робітників гірничих професій на роботи в Німеччині. І, як постає зі зведення відділу праці Райхскомісаріату «Україна» від 31 січня 1942 р., у місті було сформовано й відправлено до Райху загін добровольців чисельністю в 760 чоловік. Дещо пізніше іще один потяг – і теж з гірниками – був відправлений на Захід. (Детальніше див.: ЦДАВО України. – Ф. 3206. – Оп. 2. – Спр. 78. – Арк. 1 – 2.)

№ 86

**Постанова Рейскомісара України про застосування
репресивних заходів проти гірників, які ухиляються
від праці**

12 січня 1942 р.

В зв'язку з параграфом 4 про ведення трудових обов'язків в зайнятих областях від 5. 8. 1941 р.

п о с т а н о в л я ю :

1. Особи, які раніше працювали в гірництві і не можуть пред'явити документ про дійсну роботу в гірництві, повинні заявити про це голові найближчої управи, районному шефу або заявити про це голові найближчої управи, районному шефу або обласному комісару. З'явитися повинні і ті робітники, які в колгоспах, радгоспах та інших підприємствах прийняли роботу.

2. Голови управ та районні шефи зобов'язані розвідати цих вищезазначених осіб. Голови управ та районні шефи колишніх гірників записують на списки таким порядком: прізвище, ім'я, дата та рік народження, місце мешкання та фах по гірництву.

Списки повинні передаватися обласному комісару.

3. Хто відмовлятиметеся від явки та реєстрації, буде покараний через особливий суд каторжною тюрмою або в'язницею.*

Рейхкомісар України Кох.

Джерело: Газ. «Дзвін». – 22 січня 1942 р. – Передрук документу; мова і стилістика документу збережено.

Примітки:

*Поява цієї постанови – виразне свідчення ухиляння місцевих гірників – у тому числі у Кривому Розі – від роботи на користь окупантів.

№ 87

В студії художника Івана Кравченка

Відомий вже нашому місту художник Іван Кравченко, кісті якого належить ряд дуже вдалих портретів провідників українського народу (Шевченко, Петлюра, Коновалець), зараз працює над картиною, що багато обіцяє вже своїм задумом. Тема цього художнього полотна – Симон Петлюра періоду визвольних змагань.

Ескізи картини, з якими познайомив нас художник, такі: тло

картини – ранній весняний пейзаж. Темні хмари, гонимі буйним весняним вітром. Десь в перспективі – вершники на конях мчать вперед. На передньому плані – постать провідника українського народу Симона Петлюри. Він дивиться вперед, туди, де мчать хмари і летять на бистрих конях вершники. Одна рука його – на поясі, друга – спирається на ефес козацької шаблі.

Ще картина лише в ескізі, але вже зараз, коли тільки глянеш на неї, основну увагу забирає голова вождя, його погляд.

Треба сподіватися, що це художнє полотно Івана Кравченка буде найкращим над усі його попередні роботи, до того ж – це буде твір великої ідейної ваги та значення.

Джерело: Газ. «Дзвін». – 1942. – № 42. – С. 4

№ 88

У СКУЛЬПТОРКИ п. ЛУБЕНЕЦЬ

Скульпторка п. Лубенець вже закінчила погруддя Тараса Шевченка. Зараз відбувається формування та відливка. Вже відлито кілька погрудь. Їх буде встановлено в залах найкрупніших клубів нашої округи та в інших місцях, де відбуваються збори й засідання української громадськості.

Тепер п. Лубенець працює над групою, що зображає український танок. Юнак та дівчина, взявшись за руки, танцюють. Робота над групою ще триває. Звертає на себе увагу особлива динамічність, яку втілила скульпторка в ці постаті юнака й дівчини. Це надає групі особливої життєвості.

Джерело: Газ. «Дзвін». – 4 січня 1942.

№ 89

ВАЖЛИВИЙ ЗАХІД

Відділ Народної Освіти організував курси для вчителів, що викладають в середній школі українську літературу й історію.

Курси працюють при Педагогічному Інституті.

З якою метою їх організовано?

Основний склад нашого вчителства – це люди, які одержали освіту вже в роки советської влади. В вищих школах в цей час всі навчальні плани й програми було вкрай пересичено так званім «марксизмом-ленінізмом». Особливо це позначилося на викладанні історії й літератури. З цих дисциплін було вихолощено саме основне, саме головне: націоналізм, національний патріотизм.

Адже відомо, що історію України в середніх школах за советської влади зовсім не вивчали, а в вищих школах вивчали лише на історичних факультетах, але й там подавали її в надто спотвореному вигляді

Те ж саме слід сказати і про викладання української літератури. Народну творчість в програмі з літератури підмінювали московськими частушками про Сталіна: важливіші пам'ятники української літератури, такі, як «Слово о полку Ігоревім», – присвоювала московська література собі; з Шевченка робили попередника марксизму і прославителя Москви і таке інше.

Тепер, коли настав час відновити справжню науку, коли б змога понести нашій молоді справжнє слово великої Правди, ми часто стаємо перед надто сумним фактом: нашим вчителям бракує знань з рідної історії й літератури.

Буває й так: молодий вчитель розумів, що більшовицьке пояснення історичних подій чи літературних процесів – не наукове, неправильне. Він може засудити це пояснення, але справді наукового трактування він іноді сам дати не може, бо не вчили його цьому, бо не мав змоги він прочитати цього.

До програм наших середніх українських шкіл занесено цілий ряд змін і додатків. Так, приміром, введено нову дисципліну, яку раніше не викладалось в середній школі, а само – світову літературу. Цю дисципліну викладають здебільшого ті вчителі, що ведуть і українську літературу. Досвіду вони в цій галузі не мають. Тому в процесі роботи вони зустрічаються з цілим рядом

труднощів. Вони, ці труднощі, бувають здебільшого методичного характеру, але часто зводяться й до того, що через брак підручної літератури викладач не спроможний як слід подолати ту чи іншу тему з програми.

От всі ці питання й мав на увазі Відділ Народної Освіти при нашій Міській Управі, коли скликав ці курси.

В основу роботи курсів було покладено саме ці проблеми, що найбільше хвилюють наше вчительство.

Цілком зрозуміло, що повної перекваліфікації ці курси дати не можуть, бо надто обмежений час матимуть для цього наші вчителі. Але вони дадуть глибокі настанови, керуючись якими вчитель зможе вже сам перебудувати свою роботу.

На курсах буде прочитано лекції, головним чином, з таких питань: головніші етапи нашої української історії; окремі, яскраві теми з української літератури; кілька конкретних тем з національної ідеології; лекції з методики викладання світової літератури та кілька головніших тем з того курсу світової літератури, який треба буде вчителям викладати найближчого часу в середній школі.

Викладатимуть на курсах працівники Педагогічного Інституту, а також цілий ряд громадських діячів нашого міста.

Треба сподіватись, що курси стануть потужним заходом піднесення ідейного й теоретичного рівня вашого вчительства.

І. К.

Джерело: Газ. «Дзвін». – 16 січня 1942

№ 90 РОБОТА ДОВГИНЦЕВСЬКОЇ УПРАВИ ТА МАЙБУТНЄ ЇЇ ЗАВДАННЯ

На долю Довгинцевської селищної Управи залишилась спадщина минулої невпорядкованості робітничого селища та його господарства більш ніж з 12 тисячами населення, з багатьма знедоленими, голодними, обірваними.

З перших же днів своєї роботи, Управа зайшлася розглядом численних заяв про допомогу квартирами, ремонтом будників, паливом, одягом, головне для дітей і т. інше.

Висновки кількох комісій, що провадили обстеження побутових умовин мешканців селища, показали, як жили сім'ї, особливо репресованих, коли це можна назвати життям... Напівзруйновані хатини, землянки без дахів, підлог, а іноді й без вікон довгий час становили притулок знедолених, забутих, здається, Богом та людьми сімейств, що жили, хто знає, можливо єдиною надією, що й для них засяє сонце Правди, обігріють й допоможуть вільні, нові люди.

При обстеженні ми потрапили в одну землянку з двома гнилими, вогкими вікнами. На ліжкові з якихось дрючків, на потертій соломі з рамтям сиділа напівхвора, з виду літня жінка з чотирьохрічною дрімавшою на руках дівчиною. Коли ми ввійшли у сире приміщення, дівчинка відкрила голубі сонні оченята, обняла щільніше матір й запитала: «Ці дяді не будуть уже стріляти з ероплантів?» Заспокоївшись з відповіді матері, дівчинка знов задрімала. На її віях дрижали сльози...

– Застуджене, бідне й перелякане, – промовила господарка.

Переляканих, голодних, роздягнених та нівчому неповинних сиріт з слізьми на очах надто багато було. От на це побутове становище мешканців селища Управа й звернула перш усього увагу і з перших же днів своєї роботи почала допомагати.

Хоч часу до зими залишалось небагато, проте до наступу холоднечі майже усі, що просили допомоги приміщенням, ремонтом, паливом, одягом та інш., були по можливості задоволені.

Надано квартир та переселено з непридатних до 200 сімей.

До того потрібно було допомогти ремонтом різних службових і торговельних приміщень, шкіл, приміщень «Просвіта» та інш.

У процесі роботи Управи почалися різні допоміжні кампанії, як от Зимова допомога, допомога військовим частинам та

полоненим українським воякам, на що Управою було звернуто особливу увагу. І в цій справі Довгинцевська Управа вийшла не останньою.

За короткий час багато роботи проведено Довгинцевською Управою, проте недалеко майбутнє вимагає від останньої ще більш енергії, сили й дбайливості щодо відродження нашого молодого українського господарства.

Небіжчик Гоголь, як відомо, не їздив по терені Довгинцево, бо про довгинцевські шляхи та стежки не згадує він у своїх невмирущих творах. Бог, мабуть, відвів Гоголя від цих шляхів та мостків, бо не вивезла б його й трійка з бубонцями з цієї тванюки.

Узяти хоча б центральну Запорізьку вулицю.** Тут у минулому додумалися зробити для селян, що приїздили на базар во ім'я «змички», сільця. У Довгинцево потрапити можна, а відціль, коли виїдеш брукованим шляхом по Запорізькій вул., потрапиш у непролазне болото, що веде свій початок з середини вулиці.

Не проїхати, не пройти довгинцевськими болотяними вулицями та провулками, тим то селяни без охоти відвідують базари: страшаться загинути в болоті, або дістати малярії.

А, так звані, пішоходи з жужелиці та сміття! Коло одного двору зроблено пішохід у метр шириною, коло другого – півметра, а там і зовсім нема. Між іншим, у минулому діячі з місцевого господарства додумалися тримати вулиці під час дощів та негоди охайними: у цей час на вулицях гасилися ліхтарі, панувала темрява й прохожі, падаючи в тванюку, більшу її частину виносили з вулиць на собі у свої подвір'я.

Про шляхи дітей учнів до шкіл й говорити не доводиться.

А спробуйте пошукати назву вулиці, номер будинку або господаря: де-не-де висить іржава табличка, а що там було написано й коли – невідомо.

Завдання Довгинцевської Управи біжучого сезону щодо впорядкування робітничого селища полягають ось в чому:

У першу чергу привести у культурний вигляд та спланувати

місцеву базарну площу, підготувати та відремонтувати приміщення магазинів, ліквідувати з майдану багато різноманітних та нікому не потрібних примітивних ларьків і кіосків.

Силами населення упорядкувати головні вулиці та тротуари, допомогти мешканцям огордити свої подвір'я.

Допомогти відремонтувати приміщення для шкіл селища та виділити приміщення для дитячого садка. Зробити підходи дітям до своїх шкіл.

Тепер же розпочати ремонт належних Управі будинків, яких є на обліку до 150 шт., та виявити наявність залишених евакуйованими садиб з розпочатими будівлями та іншими прикметами господарства.

Великим господарством та багатьма людьми керує Довгинцевська Управа, а тому потрібно заздалегідь подбати про заготівлю належних матеріалів, реманенту та інш. Сподіваємося, що нехтувати допомогою в цій справі не стане і Міська Управа.

Спільними силами взятися до упорядкування свого українського селища з вишневими садками й рожевими чагарниками, чим Довгинцево таке багате, – й над ним, над нашим новим, охайним, зеленим селищем по новому засяє весняне сонечко, а в садках заспіває соловейко.

І дівчата заспівають українських пісень.

Юр. ПОН.

Джерело: Газ. «Дзвін». – 16 січня 1942

Примітки:

*На німецькому плані (карті) усе селище - «жилмасив» - Довгинцеве позначено як Бухаріно (Bucharino), тобто так як воно офіційно називалося в радянську добу аж до другої половини 30-х років, утім щодо залізничної станції – збережено назву Довгинцеве (Dolginzevo).

**вул. Запорізька – у радянську добу носила ім'я Й. Сталіна, нині – Серафимовича.

№ 91

**РОЗПОРЯДЖЕННЯ ПРО ДОСТАВКУ МОЛОКА НА
ЗБІРНІ МОЛОЧНІ ПУНКТИ ТА ДО МОЛОЧАРЕНЬ**

У першому кварталі року 1942, тобто з 1-І-1942 р. по 31-ІІІ-1942 р. належить від кожної дійної корови доставити на відповідні збірні молочні пункти, або до молочарень по 3 літри повного молока щоденно, з 3,8 відсотків середньої кількості товщу (жиру).

У випадку, коли сільські господарства є віддалені від найближчого молочного пункту, або молочарень – не менше як на 10 кілометрів, можна замість молока доставляти масло власного виробу, а саме: за кожні 20 літрів повного молока 1 кілограм масла.

Хто з власної вини не виконає зазначеного обов'язку, в того будуть конфісковані молочні корови. Крім цього, винні власники корів будуть суворо покарані на підставі зобов'язуючих законів.

Всяка вільна продажа молока, масла та інших молочних продуктів заборонена.

Збірні молочні пункти для міста Кривий Ріг і слідуючі:

1. Соцгород,
2. Гданцівка
3. Молзавод, Кривий Ріг (вул. Лозоватська).

Для сільськогосподарських районів:

1. Долгінцево
2. Шмаково
3. Вечірній Кут
4. Калачевськ.

ОБЛАСНИЙ КОМІСАРІЯТ LÜSHOW HANN
ОБЛАСНИЙ ЗЕМЕЛЬНИЙ ХАЗЯЇН ОБЛАСНИЙ КОМІСАР

Джерело: Газ. «Дзвін». – 31 січня 1942

№ 92

**1942 г. Днепропетровська областна управа,
м. Днепропетровськ. Відомості про стан промислових
підприємств в районах області.**

- ... Криворізький район та місто Кривий Ріг
Працює – 26
Не працює – 11
Металургійний завод (Кривий Ріг) – ... чавун, сталь, прокат
– не працює,
завод «Комуніст» – ... гірнорудне устаткування – не працює,
завод «Пневматик» – ... пневматичне устаткування – не
працює.
Обозо-ремонтна майстерня (м. Кривий Ріг, Базарна площа).
Ремонт сільгоспреманенту – працює.
Ваго-ремонтна майстерня – працює.
Металопобутовий ремонт – ... відра, примуси – працює.
Артіль «Металіст» – ... чавунне литво – працює.
Хімзавод – ... мило, щолок – працює.
Артіль «Хімпром» – ... фарби, колісна мазь – працює.
Салотопня – ... жир – працює.
Артіль «Гірпром» – ... сурик – працює.
Суриковий завод – не працює.
Деревообробна промисловість – працює.
Артіль Обозо-бондарна – працює.
Цегельний, черепичний заводи – не працюють.
Будпром – ... ремонт будівель – працює.
Артіль «Будівельник (с. Лозоватка) – ... горшки – працює.
Шлако-цементний завод – не працює.
Млини, холодильник – працює.
Риболовецька артіль (с. Карачуни) – працює.
Рибокоптільний завод – не працює.
Друкарня газети «Дзвін» – ... часопис, Міська управа –
працює.

Поліграфічна промисловість, Кривий Ріг – працює.
Овчино-шубний завод – працює.
Віршовочна фабрика – працює.
Артіль інвалідів – ... Ремонт взуття – працює.
Зубощіткова фабрика – працює.
КРЕС – ... електроенергія – працює.
Артіль «Кравець» – не працює.
Артіль «Труд» – не працює.
Маслозавод – працює.
Взуттєва артіль – працює ...

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2443. – Оп. 1. – Спр. 85. - Копія.
Фрагменти машинописного документа.

Примітки: Точну дату «видання» цього документ не встановлено, але є підстави думати, що це кінець 1942 року.

№ 93

Про порядок набуття прав юридичної особи Постанова обласної Управи

Кривий Ріг

Обласна управа роз'яснює, що всякі об'єднання фізичних осіб з промисловою, чи торговельною, культурно-освітнєю або іншою метою набувають прав юридичної особи лише після реєстрації і статута чи умови, за якою утворилося об'єднання, в Кооперативно-реєстраційному Комітеті при Обласній Управі та остаточного (після реєстрації) оформлення у Генеральному комісаріаті.

10. 02. 1942 р.

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2480. – Оп. 2. – Спр. 35. – Передрук з машинописної копії. Фрагмент.

№ 94

Список небажаної радянської художньої літератури в обсязі діяльності Відділу Пропаганди України (Не пізніше січня 1942)

Небажене використання

...36 осіб:

1. Бажан Микола. ... 10. Рильський Максим.
11. Гончаренко Іван. ... 20. Сосюра Володимир. ...
28. Тичина Павло. ... 32. Виниченко Володимир. ...
35. Микитенко Іван. ...36. Забіла Наталя.

Небажані українські жидівські автори

13 осіб:

- ... 6. Зісман Марк. ...9. Голованівський Сава. ...
13. Рибак Натан.

Небажані жидівські автори

22 особи:

1. Айзман Д., 2. Нусінов Й., 3. Аксельрод С., ...
6. Перец Й., ...11. Юшкевич С., ...14. Шолом А., ...
15. Кучеров А., ... 17. Квітко М., ... 22. Лурье Н.

Небажані советські письменники

136 осіб:

1. Альтаузен Джек. 2. Есенин О. 5. Асеев Н. ... 7. Бабель І. ...
11. Багрицький Е. 12. Фурманов Д. ... 16. Горький Максим. ...
19. Бедний Д. ...34. Еренбург Ілля. ...61. Катаев Валентин. ...
79. Янко Купала. ... 136. Житков В.

Небажані німецькі та жидівські автори, твори яких були перекладені на українську та російську мову

38 осіб:

1. Бартель Макс. ... 3. Біллінер Карл. ... 5. Бейер Йоганес.

6. Гайне Генріх. 7. Брехт Верт. ... 9. Брехдель Віллі. ...
11. Броз Макс. ... 14. Манн Генріх. ... 16. Манн Томас. ...
25. Неукранц К. ... 32. Вольф Фридріх. ...
34. Цвайг Арнольд. 35. Ренн Людвиг. 36. Цвайг Стефан.
37. Ремарк Еріх Марія. 38. Келлерман Бернгардт.

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2311. – Оп. 2. – Спр. 25. – Фрагмент документа. Передрук з машинописної копії списку небажаної літератури.

№ 95

Розпорядження про обмеження переміни місця роботи від 4 березня 1942 р. Рейхскомісара України Коха.

(...)

... Прийом робочої сили тільки через попередню згоду біржі праці. ... Порушення карається штрафом в необмеженому розмірі та тюремним ув'язненням до одного року, або одним з цих покарань...

Тюремне ув'язнення може бути замінено примусовою працею терміном до 1 року ...

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2311. – Оп. 2. – Спр. 38. – Арк. – Передрук з машинописної копії розпорядження. Фрагмент документа.

№ 96

Голова Обласної управи професор Олійниченко до Криворізької районної управи (лист – роз'яснення)

19. III. 1942 р.

... Обласна Управа дає таке роз'яснення: Нових законодавчих актів щодо розлучення подружжя до цього часу нема. Користуватись же в практиці радянськими законами про розлучення неможна, тому, що вони були спрямовані на руйнацію родини, підривали здорову мораль і розвивали соціальну

розбещеність. Отже, при ухваленні Обласною Управою постанови з 20 січня 1942 р. про запровадження метрикації свідомо не припускалося реєстрації розлучень до видання з цього приводу спеціальних законів.

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2480. – Оп. 2. – Спр. 35. – Машинописна копія. Фрагмент листа.

№ 97

Розпорядження німецького командування м. Кривий Ріг про заборону перейменування вулиць 25.03.1942 р.

Апостолівській сільській управі.*

До всіх старост сільських управ.

...Згідно розпорядження обласного комісара німецького командування м. Кривий Ріг від 17.03.42 р. райуправа пропонує усім від перейменувань населених пунктів й вулиць утриматись, тому що при вживанні нових назв можуть бути заплутання. ...

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2311. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 44. – Передрук з копії машинописного документу. Фрагмент розпорядження.

Примітки:

*Таке ж розпорядження діяло на теренах всього Райхскомісаріату «Україна», у тому числі й на Криворіжжі. Від березня 1942 року роботу з перейменування вулиць, міст, сіл, закладів і установ тощо окупанти призупинили до завершення війни. Це була ініціатива військових. Такий крок окупантів був пов'язаний з тим, що всі їх картографічні матеріали, були надруковані ще до 1941 р., й містили радянську топоніміку, а поява нових назв, дійсно, могла призвести до певного «заплутання». Утім, як свідчить вміщена в цьому виданні постанова про перейменування вулиць в центральній частині міста та німецька карта (міський план – Stadplan) Кривого Рогу (див. карту нижче), з ініціативи Міської (допоміжної) Управи чимало вулиць вже в 1941 р.

таки встигли перейменувати; так, скажімо, вулиці ім. Карла Маркса повернули назву Поштова, вул. Леніна – отримала нове ім'я Парадна, Жовтнева – Б. Хмельницького, Першотравнева – С. Петлюри тощо. Детальніше дивись інші документи вміщені у цьому виданні.

№ 98

**Відомості про підприємства генерального округу
«Дніпропетровськ» на 1. IV. 1942 р. без міста
Дніпропетровськ.**

Район	Всього під-ємств	Працює	Не працює
Апостолівський	13	6	7
Васильківський	10	8	2
Божедарівський	31	14	17
Верхне-Дніровський	12	6	6
Дніпропетровський	33	11	22
Камянський	27	19	8
Котівський (????-ред.)	6	2	4
Криворізький та місто Кривий Ріг	30*	26	4*

Район	Всього під-смств	Працює	Не працює
Магдалінівський	3	3	-
Межівський	Відомостей немає		
Нікопільський	9	9	-
Новомосковський	7	5	2
Павлоградський	25	15	10
Перещепинський	Відомостей немає		
Петриківський	1	1**	-
Петропавлівський	Відомостей немає		
Покровський	7	6	1
Пятихатський	13	2	11
Синельніківський	11	5	6
Солонянський	1	-	1
Софіївський	15	5	10
Томаківський	24	22	2

Район	Всього під-ємств	Працює	Не працює
Фризендорфський (Сталіндорфський –? ред.)	11	4	7
Царичанський	3	3	-
Широківський	3	3	-
Юріївський	Відомостей немає***		

... Перевірка наявності продуктів на кожне 1-ше число не проводиться.

Облік матеріалів – теж не задовільний.

Канцелярія – Г/о «Дніпропетровськ»

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2443. – Оп. 1. – Спр. 84. – Машинопис.
Фрагмент документа.

Примітки:

*За іншими даними (ДАДО. – Ф. Р-2443. – Оп. 1. – Спр. 85.), у Криворізькому районі та місті Кривий Ріг у роки гітлерівської окупації було 37 підприємств, з яких працювало 26, а не працювали – 11 підприємств.

**За іншими даними (ДАДО. – Ф. Р-2443. – Оп.1. – Спр. 85.), у Петриківському районі працювало 8 підприємств.

***За іншими джерелами (див.: ДАДО. – Ф.-Р-2443. – Оп. 1. – Спр. 85.) у Юріївському районі в роки окупації працювало 5 підприємств, на яких було зайнято 30 робітників.

№ 99

Інструкція для сплати додаткової зарплатні робітникам народних шкіл, на підставі наказу Рейхскомісару України від 5/IV – 1942 р.

№ 9520/4

... Завідувачам народних шкіл, що ведуть клас додатково: з 3-7 кл. – 10 %, з 8 – 15 класів – 20 %, з 16 та більше – 25 %. ...
Учителі-жінки – 540 крб.

... Навантаження годин на тиждень мінімум для учителів – 28, учительок – 26; максимум для учителів – 32, для учительок – 30.

... До годин, які подаються в класі, додаються кожному класоводу 6 годин на виправлення письмових робіт.

... Додаток до зарплати в залежності від віку робітників:
від 35 років та вище – 30 %, від 40 років та вище – 40 %, від 45 років та вище – 50 %.

... Якщо не має повного навантаження – відрахування 1/5 місячної зарплати за кожну тижневу годину. ... Додаток всім, які мають навантаження не менше 18 годин на тиждень.

... Учителі – німці – додаток до зарплатні ще 50 %. ...

Ставки вводяться з 1/V – 1942 р.

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2443. – Оп. 1. – Спр. 2. – Копія. Фрагмент машинописного документа.

№ 100

**Списки робітників
на отримання хлібних карток**

Список робітників Криворізького шляху на одержання хлібних карток на вересень місяць 1942 р.

...

1. ... Разом: 370 чол.

Список

візників, що працюють на Криворізькому шляху на одержання
хлібних карток на вересень місяць 1942 р.

...

1... Разом: 51 чол.

Джерело: ДАДО. – Ф.- Р-2276. – Оп. 1. – Спр. 978. – Фрагмент
машинописної копії

№ 101

Ухвала про заборону продажу картин Фюрера

Старості Степанівській с/управи

Українським художникам заборонено виготовляти та
продавати картини Фюрера.

Кер. справами обласної управи – Ткаченко.

22. 12. 1942 р.

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2311. – Оп. 2. – Спр. 8. – Фрагмент
машинописної копії розпорядження.

Примітки:

Це типовий документ – розпорядження, який мав силу й діяв на
теренах усього Райхскомісаріату «Україна», у тому числі і в м. Кривий
Ріг.

№ 102

**Постанова генерального комісара України про
запровадження смертної кари за надання допомоги
військовополоненим**

30 квітня 1942 р.

Відділ преси генерального комісара повідомляє:

Останнім часом російські військовополонені*, що втекли,
одержують від населення різну підтримку. В зв'язку з цим
категорично вказуємо на те, що суворо заборонено надавати

російським військовополоненим при їх втечі допомогу в будь – якій формі будь то надання квартири або продуктів.

Порушники цього в таких випадках каратимуться тюремним ув'язненням або карою на смерть.

Джерело: Газ. «Дніпропетровська газета» – 7 травня 1942 р. – (Передрук із збірника документів і матеріалів «Днепропетровская область в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945». – Дн-вск, 1962. – С. 143.)

Примітки:

*Окупанти зазвичай усіх радянських військовополонених називали росіянами, російськими військовополоненими тощо.

№ 103
ОБ'ЯВА
про продаж будівельних матеріалів

Криворізька Міська Управа сповіщає мешканців міста, рудень та їх копалень, що на підприємствах місцевих будівельних матеріалів продається червона та шлакова цегла, шлаковий цемент, палена вапна, гончарна черепиця, бутовий каїнь та щебінка.

Ці будівельні матеріали відпускаються заводами по нарядах Промислового Відділу Міської Управи (кімнати 3,4,5).

Крім того, вагоремонтною майстернею (Жовтнева-5) продаються десятичні ваги різних розмірів.

Голова Міської Управи – С. Шерстюк. Секретар – Олійник

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2484. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 20 – 21. – Передрук машинописної копії оголошення.

№ 104
Обовязкова постанова
по боротьбі з ящуром (слинявкою)*

В зв'язку з тим, що на території північної частини Криворізького району з'явилась заразлива хвороба ящур на рогатій худобі (Слинявка), яка може розповсюдитись на весь Криворізький район, а також і на сусідні райони, –

Криворізька Міська Управа ухвалила:

1. В пунктах, де буде встановлено, що худоба хворіє ящуром, заборонить: виганять на загальний випас – загальний водопій. Худобу треба держати дома і лікувати за вказівками ветперсонала.

2. Молоко вживати тільки в кип'яченому вигляді особливо для дітей.

3. Заборонить заготівлю худоби й вивозку кормів з заразливих пунктів в другі пункти не пошкоджені ящуром.

4. Убій худоби проводить тільки з дозволу ветперсоналу.

5. Встановити об'їзді шляхи для прогона отар і підвід з рогатою худобою.

6. Недопускати, щоб худоба захворівши ящуром сходилася на випасі з іншими чередами.

7. Нагляд за виконанням цієї постанови покладається на ветперсонал, дільничний, рудневий і колгоспний, а також на Поліцію й сільську владу.

Голова – Шерстнок

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2484. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 14. – Передрук з фотокопії документа.

Примітки:

*Дату видання цього документа точно не встановлено, але «перхрестна» перевірка інших джерел та їх зіставлення, дають підстави сказати, що він був виданий не пізніше липня-серпня 1942 р.

№ 105
Оголошення
коменданта Кривого Рогу про арешт 10 заручників за
пошкодження кабельної проводки
29 липня 1942 року

13 липня 1942 року за залізничним переходом по дорозі на Кіровоград (поблизу колишнього італійського аеродрому*?) було перерізано близько 500м. маючої кабельної проводки для повідомлень, в зв'язку з саботажем, внаслідок чого виникло коротке замикання.

Приблизно 100 м. далі було перерізано біля 150 м. проводки, а другий кабель був також перерізаний. Поскілки до цього часу ще не можна було виявити чиновників, заарештовано ортскомендатурою 10 заложників із населення, а саме:

1. Серета Михайло.
2. Пономаренко Семен.
3. Майоров Олексій.
4. Габуда Петро.
5. Корж Володимир.
6. Білецький Петро.
7. Жаботенко Степан.
8. Дегтярьов Петро.
9. Копійка Василь.
10. Лимаренко Володимир.

Від населення вимагається допомогти в шуканні винувників, спостерігати, щоб допомогти їх піймати та про це негайно повідомити ортскомендатуру Кривого Рогу.

Коли винувників не буде виявлено, арештовані заложники будуть розстріляні.**

Міський комісар

Джерело: Газ. «Дзвін». – 12 серпня 1942 р. – Фрагмент документа.

Примітки:

*Ідеться про територію, де й нині – у районі Змички – розташовано

навчальний аеродром – полігон Криворізького авіаційного коледжу. Чому в тесті ця локація названа «італійським аеродромом», автори-упорядники цього видання документально довести не змогли. Але за переказами свідків тих подій, там тимчасово – восени 1941 р. – базувався італійський підрозділ, який охороняв і обслуговував аеродром. Його особовий склад мешкав у приміщенні на розі вулиць Поштової й Парадної. (Нині – Поштової та Святомиколаївської).

******Як стверджують автори видання «Советская Украина в годы Великой Отечественной войны. 1941 – 1945. Документы и материалы в трех томах». (К., «Наукова думка», 1980, – Т. 1. – С. 359), рівно через місяць після арешту, катувань і поневірянь у підвалах комендатури 10 заручників 13 серпня 1942 р. було розстріляно. Є підстави припустити, що в заручники потрапили геть не причетні до цієї мешканці, які проживали в районі, де було пошкоджено кабельну мережу, тобто Змички й, можливо, Карнаватки... Місце їх розстрілу та поховання не встановлено й не позначено на місці пам'ятним знаком про жакливу акцію-розправу окупантів над невинними мирними мешканцями міста. Цей розстріл був черговою демонстративною акцією залякування й упокорення місцевого населення. Дослідники й досі не можуть точно назвати тих, хто знищив ворожий кабель і спричинив у центральній частині міста каральну акцію окупантів і смерть невинних городян. Очевидно, це могла зробити одна з підпільних організацій міста або месник(и)-одинак(и), але відповідальності на себе не взяла жодна (чи жоден) з таких. Принаймні аналізи звітів підпільників про свої дії в окупованому місті, які вони робили вже в 1944 – 1945 рр., ясності в розв'язанні цієї проблеми не внесли. А втім ціна за «пошкодження проводки» у суто гуманітарних вимірах виявилася дуже і дуже високою: за цю акцію віддали життя 10 місцевих городян... При цьому – і, скоріше за все, - невинних городян...

№ 106

Сведения о Криворожской школе полиции
(фрагменты из протоколов допроса
бывшего полицая Шабля Ф. И.)

18 августа 1948 года

г. Днепропетровск

Допрос начат 21 ч. 00.

Допрос окончен 22 ч. 00.

... Вопрос: Продолжайте свои показания о Вашей практической деятельности за время службы в полиции.

Ответ: Должность заместителя начальника Криворожской районной сельской полиции я занимал до мая месяца 1943 года, а затем на мою должность был назначен ЗАБЛОЦКИЙ Матвей Алексеевич, а я начальником райполиции НИКИТСКИМ был направлен к начальнику Криворожской жандармерии некому Францу, который направил меня для прохождения дальнейшей службы в вновь организующуюся школу полицейских в с. Широкое, Широковского района Днепропетровской области. На должность командира взвода.

В данной школе полицейских обучали военной подготовке рядовых полицейских трёх районов: Широковского, Криворожского и Апостоловского. В конце июля месяца этого же года данная школа была переведена в с. Апостолово где и функционировала до сентября месяца 1943 года, а затем в связи с приближением советской армии школа была закрыта.

Будучи командиром взвода школы полицейских, я с курсантами проводил занятия по изучению материальной базы огнестрельного оружия винтовки, [занимался] обучением строевой подготовке и более никаких дисциплин в данной школе не преподавалось.

Вопрос: Какое число составляли в школе курсанты и какой был срок обучения?

Ответ: Наличие курсантского состава составляло один взвод то есть 350 человек со сроком обучения до полутора месяцев. По

С 12 до 14 часов перерыв на отдых

С 14 до 15 часов обед

С 15 до 16 часов мёртвый час

С 16 до 19 часов строевые занятия

С 19 до 20 часов изучение винтовки и упражнения на турнике

С 20 до 21 часа перерыв и подготовка к ужину

С 21 до 22 часов ужин

С 23 часов отход ко сну.

Вопрос: Укажите места расположения данной школы в селах Широкое и Апостолово.

Ответ: В селе Широкое школа полицейских размещалась в здании неполной средней школы, которая находилась на горе на восточной окраине села. Школа находилась на открытом месте без изгороди, охранялась нарядом из числа курсантского состава. Занятия проводились в районе школы на поляне.

В селе Апостолово, данная школа размещалась в здании, которое ранее занимал райисполком, на втором этаже, занятия проводились тут же возле школы на поляне.

Вопрос: Продолжайте свои показания о своей практической деятельности за время вашей службы в органах полиции?

Ответ: О своей практической деятельности за время моей службы в полиции я подробно рассказал на предыдущих допросах и более показать чего-либо по данному поводу я не могу, поскольку другой какой-либо практической деятельностью за время моей службы в органах полиции я не занимался.

Вопрос: На следствии вы не полностью рассказали о своей практической деятельности за время Вашей службы в органах полиции. Требую от вас правдивых показаний по существу.

Ответ: В процессе следствия я полностью показал о своей практической деятельности за время моей службы в полиции и более по данному вопросу показать ничего не могу.

Вопрос: На следствии Вы скрываете о проводимой Вами активной карательной деятельности при службе в полиции, против советско-партийного актива. Следствие требует от Вас

правдиво рассказать об этом.

Ответ: За период моей службы в полиции карательной деятельностью против советско-партийного актива я не занимался.

Вопрос: В проводимой Вами карательной деятельности против советско-партийного актива Вы изобличаетесь показаниями ряда свидетелей. Вы намерены давать правдивые показания по этому вопросу?

Ответ: Я карательную деятельность против советско-партийного актива не проводил. И о том что такая проводилась мне не известно.

Вопрос: Кому непосредственно была подчинена криворожская сельская полиция?

Ответ: До апреля 1942 года криворожская районная сельская полиция непосредственно подчинялась криворожской сельской управе, а после перешла в подчинение криворожской жандармерии начальником которой являлся австриец-лейтенант ФРАНК.

Вопрос: Назовите других лиц из числа официальных сотрудников Криворожской жандармерии?

Ответ: Из числа других лиц официальных сотрудников Криворожской жандармерии мне известны следующие майор ГАСС, майор ЭНВЕНБЕРГ и майор ШМИДТ, занимаемые должности вышеуказанных лиц мне неизвестные, однако они занимали руководящие должности. Правда с мая месяца 1943 года майор ШМИДТ занимал должность начальника школы полицейских.

Вопрос: После перехода Криворожской районной сельской полиции в подчинение жандармерии, какие функции были возложены на полицейских?

Ответ: После перехода Криворожской районной сельской полиции в подчинение жандармерии каких либо изменений или дополнений к выполняемым функциям нашей полиции от жандармерии не поступало. (...)

Вопрос: Расскажите, что вам известно о проводимых репрессиях против советско-партийного актива проводившихся на территории находившейся в обслуживании Криворожской районной сельской полиции и волосных участков сельской полиции?

Ответ: За время моей службы в органах полиции мне известно два случая проводимых репрессий против советско-партийного актива проводившихся на территории находившейся в обслуживании Криворожской районной сельской полиции и подчинённых ей волосных участков сельской полиции.

Первый случай или вернее факт проводившихся арестов имел место примерно в марте-апреле 1942 года. Вторично это же мероприятие было осуществлено примерно в июле-августе 1943 года т.е. тогда, когда я уже к Криворожской районной сельской полиции никакого отношения не имел, поскольку в это время служил в школе полицейских.

Вопрос: Расскажите по чьему указанию и каким образом были осуществлены аресты советско-партийного актива в марте-апреле месяце 1942 года?

Ответ: Осуществление арестов советско-партийного актива на территории Криворожского района сельполиции и подчинённых волостных участков было произведено по непосредственному указу Криворожской жандармерии и начальника Криворожской районной сельполиции С. Никитского. Последний отдал распоряжение начальникам волостных участков сельполиции на местах, которые в основном и осуществляли аресты.

Вопрос: Сколько было арестовано советско-партийного актива в эту операцию?

Ответ: Примерно около двухсот человек возможно и больше.
(...)

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

19 августа 1948 года г. Днепропетровск.
обвиняемого ШАБЛИЯ Федора Ивановича

Допрос начат в 10 ч. 20 м.

Допрос окончен в 16 ч. 55 м.

Вопрос: На допросе 18 августа 1948 года Вы показали, что в апреле-марте 1942 года Криворожской сельской районной полицией и её периферийными органами были проведены массовые аресты советско-партийного актива. Расскажите каким образом проходила подготовка к данной операции?

Ответ: Ранее на допросе я показал, что проведение массовых арестов советско-партийного актива осуществлённых в марте-апреле месяце 1942 года Криворожской сельской районной полицией и её периферийными органами было осуществлено по непосредственному указанию Криворожской жандармерии и при её участии.

По подготовке к проведению арестов начальником криворожской районной сельской полиции С. НИКИТСКИМ в конце марта месяца 1942 года было созвано инструктивное совещание всех начальников волостных участков сельской полиции на котором присутствовал и голова Криворожской райуправы ЕФРЕМЕНКО Юрий Григорьевич. Данное совещание происходило в здании районной сельполиции.

На этом совещании С. НИКИТСКИМ было дано указание начальникам периферийных органов сельполиции об арестах проживавших на их участках лиц советско-партийного актива, и отправка этих лиц в г. Кривой Рог в районную сельполицию. Для проведения этой операции был указан день, но какой именно я сейчас не помню. Аресты должны были осуществляется тех лиц, которые состояли на учёте в волостных участках полиции.

Согласно этого распоряжения периферийными органами были произведены аресты, лица подвергшиеся арестам направлялись в город Кривой Рог, где их концентрировали в

здании бывшей аптеки размещавшейся на Почтовой улице.

Вопрос: Вы присутствовали на этом совещании?

Ответ: Да, на этом совещании я присутствовал.

Вопрос: Какие обязанности были возложены на Вас при проведении данной операции?

Ответ: Начальником Криворожской сельской райполиции было отдано распоряжение мне и инспекторам полиции [не разборчиво] и Лохманову об организации приёма поступавших из периферийных участков арестованных.

Вопрос: После произведения арестов что было предпринято с арестованными?

Ответ: По окончанию производства арестов, всех арестованных подвергли тщательной фильтрации, которая проводилась путём следствия, т.е. каждый арестованный вызывался на допрос где должен был давать показания о своей партийной принадлежности и своей политической деятельности при советской власти.

С этой целью, насколько я помню, были созданы три следственные группы, которыми руководили представители жандармерии. Лично я находился в группе руководство которой осуществлял майор жандармерии ГАСС, в состав нашей группы входили переводчик КРЕПС, представитель гебитскомиссариата немец, фамилии его не знаю, вернее сейчас припомнил его фамилию АРХАНГЕЛЬСКИЙ Николай Николаевич эмигрант, до эмиграции в Германию проживал в Петербурге. При гебитскомиссариате г. Кривой Рог служил переводчиком, а в последствии на эту же должность в г. Днепропетровск, 50 лет. Обервахмайстер жандармерии немец, фамилии не помню. Начальник Веселовской волосной полиции НЕЧЕПУРЕНКО Павел Трофимович, начальник Зелено-балковской волостной полиции НАШМИНАС и начальник Недайвоводовской волостной полиции КОСЯК Иван Гаврилович.

Аналогичный состав лиц находился и в других следственных группах, однако кто конкретно входил в их число я не помню. Эти

группы также находились под руководством жандармерии, в состав входили НИКИТСКИЙ, начальники перефирийных участков полиции: Олександрo-Дар ДОБРОВОЛЬСКИЙ, МОРОЗ; с. Зеленая Балка ВОЛИЧЕНКО Павел; с. Христофоровка ЗАБЛОЦКИЙ Матвей Александрович; с. Шевченково ШЕЛЕСТ. В этих же группах были представитель жандармерии майор ЭНВЕНБЕРГ и другие фамилии которых я не помню.

Таким образом каждый арестованный подвергался допросу, после которого, в зависимости от данных им показаний о его политической деятельности решался вопрос об его освобождении или помещении под стражу, вернее выбор всех арестованных осуществлялся руководителями групп немцами через переводчиков на арестованных составляли общие списки с их показаниями., после чего, или вернее после допроса, независимо от показаний арестованного последний отправлялся обратно туда где он содержался. Присутствовавшие при допросе начальники волостных участков полиции давали справки о том или другом арестованном, а именно о его партийной принадлежности и политической деятельности согласно имеющимся у них сведениям. В нашей группе допросом арестованных занимался непосредственно майор жандармерии ГАСС через переводчиков КРЕПСА или АРХАНГЕЛЬСКОГО.

По окончании фильтрации, которую прошли все арестованные число которых доходило до двухсот человек, из данного количества шуйцполиции было передано до 30 человек согласно имеющегося у них списка, а остальные лица из-под стражи были освобождены.

Вопрос: Во время допросов арестованных подвергали физическому воздействию?

Ответ: В группе, в которой находился я, при допросах арестованных физическому воздействию не подвергали. Что касается других групп, то я слышал что в группе НИКИТСКОГО арестованных избивали.

Вопрос: Каким образом было оформлено освобождение арестованных из-под стражи после проведения так называемой фильтрации?

Ответ: Освобождение арестованных из-под стражи после фильтрации осуществлялось группами по 10-15 человек, которых выпускали со двора участка каждые 5-10 минут. Личные документы арестованных оставляли при райсельполиции, куда они должны были явиться за получением таковых, те же лица которые за документами не явились, их документы передавали начальникам волостных участков полиции, для их вручения по месту жительства подвергнувшегося аресту.

В скорости после освобождения арестованных начальником райсельполиции НИКИТСКИМ было дано указание начальникам волостных участков о приобретении этой категории лиц в секретных сотрудников полиции, с этой целью в райсельполиции на пишущей машинке были отпечатаны чистые бланки подписки, которые в последствии были вручены начальникам волостных участков полиции. Содержание настоящей подписки сводилось примерно к следующему: «Я гражданин, его фамилия. Имя отчество, год рождения, занимая должность, даю настоящую подписку органам полиции в том, что обязуюсь секретно сотрудничать с полицией, помогая ей в выявлении подозрительных лиц появившихся на территории данного села, а также всех лиц антинемецки настроенных и неблагонадёжных в политическом отношении.

За разглашение данной подписки буду нести строжайшую ответственность». В конце данной подписки имелась личная подпись завербованного. На основании этого указания по волостным участкам сельполиции были произведены вербовки., таким образом из числа лиц ранее арестованных за свою партийную принадлежность и политическую деятельность было завербовано примерно 80 человек агентурно-полицейского аппарата.

Вопрос: Каким образом происходил учёт агентов?

Ответ: Необходимо отметить, что каждым лицом дававшим согласие на агентурное сотрудничество с органами полиции заполнялось два экземпляра бланков подписок, один из которых направлялся в райсельполицию, а второй оставался в волостном участке. При поступлении подписок в райсельполицию таковые собирались секретарём полиции ЛЕРНАРЕВСКИМ и передавались начальнику райсельполиции НИКИТСКОМУ, по последний эти подписки передавал в жандармерию.

В Криворожской районной сельской полиции на агентурно-осведомительную сеть какого-либо особого учёта не велось, за исключением имеющегося пофамильного списка.

Допрос прерван в 16 ч. 55 м.

(...)

Джерело: ДА СБУ м. Дніпро. – Фонд кримінальних справ. – Спр. 18955. – Арк. 55 – 59 зв; 60 – 63зв. – Передрук фрагментів з машинописних протоколів допиту Шаблія Ф. І.

№ 107

Звіт поліції безпеки та СД про слухи що циркулюють в м. Київ та Україні

1. 11. 1942 р.

...По сообщению специальных служб в комиссариате широко циркулируют такие слухи:

1. В.Молотов* в Анкаре ведет переговоры с Риббентропом и Паппеном** о перемирии при этом соглашаясь уступить Крым, Украину и Кавказ Германии.
2. Литвинов отправился самолетом в Женеву ... и ведет переговоры с Риббентропом (о перемирии- ред.) при условии, что Крым и Украина отходят к Германии
3. Англия захватила Баку и после этого советское правительство вступило в переговоры с Германией о совместной борьбе против Англии.

Джерело: ЦДАВО України. – Ф. 3676. – Оп. 4. – Спр. 375. – Арк. 504. – Фрагмент копії довідки. Переклад з німецької мови.

Примітки:

*В. М. Молотов – міністр (народний комісар) закордонних справ СРСР.

**Ріббентроп – міністр закордонних справ Райху, а Паппен – німецький дипломат.

***М. М. Літвінов – відомий і авторитетний радянський дипломат.

№ 108

ПЛАН

мероприятий Украинского штаба партизанского движения по усилению боевой деятельности партизанских формирований на зимний период 1942 – 1943 гг.

13 ноября 1942 г.

...

II. Украинскому штабу партизанского движения в целях выполнения задач по разведке, поставленных перед отрядами ... провести следующие мероприятия:

...

III. Подготовить и заслать самостоятельно действующие разведывательно-диверсионные группы в количестве 3-4 человек каждая с радиостанциями в города Киев, Харьков, Днепропетровск, Запорожье, *Кривой Рог** ... (выделение – ред.).

Джерело: Русский архив: Великая Отечественная. Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг.: Документы и материалы. – Т. 20 (9) – М., 1999. – С. 217

Примітки:

*Як випливає із контексту цього документа, Український штаб партизанського руху, плануючи послати в Кривий Ріг таку групу, виходив з того, що в цьому місті є реально діючий партизанський загін з яким у штаба був налагоджений зв'язок. Утім достеменно встановити про який загін йдеться, редакція не змогла. Як, до речі, не вдалося документально встановити і сам факт прибуття взимку 1942 – 1943 рр.

до Кривого Рогу такої (таких) групи (груп) та її діяльності тут. Натомість в архівах є свідчення про прибуття таких на Криворіжжя вже восени 1943 р. і на початку 1944 р.

№ 109

Із листа О. Семиволоса в газету «Комуніст» про ударну працю криворізьких гірників на шахтах Урала.

25 грудня 1942 р.

Йшов німець на Україну і хотів народ підкорити та всім нашим добром заволодіти. Не вийшло! Ми з України відступили. Але найцінніше з нашого добра – наші заводи, наші верстати, наші машини – забрали з собою.

...Далеко ми, криворізькі шахтарі від України. Але ми добре чуємо стогін рідної землі. ...

Багато труднощів поставало перед криворізькими шахтарями тут, на рудниках Уралу. ... Коли ми приїхали сюди, продуктивність праці свердлія і проїдника становила на зміну 2 – 3 забої, ... а ось зараз збільшилася до 7 – 8 забоїв. Сам я довів, що можна дати 4561 процент норми. Цей рекорд свій я присвятив 25-річчю з дня проголошення Української Радянської Соціалістичної Республіки. Працюючи на дуже міцній породі, я за одну зміну пройшов 35 пог. м.(погонних – ред.) штреку. В середньому ж я виконую норму на 700 процентів. ...

Я мрію про той час, коли ми повернемося на нашу рідну Україну. А цей час не за горами. І він прийде, цей радісний день.

Олексій Семиволос
лауреат Сталінської премії, криворізький шахтар

Джерело: Газ. «Комуніст». – 25 грудня 1942 р.

№ 110

Оголошення про запис до технічної школи в м. Кривий Ріг

Згідно розпорядження гебтскомісара* від 3. 1. 1943 в м. Кривий Ріг відкривається технічна школа для українських юнаків віком від 14 – 18 років.

Школа буде готувати таких фахівців:

- 1) Інженерів культбудівництва – (? – ред.)
- 2) Надзирателів будівництва
- 3) Шахтних майстрів
- 4) Поліровщиків та оберполіровщиків
- 5) Каменщиків
- 6) Плотників
- 7) Столярів
- 8) Автослюсарів

Учні будуть забезпечені безплатною квартирою, харчуванням і по потребі спецодержою і грошми.

Запис до школи проводиться в сільуправі** до 24 січня 1943 р.

13.01.1943 р. Районна Управа

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2311. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 5. – Передрук з оригіналу оголошення.

Примітки:

*У документі йдеться про розпорядження гебтскомісара Кривого Рогу у підпорядкуванні якого знаходилися Апостолівська, Криворізька й Широківська районні (сільські) управи.

У розпорядженні редакції збірника є декілька таких оголошень, але немає документів, які підтверджували б факт роботи такої технічної школи в місті. Тож, можливо, окупаційна влада так і не встигла її відкрити, і все завершилося лише намірами та оголошеннями про запис до школи. А можливо, потрібні більш ретельні пошуки в архівах...

**Мається на увазі сільські управи названих вище районів.

№ 111

**О настроении населения в генерал – комиссариате
«Украина» и экономическом положении**

(Фрагмент сообщения начальника полиции и службы безопасности Гимmlера. 1943 г.*)

...Картина, представляющая собой ухудшение общего настроения населения, до сих пор не изменилась...

Вопрос обеспечения горнорудной промышленности Криворожского бассейна рабочей силой всех специальностей ощущается все более остро... Этими рабочими нельзя добыть никакой руды, можно лишь осуществить ряд подготовительных, очистительных и других работ, в то время как по плану намечалось уже в первой четверти 1943 г. ежедневно добывать 4.020 т.

Рабочие ... рано или поздно бросают работу. Последнее наблюдается в тысячах случаев. Поимки сбежавших рабочих не дают никаких практических результатов... Не хватает полицейских сил для сопровождения беглецов под охраной на прежнее место работы.

Джерело: Газ. «Правда Украины». – 29 января 1949 года.

PS. При цьому зауважимо наступне і дуже важливе для встановлення оригінальності цього документу: редакція газети, друкуючи його фрагмент, за підписом такого високопосадовця в Рейху, яким там був Гімmlер, не зробила посилання на першоджерело. Натомість вона повідомила читачів, що запозичила цей матеріал із звітної доповіді секретаря Центрального Комітету Комуністичної партії більшовиків України М. С. Хрущова XVI з'їзду КП(б)У 25 січня 1949 року. Але і в стенограмі цього звіту теж немає посилання на першоджерело... Усе це й не дало підстав авторам – упорядникам цього видання позначити цей документ як «оригінал» чи «подлинник».

Примітки:

*Точну дату укладання цього повідомлення не встановлено, але із

його змісту можна припустити, що він був підготовлений не раніше другої чверті 1943 року, тобто – не раніше квітня - червня зазначеного в документі року.

№ 112

Наказ

Райхскомісара Україна Е.Коха про мобілізацію на роботу до Райху осіб 1923 – 1925 рр. народження*

20 березня 1943 р.

Українці!

Тотальна війна проти більшовиків вимагає мобілізації всіх сил.

...Німецький солдат не щадить свого життя. Але він вимагає від української молоді, щоб вона зайняла безтурботне і цілком спокійне робоче місце, яку залишив німецький солдат в Німеччині...

Джерело: ЦДАВО України. – Ф. – 3206. – Оп. 2. – Спр. 185. – Арк. 9. – Машинопис. Фрагмент з копії оригіналу.

Примітки:

*У цьому документі вже йдеться не про добровільний виїзд на роботи до Райху, але про обов'язковий – ба навіть примусовий - набір (мобілізацію) робочої сили серед народжених у 1923 – 1924 рр.; звідси й форма документа – **«НАКАЗ», (!- - ред.)**, а не «звернення» чи «запрошення до співпраці». Нацисти поводили себе як справжні господарі на українській землі, запровадили тут свою юрисдикцію, а місцеве населення розглядали як своїх підданих й дармову робочу силу і відповідним чином поводитися з ним. Тим паче, що в березні 1943 року мова вже не йшла про переможний блицкриг і швидку перемогу, як-то було влітку 1941 р., а про «тотальну війну», яка вимагала все нових і нових робочих рук, як і поповнення для фронту. Звідси й запровадження «обов'язку праці» й масові набори робітників – рекрутів.

№ 113

О работе в Кривом Роге организации «Винета»

Совершенно секретно
Начальнику ГО/РО МДБ Д/О*

В нашем распоряжении имеются материалы, из которых видно, что Восточным отделом Министерства пропаганды Германии был создан орган проводивший активную антисоветскую пропаганду и носивший условное наименование «ВИНЕТА».

«ВИНЕТА» осуществляла руководство проведением пропаганды на языках народов СССР, среди населения временно оккупированных территорий Советского Союза, личного состава РОА**, национальных легионов, а также занималась выпуском антисоветских листовок, организацией радиопередач. В составе «ВИНЕТЫ» функционировали русские, украинские, белорусские, армянские и другие секции.

В крупных городах на временно оккупированной территории СССР (Киеве, Ровно, Риге и др.), были созданы специальные отделы пропаганды, получавшие пропагандистские материалы от «ВИНЕТЫ» и руководимые ею.

Наряду с этим действовала так называемая «Зона информации», занимавшаяся радиопрослушиванием советских передач и «Зона секретного радиовещания» имевшая в своём составе две коротковолновых радиостанции «ФАУ» и «ЦЕТ».

Радиостанция «ФАУ» проводила свою антисоветскую деятельность под видом работавшей на территории СССР подпольной организации именуемой «Старая оппозиция большевиков ленинцев внутри ВКП(б)». Радиостанция работала два раза в сутки утром и вечером, начинала и заканчивала свои передачи исполнением «Интернационала»*** Руководителями станции «ФАУ» являлись бывший зам. наркома лесной промышленности РСФСР АЛБРЕХТ Карл, а после 1942 года был полковник советской армии [не разборчиво Ред.] Ирий

Михайлович.

Радиостанция «ЦЕТ» использовалась Главным Управлением Государственной Безопасности Германии через разведорган «Цеппелин». Станция начинала свою работу позывным «Смело, товарищи, в ногу».*.*.* Руководителем «ЦЕТ» был бывший военнотружаший Советской армии, инженер ОСТРОГОРСКИЙ Владимир Павлович.

Основателем и руководителем «ВИНЕТЫ» был доктор ТАУБЕРТ, опытный работник министерства пропаганды, по национальности, немец, хорошо владевший русским языком.

В процессе фильтрации советских граждан возвратившихся из Германии в Днепропетровскую область, а также через агентуру нами было установлено, что на территории Днепропетровской области проживают лица состоявшие на службе в органе «ВИНЕТА» в г. Берлине. В большинстве это были артисты театров г. Днепропетровска, Кривого Рога и Новомосковска, которые при отступлении немцев бежали с ними, а затем поступили на службу в «ВИНЕТУ». Многие из них имели связи с немецкими разведывательными органами, часть из них в настоящее время разрабатывается по подозрению в причастности к разведывательным и контрразведывательным органам немцев.

Безусловно, что все лица состоявшие на службе в «ВИНЕТА», «Зона информации» и «Зона секретного радиовещания» заслуживают серьёзного нашего внимания и требуется активная их разработка для выявления среди них агентов разведывательных и контрразведывательных органов немцев.

ПРЕДЛАГАЮ:

Через агентуру, и в первую очередь из числа репатриантов, а также путём просмотра фильтрационных дел выявить, взять на оперативный учёт и обеспечить активную агентурную разработку всех участников «ВИНЕТА», «Зоны информации» и «Зоны секретного радиовещания». В процессе разработки этой

категорії установити:

1. Обстоятельства выезда в Германию и поступления на службу в указанные органы (когда, кем вовлечён);
2. В каких странах и городах находились и практическая деятельность во время работы в одном из перечисленных органов;
3. Наличие связи с немецкими разведывательными и контрразведывательными органами немцев и с белоэмигрантскими кругами за границей;
4. Если из участников будут выявлены лица освобождённые англо-американскими или французскими войсками установить их связь с последними.
5. Изучать поведение и настроение участников органа «ВИНЕТА» в настоящее время и выявлять их прошлые и настоящие связи, которые также обеспечат агентурную разработку.

О результатах проведенных Вами мероприятий представьте докладную записку к 20 июля 1947 года с приложением списка выявленных участников.

НАЧАЛЬНИК 2-го ОТДЕЛА УПРАВЛЕНИЯ МГБ ПО
ДНЕПРОПЕТРОВСКОЙ ОБЛАСТИ
МАЙОР [Подпись не разборчива. Ред.] 5 июля 1947 г.

Джерело: ДА СБУ м. Дніпро. – Фонд літерних справ. – Спр. 13. – Арк. 4–5. – Передрук машинописного тексту.

Примітки:

*ГО/РО – ДО – ці абревіатури розшифровуються так: Городской отдел, Районный отдел ... Днепропетровской области.

**РОА – у російському перекладі: «Российская освободительная армия» генерала Власова, яка воювала на боці Німеччини й мала у своєму складі, за різними оцінками, до 1 млн вояків. Окремі її з'єднання діяли й на Криворіжжі (зокрема в сел. Рахманове) та в Широківському, Софіївському та інших районах Генеральної округи «Дніпропетровськ»

й проводили активну кампанію, агітуючи місцеве населення вступати до цього війська. У м. Дніпропетровськ улітку 1942 р. вони провели навіть парад військ, а духовий оркестр виконував при цьому радянські марші й знамениту «Катюшу»...

***Цікава деталь: «Інтернаціонал» – міжнародний пролетарський гімн; у СРСР Комуністична партія використовувала його в як офіційний партійний гімн; більше того – від 1917 й до 1944 року «Інтернаціонал» був ще й державним гімном СРСР. А революційна пісня «Смело, товарищи в ногу» була своєрідним «культовим» і вельми популярним у радянській державі маршем. Тож і не дивно, що радіостанції використовували ці знайомі місцевому населенню мелодії ще радянських часів як своєрідний пропагандистський прийом і таке собі приманювання слухачів («приманки» – рос.). А втім, відомо, що і Націонал-соціалісти Німеччини (нацисти) теж використовували «Інтернаціонал» як свій партійний гімн. Щоправда, одночасно вони використовували ще й культову пісню «Хорст Вессель»...

№ 114

Справка о работе организации «ВИНЕТА»

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СПРАВКА

о преступной деятельности изменников Родине, служивших в «ВИНЕТЕ» и роте пропаганды «РОА»

В период оккупации города Кривого Рога немецкими оккупантами в 1941 году был организован в гор. Кривом Роге театр им. Котляревского в котором работали артисты, музыканты и др. работники театра, оставшиеся проживать в оккупированном немцами гор. Кривом Роге, позже в указанный театр прибыли на работу артисты из других городов оккупированных немцами.

Действовавший театр им. Котляревского во временно оккупированном немцами городе Кривом Роге находился под контролем и руководством немецких оккупационных властей

города Кривого Рога и отражал идеологию немецко-фашистских захватчиков и украинских националистов.

Кроме того, некоторые работники театра ШТЕЙН Иван (директор театра), его сёстры ШТЕЙН Людмила, ШТЕЙН Эльвира, ГЕРАСИМОВ, НОВОЖИЛОВ, ЖАРИНА, САЕНКО и другие поддерживали связь с немецкими контрразведывательными органами, дислоцировавшимися в период оккупации в гор. Кривом Роге.

Так, в своем донесении от 6. IV.1951 г. Агент «Матвеев» сообщил:

«Как мне известно в период немецкой оккупации г. Кривого Рога некоторые работники театра им. Котляревского имели связь с немецкими оккупантами, директором театра, он же директор оркестра, был немец (фольксдойче) ШТЕЙН Иван, его связь с немецкой полицией была бесспорной, он выезжал со своим оркестром обслуживать передовые части немецких войск, был одним из организаторов насильственной вывозки людей в Германию, которую он проводил под видом проверки талантов исполнителей, заманивал людей в театр, которых затем передавал немцам для отправки в Германию.

Его сестра ШТЕЙН Эльвира работала пианисткой в театре, в первое время имела связь с немецкими офицерами, а позже вышла замуж за певца БАРИЛЬНИКА Николая. Все они, как и ШТЕЙН Иван, были тесно связаны с полицией и жандармерией, которой выдавали комсомольцев и скрывавшихся коммунистов.

Скрипач театра САЕНКО Андрей во время оккупации работал в театре им. Котляревского и сотрудничал с немецкими солдатами и местной украинской полицией. Вместе с дирижёром театра НОВОЖИЛОВЫМ он был связан с начальником полиции, которая выражалась в том, что САЕНКО зачастую прогуливался с ним в городе, в день своих именин он организовал вечер у себя на дому, где первый тост был поднят за победу немецкой армии, за здоровье ГИТЛЕРА. На этом же вечере присутствовал и ШТЕЙН Иван.

НОВОЖИЛОВ имел связь со ШТЕЙН Иваном и немецкими офицерами, часто в городе можно было его видеть на прогулке с начальником полиции и немецкими жандармами, во время вечеринки на именинах у САЕНКО он высказал благодарность немецким властям за освобождение. Сам НОВОЖИЛОВ прибыл в Кривой Рог из Ленинграда в период немецкой оккупации Криворожья.

Агент «СВЕТЛОВА» в донесении от 28. IV.1951 сообщила:

Будучи участницей танцевальной группы театра им. Котляревского, в 1942 году, в моем присутствии ШТЕЙН Людмила Рафаиловна рассказывала о себе, руководительнице танцевальной группы ЕВТУХОВОЙ, как она страдала после того, как репрессировали органы советской власти её мужа и как они теперь стал хорошо жить с приходом немцев, по секрету на ухо она шептала ЕВТУХОВОЙ и отзывалась о Советском Союзе с яростной злобой, заявляя: «Я буду мстить коммунистам сколько я буду существовать на земле». Тогда я поняла цель её езды в гестаповской машине, на которой ШТЕЙН разезжала по г. Кривому Рогу, очевидно вылавливала коммунистов.

Через некоторое время я узнала всю семью ШТЕЙНОВ, как предателей и пособников, т.е. брата ШТЕЙН ШТЕЙН Ивана, работавшего директором театра и сестру ШТЕЙН Эльвиру, работавшую пианисткой.

Помню, в театр систематически приходил немец гестаповец, с которым ШТЕЙН Людмила сожительствовала. Семья ШТЕЙН под видом театрального искусства театр превратила в фирму, от которой имела большие доходы и плюс к этому место свидания гестаповцев.

За кулисы театра много ходило немцев, дружба с ними вели: дирижёр театра НОВОЖИЛОВ, актёры театра ГЕРАСИМОВ, ДЕРИЙ, ЖАРИНА, ВЛАСЕНКО и др. Особенно остерегались мы НОВОЖИЛОВА, ГЕРАСИМОВУ и ЖАРИНУ, были слухи среди работников театра, что эти люди были работниками гестапо.

[.....]

В момент изгнания немецких захватчиков с территории Советской Украины, когда части советской армии подходили к Кривбассу, в конце 1943 года большинство работников театра в организованном порядке вместе с имуществом, принадлежащим театру, эвакуировались в тыл немецкой армии.

Как установлено агентурным и следственным путём, в тыл немецкой армии в конце 1943 года из города Кривого Рога выехали следующие работники театра: ШТЕЙН И. Р. (директор театра), его сестра ШТЕЙН Эльвира (пианистка), муж Эльвиры БАРЫЛЬНИК Николай (певец), ДЕРИЙ Филипп (аккордеонист), ВЛАСЕНКО Анатолий (артист), ПРОХОДА Анатолий (скрипач), ОЛЕЙНИК Павел (скрипач), ШВЕЦ Иван (акробат), ГЕРАСИМОВ Виктор (артист), НОВОЖИЛОВ Николай (дирижёр оркестра), КРИКУН Александр (скрипач), МОМОТ Валентина (артистка), РЫБАЧКО Василий (артист), ГАЛУШКО Пётр (танцор), САЕНКО Анатолий (скрипач), АМЕЛИН Владимир (артист), КОВАЛЬ Иван (трубач), СЕРБУЛОВ Пантелей (кларнетист), ЗОРЯ Анатолий (артист), КОВАЛЬ Фёдор (музыкант), СТОГНИЙ Тамара (актриса), СЕМОМЕНКО Кузьма (кларнетист), МЕДВЕДИЦКИЙ Иван (кларнетист), ЖАРИНА Вера (актриса), ИЛЬИН Анатолий (скрипач), ШАБЛИЙ Юрий (актёр), ДЕХТЯРЁВ Михаил (музыкант), ИВАНЧЕНКО Кирилл (музыкант), СТУДЕНКОВ Василий (музыкант), КОВАЛЬ Анатолий (музыкант), ДРОЗД немец (руководитель), БОЙКО Марк (артист), ЛЫСЕНКО Антонина (певица), ЗОРИН Николай (актёр), ИРВАНЕЦ (певица), ОЛЬГАР (певица) и др.

Находясь в тылу немецко-фашистских войск в местечке Ново-Украинка в гор. Винница и др. населённых пунктах указанные работники театра, руководимые директором ШТЕЙН Иваном, выступили с концертами перед населением оккупированном немцами и изменниками Родины, находившимися на службе в немецко-фашистской армии, а также

перед советскими военнопленными. В своих выступлениях указанные работники театра призывали население и советских военнопленных поступать на службу в немецко-фашистскую армию.

Из агентурных и следственных материалов видно, что указанная группа театральных работников, находясь в городе Винница, в течении полутора месяцев выступали перед населением, а также в лагерях советских военнопленных и среди добровольцев, находившихся на службе в немецких воинских частях с концертами и призывами поступать на службу в немецко-фашистскую армию. Одновременно работали в театре в городе Винница.

В начале 1944 года в связи с приближением наступающих частей Советской армии к городу Виннице, одна группа вышеуказанных театральных работников добровольно поступила в немецкую роту пропаганды РОА и выехала из города Винница с отступающими частями немецкой армии.

Вторая группа вышеуказанных театральных работников осталась во вновь сформированном фронтовом театре т.н. «ВИНЕТЕ» и также выехала из города Винница с отступающими частями немецкой армии.

Третья группа указанных изменников Родины выехала в Германию, а остальные были отсеяны и остались в городе Винница до прихода частей советской армии.

Как установлено агентурными и следственными материалами, в роту пропаганды РОА в г. Винница, а затем в г. Рогатин Станиславской области добровольно поступили нижеследующие работники театра:

ИЛЬИН Анатолий, КОВАЛЬ Фёдор, КОВАЛЬ Анатолий, КОВАЛЬ Иван, СТОГНИЙ Тамара, КРИКУН Александр, СЕМОМЕНКО Кузьма, ЗОРИН Николай, ИВАНЧЕНКО Кирилл, ЛЫСЕНКО Антонина, СТУДЕНКОВ Василий, ИРВАНЕЦ, и др., руководителем которых был немецкий унтер офицер немец КЛЯУЗ Франц.

Находясь в роте пропаганды указанная группа изменников Родине выступали с концертами, которые давались для добровольцев немецкой армии, по пути отступления заезжали в лагеря военнопленных Советской армии, где давали агитационно-пропагандистские концерты с целью вовлечения военнопленных на службу в фашистской армии.

В июне месяце 1944 года указанные изменники Родине в городе Рогатин были обмундированы в немецкую военную форму с погонами и зачислены на продовольственный паёк и денежное содержание.

Примерно в августе 1944 года на территории Венгрии в г. Перчин каждый по отдельности из добровольцев роты пропаганды вызывались для принятия присяги на верность службы гитлеровской Германии и от каждого добровольца немецким командованием было принято письменное обязательство о выявлении антифашистски настроенных лиц и имеющих намерение дезертировать из немецкой армии.

В декабре 1944 года в городе Татры на территории Чехословакии указанные лица добровольческой немецкой роты пропаганды вторично дали клятвенное обязательство на верность службы Гитлеру.

Вышеуказанные лица изменники Родине находились на службе в роте пропаганды РОА до последних дней разгрома и капитуляции немецко-фашистской армии в мае 1945 года, действуя в составе указанной рота пропаганды немецко-фашистской армии на территории западной Украины УССР, Польши, Чехословакии, Венгрии и Германии.

В момент разгрома немецко-фашистской армии, часть участников вышеуказанной группы изменников Родине находилась на службе в роте пропаганды РОА т.е. КРИКУН, ЗОРИН, ИВАНЧЕНКО, ЛЫСЕНКО, СТУДЕНКОВ, ИРВАНЕЦ, и др. пытались бежать на сторону американцев в районе г. Прага, но были захвачены частями Советской армии.

Как указано выше, вторая группа изменников Родине, в

составе руководителя ДРОЗДА, ПРОХОДЫ Анатолия, МЕДВЕДИЦКОГО Ивана, ДЕХТЯРЁВА Михаила, САЕНКО Анатолия, АМЕЛИНА Владимира, ОЛЬГАР, ОЛЕЙНИК Павла, ГЕРАСИМОВА Виктора, ЗОРЯ Анатолия и др. добровольно поступили в фронтовой театра «ВИНЕТУ» и так же выехали в г. Винница с отступающими частями немецкой армии, где находились при фронтовых немецких воинских частях до последних дней разгрома и капитуляции немецко-фашистской армии, до мая месяца 1945 года.

Находясь на службе в немецком фронтовом театре указанная группа изменников Родине летом 1944 года в г. Стрый Дрогобычской области были обмундированы в немецкую военную форму с погонами и приняли присягу на верность службы немецко-фашистской армии.

В момент разгрома немецко-фашистской армии, в мае 1945 года указанная группа изменников Родине, т.е. ПРОХОДА, МЕДВЕДИЦКИЙ, ДЕХТЯРЁВ, САЕНКО, АМЕЛИН и др. пытались бежать к американцам в районе г. Прага вместе со своим руководителем немцем ДРОЗД, но были захвачены наступающими частями Советской армии.

[.....]

Агент «МАТВЕЕВ» в донесении от 29 декабря 1950 г. сообщил:

«Находясь в г. Винница группа добровольцев, где я уже был живым свидетелем, занималась в основном хозяйственной работой [продовольственной] части. Кроме того при этой группе находилось шесть музыкантов из числа указанных выше. Роль их заключалась в следующем: командовал добровольцами немецкий офицер, знающий русский язык, который выступал перед украинским народом на базаре на площади о том, что призывал народ честно и мирно трудится на благо немецкой армии, дабы этим самым создать благополучие всему народу. После подробного выступления музыканты играли украинские танцы для поднятия духа народа.

Под нажимом наших войск немецкие оккупанты постепенно отступили на запад. Отступала и пропагандная (так в тексті Ред.) команда. Отступление шло по следующему маршруту: Винница-Кменец-Подольский, Хуст, Рогатин. В Рогатине была длительная остановка, работы было мало, добровольцы изучали песни (Завейтесь соколы орлами, и проч.). В мае месяце, примерно, в группу добровольцев прислали из фронтовой группы ДРОЗДА (руководитель) следующих музыкантов бывшего театра Котляревского, которых я знал как сотрудников данного театра:

1. КОВАЛЬ Федор Афанасьевич, год рождения 1898, низкого роста, смуглый на лице, полный, с круглым лицом, проживающий до войны в гор. Кривом Роге, по профессии музыкант-руководитель духового оркестра педагогического института.
2. КОВАЛЬ Анатолий Федорович, рождения 1927 г., высокий, черноволосый.
3. КРИКУН Александр, рождения 1925 г., высокий, коренастый, с грубым лицом, проживавший Гданцевка П-я Урицкого, сейчас в США
4. КОВАЛЬ Иван Федосеевич, рождения 1923 г., высокий, с худым лицом, проживавший на Гданцевке, находится в Одесской консерватории.
5. ВОЛОХОВ Владимир, рождения 1889, донской казак, низкого роста, худощавый, блондин.
6. ЗОРИН Николай, рождения 1882 г., низкого роста, длинноносый, с угреватым лицом, проживающий в г. Пятигорске.
7. СЕМОМЕНКО Кузьма Пателеевич, рождения 1887г., низкого роста, полуседой, с круглыми глазами, лицо длинное с черными усами, проживавший по ул. Аннековской, сейчас на Гданцевке П-я Урицкого, не работает.

Всех русских, вместе с ними, построили во дворе и объявили, что отныне они являются добровольцами. До отъезда с Рогатина

эта группа обслуживала добровольцев различных частей немецкой армии, а также лагеря военнопленных. Перед отъездом с Рогатина к нам прислали пропагандиста РОМАНОВА Федора, закончившего курсы пропагандистов в Германии, а также ИРВАНЦА, имя не знаю.

Из Рогатина переехали в Перечин. По пути иногда обслуживали военнопленных и добровольцев. В Перечине было предложено всем добровольцам сдать форму с погонями и подписать клятву и обязательства, гласящие о том, что каждый подписавшийся должен выдавать всех, кто идёт против интересов германской армии. Всё было подписано.

В Перечине пробыли недолго и в июле или в августе снова отступили в Чехословакию в гор. Прешов. В этом городе стоянка была длительная. При въезде в Прешов и до вечера город обстреливали чешские партизаны. На другой день утихло. Командующий ЛЕЙБЗАК объявил о том, что нужно уничтожать и выдавать партизан. В этот же день ИВАНЧЕНКО Кирилл, ТКАЧЕНКО Николай, указанные подробнее выше, а также новичок ЛИС (в тексте прізвище незрозуміле Ред.) Павел родом из Горловки изъявили желание поехать в село в двадцати километрах от Прешова уничтожать партизан. Спустя неделю они вернулись и были награждены за успехи деньгами в сумме 250 крон каждый, а также немецкими медалями которые были одеты им на грудь.

Концертная группа начала вновь обслуживать добровольцев и военнопленных после доклада ИРВАНЦА (РОМАНОВ был отослан в прифронтовую группу) который нёс в себе цель обманывать добровольцев и военнопленных клеветой на Красную армию и ее неминуемой гибели. Цель доклада была в том, чтобы военнопленные вступали в ряды добровольцев.

В таком духе работа продолжалась до апреля месяца. В апреле 1945 пошло генеральное отступление немцев на всех фронтах, но несмотря на это немецкие власти всё ещё вели пропаганду среди жителей о том, что мол мы ещё вернёмся к вам

и изгоним большевиков.»

Тот же агент «МАТВЕЕВ» в донесении от 29 апреля 1951 года сообщил:

«Находясь в немецкой добровольческой роте пропаганды РОА мне известно, что во всех концертно-пропагандистских филиалах т.н. «ВИНЕТЫ» были штатные пропагандисты, лектора, которые перед концертом проводили пропаганду на разные темы, как-то: «задачи добровольческих отрядов», «Германия в будущем» и проч.

В одном из филиалов «ВИНЕТЫ», которым руководил ДРОЗД, находились некоторые криворожские жители, а именно: скрипач САЕНКО Андрей, ПРОХОДА Анатолий, ЗОРЯ Анатолий. При беседе с ними я узнал, что они непосредственно получали консультации и указания от центра «ВИНЕТЫ».

Очень часто руководители филиалов и её соучастники вызывались в гор. Вену и просматривалась их пропаганда концерта и её идейная сторона. Помимо этого, соучастники получали непосредственную литературу, которую они сами изучали и должны были передать словом и делом добровольцам.

Часто в газетах и журналах иллюстрировались отдельные лица и отряды более преданных немецким властям, от которых должны были брать пример все остальные люди (имея ввиду русские) которые стали на путь сотрудничества и помощи немецким властям.

В одной из газет был помещен снимок группы возглавляемой ДРОЗДОМ. Под данным снимком гласила надпись: «Пропагандистская группа, которая ведёт культурно-массовую работу среди отрядов армии ВЛАСОВА. Участники заслуживающие похвалы и награды».

Какая им была присуждена награда и поощрение я затрудняюсь указать. С данной группой я часто встречался и они, как профессионалы своего дела, однажды давали рекомендации, как лучше проводить ту или иную агитационную работу.

Последний раз я видел этих ребят (КРИКУНА, САЕНКО и

др.) в местечке Немецкие броды (Чехословакия), в марте 1945 года. Мною и КОВАЛЕМ Федором было предложено ПРОХОДЕ и САЕНКО, а также и КРИКУНУ, который уехал с ними, уйти и остаться в Чехословакии и направляться к нашим частям, но они заявили, что дали лично ДРОЗДУ обещание до последнего быть с ним.

На мой вопрос, что вас ждёт впереди, они ответили, что ДРОЗД говорил им, что вся их группа будет с радостью встречена американцами и что они не будут как пленные, а будут свободно разъезжать там и продолжать давать концерты, поэтому они намерены перейти к американцам. С этими словами они поехали дальше, но были перехвачены наступающими советскими частями.

Помимо этих филиалов «ВИНЕТЫ» были ещё добровольческие отряды вообще и пропагандистские в частности. В одном из таких отрядов находился я, КОВАЛЬ Федор Афанасьевич, КОВАЛЬ Иван, КРИКУН Александр, СТОГНИЙ Тамара, СИМОНЕНКО это криворожцы. Основной целью было поднять дух среди пленных русских, среди добровольцев, так же среди населения.

Были лекторы, которые читали агитационные доклады, после чего был дан концерт. Вскоре, находясь ещё в гор. Рогатине (Польша), нашу группу расчленили и образовали три небольшие группы.

1. Концертная группа, которая состояла из указанных криворожцев, имела одну цель: обслуживать концертами пленных и добровольцев. Находясь в данной группе СТОНИЙ Тамара никакой работы не выполняла, но она была лишь потому здесь, что была законной женой КОВАЛЯ Ивана.
2. Группа докладчиков, которые только вели беседы с пленными с целью вовлечения их во власовскую армию и в добровольческие отряды, в неё входили: ИРВАНЕЦ житель Горловки (Донбасс), РОМАНОВ Федор житель

- Донбасса, ЛЫСЕНКО Антонина жительница Донбасса.
3. Рупорщики СТУДЕНКОВ Пётр, ЗАХАРОВ Василий, ШИРЯШКИН Василий, ИВАНЧЕНКО Кирилл, СОРОКА Николай, БЕЗСОНОВ-ЛИТВИНОВ Владимир все жители из Донбасса (Гришино, Горловка).

Их обязанностью было кричать на передовой линии, где временно было затишье: «Красноармейцы переходите к нам! Нам здесь хорошо живётся. Мы свободны.» и прочее.

Кроме того, они с агитационных снарядов миномётам посылали листовки на сторону советских войск. Помимо этого, всем было дано задание выискивать всех граждан, независимо от нации и подданства, которые были настроены против немецкой армии и ее властей, а также выдавать немецким властям всех замешанных в партизанском движении чехословацких граждан.

[...]

Джерело: ДА СБУ в м. Дніпро. – Фонд літерних справ. – Спр. 13. – Арк. 59 – 73. – Передрук фрагментів машинописної копії.

№ 115

Показания Правецкой Е.К о работе организации «Винета» и театра в Кривом Роге.

Копия

Я, ПРАВИЦКАЯ Елизавета Климентьевна, во время оккупации гор. Кривой Рог немцами, занималась домашней работой, то есть шила и вышивала и только в июле 1942 года начала работать в группе КОНДРЫ Николая Ивановича, проживавшего по ул. Чкалова № 12. В группу входили следующие лица:

1. КОНДРА Николай Иванович баянист
2. КОНДРА Михаил Николаевич концертист
3. ДРАГАН Леонид Авраамович драм. актёр
4. ИВАЩЕНКО Леся Максимовна спивачка

5. ЛИСОГОР Николай Григорьевич танцор

6. ПРАВИЦКАЯ

Работали в Долинском районе по не выгодным материальным условиям и я перешла в группу ПРОКОПЕНКО Григория Михайловича. В группу входили следующие:

1. ПРОКОПЕНКО Григорий Михайлович баянист
2. ПРОКОПЕНКО Владимир Григорьевич аккордеонист
3. ЗУЕВ Анатолий танцор и жонглер, проживал по верхней Красной балке №6
4. ДРАГАН Леонид Авраамович драм. актёр
5. ЛИСОГОР Николай Григорьевич танцор гортеатра

Мы так же работали в Долинском районе, так как в Кривом Роге не разрешали работать эстрадным работникам для того, что бы мы шли в городской театр работать, мы ехали в Долинскую, проходили просмотр и нам давали направление на район. Приблизительно в апреле 1943 года городским эстрадным работникам был объявлен просмотр в городском театре. Наша группа вся пошла на просмотр потому что обещали организовать местные концертные группы. После просмотра был объявлен на час перерыв, после чего будут объявлены результаты.

Когда люди все были в сборе, в театре появилась жандармерия и биржа. Все двери театра вмиг очутились запертыми. Начали вызывать по одному каждого и кто им нужен был для театра они предлагали работу в театре, а кто отказывался того забирала биржа.

Наша группа отказалась и нам дали направление на работу в шахту. До этого, как-то в городе выступала группа артистов [из] гор. Днепропетровска, руководителем являлся некто ГЕОРГИЕВСКИЙ Владимир Всеволодович, ему нужна была танцовщица и по рекомендации не знаю каких людей, он явился ко мне с предложением работать у него. Правда, я согласилась. Они посмотрели мои номера и предложили ехать с ними, но поскольку я уже работала со своей группой, я отказалась, описала, что у нас своя неплохая группа. Тогда ГЕОРГИЕВСКИЙ

говорит, меня не устраивает моя группа, я бы с удовольствием работал с вами. Я слышал о вашей группе многократно неплохие отзывы, если Вы хотите, я смогу всем достать документы и будем работать вместе. Он записал наши фамилии и говорит: « Я еду сейчас, как раз в Днепропетровск, где мне дадут документы и через несколько дней приеду».

И вот теперь, когда нам дан был документ на работу в шахту, как раз явился ГЕОРГИЕВСКИЙ, имея на руках всем нам документы. У него был документ, что он является директором группы артистов и имеет примерное количество 10 человек, а нам документы, что мы являемся артистами группы ГЕОРГИЕВСКОГО и от всех остальных работ освобождаемся.

Ввиду такого нашего положения мы решили ехать с ГЕОРГИЕВСКИМ в нам знакомый район Долинский, а потом Апостоловский и Пятихатский районы.

Документы давались на короткое время, ГЕОРГИЕВСКИЙ ездил в Днепропетровск и привозил документы продлённые.

Иногда ГЕОРГИЕВСКИЙ вёл с нами разговор, что посылает артистов в Германию, кто хочет, конечно, добровольно [может] ехать. Вот если бы наша группа поехала, то было бы неплохо. Но всё разбивали его мысли, говорили, что у нас у каждого семья и никто её не бросит. И это было неоднократно повторено ГЕОРГИЕВСКИМ. Я поэтому стала ненавидеть эту группу, а также и ГЕОРГИЕВСКОГО, я очень часто ругалась и крепко отказывалась с ними работать. Неоднократно при выезде на работу, я уходила с вокзала, оставляя группу, тогда группа возвращалась и упрашивала меня ехать работать, что нас ждёт очень [большие проблемы. Ред.] за отказ работать в шахте. Не имея другого документа о работе, я снова возвращалась в группу.

Позже ГЕОРГИЕВСКИЙ привозил из Днепропетровска ещё КУЛАКОВУ Надежду певицу и КУЛЬБАЧКО Анну, проживавших в Кайдаках в гор. Днепропетровске.

Однажды ГЕОРГИЕВСКИЙ заявляет, что мне документы не дают, а нужно ехать каждому в отдельности и лично получать

документы. В конце июля ГЕОРГИЕВСКИЙ собрал группу ехать в Днепропетровск. Приехали, ГЕОРГИЕВСКИЙ приходит и говорит, что наша группа будет пока работать в области т.е. в Днепропетровске. Дал нам документы для проезда в Кривой Рог за костюмами.

ЛИСОГОР не приехал совсем, у него мать была присмерти, а когда мы приехали в Днепропетровск, то ДРАГА через несколько дней уехал, говоря, что у него четверо детей и он не может жить на два дома. Сыграли мы в городе четыре концерта, два для населения города и два в госпиталях для немцев, после чего нас пригласили в генеральный комиссариат, где ГЕОРГИЕВСКИЙ получил документы в кабинете БЕВЗНЕРА немецкого офицера в жёлтой форме. Прекрасно владея русским языком он нам сказал: «Господа, сейчас мы получили приказ из Берлина о том, что ваших сейчас много людей находится в Германии, а поэтому нам сейчас поставлена задача, чтобы мы послали русских артистов для обслуживания ваших людей. Ваша группа неплохая, так что мы вас посылаем в Германию на 6 месяцев, а потом вы сумеете приехать домой, так что готовьтесь, завтра утром вы выезжаете».

На второй день мы не выехали, ещё не было вагонов, тогда я пошла к БЕВЗНЕРУ и стала просить, что бы меня отпустили, у меня маленький ребёнок. Он сказал: «Уже поздно, но я попробую это сделать, с ребёнком конечно это будет неудобно». Я в это время была на квартире ГЕОРГИЕВСКОГО, прибегаю с такой радостью заявляю жене ГЕОРГИЕВСКОГО, что меня, кажется, отпустят, сказал, чтобы я пришла в четыре часа и он скажет результат, а в это время был дома ГЕРГИЕВСКИЙ в другой комнате и всё это слышал.

Подойдя к зданию где размещался БЕВЗНЕР, меня останавливает ПРОКОПЕНКО Григорий Михайлович, начинает меня спрашивать куда я иду и всё время пытается удержать меня разными вопросами. Я это поняла и сейчас же пошла к БЕВЗНЕРУ. Когда я вошла в кабинет, там был уже ГЕОРГИЕВСКИЙ. Немец спросил чего я пришла и говорит:

«Вот хорошо, как раз здесь директор и мы решим этот вопрос», и обращаясь к директору: «Господин директор, скажите, вы обойдётесь без госпожи ПРАВИЦКОЙ, чтобы она не ехала с вами». ГЕОРГИЕВСКИЙ сразу вспыхнул и заявил: «Господин БЕВЗНЕР я вам заявляю категорически, что группа выехать без неё не сможет, я отказываюсь везти группу». БЕВЗНЕР заявляет: «В таком случае я вас отпустить не могу и приказываю, чтобы больше никаких нарушений, за что вы сможете тяжело ответить».

Потом нас водили в какое-то ещё помещение, где заполняли какие-то бумаги, я уже не помню что подписывали. [.....]

На вокзале было два специальных вагона один товарный, а другой пассажирский, в вагоне уже ехала московская** группа актёров с декорациями и мы начали садиться в этот же пассажирский вагон, где был немец в жёлтой форме тоже офицер.

Выехали следующие люди:

1. ГЕОРГИЕВСКИЙ Владимир Всеволодович
2. НЕСТЕРОВСКАЯ Вера жена ГЕОРГИЕВСКОГО
3. ПРОКОПЕНКО Владимир Григорьевич
4. КУЛЬБАЧКО Анна
5. ЗУЕВ Анатолий
6. РАПУНОВА Мария Андреевна Днепропетровск
7. ДУНЧЕВ Александр
8. КАМИНСКАЯ жена ДУНЧЕВА
9. ДЖАН-ВАН-ЯН муж и жена китайцы
10. Ещё муж и жена и мальчик акробаты не помню фамилии.

Все эти люди были к нам добавлены.

Итак, по точным данным, выехали мы не 12 августа, а 13 августа 1943 года. Приехали прямо в Берлин 18 августа 1943 года. Нас встретили на вокзале 2 или 3 немца говорящих по-русски и сказали, что ваши чемоданы приедет машина и заберёт, а вас разведём по гостиницам и номерам. [.....]

На второй день нам сказали явится в 10 часов утра на Инвалиден-штрассе 36/37, где [было помещение Ред.] с большой вывеской «ВИНЕТА». Нас всех там записали, сказали, что через

несколько дней мы получим карточки на хлеб и продукты, сказали, чтобы подготовились, дня через три ещё подъедут группы и будет просмотр.

Начальником «ВИНЕТЫ» являлся немец не знающий русского языка по фамилии ХЕЛЬМАН. Художественный руководитель ФЛЕГЕР также не знал русского языка, а так большинство сотрудников владело русским языком. По приезде на нас были заполнены анкеты: полностью кто, откуда, партийный, кто муж и так далее, говоря, что это для паспортов.

Через несколько дней нам сделали просмотр. Перед просмотром выступал начальник ХЕЛЬМАН, говорил на немецком, а потом переводили на русский язык, что было сказано, я не помню, мы готовились к просмотру.

После просмотра всех разбили по разным группам. Я, живя вместе с РАГУНОВОЙ, предложила учить танцы вдвоём. Ходили мы в «ВЕНЕТУ»** каждый день тренировались. Потом нас посмотрели двойным номером, но наши танцы были построены на малые сцены и нам поставила сама балетмейстер Тамара, фамилии не помню, вальс-фокстрот ритмический и украинский гопак и включили нас в группу ЛЮБИМОВА Алексея Иогановича. Его группа готовила скетчи и мы их ждали и только спустя 3 месяца мы только получили направления на выезд на работу в Польшу в г. Мляво и Прашницу. [...]

Приехали мы прямо в Прашницу, нас забрала машина и повезла за двадцать километров, где был лагерь русских военнопленных, но там не было ничего готово и нас перебросили в другой лагерь, который находился недалеко от гор. Мляво в котором была РОА. Нам дали отдельный барак возле которого мы выступали сначала каждый день, а потом через два и три. Когда мы задали вопрос немцу, как же с одной программой выступать каждый день, то он сказал, что нас будут смотреть каждый раз новые лица [так как] они формируются и отправляются на фронт. Мы в этом лагере пробыли два месяца – ноябрь и декабрь. [...]

Сразу же поработав два месяца, нас перебросили в лагерь,

которий знаходився вздовж Прашниць. Тут уже знаходились РОА і козаки. Тут ми виділи як вони марширували по цілих днях т.е. вони тут навчалися, а з першого табору їх відправляли на фронт, як нам пояснив наш німець. Ми тут працювали близько місяця і нас відіслали в Берлін. В Берліні ми пробули декілька днів, була жахлива бомбівка і нас знову направили вже працювати по Німеччині, обслуговувати наших людей, що працювали по фабрикам і заводам [.....].

Джерело: ДА СБУ м. Дніпро. – Фонд літерних справ. – Спр. 13. – Арк. 20 – 23. – Фрагмент з копії машинописного документа.

Примітки:

*Скоріш за все, правильно читати «російська».

**Тут помилково цю організацію названо «Венета», а не «Винета».

№ 116

Оголошення про закриття театральних колективів в Кривому Розі

1943, квітня 19

Оголошення Штадткомісара м. Кривий Ріг про ліквідацію театральних груп та ліквідацію їх майна.

... Цим самим ліквідуються всі театральні групи, за винятком міського театру Кривого Рогу... З кожної театральної групи, яка на території м. Кривого Рогу без особливого дозволу буде давати театральні постанови або інше, буде кожний окремий член, окрім грошового штрафу, покараний тюрмою...

Джерело: ЦДАВО України. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 259. – Арк. 3. - (Тут подано фрагмент копії з газети «Дзвін» № 196 за 21 квітня 1943 р.)

№ 117

**Повідомлення представника німецького
командування про хід мобілізації робочої сили
(фрагмент повідомлення)**

24 квітня 1943 р.

...7. Представник групи армій «Південь» майор Мюллер, 24. 04. 43р.

У Кривому Розі спеціальною «акцією Заукель» було охоплено юнаків і дівчат. Для реєстрації вони були доставлені в табір. Там їм показали фільм і після його демонстрування одразу затримали в таборі.

Рідним було заборонено вступати у зв'язки з тими, хто перебував у таборі, вони навіть не мали права принести їм одяг.

Джерело: Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Львів, 1999. – Т. 3. – С. 319

Примітки:

*План (акція) Заукеля передбачав тотальне вивезення української молоді з Райхкомісаріату «Україна» будь-якими засобами.

№ 118

**Объявление немецкого командования о прядке
празднования Пасхи 1943 г.**

Объявление Главного Командования

Пасха является для всех украинцев и русских самым большим праздником всего года и его значение далеко выходит за пределы чисто церковного и религиозного праздника. Воля Главного Командования германских войск – чтобы праздник святой Пасхи был отпразднован населением возможно торжественнее...

Населению предоставляется возможность встретить и провести торжественные пасхальные праздники, как это было

освящено старыми обычаями. Поэтому Главное Командование германских войск распорядилось:

1. Отделам презрения Городской Управы дано указание, в связи с пасхальными праздниками, о выдаче особого пособия презреваемым в раз- мере недельного заработка. В областях, где временно побывали большевики, ускорить организацию социального презрения с тем расчетом, чтобы уже первые выдачи пособия (были) произведены к Пасхе.

2. В тыловых масностях в великий четверг удлинить разрешение хождения по улицам. В ночь со страстной субботы на пасхальное воскресение запрещение хождения совершенно отменить... Предписания о затемнении остаются в полной (силе).

3. ...

4. Провести передачу в аренду земельных участков в промышленных районах. Прирезка усадебных участков, образование земельных товариществ провести торжественным образом в пасхальные дни при участии представителей германских вооруженных сил. Германские войска, где это возможно, представляют для питания участников празднеств свои полевые кухни и принимают участие в украшении этих празднеств.

5. В первый и второй день св. Пасхи во всех местных предприятиях и учреждениях работы не производить.

6. Театры и кино в пасхальные дни в усиленной мере предоставляются для населения.

7. Для населения предусматриваются особые выдачи продуктов питания.*

Джерело: Донетчина в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945. Известные и неизвестные страницы истории. – Донецк, 2008. – С. 147. – Передрук оригіналу з фондів Bundesarchiv Militararchiv (Freiburg).

Примітки:

*Редакція подала цей документ з єдиною метою: показати спробу

Головного Командування німецьких військ максимально використати з пропагандистською метою й задля загравання з місцевим населенням Великодне свято; навіть передача землі в аренду приурочувалася до Великдня, як і роздача їжі з польових кухонь... Та й визнання особливого статусу цього дня в культурі і ментальності місцевого населення і його значення для нього – на відміну від більшовицької радянської атеїстичної влади – було задумане, як потужне пропагандистське дійство...

А втім, як цей Великдень 1943 року було відзначено в Кривому Розі, редакція збірника не може показати «мовою» джерел. Спроби розшукати такі поки що виявилися не результативними.

№ 119

Об'ява Міської Допоміжної Управи про реєстрацію

Всі особи, евакуйовані з Кавказа, (включаючи Ростовську область та Краснодарський край), які живуть в межах м. Кривого Рогу, повинні з'явитися

для реєстрації в Міську Допоміжну Управу, кімната № 51 з 8 - 2 години дня.

Останній день явки 18 серпня 1943 року. Від явки звільняються службовці воєнного командування.*

Бургомістр – Марінеко

Джерело: Газ. «Дзвін». – 10 серпня 1943 р.

Примітки:

*У ході наступальних дій Червоної Армії й визволення окупованих земель, разом із німецькими військами відступало (а точніше – тікало) те цивільне населення, яке або не сприймало радянську владу, або співпрацювало з німцями. Такі потоки евакуйованих переміщалися й через Кривий Ріг; та, напевне, найбільший з таких потоків склали члени сімей колаборантів з числа донських і кубанських козаків та калмиків. З літа 1943 року в Кривому Розі дислокувалися підрозділи Донського Козачого Війська та його штаб; вони організаційно входили до «казацкого визвольного на Дону руху» проти

большевиків» і підпорядковувалися його командуванню. Про перебування їх у місті детальніше читай спомини очільника цього руху Н. Бикова. Див.: Бьков Н. А. Козачья трагедия (1940 – 1945 гг.). – Нью – Йорк, 1959. – Без назв. изд.

№ 120

Звернення Міської Управи до населення Кривого Рогу (не пізніше початку вересня 1943 р.)

Умовини військового часу не виключають можливості, що ворожі більшовицькі літаки будуть іноді пролітати непроханими хижаками над нашим містом. Ми знаємо, що жидо-більшовицька авіація скидає бомби де попало і це викликає криваві жертви серед цивільного населення. Аби уникнути такої загрози я рекомендую населенню міста Кривого Рогу, не роблячи з цього яких небудь панічних висновків, без суєти виходячи з того, що «береженого Бог береже» зробити на своїх садибах на всякий випадок міста схову від бомб, бомбосховища, щелі і т. п. Місто розташування щілин в приватних садибах мусить бути погоджено з старостою, а в державних будинках – з домоправителем.

На старост, домоправителів, начальників дільниць, головного інженера управи п. Статіву, начальника житлового відділу п.Бочарашвілі покладається обов'язок давати населенню технічні вказівки, консультації і т. п.

Відповідальною особою за організацію планомірного забезпечення населення містами схову мною призначено п. Курисько – начальника адміністративного відділу Допоміжної Управи.

Бургомістр – Мариненко

Джерело: Газ. «Дзвін». – 11 вересня 1943 р.

Примітки:

*Цей красномовний документ, наповнений багатою інформацією, одночасно є й свідченням динамічного наступу Червоної Армії на

Лівобережній (Східній) Україні й виходу її на Дніпровські плацдарми, звідки радянська бомбардувальна авіація вже досягала й Криворіжжя. З вересня 1943 р. вона почала систематично наносити бомбові удари по скупченню німецьких військ, розташованих у Кривому Розі. Відтак бургомістр і «відреагував» на такі дії радянської авіації «турботливим» зверненням до населення міста.

№ 121

Подборка материалов о проведенной работе по составлению сводных отчетов на «вопросник» обласного Комиссара (дата составления документов – не позже весны 1942 г.)

Вопросник

Район: Криворожский, сельский.

Община: Элеватор Радушанский

Волостной старшина: Фещенко Илья.

Начальник полиции: Нечепоренко Павел.

В области общины – элеватор.

Совхозов нет.

Площадь общины – 20 га.

Количество жилых домов – 5 (явна помилка – ред.)

Количество семейств: 31: украинских – 27, русских – 4

... Школы – нет. Детсад – нет. 12 учеников. Больниц – нет. Врачей – нет. Инфекционных заболеваний – нет. ...

...Сколько колодцев имеется в общине: пользуются водой из кранов водопровода. ... Радиоузел – нет. Телефон – нет. ...
Пользуются электрическим током, который получают от собственной динамомашини. ... Кузница с ручным мехом. ...
Ремонт сортировочных, зерноперегонных и других машин. ...
МТС – нет. Бричек – 3. Сани – 1.

Сельскохозяйственных машин – нет.

Вопросник заполняет учитель общины – подпись.

Проверено групповым учителем – подпись.

Подпись районного учителя

Подпись районного начальника.

Таблиця до документу. Община: Елеватор Радунанський

	Немцев	Українцев	Русских	Других	Всього
Мальчики до 14 лет	-	17	4	-	21
Мужчины свыше 14 лет	-	25	4	-	29
Девочки до 14 лет	-	17	5	-	22
Женщины свыше 14 лет	-	34	6	-	40
Всего:	-	93	19	-	112

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2479. – Оп. 1. – Спр. 69. – Машинописна копія. Фрагменти документа.

Вопросник.

Район: Криворожский

Община: деревня Красное Утро

Волостной старшина: Лысенко Митрофан.

Начальник полиции: Воличенко Павел.

Колхозное хозяйство. Совхоза – нет.

Пригодная площадь для посева 753,7 га.

Количество жилых домов: 90

Количество семей: украинских: 14, русских: 75, других – 5.

... 1 украинская народная школа... В школе 45 учеников: 1-й класс – 15 учеников, 2-й класс – 10 учеников, 3-й класс – 11 учеников, 4-й класс – 9 учеников. ... Детский сад – нет. ... Больниц – нет. Врачей – нет. Инфекционных болезней – нет. Родильных домов – нет. ...

... 63. В общине есть пруд.

64. Охотничьи районы – нет.

65. Какой дичи наиболее встречается: зайцы, лисицы, дрофы, перелетные утки.

66. Описание общественных строений:

... 69. Колодцев – 7. ... Телефон – нет. ... Электрический ток – нет. ... Ремесло, торговля, промышленность. ... Мельница с силовым приводом для перемола фуража ... Кузница и плотницкая мастерская для обслуживания колхозного хозяйства.

...

Культуры: озимая пшеница – 260 га, ячмень – 100 га, подсолнух – 50 га, картофель – 30 га, овощи – 6 га.

Фруктовые культуры – 43 га: яблони – 32,7 га, вишня – 3 га, абрикосы – 6 га, слив – 1,3 га.

... Одногодичные и многогодичные травы – 59 га.

... 76. Состояние животных: в плохом состоянии.

... 78. МТС – нет.

79. Бричек – 24.

80. Саней – нет.

81. Сельское хозяйство:

нефтедвигатели – 2, веялок – 2, сортировок–1, ... машина для протравливания зерна – 1, жатки-лобогрейки – 8, силосорезки – 1, сеялки конные – 3, тракторов – 2 (в ведении МТС), молотила – 1 (в ведении МТС), комбайны – 2 (в ведении МТС), тракторне сеялки дискове – 1 (в ведении МТС)...

Вопросник заполняет учитель общины

Проверено групповым учителем - подпись

районный учител - подпись

районный начальник - подпись

Таблиця до документу. Община: деревня Красное Утро

	Немцев	Українцев	Русских	Других	Всего
Мальчики до 14 лет	-	17	49		
Мужчины свыше 14 лет	-	22	74		
Девочки до 14 лет	-	17	5		
Женщины свыше 14 лет	-	31	103		
Всего:	-			5	384

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2479. – Оп. 1. – Спр. 33. – Передрук з машинописної копії. Фрагмент.

Вопросник.

Район: Криворожский. Община: Коломойцево.

Волостной старшина: Бугаев Сергей Павлович.

Начальник полиции: Шелест Петр Иванович.

... Совхозов – нет. ... Общая площадь общины –

70 га. Посевная площадь – 20 га. Количество жилых домов - 9.

Жителей: 64 ... Семейств: 13

... Учеников – нет. ... Учителей – нет... Народных школ – нет. ... Детских садов – нет. ... Больниц – нет. ... Врачей – нет. ...

... 67. Физкультурных площадок – нет... 68. Возможностей для купанья (бани, пляж и.т.д.) – нет. ... 69. Колодцев – 7. ... 70.

Радиоузел – нет. ... 71. Телефон (эксплуатируемый или бездействующий) – есть – эксплуатируемый. ... 72. Какое напряжение имеет электрическое обеспечение током – 220 в. ...

... 73. Ремесло, торговля, промышленность: нет. ...

... 77. Древесных (? - напевне «деревенских» – ред.) школ – нет. ...

... 78. МТС – нет. ... 79. Бричек – нет. ... 80. Саней – нет. ...

81. Сельскохозяйственных машин – нет. ...

... 82. Вопросник заполняет учитель общины: Романюк М.Ф.

Проверено групповым учителем - подпись

районный учитель – подпись

районный начальник – подпись

Таблиця до документу. Община: деревня Красное Утро

	Немцев	Украинцев	Русских	Других	Всего
Мальчики до 14 лет	-	17	49		
Мужчины свыше 14 лет	-	22	74		
Девочки до 14 лет	-	17	5		
Женщины свыше 14 лет	-	31	103		
Всего:	-			5	384

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2479. – Оп. 1. – Спр. 45. – Передрук з машинописної копії. Фрагмент.

№ 122
Постанова генеральної округи «Дніпропетровськ»
«Про разові збори»

Найменування разового збору	Розмір разового збору
За видачу різних копій і витягів та їх засвідчення з кожної копії або витягу	2 крб.
За видачу різних довідок населенню за кожну	3 крб.
За засвідчення доручення з кожного	3 крб.
За видачу дозволу на прийом хворих дома:	
А) лікарі, ветлікарі та зуб лікарі	100 крб.
Б) аптекарі	80 крб.
В) фельдшера	60 крб.
Г) медичні сестри	50 крб.
За видачу промислового дозволу:	
А) кустарні промисли	від 20 до 100 крб.
Б) промислові підприємства	від 30 до 100 крб.

Найменування разового збору	Розмір разового збору
За реєстрацію:	
А) мотоциклів	25 крб.
Б) велосипедів	20 крб.
За видачу довідок і запису стану громадянського акту:	
А) за довідку про персону	22 крб.
за укладення шлюбу	25 крб.
В) за видачу витягів і копій про громадянський стан	10 крб.
За базарний збір з рук, з столиків, з землі	6 крб.
За базарний збір з возу, з автомашини	20 крб.

Джерело: ДАДО – Ф. Р-2311. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 46. – Передрук машинописної копії.

Примітки:

*Система разових зборів (або, так званих «адміністративних зборів») і тарифи на них діяли й до черня 1943 р., але з 28.11.1943 р. постановою рейхскомісаріату «Україна» почалося їх «упорядкування й уніфікація», а по суті – усі їх було збільшено. Та насправді, місцева влада, особливо в сільській місцевості, часто-густо встановлювала

свою, бодай і приховану, ще більш завищену шкалу тарифів - поборів. До речі, патент на певний вид роботи треба було взяти обов'язково (!) і заплатити відповідне комірне. Інакше – штраф у 2-х кратному розмірі від вартості патента й до того ж – «Оплату здійснити протягом 5 днів!» (див. детальніше: ДОДА. – Ф.Р-2311. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 149).

№ 123

Заклик видавати ворожих агентів*

(дата складання документа не встановлена,
але вірогідно, що не пізніше вересня 1943 р. – ред.)

ЗАКЛИК!

Справа повідомлення про ворожих агентів і саботажників.

УКРАЇНЦІ!

Затирання шкіл (?-ред.) більшовицької руйнної господарки та мирна відбудова краю – це найважливіша ціль всіх німецьких урядових установ.

Побитий і приречений на повну загибелю ворог намагається ще принагідно через своїх агентів, груп саботажників й терористичні банди, заковчувати мирну працю при відбудові.

Українське населення помагало вже до тепер багато та вказало й видало таких шкідників німецьким урядовим установам.

У майбутньому за це співдіяння при унешкідливлюванні саботажників даватимуть нагороди.

За повідомлення, що доведуть до арештування спадунів,** партизанів та інших саботажників від тепер будуть виплачувати премію до 1000 рублів.

На бажання премія в цілому, або частинно може бути замінена на товари потрібні до життєвих потреб.

Кожен може рахувати, що його ім'я затримають у найповнішій тасмниці.

Повідомлення приймає кожна військова станиця.

Військовий комендант України.

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-2311. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 2. –
Передрук копії машинописного документу. Переклад з німецької.

Примітки:

*У передрукованому документі повністю збережено його мову, стиль, «словарний» (словниковий) арсенал та фразеологічні особливості.

**«Спадуни» – із контексту документа постає, що мова йде про парашутистів-десантників.

№ 124 ОБ'ЯВА

Міська Допоміжна Управа доводить довідома населення міста, що 14 серпня в сквері по Парадній вулиці о 12 годині 30 хвилин відбудеться відзнака в ознаменування 2-х річного визволення міста Кривий Ріг від жидо-більшевицького ярма.

МАРІНЕНКО

Бургомістр

Джерело: Газ. «Дзвін». – 14 серпня 1943 р.

№ 125

Стаття бургомистра Кривого Рогу з нагоди річниці
встановлення німецької влади.

ДЗВІН

Округовий Криворізький часопис
ОРГАН ТОВАРИСТВА „ПРЕСА УКРАЇНИ“
ВИХОДИТЬ У ВІСТІ-РОК, ЧЕТВЕР ТА СУБОТУ

Рік видання II
Ч. 243
СУБОТА
14 серпня
1943 р.
Ціна 1 грб

**14 серпня—золоті
рядки в історії
визвольного руху
боротьби з боль-
шевизмом.**

Два роки тому назад Німецький вояк – син своєї прекрасної вітчизни та свого народу, натхненний вождем Адольфом Гітлером та ... волею Проведіння з'явився до нас як визволитель від тяжких мук, знуцання...

...

... Ось за це в день 14 серпня наше перше слово приязні та любові від усього серця на крилах летить Німецькому Народу, Німецькій Армії, Фюреру та всім тим, хто з ними.

Вороги різних мастей та ті, хто втратив розум, намагаються різноманітними шляхами роз'єднати страшну для них дружбу нашого населення з німцями.

Ці намагання – даремні!

Ціна всім цим лозунгам та доводам всім нам досить відома: 14 мільйонів замордованих за 25 років жидівського панування наших батьків, братів та сестер своєю кров'ю довели, що наш шлях – це є шлях з тими хто перший підняв грізний меч проти всесвітнього жида, проти сталінської банди.

...

Під прапором виконання своїх зобов'язань перед Богом та людністю ми сміливо дивимось в будучину і з презирством відкидаючи большевицьку пропаганду заявляємо: «Геть з дороги большевицьких брехунів та лакеїв. Їхнє місце з жидами та Сталіном в історичній помийниці!».

Наш же шлях – шлях народів Нової Європи, шлях перемоги та щастя. Слава Гітлеру!

Так лунає голос Кривого Рогу в другу річницю визволення його від жидо-большевицької влади.

МАРІНЕНКО

Бургомістр

Джерело: Газ. «Дзвін». – 14 серпня 1943 р.

№ 126
ОБ'ЯВА

про винесення смертних вироків

Вироком особливого відділу при Криворізькому філіалі Дніпропетровського німецького суду від 20.7.43 року були засуджені до смертної кари особи з молоді, які вчинили тяжкі

проступки та шкідники народу в зв'язку з бандитськими кражами та пограбуванням залізничних вагонів:

Олександр Федорович Погуляєв, народження 1.2.1927 року.
Надежда Федорівна Олексієнко, народження 25.1.1926 року.
Евдокія Іванівна Вишневська, народження 1.9.1926 року.
Вирок виконаний 30.7.1943 року.

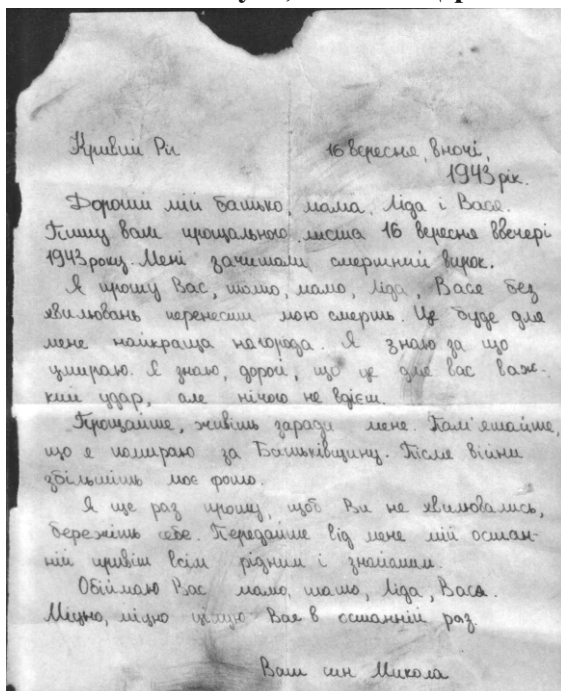
ШЕЙД

Прокурор при Криворізькому
філіалі Дніпропетровського
німецького суду.

Джерело: Газ. «Дзвін». – 14 серпня 1943 р.

№ 127

Передсмертні листи криворізьких підпільників: Миколи Решетняка, Груні Романової, Миколи Ходича, Анатолія Жовтухи, Леоніда Щербака

Лист Миколи Решетняка до своїх рідних

Кривий Ріг. 16 вересня, 1943 р. вночі.

Дорогий мій батько, мама, Ліда і Вася. Пишу вам прощального листа 16 вересня ввечері 1943 року. Мені зачитали смертний вирок.

Я прошу Вас, тато, мамо, Ліда, Вася без хвилювань перенести мою смерть. Це буде для мене найкраща нагорода. Я знаю за що умираю. Я знаю, дорогі, що це для вас важкий удар, але нічого не вдієш.

Прощайте, живіть заради мене. Пам'ятайте, що я помираю за Батьківщину. Після війни збільшіть моє фото.

Я ще раз прошу, щоб Ви не хвилювались, бережіть себе. Передайте від мене мій останній привіт всім рідним і знайомим.

Обнімаю Вас мамо, тато, Ліда, Вася. Міцно, міцно, цілую Вас в останній раз.

Ваш син Микола.

Лист Груні Романової до своїх рідних

м. Кривий Ріг. 16 вересня, 1943 р.

Моя дорога... (тут випалене місце в тексті документа – ред.), мій дорогий братик і сестричка. Я разом із своїми товаришами буду розстріляна о 6-ї години ранку. Ми помираємо за прекрасний ідеал. Мені зараз здається, що я прожила повне життя. Ти мені, мамо подарувала щасливе дитинство. Я помираю за Батьківщину, тому я ні про що не жалкую.

У четвер я одержала вашу розкішну передачу. Я їла, як пасху.

За місяць наших катувань я багато думала. Совість моя чиста. Я задоволена дорогі мої, мамо, брат, сестра. Жаль, що більше Вас не бачитиму, і всіх жаль.

Привіт усім рідним і друзям.

Востаннє міцно обіймаю і цілую Вас.

Прощайте. Груня.

Лист Миколи Ходича до своїх рідних

Кривий Ріг. 16 вересня, вночі. 1943 рік.

Мої бідні мамуля і дідусь. У мене забирають життя, яке я так любив. Це дуже важко для мене і для вас. Зберігайте свою мужність, особливо ти, мамо. Я обіймаю тебе від усього серця.

Мої дорогі! Ви знаєте, що я вибрав боротьбу. Тому буду мужнім до кінця. Війна скоро закінчиться. Коли настане мир, ви будете все-таки щасливі трішки завдяки мені.

Я хотів би ще жити, щоб гаряче любити Вас, але не можу. Ми помираємо напередодні перемоги.

Страга 17-го, вранці, о 6 годині. Я буду думати про Вас, мамуня, дідусь, і про моїх рідних і знайомих. Хай вони не забувають про мене і моїх друзів по роботі.

Мамочка, дідусь, мої милі, ви мене так любили.

Прощайте! Міцно обіймаю, будьте мужніми. Живіть. Приймайте мій поцілунок. Хай живе комунізм!

Ваш син Микола

Лист Анатолія Жовтухи до своїх рідних

Кривий Ріг. 16 вересня 1943 рік.

Дорога мама, дорогий тату і сестра Жанна. Тепер усе скінчено. Мене розстріляють завтра о 6 годині ранку.

Протягом місячного катування я багато думав про вас і хотів зробити вас щасливими за вашу любов до мене. Я так мріяв зробити вас щасливими опісля бурі. Але мої мрії залишаються мріями.

Обіймаю Вас міцно. Я назавжди втрачаю радість бачити вас. Про мене ви дізнаєтесь опісля.

Ще й ще раз обіймаю вас, мої рідні. Бережіть у своєму серці пам'ять про мене.

Прощайте, дорогі мамо, тато, Жанна.

Прощайте. Ваш син Толя

Лист Леоніда Щербака до своїх рідних
Кривий Ріг. 16 вересня, вночі, 1943 рік.

Мої дорогі батьки, мої дорогі брати і сестри, і друзі. Кінець!
Нас ведуть завтра ранком на розстріл.

Померти напередодні Перемоги трохи сумно, але що подієш.
Мамо, пам'ятай свого сина. Він був мужнім та чистим і не
здригнеться навіть перед смертю.

Прощавай, мила мамо. Перепрошую тебе за всі болі, які
завдав тобі. Я бився за краще життя. Може ти колись зрозумієш
мене. Прощай мій тато. Дякую тобі за щирість до мене, зберігай
добру згадку про свого сина. Прощайте мої дорогі брати, сестри.
Я вас, усіх палко любив, і хотілося любити ще більше. Як тільки
шкода, що ми вже більше не побачимось.

Прощайте усі, кого я люблю і хто мене любив. Життя буде
прекрасним, ми йдемо з піснею, сміливо – це не так вже й
жахливо після місячного катування у в'язниці. Останні мої
поцілунки усім вам.

Прощайте. Льоня

Джерело: Передрук з фотокопії передсмертних листів
криворізьких підпільників, які зберігаються в музеї СШ № 15, м.
Кривого Рогу. Оригінали цих рукописних листів передано до музею
Великої Вітчизняної війни, м. Київ.

Sic! Аналіз листів, які зберігаються в музеї школи, викликають
цілу низку запитань і найперше серед таких: «А чи не піддавалися вони
певному редагуванню, прямим втручанням і правкам?». Адже усі вони
на диво написані вивірено грамотною українською мовою... Тож,
напевне, ці «списки», – тобто переписи текстів з оригіналів і «від руки»,
– конче потрібно звірити з оригіналами з якими редакція не змогла
ознайомитися, так як не знайшла їх в фондах київського музею...

№ 128

**Повідомлення прокурора окупаційної влади м. Кривого Рога
про страту підпільників**

18 вересня 1943 р.

Присудом особливого суду в Кривому Розі від 23 серпня 1943 р. українська робітниця Груня Романова, народження 30.7.1921, та від 31.8.1943 р, українці Микола Ходич, народження 24.1.1925 р., Леонід Щербак, народження 3.3.1925 р., Микола Решетников*, народження 16.5.1925 р. та Анатойй Жовтуха, народження 25.6.1926 р., засуджені до страти.

Засуджені, находячись на службі парку зв'язку армійської групи в Кривому Розі, слухали передачі московського радіо та розповсюджували їх. Вирок виконаний 17.9.1943 р. через розстріл.**

Кривий Ріг, 18 вересня 1943 р.

Прокурор при німецькому суді Шейд.

Джерело: Газ. «Дзвін» – 21 вересня 1943 р.

Примітки:

*Тут редакція газети явно припустилася помилки, бо насправді мова йде про Миколу Решетняка – керівника цієї організації, а не Решетнікова... У музеї школи № 15 м. Кривого Рогу діє музей, у якому зібрано матеріали про діяльність народних месників - випускників цього навчального закладу. Частина таких документів вміщено в цьому виданні.

**Із повідомлення газети незрозуміло, чому Груні Романовій – найстаршому за віком члену групи – вирок було винесено на 8 днів раніше, а саме – 23 серпня 1943 року, аніж іншим членам цієї ж підпільної групи. Їм усім в судовому засіданні такий же вирок – смертна кара – було винесено 31 серпня. Можна припустити, що справа Груні Романової була відокремлена від справи всієї групи й виділена в окреме впровадження. Але чому? Адже вона теж була членом групи М. Решетняка... Утім, стратили їх – «присудом особливого суду... через

розстріл» – в один і той же день, а саме – 17 вересня 1943 року.

Як впливає із розповідей художника Дмитра Грибка який писав портрети цих підпільників ще в 60-ті роки ХХ ст., батьки Груні Романової дуже неохоче розповідали про участь доньки в підпіллі, але натякали: її зрадили... На всі спроби Дм. Грибка докопатися глибше – вони вперто мовчали. Але ж це – лиш версія батьків і не більше того. Тим паче, що вона – ця версія – не підкріплена документально.

№ 129

Указ Президії Верховної Ради Української РСР про нагородження медалями СРСР партизанів і учасників підпілля, які діяли в період Великої Вітчизняної війни 1941- 1945 рр. по Дніпропетровській області (Витяг з Указу)

УКАЗ ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

... **270.** Про нагородження медалями СРСР партизанів і учасників підпілля, які діяли в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. по Дніпропетровській області

За мужність і відвагу, виявлені в боротьбі проти німецько-фашистських окупантів у період Великої Вітчизняної війни 1941 - 1945 років нагородити від імені Президії Верховної Ради СРСР:

МЕДАЛІЮ «ЗА ВІДВАГУ»

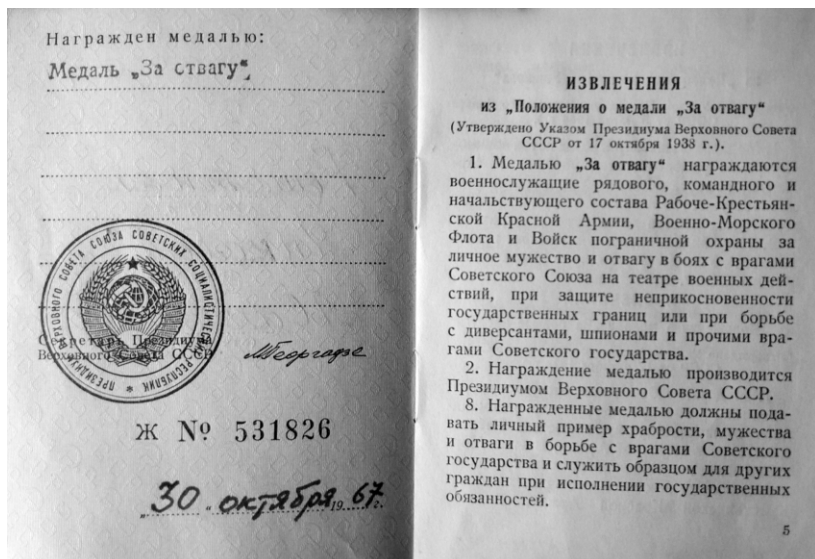
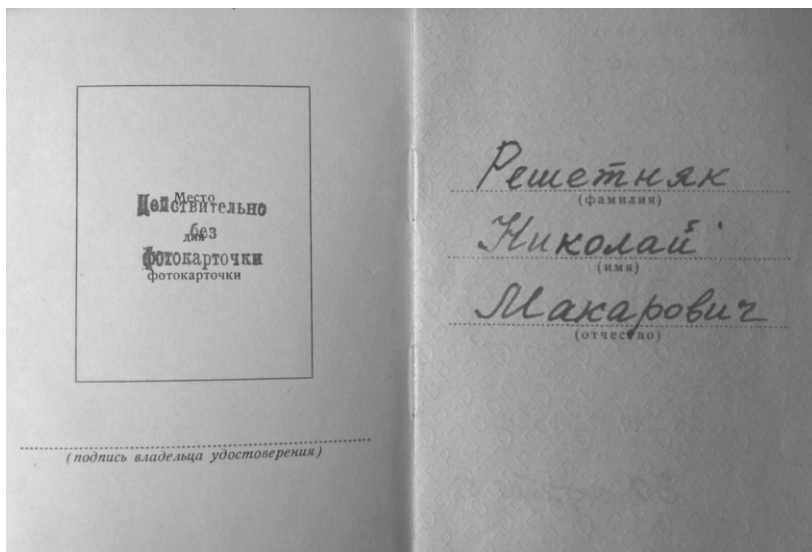
...

Решетняка Миколу Макаровича (посмертно)

Джерело: Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. – № 39. – 6 жовтня 1967 р. – С. 411 – 413.

№ 130

Посвідчення про нагородження
Решетняка Миколая Макаровича

№ 131

Лист А. Жовтухи друзьям-підпільникам.

РАСКЛЕИТЬ ЛИСТОВКИ ПО ГОРОДУ

Вот две записки к товарищам Анатолия Жовтухи, найденные в делах молодых подпольщиков.

Первая адресована Николаю Решетняку, вторая — Ходичу и Романовой.

Коля!

Во что бы то ни стало сегодняшнюю сводку Совинформбюро надо расклеить по городу. Я беру на себя завод «Коммунист».

Сообщение о взятии доблестными войсками Красной Армии Белгорода, Харькова и других городов наполнит мужеством тех жителей города, которые раскисли.

Расклеить нужно обязательно. За меня не беспокойся, а сам будь осторожен.

Будет здорово, проснутся гитлеровские каналы утречком, увидят сводку и начнут искать виновников, а наш след давно простыл.

Привет. А. Ж.

Ребята!

Наша работа дает результаты. После двухмесячной расклейки сводок Совинформбюро началось движение среди рабочих Кривостроя и на рудниках. Появились партизанские отряды, пусть маленькие, но они будут расти.

Дело пошло. Теперь не отращивай и умереть. Я очень жалею, что не смогу быть сегодня на нашем совещании. Мне нужно остаться дома. У меня заболела мать, а отец ушел на заработки в село. Я уверен, что и без меня совещание пройдет хорошо. Прошу одного: не забывайте работу среди молодежи и рабочих. А с националистами нечего паникаться.

Главное подвесьте вопрос о автоматическом наблюдении за железнодорожным мостом.

Привет. А. Ж.

Клянемся святыми
именами
За Родину павших
героев своих,
Небуди высоко
комсомольское знамя
И множить великие
подвиги их.

(Из письма комсомольцев и молодежи Советского Союза товарищу И. В. Сталину).

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» — 25 мая 1944 г. (фотокопія)

№ 132

**Спогади батька П. Жовтухи
про сина-підпільника та його товаришів.**

ВОСПИТАННИКИ ПЯТНАДЦАТОЙ ШКОЛЫ

Я много лет был заведующим учебной частью Криворожской школы № 15. Мой сын Анатолий и его товарищи по подполью Николай Решетняк, Николай Ходич и Груня Романова являются моими учениками.

Николай Решетняк и Анатолий Жовтуха в течении девяти лет сидели на одной парте и были закадычными друзьями. Эта пара была гордостью нашей школы. Способные, трудолюбивые, они не знали плохих и средних отметок. Когда проходили государственные испытания, мне приходилось давать специальный наказ учителям:

– Следите за Решетняком и Жовтухой, чтобы они не помогали классу своими шпаргалками.

Ещё задолго до окончания школы эта пара прочла все книги школьной библиотеки и пользовалась абонементом в заводской и городской библиотеках.

Решетняка, Ходича и Жовтуху в нашей школе называли мечтателями. Мой сын хотел быть покорителем воздушных океанов. Николай Ходич мечтал стать военным инженером. Равные по характеру и темпераменту они были дружны и в жизни и в учёбе. Все трое сильно любили спорт, были активистами в авиамodelьном и радиокружках.

Летом, в дни школьных каникул мой сын Анатолий ездил в гости к бабушке. Здесь он почти всё время проводил на Днепре. Переплывал реку на быстринах, катал на лодке свою маленькую сестричку Жанну. Ездил с дедом на рыбную ловлю в плавни. Достаточно было ему поймать щуку или карпа, как он бывал без меры счастлив. Расскажам, в таких случаях, не было конца.

Когда началась война, Анатолий был направлен горкомом комсомола в село помочь колхозникам быстрее убрать урожай. Я

выехал вслед за ним туда же вместе с учениками старших классов. Здесь, на уборочной мы задержались и не успели эвакуироваться.

И вот пришли немцы. Счастливному детству моих воспитанников пришёл конец. Они мечтали о высшем образовании, а немцы охотились за ними для того чтобы погнать их в Германию, на каторжный труд. Я сильно беспокоился о судьбе своего сына, но ни Анатолий, ни его товарищи Решетняк и Ходич не падали духом. Они чувствовали в себе какую то большую силу и думали о борьбе и сопротивлении, а никак ни о покорности.

– Ты не волнуйся, папа, – говорил мне Анатолий, – немцы не будут здесь долго пановать, они пришли на советскую землю за своей смертью.

Вместе со своими друзьями Анатолий организовал подпольную группу. Всем, чем только могли, ребята вредили немцам. В листовках, издаваемых ими, они призывали молодёжь не покоряться врагу.

Вот выдержка из листовки, выпущенной в день разгрома немецких войск под Сталинградом. Она звучала набатом в оккупированном городе.

«Товарищи! Уже два года, как на нашей земле идёт война. Война начата фашистской Германией, чтобы захватить новые земли и превратить народы Советского Союза в рабов. Начиная войну, кровавый Гитлер надеялся легко поработить всю нашу Родину. Но напрасны были его надежды. Сталинград показал немцам дорогу, по которой они придут к своему бесславному концу.

Товарищи! Организуйте сопротивление немецким бандитам. Прислушайтесь к стонам многих тысяч наших братьев и сестёр отправленных на каторгу в Германию. Спасайте тех, кого немцы засадили в концлагеря и подвалы гестапо, вступайте в ряды партизан, множьте армию народных мстителей.

Пусть горит под немцами земля, которую они поработили.

Смерть немецким захватчиком! Да здравствует свободная советская Украина!»

Два года мои воспитанники вели непримиримую подпольную борьбу с немцами и украинскими националистами. 17-го августа по доносу предателя вся подпольная группа была арестована гестапо и, после страшных пыток и истязаний, приговорена к смертной казни.

Не знаю какими судьбами, но мне посчастливилось пробиться через все полицейские рогатки и попасть на свидание к сыну после приговора. Он сидел в камере смертников № 8. Когда мне открыли дверь, я увидел сына у стены. Он стоял в одних трусах, лицо его почернело, глаза округлились, взгляд был серьёзный, строгий и в тоже время удивлённый. Он как бы спрашивал: зачем ты попал сюда. Я просил сына подписать прошение о помиловании, он с усмешкой ответил:

– Кого ты хочешь просить и что ты у них выпросишь? Пусть стреляют. На всех патронов не хватит. А за нас отомстит Родина.

Как я не просил, а прошения он не подписал. В этой же камере сидел Николай Ходич. Он подошёл ко мне и сказал:

– Пётр Фёдорович у меня дома в новых брюках защит яд. Попросите маму передать его нам. Лучше мы сами покончим с собой, чем ждать немецкой пули.

Я этой просьбы не выполнил, надеясь, что мне удастся как-нибудь спасти жизнь своим юным воспитанникам.

Николай Решетняк находился в камере смертников № 7. Он меня встретил светлой, радостной улыбкой. Так, словно это было не в камере смертников, а в школьном коридоре. Он сказал:

– Вы напрасно волнуетесь. Видите нам не страшно умирать за правду. Пожалуйста передайте это и моим родителям, успокойте их, пусть они не волнуются. А за нас отомстит Родина.

В роковой день расстрела я уже в шесть часов утра был у тюрьмы. Там мне какие-то женщины сказали.

– Ваших учеников повезли на казнь в городской парк.

Когда я прибежал к парку, всё уже было кончено. Мне

навстречу ехали подводы с окровавленными гробами. С трудом я нашёл в себе силы, чтобы не отстать от подвод и пришёл по их следам к свалке за старым кладбищем. Здесь уже были приготовлены две ямы. Первой сбросили из гроба Груню Романову. Она была ещё жива. Я стал умолять палачей не заваливать её землёй, спасти. Обещал им отдать всё, что имею, но мои мольбы ни к чему не привели. Груня поднялась на одно колено из могилы, чтобы выбраться наружу, но негодяй Лубенский ударил её лопатой и сбросил в могилу тело моего сына и тело Ходича, стал заваливать её землёй и камнями.

Так жили, боролись и трагически погибли мои воспитанники. Несмотря на юный возраст они были верными солдатами Ленинско-Сталинского комсомола и мужественно приняли свою смерть, твёрдо продолжая верить в великое дело освобождения нашей Родины, за которое они боролись.»

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье.» – 25 мая 1944 г. (передрук)

№ 133

Воспоминания о подпольщиках рудника им. Кагановича (ныне Сухая Балка) города Кривого Рога Бурцева В. Ф. и Лысяка И. Д.

... В 1939 г. Бурцев В. Ф. призван на службу в Красную Армию.

Лысяк Иван Дорофеевич был уроженцем Кривого Рога, жил на руднике им. Кагановича, сын рабочего. В 1941 г. окончил 9-й класс СШ № 36.

В 1941 – начало Великой Отечественной войны. Бурцев на фронте, попадает в плен к фашистам, ему удаётся бежать и он возвращается в Кривой Рог, на рудник им. Кагановича.

Через некоторое время Василий Федотович организует антифашистское подполье и руководит его работой. В

подпольной организации участвовали и взрослые и учащиеся школы, среди них Ваня Лысяк.

В октябре 1943 г. Красная Армия освободила часть города Кривого Рога от германских фашистов. С целью оказания помощи Красной Армии, Бурцев создал взвод из подпольщиков и других жителей рудника. Этот взвод в районе Рыбасово на правом берегу Саксагани целую неделю держал оборону, тогда на левом берегу были фашисты, которые пытались переправиться на правый берег.

Но советским воинам пришлось временно отступить. Взвод Бурцева тоже вынужден был отступить. Из старого здания СШ № 36, где работал Бурцев и учился Лысяк, фашисты обстреляли взвод Бурцева. Бурцев В. Ф. и Лысяк В. его связной были смертельно ранены.

Фашисты окружили взвод, добились выстрелами в головы Бурцева и Лысяка. Бурцеву В. Ф. тогда было 26 лет, а Ване Лысяку – 19 лет.

Так 31-X-1943 г. погибли защитники рудника Кагановича Бурцев Василий Федотович и Лысяк Иван Дорофеевич.

Бой проходил на территории Жовтневого (нині Покровський р-н – ред.) района города Кривого Рога, где сейчас расположены детская поликлиника № 3 (улица Стасова, 8), роддом № 2 (ул. Стасова, 6).

В старом здании школы № 36 ныне Вспомогательная школа-интернат № 2 (ул. Кропивницкого).

Тела погибших остались на месте сражения. Территория рудника была снова оккупирована фашистами. Тёмной ночью отец Вани Лысяка на возике перевёз трупы Вани и Василия Федотовича к себе во двор и похоронил их в своём огороде. 22 февраля 1944 г. войска Красной Армии изгнали оккупантов из Кривого Рога, товарищи подпольщиков перехоронили Бурцева В. Ф. и Лысяка В. в могилу около здания рудоуправления Кагановича. В 1956 г. их перехоронили в братскую могилу советских воинов в парке культуры и отдыха по ул. Ватутина.

Бурцев В. Ф. был организатором и командиром взвода, а Лысяк И. Д. – его связной.

Взвод Бурцева фашисты окружили, всех мужчин отправили в лагерь для военнопленных. Во взводе было две девушки Лавренко Рая и Соня Кулик – родная сестра жены Бурцева (Бурцева Екатерина Афанасьевна).

Фашисты подержали девушек в лагере два дня и отпустили. Семья Бурцева скрывалась от фашистов в посёлке Шевченка, нашёлся предатель, который выдал Соню, сообщив оккупантам о том, что она подпольщица и была во взводе Бурцева. Фашисты арестовали Соню, с ноября по декабрь 1943 г. её держали в гестапо в Кривом Роге. В декабре 1943 г. группу девушек из гестапо в товарных вагонах вывезли в Германию. По дороге Соне удалось бежать из окна товарного вагона. До февраля 1944 г. она скрывалась от фашистов.

22 февраля 1944 г. г. Кривой Рог был освобождён от фашистских оккупантов советскими войсками.

В работе подполья Бурцеву В. Ф. помогала его жена Бурцева (ныне Сорока) Екатерина Афанасьевна.

Джерело: Воспоминания о подпольщиках рудника им. Кагановича (ныне Сухая Балка) города Кривого Рога Бурцева В. Ф. и Лысяка И. Д. записанные в 2002 г. Лысбок Наталией Алексеевной со слов жены Бурцева В. Ф. – Бурцевой (Сороки) Екатерины Афанасьевны // КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КДФ-17618(3). – Фрагменти рукопису. Передрук з машинописного оригіналу.

№ 134

Фрагменты дневника Степанченко Азы Лавровны*

4 ноября 1943 г.

... Уже давно в Кривом Рогу начали ходить слухи, что красные войска перешли Днепр и приближаются к нам. Эти слухи очень радовали и волновали всех нас, но как-то всё не

верилось, потому что заводы работают по-прежнему, в газетах ничего определённого не сообщалось. Наконец, начали говорить, что красные в Пятихатках, потом ближе и ближе. И вот в городе поднялась «шумиха». Везде полно войск, машин, телег – нигде курице ступить. Главные производства начали эвакуироваться.

Везде всё пакуют, грузятся, выезжают, немцы в панике, некоторые производства закрываются – в общем, всё закипело и зашумело, как в водовороте. Постепенно немцев становилось всё меньше и меньше, все заводы и производства остановились. И вот 23-го октября город оказался пустым, а вокруг города – артиллерийская канонада, которая началась ещё с ночи. Эта канонада всё приближалась и приближалась. Над нашими головами летят снаряды, некоторые разрываются вблизи. На нашей улице разорвалось 4. Наконец, затрещали пулемёты – красные в городе**. Радости нашей не было пределов. Все были уверены, что не больше, как через 1 час мы увидим своих.

И вдруг... всё начало отдаляться, пулемёты утихли совершенно и бои продолжались в окраинах города ещё два дня. В воздухе кружились наши самолёты, на которых сияли красные звёзды. Не могу передать, с каким волнением я увидела их в первый раз. Над нашими головами не один раз были ожесточённые воздушные бои, два самолёта были сбиты на моих глазах, но... через два дня всё затихло. Трещали только бесчисленные пожары: немцы при отступлении подожгли все лучшие дома в городе, все склады и военные объекты. Но красные почему-то отступили. Отступили неожиданно, непонятно почему...

Ужасное разочарование, уныние и такое настроение, что сам себе не рад. Единственное ободрение – присутствие у нас советского лётчика Андрея. Ему всего 21 год. Он был взят в плен при аварии своего самолёта. Всё лицо и руки его обожжены. Его самолёт был сбит в Кременчуге, и он попал в криворожский лагерь военнопленных.(шталаг № 338? – ред.) При отступлении немцев Андрей удрал и теперь находится у нас...

Я решила ему помочь, т. е. достать какие-нибудь документы. В дождь в холод я бегала целый день по городу – у кого я только не была – везде неудача, никто не может ничем помочь. Потеряв всякую надежду, я иду домой и возле комиссариата встречаю Васю Желтуху – друга Лины. Он работает на бирже, которая сейчас находится в одном помещении с комиссариатом. Я давай его умолять, чтобы он чем-нибудь помог. В комиссариате работала одна девушка, которая могла бы дать кое-какие документы. Я сказала об этом Васе и он пообещал переговорить с ней и назначил свидание на 9 часов утра на следующий день – узнать результаты. Я почему-то страшно переживаю за этого Андрея. Я не спала целую ночь, поднялась чуть свет и пошла с Людой в комиссариат. С большим трудом пробилась мы в середину и вызвали Васю. Вася вызвал Дусю – выше упомянутую девушку и познакомил нас. Она дала нам три важных документа для лётчиков Андрея и Алексея и для одного капитана-орденоносца. Дуся сказала нам, что здесь сейчас находятся два лётчика, которым она тоже выдала документы ещё раньше. Один из них раненый.

Они сидят, потому что им некуда деваться – нет квартиры. Я бы забрала их к себе, но это было невозможно – у нас уже есть один, а, кроме того, полно немцев [...]

Да, так мы с Людой бросались везде искать квартиру для этих двух, но нам везде не везло. А погода ж на дворе – дождь, грязь, холод – жутко. Один парень – Николай – пообещал нам устроить это дело и назначил свидание на 2 часа. Мы еле успели сбегать домой покушать и опять в город. Но... Николай ничего не добился – все боятся в такое время брать к себе советских лётчиков. Мы решили пойти к Дусе и рассказать ей всё. Она уже ожидала нас и сообщила, что эти лётчики где-то девались, она сама не знает где. Она ехала на машине и видела, как они уходили куда-то. Больше их никто не видел нигде. Куда они пошли неизвестно. Так мы прошлялись целый день до вечера и голодные, холодные пришли домой, когда уже было темно...

13 ноября 1943 г.

...Андрей у нас сегодня последний день. Завтра его здесь не будет. Одни «добрые люди» берутся устроить его в надёжное местечко. Что это за местечко, я, конечно, догадываюсь. За это дело берётся Р. Всё это делается конспиративно и пока что я подробно писать не буду. Завтра в 5 часов утра она пройдёт мимо нашего дома, а Андрей на расстоянии пойдёт за ней... Жалко расставаться с советским лётчиком, и там он будет в безопасности, а здесь он и мы вместе каждую минуту дрожим.

Упорные слухи об эвакуации. Сегодня загоняли копать окопы, но я на этот раз отделалась. Надеюсь, что и дальше сумею увернуться.

Копать окопы против своих – извините.

15 ноября 1943 г.

Расскажу всё по порядку. 14 ноября я поднялась чуть свет и начала караулить женщину, которая должна была сопровождать Андрея. Погода ужасная: целую ночь лил дождь, ветер, грязь. Я караулила её с 5 часов до половины седьмого. Андрей волнуется, а её всё нет и нет. Потеряв надежду, я пошла в дом. Только зашла, через некоторое время приходит она. Перекинулись несколькими словами, она пошла вперёд, а я с Андреем на расстоянии. Когда вышли в степь, мы соединились и продолжали путь вместе. По пути до аэродрома я увидела в первый раз в огромном количестве бомбы, расставленные в ящиках по обеим сторонам дороги. Они такие красивые, безобидные, когда лежат на земле! Это оборонная зона, которую мы прошли благополучно. Начиная от аэродрома и дальше, мы буквально топились в грязи и воде; я теряла галоши, падала – и так всё время до самого Мусиевского разъезда.*** Перед Мусиевским разъездом я пошла вперёд разузнать, можно ли идти вдоль железной дороги, потому что дальше идти по грязи было невозможно.

Дежурный сказал мне, что есть приказ для калмыков****, которые охраняют путь, стрелять без предупреждения каждого, кто будет идти по пути. Но потом он успокоил меня, что можно

идти в некотором отдалении от самого полотна и никто не тронет. Я пошла вперёд по указанному пути, а Андрей с ней позади. Потом мы опять сошлись. Здесь путь был лучше, не так грязно. Да, забыла сказать, что вышли мы из города под звуки канонады, которая всё усиливалась, чем больше мы отдалялись от города. Наконец стала слышна и пулемётная стрельба, автоматы и т.п. Мы уже начали жалеть, что пошли – возможно город уже у красных. Но всё же продолжали путь. Вдали показалась Латовка. Нас предупредили, что там могут быть калмыки, о которых ходят всякие ужасные слухи.

И действительно, только мы начали приближаться к станции – навстречу нам калмык на коне. У меня сердце так и обомлело. Я в карман – документов нет. По своей оплошности я не проверила, выходя из дому, лежат ли они в кармане, на своём обычном месте. Но что-то ударило мне в голову: «не растеряться!» и я смело пошла навстречу ему и начала спрашивать, как пройти на Ингулец. «А откуда вы, и кто вы такие, куда идёте и где ваши документы?» Ну, думаю, пропали. В это время подскочила Р. и давай ему молот, что мы эвакуированные немцы, наши вещи находятся на Ингульце и мы идём, чтобы забрать. На «Покажите документы» она вытягивает какую-то бумажку написанную по-немецки. Он смотрит-смотрит на неё, как баран, ничего не понял и отдал. «А это кто?» – показывает на меня и Андрея. «Это моя семья, сын и дочь. В этом документе всё сказано». Ну, и благодаря тому, что он не понимает немецкого языка, мы стали сыном и дочерью Р. и пошли дальше. Одна опасность миновала. Так мы дошли до Рахманово, никого не встретив. Здесь, пожелав Андрею всего наилучшего, и рассказав точно, куда ему идти и к кому явиться, сказав пароль: «Пиня шлёт привет» и условные знаки, мы распрощались с ним, и он дальше пошёл один.

... Утром приходил Юрий – он тоже в тяжёлом положении – вчера приходили к нему жандармы, хотели забрать в лагерь. Теперь он боится идти домой. Посидел немного и пошёл искать работу. Проболталась я, занимаясь всякой чепухой, до 3-ох часов.

Потом что-то я делала – не помню, что – и вдруг что-то меня дёрнуло посмотреть в окно. Оборачиваю голову – на пороге Андрей. Я так и обмерла, тысяча догадок ударила мне в голову. Ну, зашёл он, сел и начал рассказывать. Когда мы расстались, он остался один и пошёл своей дорогой. (Буду рассказывать кратко). Невдалеке от какого-то села навстречу показался калмык, который скакал прямо на него. Андрей начал показывать документы, но тот ничего не признаёт и кричит: «Отойди на 25 м., буду стрелять». Сердце Андрея замерло. Он начал медленно отходить, и потом пустился бежать. Калмык за ним и стреляет вдогонку. Четыре пули взрыли землю возле Андрея, но не попали. Тогда Андрей снял кожух, а сам спрятался за горбик. Калмык подумал, увидев кожух, что Андрей убит и повернул обратно. А Андрей снова пустился бежать и так бежал, не помня ничего, до самого села. Это село (Зелёное) перед самым Ингульцом. Здесь он узнал печальную новость: доктора, к которому он должен был явиться и его дочь прошлой ночью забрали калмыки. Так что идти ему было некуда. Здесь ему рассказал жуткое положение в этом районе – бесчинства калмыков. Все трудятся, боятся выйти из дому, особенно мужчины и девушки. Многих убито. На глазах Андрея калмыки хватили всех мужчин, которые шли и гнали куда-то. Андрей сам удивляется, как он вырвался оттуда.

Переночевав в какой-то будке, в степи, в одиночестве, под завывание ветра, он пошёл в Кривой Рог. Возле Кривого Рога его опять встретили калмыки, но он, показав на стоящую невдалеке машину, сказал, что он шофёр и пошёл к машине. Там шофёром был украинец, который взял его в кабину и перевёз некоторое расстояние. Так он добрался «домой» и теперь не знает, что делать. Я сразу побежала сообщить Р. – она в ужасе. Завтра придёт.

8 февраля 1944 г.

Вчера пришли все на работу (на бывший 3-д «Коммунист» - ред), как ни в чём не бывало. Вдруг пронёсся слух: весь город

окружён отрядами жандармерии – ловят мужчин.

Начали прибегать рабочие, которые далеко живут, поднялась паника. В это время по учреждениям начали выдавать новые пропуска, с которыми пока не трогают. Но этих пропусков делают всего по несколько штук на производство. Эти пропуска были готовы и на нашем заводе, но директор носил их в кармане и почему-то не давал. И вот во время обеда, когда все рабочие зашли в столовую, вдруг появляются немцы с автоматами, становятся возле ворот и возле выхода из столовой. Приходит директор и начинает раздавать пропуска. Кому пропуска нет – тут же забирают. Поднялась суматоха. Рабочие начали выбивать стёкла и выпрыгивать в окна. Наш проклятый переводчик бегом бросился к немцам и доложил об этом. Те прибежали и начали стрелять из автоматов, но никого не убили – успели убежать. Кто не смог убежать забрали – раздетых, без никакой пищи. . .

Я побежала домой, а на нашей улице как раз началась облава. Боже, до сих пор волосы дыбом становятся. Крик, плач, вопли! Женщины кричали не своим голосом, рвут на себе волосы, не пускают мужчин, а их тянут. Зашли к нам, а мама как заплачет, с ней истерика, я не знаю, что делать, но – обошлось благополучно. Папа больной и его не взяли. Пока я опять пошла на завод, а там, как после погрома – пустота, жутко как-то, не находишь себе места. Не сегодня-завтра та же участь ожидает и девушек, а красных не слышно и не видно. . .

13 февраля 1944 г.

Воскресенье. На работу я не пошла, не знаю, что за это будет. Не больше, чем выгонят с работы, но я этого не очень боюсь и даже желаю. Работают у нас сейчас по 12 часов, в две смены, круглые сутки. Работа состоит в разборке и погрузке станков кислородного завода. Готовятся «улепётывать», но что-то очень долго они собираются; . . .

Не думала я, что придётся мне мыть полы для немцев и мыть их грязные котелки, но. . . – пришлось. . .

17 февраля 1944 г.

Вьюга... Ветер воет, жутко воет, плачет и поёт одновременно. Нет ничего более неприятного, как завывание ветра.

Война... Да, вот она, перед нами, не дальше 5-ти километров. На юго-востоке всё небо – огромное зарево. Оглушительные взрывы напрягают нервы. Вот опять – огромной силы взрыв, а после – аккомпанемент свистящего сотнею скрипок ветра, вьюги. Переживём ли сегодняшнюю ночь – никто не знает. Так же никто не знает, что ожидает нас завтра. Немцы в панике, все складываются, уезжают, удирают, не забывают взрывать все заводы и оставшиеся хорошие дома.

На днях должно быть что-то решительное. Фу ты, только что был такой взрыв, что у меня сердце остановилось, и мурашки побежали по телу, никак не могу прийти в себя. Весь наш дом так и зажимается.

Господи, что будет?! А тут ещё папа... Папа лежит больной, температура всё время поднимается, он почти не может говорить, с большим трудом скажет слово-два. Что с ним?! Больницы нет, врачей нет... Я с ума сойду. Что делать?!

22 февраля 1944 г.

Возможно ли передать на бумаге всё то, что мы сейчас переживаем? Нет. Голова моя разрывается, глаза болят, сама хожу, как во сне. Я думаю, вот уже три ночи без сна. Прошлых две ночи хоть чуть-чуть уснула, а сегодня не смыкала глаз. Целую ночь, с 9 часов вечера и до самого утра – непрерывная бомбёжка. Бомбы рвутся где-то поблизости. А кроме бомб такая оглушительная канонада, такая трескотня пулемётов, такой жуткий вой и свист снарядов, что удивляешься, как можно всё это выдержать.

Но понемногу привыкаешь. Вот и сейчас, твориться что-то жуткое, а я сижу и пишу, хоть дом весь шатается, окна звенят остатками стёкол. Вчера у нас повывлетали шибки, теперь везде дует, в квартире холодно. И когда уже их чёрт заберёт отсюда, сколько они ещё думают биться? Ведь, города нашего больше не существует, что их ещё держит здесь?! Все оставшиеся дома

взривають и жгут. Вечером – жуткое зрелище: весь город в огне, везде пожары. Снег, чистый, белый снег, стал чёрным от копоти. В городе не осталось ни одного хорошего здания. Погибла и наша любимая 10-я школа. Нет больше «серого монументального здания» описанного мною в сочинении.

Погибла гордость и краса Кривого Рога – железнодорожный мост – второй в мире по высоте. На его месте – зияющая пустота. Погибли все школы, все учреждения, институты, все многоэтажные и одноэтажные хорошие дома, все заводы, цеха, погибли доменные печи.

ноябрь 1943г. – февраль 1944г

Джерело: Щоденник Степанченко Ази Лавровни // КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КН-3426/Арх-884. – Оригінал. Передрук фрагментів рукопису.

Примітки:

*Степанченко Аза Лаврівна – у роки окупації проживала на Гданцівці разом із родиною. Батько – Степанченко Лавр Тимофійович – учасник підпільного руху на Криворіжжі, складав та розповсюджував антифашистські листівки.

**Мова йде про танковий рейд 24 жовтня 1943 року, під час якого радянські танкісти змогли увірватись до центральної частини міста.

*** Нині станція Мусяївка на залізничній лінії Долинська – Кривий Ріг.

****Калмицький кавалерійський корпус перебував і «діяв» на Криворіжжі в жовтні 1943 – лютому 1944; він складався з військовослужбовців-колаборантів калмицької національності; залишив по собі вкрай лиху пам'ять...; головно мав завдання – боротися з партизанськими загонами та підпільними групами, а також охороняти транспортні комунікації на Криворіжжі. Матеріали (фрагменти) про судовий процес над членами цього з'єднання дивись нижче (Розділ 3).

№ 135

**Спомини професора П.Й. Федоренка
про церковне життя в місті**

(фрагмент запису усної розповіді, жовтень 2017 р.)

... в самому центрі міста – там де й сьогодні на розі вулиць Поштової і Святомиколаївської знаходиться собор – в роки війни теж стояла церква. Там була невеличка споруда; скоріш за все вона була дерев'яна а не капітально мурована, кам'яна. Та головне не це, а те що на службу божу там збиралося дуже багато людей. У війну чимало людей ходило до церкви. Тож там була дійсно діюча церква. Я вже не пам'ятаю якого вона була підпорядкування, тобто якої юрисдикції, але добре пам'ятаю, що то була православна церква а священник правив службу українською мовою. Може та церква була в підпорядкуванні Української автокефальної православної церкви? Не знаю. Але імя того священника, - молодого й гарного, - який правив там службу я запам'ятав: звали його отець Юрій...

Очевидно, що діяти вона почала в часи окупації... В радянську добу та ще й в самому центрі міста, біля кінотеатру імені Леніна ніхто б не дозволив діяти такій церкві. І – це факт. Та й люди казали, що церкву дозволили відкрити німці.

Бував я там з мамою і сестричкою не раз. Ми туди ходили з вулиці Прорізної (Мопрівської) пішки і головно на свята. А ось до якого часу вона діяла? Напевне сказати не можу. Не пам'ятаю. Втім знаю з оповідей старших людей, що після перемоги її швидко закрили і парафіяни стали ходити в церкву на вулицю Українську...

Джерело: Рукописний екземпляр усної оповіді П.Федоренка.

№ 136

Прыжок в ночи.

Записки радистки Марии Поповой*

... Солнце клонилось к закату, когда мы увидели небольшой лесок. Это был конечный пункт нашего путешествия. Так мы предполагали. Этот лесок издалека казался густым, но когда подъехали ближе, то взору открылась простая картина: небольшой питомник**, редкие деревца, покрытые жухлой листвой. [...]

Подъехали к одинокому домику. По всему было видно, что люди здесь не такие уж плохие: дом чисто побелен и большой огород убран. Здесь должен жить отец моей школьной подруги Клавды***, которая жила до войны в нашем селе. [...]

Ночевать пришлось у них в доме. Клавды не было, она жила с мужем на другом краю поселка. Кроме нее было еще две дочери: Валя – 17 лет и Дора – 14 лет. Валя все время болела и ходила с палкой, нога отекала и имела какой-то землистый цвет. Я не на шутку обеспокоилась за ее здоровье. Но в дальнейшем я узнала, что ей сделали укол бензина, нога распухла. Это и спасало девушку от угона в Германию. [...]

Хозяин, дома Кирилл Михайлович Черный после откровенного разговора с Иваном согласился работать с нами и помочь устроиться на квартире. Он с большим желанием принял предложение оказывать нам необходимую помощь и сказал, что давно искал людей, с которыми можно было бы связаться и помогать Советской Армии.

По возрасту и болезни его не призвали в армию.

Рацию и питание мы оставили в надежном укрытии, а сами отправились на поиски квартиры. Нашли мы ее легко. Полицай Штанько сдал нам в наем комнату. Очень подходящее место: меньше опасности и всяких проверок. У нас полицай проверил лишь документы, а они были с отметками и пропиской на оккупированной территории; отметка самая настоящая (печати,

росписи). Значит было все в полном порядке. [...]

Для дальнейшей работы по сбору сведений необходимо было иметь несколько человек на железной дороге, которая находилась, в семи километрах от нашего жилья. [...]

На территории большого металлургического завода, оборудование которого удалось вывезти в тыл страны, был восстановлен один из корпусов. Там ремонтировали танки и другое вооружение.

Отремонтированные танки грузились на платформы на станции Д. (Долгинцево? – ред.) и отправлялись на фронт.

Через эту станцию проходили эшелоны с горючим, боевой техникой и живой силой противника. [...]

Путь к станции проходил под железнодорожным мостом. (? – ред.) Можно было пройти и по путям, где располагались немецкие зенитные орудия, охранявшие подход к станции со стороны города. [...]

Нам стало известно, что на территории завода находится 9 отремонтированных танков и много другого оружия. Скоро все это отправят на фронт.

На заводе у нас работал свой человек – Юрий Давыдович Иванов (он то и сообщил эти данные). Я сама ходила к нему тоже под видом сестры.

Такой момент нельзя было упускать. Подробно сообщили нашему командованию. Вечером прилетал разведчик, а на рассвете следующего дня вся техника врага была уничтожена в 90 километрах от станции нашей авиацией...

Наступление наших войск было приостановлено. В поселок прибыло много немцев. К нашему хозяину, в одну из комнат, были поселены 2 немецких офицера и с ними русские женщины, отступавшие с ними от самой Волги. Немцы были из инженерной части. Из их разговоров, который хорошо прослушивался через смежную дверь в нашу комнату, мы узнавали многое.

Один из врагов в чине полковника, старый служка, ещё в

империалистическую войну бывал в России и знал многие места. И это было нам на руку. Вблизи города предполагалось строить военное сооружение.

Сколько доброго и полезного сделал в это время Юрий Давидович Иванов. До войны он работа в органах полиции (возможно милиции? – ред.) во Львове, не мог уйти из города, попал в окружение. Чудом выбравшись из самого ада, вернулся домой, где находилась семья. Но с семьей не жил и никто из соседей не знал, что он сейчас в городе. Он отрастил большую бороду и казался значительно старше своего возраста. С ним и познакомил нас Кирилл Михайлович.

Юрий Давидович активно включился в работу. Всестороннее развитие, наблюдательность, выдержка помогали ему быстро ориентироваться в любой обстановке. Он стал первым помощником Ивана, оказывал содействие в расширении нашей сети, к тому же он был связан с местными подпольщиками.

Проходили дни, недели. Питание к рации иссякало. Мы с собой взяли всего два комплекта. Встал вопрос о присылке к нам связника с питанием и другими средствами, (одеждой, деньгами и прочее).

Юрий Давидович был связан с местными коммунистами города, которые возглавляли подпольную группу. Хотя нам нельзя было иметь с ними связь, но одно обстоятельство заставило пойти на риск. В районе наших действий было подвезено новое оружие, о чем стало известно этой группе. Временно связь с «Черным лесом» была прекращена, а они непосредственно имели связь с партизанским центром, находившимся в Кировоградской области. Действия партизан были очень заметны в городе: участились диверсии, уничтожались немцы, взрывались склады. Снова стали прибывать немецкие части, уже с передовой: для переформировки.

Гитлеровское командование наспех сколачивало свои потрепанные части и вновь гнало их на фронт. [...]

На исходе октябрь. Командование часто запрашивало подтверждение о поступавших сведениях из других источников.

На Большую Землю послали шифровку с просьбой прислать нам питание для рации. В ответной радиограмме приказали подобрать место для принятия человека и багажа (сигналы на такой случай у нас были разработаны еще во время нашей подготовки).

Рация по-прежнему была в питомнике. Охранял меня при работе Кирилл Михайлович. Дни стояли ясные, дождей не было, но листья на деревьях почти не оставалось. [...]

6 ноября после передачи сведений, перейдя на прием, получили мы поздравительную радиограмму: «В ознаменование 26-й годовщины Великой Октябрьской революции, за проявленное мужество и отвагу в тылу врага, награждены: Иван – орденом Боевого Красного знамени, а я орденом Отечественной войны II степени».

Снова наши части начали активное наступление на фронте. Немцы откатываются все быстрее. Нам поступил приказ передислоцироваться в город Н.(Николаев-ред.) для дальнейшей работы. Короткие сборы и снова в путь. [...]

10 февраля 1964 г.

Джерело: Попова М. Ф. Прыжок в ночи. Записки радистки / Попова М. Ф. // КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КДФ-1783. – Арк. 23 – 24; 26 – 31. – Оригінал. – Передрук фрагментів машинописного рукопису від 10 лютого 1964 року.

Примітки:

* Попова Марія Пилипівна – радистка, яка восени 1943 року разом із Поповим Іваном Олексійовичем – за легендою - її чоловіком (після війни одружилися), – була закинута радянським командуванням у тил ворога, спочатку - у селище Куйбишеве (Куйбишевський район Запорізької області), потім - у Кривий Ріг та Миколаїв для виконання відповідального завдання щодо збору інформації про ворожі формування на окупованій території. Після війни мешкала у м. Фрунзе

(Киргизія).

** Питомник – імовірно, йдеться про селище «Питомник» на трасі Кривий Ріг – Дніпропетровськ або про лісопитомник відділку залізниці поблизу селища Суворова (7-й кілометр).

***Клава – Чорна Клавдія Кирилівна.

№ 137

Из речи знатного горняка Советской Украины И. П. Завертайло на третьем митинге представителей Украинского народа.*

2 июня 1943 г.

В самом центре Урала – в Нижнем Тагиле, на горе Высокой мы куем победу над врагом. Больно было покидать украинскую землю, любимое Криворожье, тяжело было смотреть на его развалины.

Завидовал я тогда моему брату-фронтовику; он с оружием в руках защищал Родину. Приехал как-то брат в отпуск к нам, на гору Высокую. Его грудь украшал орден. Он рассказывал нам, криворожцам, работающим на руднике, что бойцы жизни не щадят, отвоевывают свободу Украины, сражаются за честь и славу советской земли.

Я выслушал тогда слова брата и сказал товарищам (было это на общем собрании рабочих нашего рудника):

– Будем, друзья, бить Гитлера прямо отсюда, из Жуковской штольни. Наша высокогорная руда – это ведь танки, орудия, снаряды. Пусть же враг почувствует горняцкую силу. Отомстим проклятым немцам за муки, кров и страдания наших порабощенных братьев и сестер!

Более года тому назад мой друг Степан Еременко обурил 5 забоев за смену и дал свыше 1000 процентов нормы. Вслед за Еременко и я обурил за смену уже не 5, а 7 забоев, выполнив сменное задание на 1230 процентов. С этого началось наше соревнование. За истекший год я выполнил 60 месячных норм. В

этом году обязался работать еще лучше, научить новым методам добычи руды 10 молодых горняков.

...Криворожцы многое сделали, чтобы на горе Высокой перейти на комплексный метод добычи руды, механизировали все процессы. По моему предложению тут впервые применили на рудничных работах шведскую колонку. Это сразу увеличило производительность труда на 50 процентов...

Нет у нас теперь ни одного проходчика, который бы давал менее полутора норм за смену. Все рабочие выполняют свои нормы.

...Мы дадим руды столько, сколько надо для окончательного разгрома гитлеровской Германии!

Горняцкое слово – крепкое. Мы заверяем своих братьев – фронтовиков – за нами дело не станет. Вы получите все необходимое для победы...

Джерело: Газ. «Советская Украина». – 2 июня 1943 г. – Фрагмент документа.

Примітки:

*Третій мітинг представників українського народу відбувся в Москві в травні 1943 р. Перший і другий проходили в листопаді 1941 р. і в серпні 1942 р. у Саратові, а 4-й – у лютому 1944 р. у визволеному Києві. Усі вони проходили під гаслами «Україна була і буде радянською!», «Хай живе Радянська країна!» тощо.

№ 138

Спомини очевидців про концтабір в селищі Кагановича (нині – селище Залізничне)

Целик Зинаида Сергеевна (1932 года рождения).

«В годы войны я жила в доме своих родителей совсем недалеко от концлагеря. Военнопленных размещали в 5 или 6 бараках.* Территория концлагеря была обнесена колючей проволокой в 2 ряда под напряжением. Ограждение было

высокое... Было несколько наблюдательных вышек на которых находились немцы-охранники с автоматами. Периодически выстраивали военнопленных на плацу. Тогда мы... бросали военнопленным продукты через ограду. В основном это были овощи и початки кукурузы... А в доме где в советское время была поликлиника был размещен приемный пункт по приему и переработке молока. Жители которые имели коров должны были сдавать сюда молоко на жратву фрицам. Это было как обязанность. После сдачи молока сдагчик получал т.н. «обрат» (молоко пропущенное через сепаратор) Оно было обезжиреное. Рядом со зданием детского садика** (или детских ясел?- ред.) была протянута проволока на которой висели котелки и люди выливали «обрат» в котелки... говорили: это для военнопленных. Я выливала тоже».

Лавренко Леся Дмитриевна (1934 года рождения).

«Я часто видела, как под дулами автоматов немцы гнали военнопленных по центральной улице которая проходила через весь поселок и сейчас она существует.*** Военнопленные были худые в рваной одежде а некоторые даже босые. Я боялась немцев, но вопреки страху я выносила голодным пленным картошку сваренную «в мундирах»... Так делали и другие...»

Коваль Роза Трофимовна (1927 года рождения).

«Очень хорошо помню, что на нашем поселке был лагерь для советских военнопленных. Находился он недалеко от вагонного депо. Я видела много раз воннопленных когда их гнали фашисты на работу. Это было совсем рядом с хатой, где я жила с мамой. У меня была подруга Боброва Оля, которая жила на соседней улице. Она часто передавала передачи военнопленным. А я помогала ей собирать прдукты. Немцы заподозрили ее с одним военнопленным и арестовали... и 2 м-ца (месяца – ред.) она находилась в фашистском застенке. Ее допрашивали, избивали... Но ей повезло, ей удалось каким то образом вырваться и

бежать... А лагерь тут был. Но я не помню точно до какого времени он был...»

Джерело: Усні оповіді свідків війни, записані й опрацьовані для цього видання в квітні-травні 2017 року Жаботенко Вірою Олексійовною (1936 р. народження і теж свідка тих подій). Фрагменти свідчень передруковані з оригіналів.

Примітки:

*Опитування свідків подій війни в цьому селищі дають підстави стверджувати, що полонені концтабору були розміщені в 5 бараках; у повоєнну добу в цих бараках була школа професійно-технічного навчання - ФЗН (фабрично-заводського навчання), у якій готували будівельників. Схему розташування бараків, у яких перебував концтабір, подано нижче.

**Автор споминів, скоріш за все, помиляється: поряд із поліклінікою – і по суті в одному й тому ж приміщенні – були дитячі ясла, а дитячий садочок знаходився (і знаходиться й досі) метрів на 200-250 далі, і в якому окупанти облаштували своєрідний будинок відпочинку для пілотів «Люфтваффе».

***Ідеться про вулицю Мальовничу, яка перетинає все селище й досі є його головною транспортною артерією. (У радянську добу ця вулиця від самих початків носила назву Леніна, а з 60-х років ХХ ст. – Іскрівська. За свідчення очевидців, у роки окупації її називали Берлінерштрассе... (? – ред.), напевне і скоріше за все тому, що саме на цій вулиці – у приміщенні дитячого садочка – базувався будинок відпочинку для німецьких пілотів. Але документального підтвердження цих свідчень – про назву цієї вулиці – редакція видання не знайшла).

№ 139

За дальший розшук

...На житломасиві станції Каганович (тепер селище Залізничне)десь у 1942 році чотири бараки, в яких до війни жили будівельники, обнесли колючим дротом. А незабаром там з'явилися радянські військовополонені.

Всі ми діти знали, що там – наші.

...Проте, можливо табір – це фантазія малолітнього хлопчиська? Та ні!...

Не раз потім розпитував матір і старожилів селища. Їх відповіді однастайні: так, тут у роки війни був табір полонених і серед них було багато моряків. Моя мама навіть запам'ятала прізвище двох братів. Один з них сказав їй через колючий дріт: «Ми з братом із Кубані. Наше прізвище- Середа»...

А ще старожили кажуть, що з наближенням фронту в таборі була велика втеча (можливо, лише спроба втечі?) Доречно додати й таке...: табір охороняли разом з фашистами й місцеві поліцаї.

...З дитинства ...вірю, що так і повинно бути, як сказано: «Ніхто не забутий, ніщо не забуте!» Проте, щодо цього табору не нахожжу відповіді: чому навіть згадки ніде немає про нього? Можливо тому, що ще в серні 1941 року був виданий наказ №227, який всіх військовополонених оголошував зрадниками?

Тяжка їм випала доля. Те, що вони пережили, можна визначити одним словом – трагедія. Тож наш обов'язок увічнити пам'ять про них, стерти цю «білу пляму» в історії цього міста.

Час летить дуже швидко. Все менше і менше залишається свідків тих днів. Та є архіви...

Мабуть, і там, на місці колишнього табору, ми теж збудуємо меморіальний знак. Треба лиш не гаяти час і взятися за ретельний пошук.

В. Стецкевич. Доцент гірничорудного інституту.

Джерело: газ. «Червоний гірник» – 30 грудня 1989 року

... Біля зупинки

Прочитав про табір військовополонених у Залізничному (кол. ст. Каганович).* Бараки, в яких тримали наших полонених воїнів, я добре знав. Знесли їх зовсім недавно.

Ось що розповідають про табір старожили, зокрема моя тітка, яка жила тут з 1938 року.

Містився він у чотирьох бараках, за колючим дротом. Височили сторожові вишки. І все отут за сотню метрів від теперішньої автобусної зупинки.

Посеред огороженого дротом двору баня, перед нею, між банею і одним з бараків – глибока бетонна яма. Її вирили до війни, як протипожежну водойму. *І туди взимку викидали трупи померлих з голоду і хвороб бійців і командирів. Навесні яму загорнули. Таким чином там утворилася ціла братська могила. – (виділення курсивом – ред.)*

Військовополонених гоняли на роботу в депо, яке під час війни було зруйновано. Його залишки і зараз видно поблизу вагонного депо ст. Батуринська.**

...інші старожили Залізничного щось та пригадають про наших воїнів, яких спіткало таке горе – потрапити в руки жорстокого, підступного ворога.

Володимир Даценко.***

Джерело: Газ. «Червоний гірник» – 16 червня 1990 р.

Примітки:

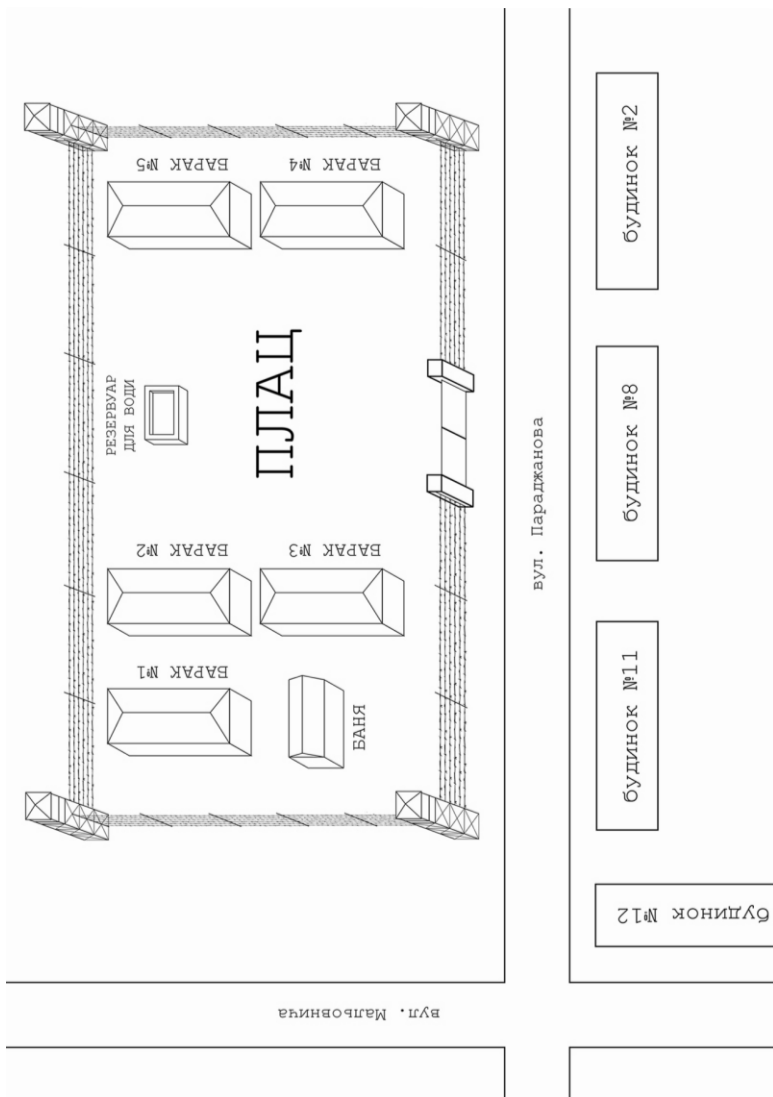
*Ідеться про публікацію «За дальший пошук», уміщену в газ. «Червоний гірник» від 30 грудня 1989 року. Дивись її вище в цій же книзі.

**Окупанти дійсно висадили в повітря це депо не пізніше 15 – 18 лютого 1944 року. Його руїни демонтовано лише в 2015 році, їх фото збереглося та вміщено на 4-й сторінці книги «Кривий Ріг: лихоліття 1941 – 1945 рр.» – Кривий Ріг, 2016.

***На місці розташування цього шталагу-концтабору – а тут була філія концтабору № 228, який діяв в районі Гданцівки на території колишнього цегляного («кирпичного») заводу – і досі *немає жодного пам'ятного знаку на позначення локації, де за колючим дротом перебували сотні полонених; не проводили там роботи й пошуківці*. А між іншим, якщо вірити повідомленню В. Доценка, там десь у землі покояться останки не одного бранця цього концтабору... То ж чи дійсно «Ніхто не забутий і ніщо не забуте»?

Автор цієї публікації, як і редактор цього видання, стверджують, що табір «містився в чотирьох бараках»... Натомість **більшість свідків сверджують, що таких там було 5**. Див. нижче: план-схему цього табору з 5 бараків, (а не 4-х), складену за споминами свідків.

План – схема дислокації штаблугу в селищі Каганович (сел. Залізничне)
(Реконструкція за свідченнями очевидців.)

№ 141

Зрадники, вбивці, садисти

Кілька днів триває в палаці заводу «Комуніст» судовий процес над зрадниками Батьківщини, який розпочався ще в січні ц. р. (цього року – ред.) в столиці Калмицької АРСР м. Елісті.

... На лаві підсудних – С. Коноков, Ш. Мукебелов, Б. Ходжигоров, С. Немгуров, які займали командні пости в так званому «Калмицькому кавалерійському корпусі». Корпус був сформований фашистською розвідувальною службою «Абвер» наприкінці 1942 року на території Калмикії. До нього вербувалися відщепенці: націоналісти, бандити, конокради, реакційно настроєне буддійське духовенство, дезертири та інші злочинні і антирадянські елементи. На чолі корпусу стояв кадровий розвідник Отто Рудольфович Верба (псевдонім – «доктор Долд»)

Корпус було сформовано для проведення каральних експедицій проти партизан та мирного радянського населення.*

...Біля пульта свідків – Єфросинія Прокопівна Грибок, пенсіонерка з Рахманівки...Від неї вимагали (карателі – ред.) відомостей про місце перебування партизан.** Під час допитів фашистські запродавці нещадно били її. Били не тільки її, але й малолітніх дітей. Підсудний Коноков полюсував їх нагаями. «Не скажеш де партизани, - повішу», - лютував цей недолюдок. Справа не обмежувалася тільки погрозами. На шию Єфросинії Прокопівни не раз накидали петлю, підвішували її на крюк, знімали, відливали водою і знову мордували. Підсудний Коноков, як свідчить Є.П. Грибок не лише керував езекуціями, але й особисто катував наших людей.

...Масові облави на радянських громадян, на жінок і дітей провели карателі в селах Широка Долина, Рахманівка, в Інгульці, в місті Новий Буг.

...Ганна Федосіївна Беденок з Рахманівки, Микола Пилипович Барбош і Єлизавета Миколаївна Босенко з Інгульця

та багато-багато інших потерпілих і свідків розповідають про злодіяння фашистських недолюдків, про масові вбивства, мародерства, згвалтування жінок, про руйнацію і підпалення населених пунктів.

... Багато свідків з Широківського району показали, що фашистські бандити розтоптували живих людей кіньми. ...про криваві розправи над бійцями парашутно-десантних частин, які діяли в переддень визволення Кривого Рога на території басейну.

...Карателі, ... насильно заганяли в громадські будівлі і живцем спалювали в них десятки людей. Вони прив'язували свої жертви до коней і на повному аллюрі тягли їх... Стріляли в них розривними кулями. Кидали в колодязі і розстрілювали немовлят. Здирали з живих людей шкіру. Різали на шматки в'язнів ...

*Джерело:*Газ. «Червоний гірник». – 5, 9 лютого 1968 р. – Фрагменти повідомлень із залу суду.

Примітки:

*Від 1943 року штаб цього корпусу знаходився в селищі Рахманове (-івка); раніше воно носило назву Олександродар (-івка).

**Скоріше за все, карателі вимагали від жертви свідчень про дислокацію загонів месників-партизанів, які діяли в районі цього селища й переховувалися в покинутих штольнях старих рудників.

№ 142

Свідчення Олейника А. И. о жизни и работе во время оккупации

(извлечения из автобиографии)

... Я, ОЛЕЙНИК Андрей Иванович родился в 1913 году в с. Гуровка Долинского района. Отец мой из служащих работал бухгалтером в с. Гуровка и в разных организациях в Кривом Роге. До 1935 года я учился. Закончил такие учебные заведения: семилетку в с. Лозовтака, педкурсы в г. Никополь, Криворожский педагогический 4-х годичный институт.

[...]

Моя жизнь и работа во время немецкой оккупации.

Когда вошли немцы в город я скрывался. Были развешены строгие распоряжения приблизительно такого содержания: все военнослужащие советской армии должны явиться в лагерь; все те, кто не явится и будет укрывать военнослужащих будут тяжело наказаны. Через несколько дней было распоряжение зарегистрироваться по специальности. Я решил идти в город для регистрации. В это время существовала уже городская украинская управа. Регистрация производилась в управе, а учителя в существующем уже отделе школ. В отделе школ было много знакомых. Отделом школ руководили т.т. ЗЕЛЕНСКИЙ Е. Ф. и ШАБЛИЙ И. К. ЗЕЛЕНСКИЙ и ШАБЛИЙ предложили мне работать инспектором городских школ. Я дал своё согласие так как без работы оставаться было нельзя. Отдел школ в это время ставил своей задачей сберечь школьное имущество. Я ничего не делал, проболтался месяц, а может быть и больше. Не помню какого числа меня вызвал председатель горуправы ШЕРСТЮК (позже расстрелян немцами) и предложил работу секретаря управы. До этого секретарём работал ЖОСАН Н. Н. На мой вопрос почему это так, ШЕРСТЮК ответил, что ЖОСАН просится редактором газеты (в это время украинские националисты получили разрешение выдавать местную газету), а ему, ШЕРСТЮКУ, нужен грамотный человек для оформления деловых бумаг. Это предложение для меня было слишком неожиданным, и я отказался. ШЕРСТЮК выразил недовольство и поинтересовался причиной отказа. В разговоре выяснилось, что ШЕРСТЮК знает о моём прошлом. Тогда я ему сказал следующее: теперь война, я средний командир советской армии, воспитанник советской школы, работал в высшем учебном заведении поэтому боюсь плохих последствий. Разговор кончился тем, что ШЕРСТЮК сказал мне что бы я подумал и пришел завтра с окончательным ответом.

На следующий день, когда я пришел к ШЕРСТЮКУ, он встретил меня следующей фразой: «Если вы желаете хоть чем-нибудь помочь нашему народу, чтобы в этом здании вы находили

защиту, соглашайтесь работать». [Он согласился]. С начала моей работы и до ареста припоминаю теперь, что всё было странно, как в сказке. В то время в управе было человек 12 украинских националистов из Галиции. Большинство из них я лично знал. Я интересовался этими людьми, мнением и понятием о жизни, неизвестными для меня. Но их зоологический национализм ненависти ко всем другим национальностям, полнейшее отчуждение от культуры других народов, смехотворная программа борьбы за Самостоятельную Украину возродили во мне первое время полнейшее разочарование. Единственный ценный момент в их работе это агитация единства украинского народа, чтобы не продавали других и не продавались сами немцам. Вся моя связь с националистами кончилась тем, что после ареста гестапо украинских националистов и после моего освобождения из гестапо, они готовили покушения на меня, как мне стало известно позже. Об этом мне рассказал мой знакомый ЕВТУХОВ Б. Н., долго разделявший с ними мысли и работу, а позже отошёл от них и куда-то выехал. Они были недовольны мной потому что я в гестапо рассказал всё что мне было известно о националистах и о их работе.

Во время моей работы в управе (примерно 2 ½ месяца) на собрании интеллигенции (созывали националисты) был избран секретарём «Просвиты» и прочёл приблизительно до 10 лекций в институте. «Просвита» ставила своей целью культурно-просветительскую работу. Были организованы такие кружки: танцев, пения, кройки и шитья, драматический. Больше всего на заседаниях говорилось о подготовке и встрече нового года. Это были разговоры в христианско-религиозном стиле, в результате которых был выработан такой план. Я даже не был на этом вечере с выпивкой и закусками. Председателем «Просвиты» был КИРИЛЕНКО. Он выехал в Германию весной или летом 1942 года. От националистов из Галиции была девушка КОВАЛЕНКО Анна расстреляна немцами весной 1942 года. «Просвита» существовала очень непродолжительное время около месяца.

В институте я прочел несколько лекций по истории

украинской литературы по учебнику С. Ефремова. Но это для меня было тяжело, и я отказался, а отдал все силы и внимание на создание Комитета помощи военнопленным. Этот комитет был организован и председателем его был я. Был организован сбор пожертвований в городе и сёлах Криворожья. В лютую январскую зиму 1942 года я отправился в села для организации сбора помощи военнопленным, призывая людей не дать умереть нашим братьям, попавшим в немецкий плен. С первой волной я приехал в лагерь и помогал организовать раздачу хлеба и булок военнопленным.*

Во время арестов националистов и работников управы я был в сёлах. Узнав об арестах я думал скрываться, но потом решил вернуться в город и узнать кто арестован и за что. Но я узнал, что обвиняются только в национализме и я сам решил пойти в гестапо. После первого допроса меня освободили, но с условием, что я каждый день буду являться для отметки. Всё-таки каждый день следователь устраивал очные ставки. Через несколько дней я был арестован. Причина моего ареста следующая: я, как председатель комитета помощи военнопленным, использовал всех возможных людей для организации сбора продуктов по сёлам. Националисты дали мне листовки, что бы я их вручал людям, которые выезжали по поручениям комитета. Такие листовки я дал КУЗИНУ, главе отдела благоустройства горуправы. Он ехал в село к родным и изъявил желание поучаствовать в работе комитета. В селе его немцы арестовали. Спросили, кто ему дал листовки, а он назвал мою фамилию. По этой причине я был арестован. Я просидел 15 суток. Было установлено, что я не конспиративно давал эти давно известные всем листовки (они были расклеены везде раньше), был как лицо исполнительное. Выпуская, меня предупредили что бы я не встречался с националистами ибо буду сурово наказан.

За всё время немецкой оккупации я никому не сделал ничего плохого и как мне кажется, не имею ни одного врага. Правда была вражда с ЖУРАВСКИМ Я. Я. С первых дней существования Управы, ЖУРАВСКИЙ был начальником торгового отдела.

ЖУРАВСКИЙ глупый и ограниченный человек с бандитской размахкой, совершенно не соответствовал своему назначению. Было решено снять его с работы под разными предложениями. Его сняли с работы по приказу, а он начал хулиганить и угрожать убийством. Как-то во время ссоры он заявил: «Вы знаете кто я? Я Иванов, моя жена Иванова, мои братья Ивановы. Они скоро придут сюда, и я с ними рассчитаюсь. Я не выдержал и сказал, что «Вы грабитель и бандит». После этого он преследовал меня и при каждой встрече говорил, что попробует моей крови. Он писал заявления на меня в гестапо. Не могу утверждать за **ЖУРАВСКОГО** отца, но его сын Жора несомненно работал всё время тайным агентом гестапо.

Весной, не помню месяца, кажется, в конце марта я поступил директором кинотеатра по Ленинской улице (бывший клуб «Пекарей»). Вначале демонстрировали советские фильмы, а позже немецкие. Проработал до осени. Кассиршей работала бывший депутат фабрично-заводского райсовета Колесник Ольга. Шеф кинотеатров Криворожья немец невлюбил меня и выгнал с работы. Во время моей работы в кинотеатре вместе с киномехаником Николаем Бесарабом очень часто слушали по радио московские передачи.

Долгое время был без работы, зимой болел. С трудом устроился на работу в райпотребсоюз работником по сбору технических и лекарственных растений главное получил документы про место работы и хлебную карточку. Посоветовавшись с **ГАЯНОМ**, который работал в то время секретарём райпотребсоюза решил заняться коммерческой работой устроился торговым агентом по канцелярским принадлежностям. Жить было не за что. Но не имея опыта в коммерции не знал с чего начать. С трудом решил поехать в г. Николаев за канцелярскими принадлежностями с таким расчётом, чтобы купить там камушек для зажигалок, рыбы, масла, а в Кривом Роге перепродать. Но здесь ничего не получилось кроме растраты.

Летом 1943 года при помощи **А. ЛЮБЕНКО** начальника

транспортного отдела (Управы- ред.) я устроился работать начальником транспортного пункта №1. Моя жизнь улучшилась. В транспорте работал до последнего времени.

Несмотря на то, что на транспортном пункте №1 работало около 500 частников, не знаю, есть ли такой, чтобы на меня обиделся, хотя это была адская работа. Помогал всем сколько было возможности. Даже выдавал пропуски лицам, не имеющим лошадей. Были военнопленные, помню, один проживал на больничной улице, фамилия ВОЛОШИН, а второй на Кривбассовской улице, кажется КУДРЯВЦЕВ. Принял на работу в транспортный пункт №1 в качестве рабочего военнопленного капитана (так он назвал свое звание) танковых частей по подложной фамилии Михаила Стебулова. Он только числился на работе, но ничего не делал. Я его только обеспечил документами, продуктами и деньгами. Скрывался он долгое время у моего друга Б. А. БОГДАНОВА, проживающего на Кривбассовской улице дом №68 (дом Шабля).

Во время первого наступления Красной Армии на Кривой Рог я скрывался вместе с группой товарищей на подсобном хозяйстве транспорта. Был вместе с красными бойцами, но судьба снова привела меня в Кривой Рог, где были немцы. Я сказал, что эвакуировался с лошадьми и возвратился снова. Продолжал работать на старом месте.

Вот так получилось в моей жизни (во) время Отечественной войны. Но я всегда оставался советским человеком, зная про советское воспитание.

27.02.1944 г.

ОЛЕЙНИК

Джерело: ДА СБУ м. Дніпро. – Фонд кримінальних справ. – Спр. 17539. – Арк. 82 – 86 зв. Машинопис. – Фрагмент документа.

Примітки:

*Поки що не вдалося знайти документи про роботу в Кривому Розі цього комітету, хоча газ. «Дзвін» неодноразово й публікувала матеріали про цю громадську організацію та її допомогу військовополоненим, наприклад, взимку 1942 р. чи на Великодні свята.

РОЗДІЛ 3

Визволення та відбудова

(жовтень 1943 р. – травень 1945 р.)

№ 143

**Сообщение немецкого командования о начале подготовки
обороны Кривого Рога**

Комендант участка охранения Ш.
Кривой Рог, 19 октября 1943 года.
Журнал боевых действий.

Русское наступление в направлении Кривого Рога с предместного плацдарма, расположенного между Кременчугом и Днепропетровском, 19 октября 1943 г. привело к созданию такой обстановки, которая вынудила командование отдать приказ о принятии мер, подготовленных заранее для обороны Кривого Рога.

Джерело: ЦДАВО України. – Ф. КМФ 8. – Оп. 2. – Спр. 525. –
Арк. 1. – Фрагмент повідомлення. Передрук з фотокопії. Переклад з
німецької.

№ 144

**Оперативне донесення коменданта Кривого Рогу про
наближення радянських військових частин до міста**

Боевой комендант
Кривой Рог,
Журнал боевых действий

20.10.1943 года
Приложение 3

...

1) Сегодня в 15. 00 час в районе в 10 км. к северо-западу от Анновки обнаружен противник.

2) Немедленно доложить боевому коменданту, какие охранные меры приняты на дороге Анновка – Весёлые Терны – Кривой Рог. Докладить также о принятых охранных мерах на дороге Анновка – Весёлый Кут – Дубровка-Карноватка.

3) Каким образом поддерживается связь с Лозоваткой?

4) Донесение предоставить боевому коменданту без

промедления телеграфной связью.

По приказу: подпись. Оберлейтенант.

Джерело: ЦДАВО України – Ф. КМФ 8. – Оп. 2. – Спр. 525. –
Арк. 28. – Передрук з фотокопії повідомлення. Переклад з німецької.

№ 145

Лист-запит Волощука Г. П.* про підтвердження його статусу учасника війни 1941 – 1945 рр.

*(Лист на адресу Центрального Архіву Міністерства
Оборони України)*

... 5 или 8 ноября 1943 года ко мне пришли и сказали пойдем. Мы пришли до клуба там было три военных. Они поставили нас в строй. Я просился чтобы отпустили одеться. Не отпустили. И маршем пошли на село Петриково Криворожского района.

Там в лесу приняли присягу и на второй день вечером маршем пошли на станцию «Рядовая»** был перекур за тем пошли на село Малая Ановка Кировоградской области. От села ушли к посадке было дано командованием (очевидно: - «приказ» – ред.) окопаться. Окопалися и через время было дано (приказ - ред) командованием вступить в бой.

...

Во время боев мы продвигались медленно. Так, как поля все были заминированы, грязь, непогода... А немец ... подтягивал тяжелые танки

Все время шли тяжелые бои, где я получил осколочное ранение. Не помню, как отался жив. Нашелся документ о ранении я послал (этот документ –ред.) в Архив военно-медицинских документов В Санкт-Петербург. Послал 16 сентября 1996 года. А получил справку 4 февраля 1997 год. А в отношении прохождения (службы? –ред.) на фронте Великой Отечественной войны не (нет- ред.) ни каких документов.

Ни военного билета нет. Ничего нету так, как я не знаю,

какой был полк, какая дивизия и какой фронт. Может в Вас сохранилась карта боев. Или может по долгу Вашей службы приходилось встречаться с таким положением...

...Высылаю Вам справку о ранении. Может на основании этой справки Вы вышлите мне справку о прохождении (службы – ред.) на фронте Великой Отечественной войны.

Я спрашивал многих товарищей. Говорят, что много оттуда не вернулись. А кто вернулся уже нет в живых. Может это был полевой военкомат. Часть, которую разбили, а они начали восстанавливать с тех, кто был при оккупации.***

13.03.1997 г. Підпис. Домашня адреса автора листа.

Нижче в листі: штамп архіву та приписка, що такі відомості можна отримати в ЦАМО РФ за адресою 142100 Московская область. г. Подольск та підпис начальника архіву.

Джерело: Інтернет-ресурс. Режим доступу: <https://reibert.info/attachments/22-ipd.1172095/> – Рукопис. В документі повністю збережено авторський «правопис», стиль та орфографію. Фрагмент листа. Передрук.

Примітки:

*На момент написання цього листа учасник війни Волощук Г. П. проживав у Кривому Розі. Описані автором запити події, як впливає із змісту листа, відбувалися в північних районах Криворіжжя – на межі Дніпропетровської і Кіровоградської областей. Ці райони були визволені ще в жовтні 1943 року.

**Станція Рядова діє і нині; вона розташована на залізничній лінії, яка сполучає Криворіжжя й П'ятихатки.

***Автор листа має на увазі наступне: військова частина (підрозділ), яка визволила його село поповнювалася за рахунок місцевого населення або, як пише Г. П. Волощук: ... «с тех, хто був при окупації». І це відповідає реаліям того часу - такі мобілізації були звичайною практикою в добу війни. Негласно вважалося: нехай тепер ті, хто перебував під окупацією, доводять свою відданість радянській владі зі зброєю в руках.

Коментар редактора: в листі описана типова ситуація, яка склалася на українських землях в ході їх визволення в 1943 – 1944 роках. Тоді дійсно діяло негласне й неписане правило й закони воєнного часу, які дозволяли військовим частинам масово мобілізувати місцеве населення чоловічої статі а по суті – «зачищати визволені території». В такий спосіб вирішувалася нагальна проблема поповнення особового складу військових підрозділів. Інколи такі мобілізаційні кампанії проводили й польові військкомати. Та в будь – якому випадку такі призови дійсно відбувалися саме так чи майже так, як це лапідарно описав автор: «пришли», «сказали поїдем», «я просился не отпустили», «в лесу приняли присягу», «маршем пошли ...», «окопались», вступили в бой тощо. Нині в науковій літературі, доволі повно описана така мобілізаційна практика на українських землях та показані негативи, якими вона супроводжувалися . І головним серед таких негативів було не належне – в силу різних причин - документальне оформлення таких новобранців і зарахування їх до лав підрозділів. А між тим їх часто-густо оперативно й без належної підготовки та документального оформлення спеціальним наказом про зарахування до особового складу частин кидали в бої. І це при тому, що вони навіть могли ще не мати при собі ані спеціального медальйону, ані найголовнішого офіційного документу - «воєнного билета» - який засвідчував їх особу й статус вояка Радянської Армії та «приписку» до конкретної військової частини. Відтак ідентифікувати тих, хто гинув в ході боїв, було вкрай важко. Таких безіменних, частіш за все, записували в графу «безповоротных потерь» с припискою - «пропал безвести». Та й евакуйованим в тиліві шпиталі поранилим та ще й без документів теж було нелегко підтвердити свій статус учасника бойових дій. Саме так і сталося з автором цього листа. Йому важко довести свою участь в бойових діях, адже у нього, як виявилось, хоча й була «справка» - «документ о ранении», але про «...прохождение (службы – ред.) не (нет-ред.) никаких документов» (див.: лист Волощука Г.П.), тому він і писав – більш аніж через 50 років після описаних подій! – запити з метою довести свою участь у війні 1941-1945 рр. ...

№ 146

О немецких разведовательных органах на Криворожьи

Совершенно секретно
НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
3 РАНГА тов. РЯСНОМУ

гор. Киев

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

Об оперативной деятельности отдела ББ УНКДБ* по
Днепропетровской области за период
с 1 января по 1 февраля 1944 года

**О ВСКРЫТОЙ РЕЗЕДЕНТУРЕ НЕМЕЦКИХ
РАЗВЕДОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ**

[...]

Помимо этого, нами 9 декабря 1943 года в рудничном посёлке Красногвардейск, Криворожского района,** был задержан по подозрению в принадлежности к немецким органам разведки САДОВСКИЙ Константин Сергеевич.

В процессе следствия установлено, что САДОВСКИЙ, будучи в действующей Красной Армии добровольно сдался в плен противнику и был направлен в лагерь военнопленных город Люхенвальд (Германия).

Однако, вскоре он прибыл на своё постоянное место жительства, в рудничный посёлок Красногвардейск, Криворожского района, где устроился работать в должности главного инженера рудника.

Через несколько дней, после прибытия САДОВСКОГО из Германии, он был вызван в гестапо,*** где следователь, ознакомившись с его убеждениями, и видя его лояльное отношение к немецким властям, предложил сотрудничать с немецкими развед.(-овательными- ред.) органами.

На предложения следователя САДОВСКИЙ охотно дал своё

согласие.

Будучи тайным агентом гестапо, САДОВСКИЙ получал задания, главным образом, выявлять нелегальные советские организации и их участников.

САДОВСКИЙ в период оккупации Криворожского района немецкими войсками, занимал на руднике видную должность и, будучи доверенным лицом немецких властей, располагал обширным кругом знакомств и связей.

Кроме того, по всему ходу дела видно, что ему, немецкие специалисты, работавшие на руднике и местные власти, доверяли наиболее важные и секретные объекты работы, это даёт нам основания предполагать, что САДОВСКИЙ был завербован немецкой разведкой ещё до начала военных действий с Германией.

Следствие продолжает вести на установление связи САДОВСКОГО и его предательской деятельности как агента гестапо.

Криворожским отделением ББ, (борьбы с бандитизмом- ред.) 19 декабря 1943 года (еще до повного визволения міста – ред.) по подозрению в принадлежности к немецким органам был арестован ПИЛИПЕНКО Иван Иович.

В процессе следствия было установлено, что с приходом немецких войск на территорию рудника «Красногвардейск» Криворожского района, ПИЛИПЕНКО поступил работать на рудник Колачевск в должности рассыльного при бюро немецких инженеров.

Работая в этой должности, ПИЛИПЕНКО всякий раз подчёркивал своё антисоветское настроение, восхищаясь немецко-фашистским режимом, германской армией и её техникой.

Через некоторый период времени ПИЛИПЕНКО познакомился с кассиром рудника немцем ШМОР, который интересовался его прошлым, его планами на будущее и мнением в отношении новой власти.

ПИЛИПЕНКО ответил, что он рад установлению нового режима и готов всеми силами помогать немецким властям.

После этого разговора ШМОР предложил ему оказать услугу немецкой власти в выявлении коммунистов и партизан.

ПИЛИПЕНКО дал на это согласие и на другой же день был вызван в полицию, где был оформлен в качестве секретного сотрудника гестапо. Кличку свою, состоящую из цифр, ПИЛИПЕНКО якобы не помнит.

Будучи тайным агентом гестапо, ПИЛИПЕНКО выдал немецкой полиции жителей рудника: ОСТАПЕНКО, КОЛЕСНИКА, ИВАНОВА, ПЛЕКА и ЧМЫГА, хранивших у себя огнестрельное оружие. Судьба этих лиц до сих пор не известна.

(...)

Джерело: Галузевий державний архів Служби Безпеки України в м. Києві (далі: ГДА СБУ) – Ф. 2. – Оп. 92. – Спр. 24. – Арк. 27 – 29. – Фрагмент оригіналу. Машинопис.

Примітки:

*Отдел ББ УНКГБ – отдел борьбы с бандитизмом Управления Народного Комиссариата Государственной Безопасности СССР.

**Очевидно, мова йде про рудник «Красногвардейский» («Гвардия») у місті Кривий Ріг, а не в Криворізькому районі.

***На думку відомого українського дослідника проф. І. Дерейка на окупованих українських землях не було підрозділів Гестапо (Geheime Staatspolizei) – державної таємної поліції; такі діяли власне на теренах Райху, але не на окупованих територіях. Тут діяли спеціальні підрозділи «поліції безпеки – СД» та «поліція порядку», які в документах радянських органів називалися помилково «гестапо».

№ 147

Докладная записка о разоблаченной немецкой агентуре

Совершенно секретно
НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УСССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
3 РАНГА тов. РЯСНОМУ

гор. Киев

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

Об оперативной деятельности отдела ББ УНКДБ по
Днепропетровской области за период
с 1 февраля по 1 марта 1944 года

**ДЕЛА НА РАЗОБЛАЧЁННУЮ АГЕНТУРУ НЕМЕЦКИХ
РАЗВЕДОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ**

26 февраля 1944 года в Криворожский горотдел НКВД явился гражданин, рассказавший о себе следующее: что он ШТУРЕНКОВ Даниил Григорьевич, 1914 года рождения, уроженец села Волоты, Понизовского района, Смоленской области, происходит из крестьян-бедняков, бывший член ЛКСМУ, холост, имеет среднее образование, по профессии учитель.

8 октября 1941 года в боевой обстановке в районе острова Эзель попал в плен к немцам и был водворён в лагерь военнопленных в гор. Риге.

После неоднократных побегов как из лагерей военнопленных, так и из полицейских участков, ШТУРЕНКОВ 3-го мая 1943 года был задержан в Риге офицером немецкой разведки РИДЕРОМ, который завербовал его для работы в немецкой разведке. В вербовке ШТУРЕНКОВА принимал участие военнопленный генерал-лейтенант Красной Армии по псевдониму ПАВЛОВ.

После вербовке в Риге ШТУРЕНКОВ был направлен в школу разведчиков в Варшаву. В последствии школа была

реорганизована в филиал Академии - разведывательной службы Генерального штаба немецкой армии.

Состав слушателей и преподавателей комплектовался, главным образом, из русских военнопленных, общая численность которых достигала 200-250 человек.

По окончании срока обучения ШТУРЕНКОВ, совместно с радистом ДАВЫДОВЫМ, был 15 декабря 1943 года переброшен для разведывательной работы в Кривой Рог.

Для выполнения разведывательной работы ШТУРЕНКОВ со своим напарником был обеспечен немецкой разведкой рацией, оружием, продуктами питания, денежными средствами, документами и одеждой на два варианта - военный и гражданский.

Радист ДАВЫДОВ был снабжён рацией, гражданскими документами и одеждой. Кроме этого, им были выданы на две недели продукты питания и по 7000 рублей деньгами, из коих половина советскими знаками, а остальные оккупационными украинскими знаками.

В круг сбора шпионских сведений входили следующие вопросы: дислокация воинских частей и соединений, их штабов, начиная от дивизий и выше, фамилии их командиров и начальников, вооружении, возрастной состав, политико-моральное состояние личного состава, виды и размеры помощи союзников, пути и способы транспортировки получаемых ими грузов из США и Англии, какой контингент освобождается от призыва в Красную Армию, людские резервы, базы военных грузов, места формирования воинских частей и другие вытекающие отсюда вопросы.

В отношении радиста ДАВЫДОВА, ШТУРЕНКОВ показал следующее:

16 декабря 1943 года утром, закончив установку рации и безуспешной попытке связаться с разведшколой и со штабом фронта немецкой армии, ШТУРЕНКОВ попросил ДАВЫДОВА настроиться на Москву и послушать московские передачи.

ДАВЫДОВ отказался слушать Москву, предупредил ШТУРЕНКОВА больше ему об этом не говорить. После этого, спрятав рацию, ШТУРЕНКОВ и ДАВЫДОВ направились в Кривой Рог. По дороге ШТУРЕНКОВ, имея намерение перейти на сторону Красной Армии, обратился к ДАВЫДОВУ с вопросом: перейдёт ли он вместе с ним на сторону Красной Армии или намерен он работать на немцев. ДАВЫДОВ ответил, что будет выполнять данные им немцам обязательства, и если этого не сделает ШТУРЕНКОВ, он его пристрелит. Не долго думая, ШТУРЕНКОВ тут-же выстрелом из имеющегося у него «Нагана» убил ДАВЫДОВА и оттянув в сторону его труп ушёл в Кривой Рог.

Одновременно с выброской ШТУРЕНКОВА и ДАВЫДОВА в Криворожье, немецкой разведкой были также выброшены разведчики для шпионской работы в тылу Красной Армии в следующие пункты: Кировоград, Николаев, Херсон и Ново-Александровку.

Следствие по делу ведём в направлении разоблачения ШТУРЕНКОВА, как немецкого агента, подосланного к нам в целях внедрения и уточнения, и перепроверки фактов, изложенных в его показаниях.

Джерело: ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 93. – Спр. 24. – Арк. 59 – 61. – Передрук з машинописного оригіналу документу.

№ 148

Спогади мешканця Кривого Рогу О. П. Голдиша про танковий прорив у місто в жовтні 1943 року*

В Исторический музей г. Кривого рога.

Вы простите мне что я пишу карандашом, я малограмотен и только могу писать карандашом.

Ви просили что бы я что небуд спомнел о сопротивления наших криворожан. Хотя непрятная история, она имеет и свою

хорошую сторону.

В середине Октября я точно непомню числа наших десять танков ворвались в город со стороны Мопра. Остановились аж в старом тупике трамвая и част по Улице Ленина о коло масло завода. Услышел звук танков я пошел к ним в тот момент бы редкий туман. Торжествовали вирожали свою радость как кто умел но недолго продолжалось наше торжество. Туман уходил и 19 дома по улице Ленена вирос с из тамана немецки танк Тигор.

Наши неждали этого, экипажи танкистов находилса между люд на земле не в машинах и в эте торжественные менуты вистрел – из из нашей танки полителя башня и через менуту подбит второй танк. По правде сказать, наши неждали и недумали, что есть близко «тигор». Но и не послушали советы, когда командиру отряда подсказывали как то об Тигре. 3-тий танк был подбит водворе против трамвайной станции, четвёртый последни домек к лощеде в дом Бабенко Екатерине и тот так ишол на зближение провалилса в погребе и бил подбит экипаж танка запалил иё петый танок на бродику Заречной остальных 5 танков я направил через масло завод в брод нагору Мопровскую в 5том танки орудия работали она отстреливалас когда видно повредил орудию она прекратила стрелбу. Вишло изней 2 танкиста молодых направилис комне. Я сними прышол до 2 брода на заречную сторону и подороге они меня сросили Где можно спрятаца, я направыл их между гор балкою и (по)козал им место где можно спрятаца побежал нашой стороною к дому, посреди поселка мене настиг. Один снаряд который упал (в)сарай М. Чабану вторым снарядом мене подкинула немного оглушила, но убила 4 летнюю девочку и ранело Владимир Кисленку он живет унас позаречно в 19 доме. Я подбежал круднику и направел танкистов внас урудники виработаний штрек в штреку скомандирски танка когда он его танк запалил и перебежал на заречносторону сейчасже его командира танко убыл немецки жандарм. 1 Заречная 20 в городе Шендрика Федором и там его похоронили об этом распросите Шендриков. Ночью семество

Толстухи перевили к себе в дом из штрека 2х танкистов. На другой ден квечеру нашу Заречною оцепили немци начался повальны обеск всего поселка нас обнаружили человек 20-25.

Но одно получилас патриотически когда подходили к дому Толстухе то Григорий Иванович вишал сам навстречу немцам с воего двора немципохвалил его что он вишал и нестали искат в его дворе этем он спас такистов и 10 летнего Леонтия Толстуху могу сказать что Гр. Ив. пробил в Германии около двох лет подробности ви можете попросит в Лионтия Толстуху. Так как танкисти били уних около 2х месисцов прихлдылос жене помогат питанием но амне почесливила на 6 ден за побего и гражданского лагира мене перевили в лагерь воено плены где я нашол ножници днем перерезал калечою проволку и благодора тумана Ушол. Ест свидитили котория могут потвердит но мне хотелос чтоб семьи Толстухи заслужевали особого внимания как рискуя жинзей сохранила 2 бойца для Красной Арме. Один из них после войны писал семейству Толстухи писма. Ест унас другой случей когда отец сином вишли навстречу немцев а уних в это время скривался наш военоплены бежал из лагира.

13 марта 1965 г.

Джерело: Спогади мешканця Кривого Рогу О. П. Голдиша про танковий прорив жовтня 1943 року // КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КДФ.-14434 – Оригінал. Рукопис. Олівець.

PS. З огляду на мовну й стилістичну специфіку цього документу, редакція нижче подає його адаптований («читабельний») і відредагований текст при повному збереженні його змісту.

Примітки:

*Голдиш О. П., докладних біографічних даних не виявлено. Проживав на вул. Рубіжна (до 1975 р. – вул. 2-га Зарічна) Центрально-Міського р-ну м. Кривий Ріг.

В оповіді йдеться про дійсні події, які розгорталися на перехресті вулиць Святомиколаївської (колишня – Леніна) й Української та

прилеглих до них локацій – трамвайного кільця й скверу; а р. Саксагань у цій місцині в той час мала природні русло й течію; звідси й мова в оповіді про «брод» та «2 (другий – ред.) брод на заречную сторону...», тобто на правий берег р. Саксагань.

Адаптований варіант*

В исторический музей г. Кривого Рога.

Вы простите меня, что я пишу карандашом, я малограмотен, и только могу писать карандашом. Вы просили, чтобы я что-нибудь вспомнил о сопротивлении наших криворожан. Хотя неприятная история, она имеет свою хорошую сторону.

В середине октября (я точно не помню числа) наших десять танков ворвались в город со стороны МОПРа. Остановились они в старом тупике трамвая, а часть – по улице Ленина со стороны маслозавода. Услышав звук танков, я пошёл к ним. В тот момент был редкий туман. Мы торжествовали, выражали свою радость, кто как умел, но не долго продолжалось наше торжество. Туман уходил, и из-за 19 дома по улице Ленина вырос из тумана немецкий танк «Тигр».

Наши не ждали этого, экипажи танкистов находились между людей на земле, а не в машинах, и в эти торжественные минуты – выстрел, от нашего танка отлетела башня, а через минуту был подбит второй танк. По правде сказать, наши не ждали и не думали, что близко танк «Тигр». Но и не послушали наши советы, когда командиру отряда подсказывали о «Тигре». Третий танк был подбит во дворе против трамвайной станции, четвёртый зашёл во двор к Бабенко Екатерине и пошёл на сближение, но провалился в погреб и был подбит, экипаж танка поджёг его. Пятый танк стоял на бродике по ул. Заречной. Остальные 5 танков я направил через маслозавод вброд на верх, на ул. Мопровскую. В 5-ом танке орудие работало, они отстреливались, когда, видно, повредили орудие, и оно прекратило стрельбу.

Из танка выбрались два молодых танкиста и направились ко мне. Я с ними пошёл до второго брода на заречную сторону. По дороге они спросили меня, где можно спрятаться. Я направил их

между гор балкою и показал им место, где можно укрыться. Потом побежал нашей стороной к дому, посреди посёлка меня настиг один снаряд, который упал в сарай к М. Чабану. Вторым снарядом меня подкинуло и немного оглушило, а убило 4-летнюю девочку и ранило Владимира Кисленко, он живёт на Заречной в 19-ом доме. Я вернулся к руднику и направил танкистов в выработанный штрек. Потом побежал за командиром зажжённого танка, чтобы направить его в штрек. Когда он перебежал на заречную сторону, его убил немецкий жандарм, и похоронили его в огороде Шендрика Фёдора (ул. Заречная, д. 20), о том можно расспросить Шендриков.

Ночью семейство Толстухи перевели к себе в дом из штрека танкистов. На другой день нашу Заречную оцепили немцы, начался повальный обыск всего посёлка, нас обнаружили всего человек 20-25. Но одно получилось патристически: когда немцы подходили к дому Толстухи, то Григорий Иванович вышел сам навстречу им со своего двора. Немцы похвалили его, что он сам вышел, и не стали искать в его дворе. Этим он спас танкистов и 10-летнего Леонтия Толстуху. Могу сказать, что Григорий Иванович пробыл в Германии около двух лет, о подробностях можете расспросить Леонтия Толстуху. Так как танкисты пробыли у них около 2-х месяцев, приходилось моей жене помогать им питанием. Ну а мне посчастливилось: на 6-ой день за побег из гражданского лагеря меня перевели в лагерь военнопленных, где я нашёл ножницы, днём перерезал колючую проволоку и благодаря туману ушёл. Есть свидетели, которые могут это подтвердить.

Но мне бы хотелось, чтобы семья Толстухи заслуживала особого внимания, так как рискуя жизнью, сохранили 2 бойца для Красной Армии. Один из них писал после войны Толстухе письма. Есть ли другой случай, когда отец с сыном вышли навстречу немцам, а у них дома в это время скрывались наши воины?

Примітки:

*Адаптований варіант документа виконав Чубенко А.Є.

№ 149

Воспоминания бойца Андрущенко В. Л. о боях за город

В составе 6-го отдельного штурмового батальона, в качестве рядового, (я) принимал активное участие в освобождении гор. Кривой Рог от немецких захватчиков. Здесь же был ранен.

Подходили со стороны от «Совхоза-20»** на большой завод, ж.д. станция Красная (ст. Червона – ред.) и на ул. Пушкинскую города Кривой Рог. Накапливание войск для наступления на «Совхоз-20» происходило на окраине населённого пункта, где противник оставил траншеи и отступил. В феврале 1944 года в маленьких, редко расположенных хатках, оставленных населением и заполненных бойцами, можно было только стоять и не все вмещались.

Падал густой, лапатый и мягкий снег. Немцы довольно часто и методично всю ночь освещали ракетами траншеи, а мы, сохраняя тишину, располагались в них и дремали. Снежок искусно покрывал и маскировал нас. Тишину нарушил ослепительный залп «катюш», таинственно подкативших в наше расположение и немедленно исчезнувших. И с этого, перед рассветом, началось наступление.

Немцы не смогли отступить или убежать. От внезапности и преграждения заснеженных путей отступления заранее высланными нашими разведчиками, встретившимися с партизанами,*** они бросали оружие, прятались куда попало, и сдавались.

За «Совхозом-20» к нам присоединились партизаны, и тут же была задержана грузовая автомашина с недоумевающими от внезапности немцами. Освобождение «Совхоза-20» обошлось небольшой перестрелкой и так было организовано, что немцы не знали, и фактически путь к большому заводу для нас оказался открытым.

Завод, посёлок с большой поликлиникой и ж. д. станция Красная нами были заняты лишь после сломленного

сопротивления, оказанного упрятавшимся в них противником, который в конце концов был выгнан, но остановил нас и успел организовать оборону.

Удерживая посёлок, мы находились в большом, капитальном здании поликлиники, возле ж. д. станции Красная. Противник обстреливал это здание из орудий, пулемётов и миномётов. А мы из поликлиники вели огонь по окружающему противнику, засевшему в домах и укрепленных местах, и выгнали его с ж. д. станции Красная.

В это время я был легко ранен в нижнюю треть левой голени, но в станцию вбежал самостоятельно. Раненых никуда не эвакуировали, а стали снова накапливать силы для наступления штурмом и освобождения города Кривой Рог.

Перед рассветом, в зале ж. д. станции Красная, перед наступлением дали завтрак (водка, квашеная капуста, сало и булка).

Бесшумно, развёрнутым фронтом, по снегу, через огороды и сады, мы вышли на верхнюю часть улицы Пушкина и тут же окружили на перекрёстке улиц и уничтожили группу вооружённых немцев, шедших куда-то гуськом. Мы довооружились их оружием. Штурмовики были обмундированы в синие ватные брюки и фуфайки и навели страх на врага.

Внизу улицы Пушкина, где она упиралась в многоэтажное здание поперечной улицы, нас обстреляли из пулемётов двух замаскированных немецких танков, и мы остановились. Целый день шли бои, танки нас задерживали, беспокоила авиация противника. Подорвать танк связками гранат добровольно вызвался командир отделения, фамилию его не помню. С наступлением темноты, когда наш гранатомётчик подползал к немецкому танку со связками гранат, был освещён с другого танка и убит огнём противника. Только после этого танки ушли, а мы продолжали освобождение города Кривой Рог.

Когда город фактически нами уже был занят, немцы долго продолжали оказывать сопротивление, укрепившись за

затопленим глибоким кар'єром по ту сторону реки Ингулец. Они забрасывали нас плотным орудийным и миномётным огнём, препятствуя продвижению. Мы имели немалые потери в людях, и только в ночное время или перед рассветом имели успех и заставляли немцев отходить.

Моя раненая нога стала опухать, и я с 1.03. по 6.04. 1944 года находился на излечении в Военно-полевом госпитале № 746 АГЛР (армейский госпиталь для легкораненых – ред.) в Долгинцево. Будучи в госпитале, видел, какие большие потери мы несли и вынесли за освобождение Криворожья, как бесился и не давал нам пополниться враг, часто сбрасывая на госпиталь и др. объекты смертоносный груз не только с бомбардировщиков, а и с истребителей и с других видов оружия.[...]

[...] После освобождения города Кривой Рог и криворожских рудников 6-ой Отдельный штурмовой батальон был расформирован и многие офицеры были направлены в 18 отдельный полк резерва офицерского состава (18 ОПРОС), расквартированный в пос. Шмаково, вблизи гор. Кривой Рог.

А я был направлен в 746 армейский госпиталь легко раненых (746 АГЛР), в районе станции Долгинцево, что возле гор. Кривой Рог.

Джерело: Анкета для участников Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Андрущенко В. Л. // КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КДФ.-8483. – Оригінал. Рукопис від 17. 09. 1974 р.

Примітки:

*Анкетні дані Андрущенко Володимира Лаврентійовича: у Червоній Армії з 1919 року, освіта середня, у 1920 році закінчив Перші Київські курси червоних лікпомів (помічників лікаря). Служив у Червоній Армії безперервно, війну зустрів начальником санітарної служби Окружної школи МНС артилерійської інструментальної розвідки у званні інтенданта 3-го рангу, закінчив старшим фельдшером 68-го окремого інженерного батальйону 57 армії в місті Грац (Австрія). Під час визволення міста – боєць 6-го Окремого штрафного батальйону.

**«20-й радгосп» розташовувався між селищами Радушне й Зелене, тобто на південь від металургійного і коксохімічного заводів.

***Про участь партизанів у визволенні міста згадує також і командир 810 с. п. 394 с.д. Тітов І. С., який разом ыз «штрафниками» брав участь у боях за звільнення ст. Червона і центральної частини міста. Утім, переконливих документальних свідчень про участь місцевих партизанів у боях за визволення Кривого Рогу поки що не знайдено. Тож інформація Андрущенко В. Л. як і Тітова І. С., потребує перевірки.

№ 150

Рассказ Голдиша Н.А.*

о боях за освобождение Кривого Рога

...Газету «Червоний Гірник» я виписываю с конца 60-х годов и до сегодняшнего дня. Об батальоне, который случайно заблудился, никогда не упоминалось на страницах печати. На мой взгляд, эти события где-то должны быть отражены в документах или донесениях. Так как несколько сот человек хорошо вооружённых людей не могли пропасть бесследно, имея приказ дойти в село Мирюлюбовка под Новый Кривой Рог. Но по ошибке оказавшись в центре города 21.02.44., а 22.02.44. трагически погибшим.

21.02.1944 года перед рассветом мы проснулись от стука в окно: соседка сообщила, что пришли наши. Отец быстро оделся и вышел на улицу. Через некоторое время в наш дом стали заходить бойцы. Сняв шинели и обувь, они ложились прямо на пол и засыпали. Нас детей (меня и двух сестёр) перевели на кухню. Мать и бабушка начали готовить еду для бойцов – картофель и коржи, вместо хлеба. Отец вернулся с тремя офицерами, самый старший по званию из которых был капитан. Поскольку комнаты были заняты, они расположились тоже на кухне. Разложив на столе карту, офицеры выяснили своё месторасположение, и были очень удивлены, что оказались не под Новым Кривым Рогом, а в старом центре города. Солдаты свой батальон называли

«Сталинградским». Они рассказывали, что после боев за Апостолово их отправили на отдых. По истечении срока отдыха батальон доукомплектовали и получили приказ идти на передовую в район села Миролубовка под Новым Кривым Рогом. Выйдя из села Радушанского (селища Радушне – ред.), пошли не по той балке. Пройдя по дну балки незамеченными, возле Долгинцево, вышли к старому центру города. По дороге, в районе Песочной, батальон разгромил немецкую автоколонну, которая двигалась в сторону немецкого фронта.

Как бойцы оказались на нашей улице, я не знаю. Но улица 2-я Зареченка** – отличная позиция для обороны, поскольку она была окружена со всех сторон водой, затопленными карьерами, старыми отвалами. Вокруг выставили часовых и запретили выход с нашей улицы.

Бойцы проспали целый день (21.02.1944 г.). Даже тогда, когда немецкая пушка, стоявшая на Военном городке, дважды выстрелила, и снаряды, пролетевшие над улицей со страшным скрежетом и воем, ударились о борт старого карьера разорвавшись, проснулся только один офицер. Он вышел на улицу. Мой отец показал ему немецкую пушку, которую хорошо было видно из нашего двора.

22-го февраля, под утро, в темноте, солдаты ушли через Кандыбину балку в район Карачунов.

Спустя три недели, а, может, и больше, к нам в дом приходил несколько раз солдат из госпиталя, который был у нас на постое 21 февраля. Он рассказал, что 22 февраля, утром, не доходя до реки Ингулец в районе Карачунов, немцы, пропустив разведку, расстреляли наш батальон в упор. В живых осталось несколько человек. Его раненого подобрали 22.02., когда уже стемнело.

После ухода «Сталинградского» батальона, когда рассвело, отец переоделся бабушкой – надел юбку и платок – и вышел к реке Саксагань, в районе Маслозавода. Находясь напротив мельницы, отца окликнули и спросили: «Женщина, где немцы?». Это были два молодых бойца в белых маскхалатах с автоматами.

С того места, где стоял отец, хорошо просматривались ул. Украинская и река Саксагань, вдоль которой немцы заняли оборону. Он рассказал бойцам о расположении немцев. Они попросили, чтоб отец показал брод через Саксагань, и как лучше подобраться к немцам.

Перейдя реку и выйдя к крайнему дому по ул. Украинской, солдаты вместе с хозяином дома, у которого был пулемёт, открыли огонь по немецкой обороне. Хозяина, Ивана, наградили орденом Ленина.

Немцы, как по команде, сели в грузовики и уехали в сторону Карачунов.

Через некоторое время по броду Саксагани стали прибывать группы солдат по 5-6 человек. Вокруг было тихо, и только возле Зубощётки*** (мастерская по изготовлению зубных щёток) слышалась стрельба и крики отлавливаемых спрятавшихся немцев.

А ещё хочу рассказать о таком случае. Люди заметили двух немцев с большим пулемётом на ножках на борту в ложбинке старого карьера. Один немец лежал, а другой махал руками. От нас это было на расстоянии метров восьмидесяти.

Позже подошли наши солдаты, вытащили того, кто махал руками, а лежащего скинули вниз, в карьер. Он плавал там до апреля месяца, пока наши женщины не закопали его.

Оказалось, что один из этих немцев был коммунистом, а другой нацистом. Убив нациста, немец спас многих солдат от смерти, поскольку позиция, ними занимаемая, была хорошей (просматривалась вся старая часть города и переправа через реку Саксагань до взорванного моста у пл. Освобождения), возле которого кавалеристы переводили лошадей на правый берег реки.

К вечеру 22.02. в районе Карачунов разгорелся бой. Поскольку отца забирали на фронт, мама готовила ему вещмешок со слезами на глазах.****

Ранним утром мы с отцом отправились в центр города на

улицу Карла Маркса («Почтовая»). Идя по улице Ленина, мы заметили, что из окна двухэтажного дома валит дым. Зайдя в помещение, мы увидели горящий пол, который тушил какой-то мужчина. Мой отец остался помогать тушить огонь. Оставив мужчин, я вышел к кинотеатру Ленина. В это время в скверике хоронили бойцов, которых привозили машинами. Могилы для них рыли во всю ширину газона и глубиной метра три.

Я сам направился к двухэтажному дому, мне казалось, что со второго этажа можно будет хорошо просматривать местность. В большой чистой комнате было пусто, и лишь посредине на полу лежал немецкий пистолет. Но я его не взял, т. к. отец говорил, что нельзя брать оружие – оно может быть заминировано. Я стал смотреть в окно в направлении станции, но ничего не было видно. И вдруг услышал громкое «Ур-а-а!», которое переросло в жуткий вой. Испугавшись крика, выбежал из дома и бросился домой. Дома мать спросила: «Где отец?». Позже вернулся папа, а через время пришла женщина и сообщила, что двоюродную сестру смертельно ранило.

Утром 24.02. по ул. Ленина, со стороны Трампарка, двигался обоз с ранеными. Мать дала мне сумку с пирожками. Мой друг Коля Шендрик взял ведро с буряковым чаем. Мы вышли на дорогу раздавать раненым пирожки и поить их чаем.

В это время над Трампарком пролетало 10 немецких самолётов. Один из них отсоединился и полетел на город. Я увидел, как от самолёта оторвалась чёрная точка, она приближалась со страшным свистом. Я упал на землю и закрыл голову руками.

Тётку похоронили без меня, потому что я получил три проникающих ранения и контузию. Колю Шендрика – убило. На этом моё детство закончилось – война и меня сделала «калечкой».

Джерело: Спогади Голдиша Микола Олександровича // КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КДФ.-16173. – Оригінал. Рукопис 1999 р.

Примітки:

*Голдиш Микола Олександрович (? – ?) – син Голдиша Олександра, що проживав по вул. 2-га Зарічна (з 1975 р. – вул. Рубіжна) Центрально-Міського р-ну м. Кривого Рогу. Спомини його батька подано вище.

**вулиця 2-га Зарічна.

***знаходилася по вул. Українській

****О. П. Голдиш – батько автора цього тексту потрапив під тотальну мобілізаційну «зачистку», яку здійснювали так звані «польові військкомати», а по суті – штаби військових підрозділів. Мобілізованих у такий спосіб чоловіків призовного віку – «вояків у кухвайках» чи у «чорних свитках» – оперативно зараховували до діючих військових з'єднань, розв'язуючи в такий спосіб проблему поповнення особового складу. Зазвичай такі призовники не встигали пройти навіть курс молодого бійця, як їх уже кидали в бої...

№ 151

Бои за город

(Из воспоминаний Титова И.С.)*

810 полк первый овладел станцией Червленной (идеться про ст. Червону – ред.) и завязал бой за Кривой Рог в направлении стадиона, а затем освобождал центр города и водрузил Красный флаг на разбитом здании Горсовета и на здании школы**, которая расположена поблизости здания Горсовета. [...]

... Командиры батальонов 810 полка – майор Дудин Авдей Андреевич и капитан Стефанчук – провели смелый маневр и героизм в ночь на 18 февраля 1944 года. Прорвали сильно укрепленную оборону противника, ночным налетом овладели населённым пунктом Маринфельд***, противника застали врасплох. Было 200 человек взято в плен, два орудия, шесть станковых пулемётов и до 100 человек убито фашистских захватчиков. Этим дали возможность командиру полка в ночное время развить наступление вглубь обороны противника.

В течение ночи полк продвинулся вперёд на 18 км, что дало

возможность овладеть населённым пунктом Н. (Ново – ред.) Ивановка и Новым Кривым Рогом. В этих пунктах был захвачен врасплох 15 артиллерийский полк противника, который был разгромлен. Нам достались большие трофеи – 12 орудий разного калибра, много лошадей и повозок.

Капитан Коломников, командующий артиллерии 810 полка, проявил солдатскую находчивость – захваченную артиллерию и боеприпасы использовал для отражения контратаки противника, который неоднократно с танками атаковал боевые порядки полка.

Таким образом, 810 полк первым подошёл к Кривому Рогу. Командиры батальонов – майор Дудин, капитаны Стефанчук и Зарецкий – первыми овладели станцией Червлённая, а командир штрафной роты тов. Головко овладел стадионом, фашистские захватчики упорно дрались за каждый дом, улицу, но штурмовые группы блокировали отдельные укрепленные дома и продвигались вперёд. В боях за город нам крепко оказывали помощь партизаны,**** которые заблаговременно находились в отдельных домах города и своим огнем разили противника с тыла.

Майор Коваль, капитан Скрипник Иван Порфирьевич и автоматчики Долголенко Николай Яковлевич, Штанько Пётр Иванович водрузили красный флаг на здании разбитого Горсовета и на здании школы, которая расположена вблизи здания Горсовета...

Джерело: Анкета для участников Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. Титова И. С. // КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КДФ.-8140. – Оригінал. Машинопис. Мова – російська. Фрагмент. – Січень 1972 р.

Примітки:

*Тітов Ілля Самсонович (2. 08. 1902 р. – 1991 р.) – під час боїв за Кривий Ріг у лютому 1944 р. – командир 810 стрілецького полку 394 стрілецької дивізії, звільняв ст. Червона і центр міста. За звільнення Кривбасу нагороджений орденом Олександра Невського.

**Гдеться про будинок виконкому Центрально-Міської у місті ради по вул. Святомиколаївській (колишня вул.Леніна) та ймовірно про школу №8

***Марієнфельд – колишня німецька сільськогосподарська колонія, заснована в 70-х рр. XIX ст., нині – селище Свистунове Широківського р-ну.

****Про участь партизанів у боях за визволення міста редакція джерел не має. Утім у споминах воїнів-визволителів така інформація присутня. Зокрема про це ж згадує й боець 6-го Окремого штурмового батальйону (штрафників) Андрущенко В. Л. Див.: його спомини в цьому ж виданні вище.

№ 152

Жуков Иван Єфимович* об освобождении города

Февраль 1944 г., село Веселые Терны Криворожского района. Недалеко и сам город Кривой Рог, но он еще был в руках немцев. Мысленно мы уже там, овладели им. Мы знали, что через несколько дней город будет наш. Тогда стояла неустойчивая погода. Снег сменялся то дождем, то приморозками. На фронте стояло затишье. Если на некоторых участках фронта и шли бои, то местного значения. Наблюдения за передним краем противника и поиски по захвату пленных занимали тогда основное положение в обороне наших войск 3 Украинского фронта перед боями за Криворожье. Теплая зима и дожди так разбили дороги, что нашим тылам пришлось нелегко доставлять вооружение и продовольствие передовым частям. Однако это не мешало успешно готовиться нашим частям к наступлению. 37 Армия, 10 дивизия вела подготовку к наступлению за освобождение г. Кривого Рога.

18 февраля 1944 г. ночью, нас 3-х офицеров прикомандировали в распоряжение 30 гвардейского воздушно-десантного полка. Ночью мы вышли из Веселых Тернов на передовую линию. Под склоном балки стояла землянка. Это штаб 30 полка, размещался он на землях Терновского совхоза. Принял

нас тогда начальник штаба полковник Ефимов. Выписал нам удостоверения лично сроком действия до 14 июля 1944 г. Улыбнувшись, он сказал, а потом я поменяю вам эти удостоверения на другие. Прислушавшись к этому разговору со стороны, как будто речь шла в мирное время на гражданке. А через несколько часов с этим удостоверением в кармане гимнастерки мне пришлось идти на смертный бой с противником. Получив удостоверения, мы сидя дремлем в землянке на земляном полу. Даже нет нар. Сырость и холод и одна коптилка на ящике, сделанная из гильзы, вот и все хозяйство в полковой землянке. Через несколько минут каждый из нас просыпался. Встали без команды от холода с промокшими брюками от сырой земли. Время шло к утру. Идем с проводником на передний край. Обходим минные поля. До расположения батальона мы дошли вдвоем со старшиной Татиевым. Судьба двух остальных офицеров мне осталась неизвестной.

После представления командиру батальона пошел принимать свой взвод. До наших траншей было до 300 метров. Иду, а кругом меня трупы убитых немцев. Своих убитых не видно, и вдруг на пути сарай. Захожу в него и вижу, лежат в штабелях наши убитые. Обидно стало и досадно за смерть боевых друзей. Появилась пекучая злость и ничем не измеримая ненависть к врагу.

Я знал, что через час-два мы пойдем в бой и отомстим за их смерть. Но останемся ли мы живы. Может тоже как эти воины останемся лежать на этом же поле боя и попадем в одну из общих могил вместе с ними. Но что же, на то и война...

Обошел я свою оборону по траншеям. Впереди была видна высота 109,6. В траншеях непролазная грязь и вода попеременно со снегом и ломаным льдом. На обороне взвода до 400 метров я обнаружил всего 2-х солдат. Вид у них был усталый и смертельно утомленный. Озябшие, голодные и уставшие, они нашли в себе мужество, которое проявили в бою. На месте им был отдан приказ подготовиться к наступлению. И они пошли в бой. Перед

этим мы вместе из одного термоса съели «вчерашнего» холодного горохового супу по кружке и поругали старшину за то, что не угостил нас горячей пищей перед боем.

После доклада командованию батальона о принятии взвода я получил приказ о наступлении. Взвод у меня состоял из 6 бойцов-гвардейцев. Приказано взять стратегическую высоту 109,6 на подступах к городу Кривому Рогу. Надо было выровнять линию фронта.

Утро 19.02.1944 г. Шел мокрый снег.

Вооружившись автоматами и гранатами, под прикрытием густого снега, мы пошли на исходный рубеж. Высоту 109,6 было не видно. Но я знал, где она. Видел ее до густого снега. Ставлю задачу на месте бойцам.

Мой помкомвзвода старшина Татиев, как будто ростовчанин. Подходим к высоте скрытно. Разговор немцев нас еще лучше сориентировал в направлении высоты. Вот мы уже внизу под высотой. Не медля, даю условный сигнал к наступлению. Сразу в ход пошли наши гранаты, затрещали автоматные очереди, и, с криком «Ура!» мы бросились вперед, на высоту 109,6.

Наша внезапность ошеломила гитлеровцев... Это повлияло на наш успех боя. Высота 109,6 была взята. Было убито до 15 немцев и взяты трофеи: пулемет, автоматы, подвода с боеприпасами и др. имущество.

У нас жертв не было. Наше наступление продолжалось. К исходу дня 19.02.44 г. мы овладели несколькими домами села Ново-Ивановка. Справа нас шла перестрелка, это вел бой пулеметный взвод нашего полка (командир взвода лейтенант Иващенко), и разведчики из нашего полка. Мы закрепили здесь свой успех до следующего наступления. Ночью я пошел со своим взводом в разведку боем на левую окраину с. Ново-Ивановки. Немец пытался контратаковать нас, но успеха не имел. Пришло наше подкрепление и мы полностью овладели этим населенным пунктом. На 20.02. мы пошли в наступление и овладели населенным пунктом – Соколовкой.** Днем попытались мы

форсировать р. Саксагань из села Соколовки, но сильный пулеметный огонь противника из водокачки с другого берега не дал нам развития своего успеха боя. В этом бою убило командира роты лейтенанта Попова и 2-х солдат. Я принял командование ротой в бою на себя.

22.02.44 г. командованием 30 полка мне была поставлена боевая задача идти в разведку боем и предохранить Криворожскую электростанцию (КРЭС) от взрыва***.

С разведгруппой в 10-12 гвардейцев и 2 гражданских мальчика-проводника из с. Соколовки (местные или нет, не знаю) мы ночью 22.02.44 г. форсировали реку Саксагань, выбили немца из траншей, он отступил, а мы вышли в расположение и во двор КРЭСа.

Со мной были 2 минера. Разведгруппу я разбил на 3 или 4 подгруппы. Поставил им задачу обнаружить место минирования здания КРЭСа и обезвредить его, не дать взорвать. Я с подгруппой в 3 человека прикрывал своим огнем всех, кто искал место минирования. Все подгруппы вели бой с заслоном противника прорываясь к цели, то есть к месту минирования. Мне несколько раз приходилось вступать в бой с противником. Вспоминаю. Нам было очень трудно. Пришлось и на себя оставить гранату. Какая-то из моих подгрупп наверно обнаружила место минирования и обезвредила его. Ведь КРЭС не был взорван!

Навсегда остался в моей памяти этот бой. В этом бою я был контужен. Мы остались вдвоем. Судьбу остальных подгрупп я не помню. Кто из них остался жив или погиб, не знаю...

На заре 23.02.44 г. наш 30 гв. полк занял и освободил от немецких захватчиков часть гор. Кривого Рога – поселок Октябрьский – Первомайск – КРЭС.

Я попал в свой полк утром. Меня считали убитым. Помню, когда я пришел в свой батальон, то мне сказали, а мы тебя считали погибшим...

26 на 27.02.44 г. С остатками солдат от батальона до 20

человек, под командованием командира роты ст. лейтенанта Холиденко В. А. мы форсировали реку Ингулец и вышли с боями на правый берег, вклинившись в оборону немецких войск. На крутом обрывистом берегу Ингульца против с. Марьяновки всю ночь шел ожесточенный бой за этот небольшой плацдарм правобережья. И все же к утру 27.02.44 г. сломив упорное сопротивление противника, мы выбили его из траншей, уничтожив много живой силы и взяли трофеи: автоматы, пулеметы, боеприпасы и другое имущество. И у нас были большие потери. В один из трудных моментов боя, когда немец пошел на нас в контратаку (а он ходил 6 раз), прижал нас к обрыву на берегу реки Ингулец, то мы и здесь не дрогнули. На память пришла фронтовая подруга и спутник, песня «Катюша». Она подняла дух бойцов. В это время, вместе с песней, которую я стал петь, с левого фланга застрочил наш «максим», и это дало нам возможность отбить немецкую контратаку. А потом многие из нас раненые в этом бою лежали на излечении в госпитале в поселке Грушеватка за Пятихатками Днепропетровской области.

...За освобождение города Кривого Рога, за проявленные боевые действия наш 30 гв. возд.-дес. полк был награжден орденом Боевого Красного Знамени и присвоено (почетное- ред.) звание Криворожского полка. [...].

25 декабря 1966 г.

Джерело: Спогади Жукова Івана Єфимовича (? напевне Юхимовича – ред.) про бої за визволення міста // КЗК «Міський історико-красназничий музей» КМР. – КДФ.-11830. – Оригінал. Мова – російська. Фрагмент рукопису. від 25 грудня 1966 р.

Примітки:

*Жуков Івана Єфимович (23.08.1913 року народження) – під час боїв за Кривий Ріг командир взводу 30 гвардійського повітрянодесантного полку 10 гвардійської Криворізької повітрянодесантної дивізії.

**Соколовка – нині мікрорайон (жилмасив) у Покровському

районі міста.

***Тут ідеться не про Кресівську дамбу, яку боронив спецзагін майора Шурупова, а власне про саму електростанцію – КРЕС.

№ 153

Воспоминания Константинова К. Г.* о боях в 1944 г.

[...]. Где-то в 15-16 числах февраля 1944 года я был вызван к командиру роты Лобанову Юрию Михайловичу... стояли мы, если не изменяет память, в пос. рудника Первомайский (есть такой?). От него я получил задание: мне давались два молодых радиста, радиостанция РБМ,** было предложено взять дополнительные диски для автоматов и перейти в распоряжение подполковника Шурупова, находящегося в Веселых Тернах. Наша задача – дать связь с штабом 37 армии (схема связи была дана сразу же) и связь с передним краем. Одного из 2-х радистов помню очень хорошо – Виктор Шменков. Виктор был еще очень молодым (лет 18-19, не более 20), жизнерадостным, трудолюбивым парнем. Фамилию второго радиста – не помню. В Веселых Тернах получили от начальника штаба схему связи с другими корреспондентами. Там же получили гранаты, сухой паек, маскхалат. Вечером миновали передний край...

Много лет прошло с тех памятных дней, но до сих пор не могу понять, откуда только взялись силы сделать по бездорожью (шел хороший снег, сильный ветер), имея за спиной солидный груз (радиостанция, сухой паек, автомат, гранаты), пройти 30 км. марш и еще чередовать отбитие атак немцев и вести радиосвязь! Перед Стахановским*** мы от отряда отстали (примерно 1,5-2 км). На окраине нас встречал автоматчик, провел в дом, где размещался штаб отряда. Нам было сразу же предложено связаться со штабом 37 армии. Если мне не изменяет память, радиостанция РБМ имеет радиус действия 40-50 км, т. е. мы работать должны на пределе. На малую антенну связь не пошла. С разрешения командира мы начали развертывать наружную антенну. Вообще-то это было крайне рискованно, ибо отряд

только ввязался в бой, бои шли повсюду (два соседних дома еще находились в руках немцев). Поэтому из нашего дома вывезли все – остались один автоматчик, Виктор Шменков и я. Мы успели развернуть наружную антенну, начали устанавливать радиосвязь с штабом 37 армии, когда немцы по нашему дому (мы же демаскировали себя) открыли ураганный огонь (артиллерийский или минометный – не помню). Во время этого обстрела погиб Виктор Шменков. Погиб героем, заслонив своим телом радиостанцию... Система (наружная) была уничтожена, и связь мы установили с другими частями, а через них – с основным корреспондентом – штабом армии. После потери наружной системы мы связались с артиллеристами и корректировали их огонь. В перерывах связи – в цепь, отбивать атаки немцев. Вспоминая сегодня этот тяжелейший бой, вспоминаешь и похорон Виктора Шменкова: пришли санитары, взяли тело Виктора и похоронили... И сам бил – не холостыми – непрерывная стрельба из автоматов и гранатами... Так и не удалось побывать на могилах павших товарищей... [...].

Джерело: Лист Константинова К. Г. // КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КДФ-8234. – Оригінал. Фрагменти російськокомовного рукопису. Лютий 1974 р.

Примітки:

*Константинов Костянтин Гаврилович – під час визволення Кривого Рога – сержант 68-го окремого Вознесенського ордена Богдана Хмельницького II ступеня полку зв'язку, учасник боїв за врятування дамби КРЕСУ.

**РБМ - радиостанція великої потужності (рос.).

***Стахановське (Стахановка) – народна назва житломасиву в Жовтневому (нині Покровському) районі, розташованого поблизу ТЕЦ. Нині не використовується.

№ 154

**Рассказ Ольшевського Георгия Максимовича*
об участии в освобождении Кривого Рога**

[...] Во второй половине февраля после 30 минутной артподготовки овладели ДНИПРОВКОЙ, КАМЕНКОЙ, ЗНАМЕНКОЙ и в этом районе форсировали ДНЕПР и по приказу Верховного Главнокомандующего 7 АДПРГК** была переподчинена командующему 46 армии. Командиру 17 тяжело-пушечной бригады полковнику РОМАНОВУ было приказано форсированным маршем в ночь с 16 на 17 февраля выйти на рубеж д. Екатериновка поддержать наступление стрелковых частей 46 армии. 2/213*** тяжело-пушечного полка 17 пушечной бригады 7 АДПРГК занял боевые порядки справа. В ночь на 21 февраля 5 батарея, которой я командовал, заняла боевые порядки НП (наблюдательный пункт – ред.) на окраине ст. ДОЛГИНЦЕВО ОП (огневые позиции – ред.) в районе нынешнего аэродрома (военного) вели непрерывный огонь по отступающему противнику. Примерно к 5-00 22 февраля мне было приказано переместить боевые порядки. НП были на шахте ГПУ..., а огневые позиции в р-не СОЦГОРОДА (примерно, где в данный момент ДК МЕТАЛЛУРГОВ стадион).

На рассвете 22 февраля 1944 г. разведчик-наблюдатель доложил, что видит, как переправляются наши части через реку ИНГУЛЕЦ. С НП было хорошо видно ГДАНЦЕВКУ, ст. КРИВОЙ РОГ. Командир взвода управления л-т НИКИТИН с разведчиками и радистами вышли в боевые порядки стрелковых подразделений и установил связь с командиром штурмового батальона, который вышел на ГДАНЦЕВКУ и ст. КРИВОЙ РОГ. (-Західний – ред.)

Я доложил обстановку командиру 2-го дивизиона капитану ВИДЕРНИКОВУ о том, что произвожу перемещение боевых порядков. К исходу дня 22 февраля 1944 г. НП занял на товарной конторе ст. КРИВОЙ РОГ, ОП занял ниже реки САКСАГАНЬ

ИНГУЛЕЦ, где в данный момент музыкальная школа и 8-ая школа. 23 февраля переместили ОП и заняли (позиции –ред.) в парку з-да «КОММУНИСТ». Вели непрерывный огонь по укрепившимся на заранее подготовленном рубеже противнике. Не помню точно число мне сообщили о том, что ко мне на НП едет большое начальство, не успел я переговорить по телефону, как на моем НП появился командующий фронтом тов. МАЛИНОВСКИЙ и командующий 4-м УКРАИНСКИМ фронтом тов. ТОЛБУХИН, но и человек 15 генералов. Просмотрели обстановку расспросили, как самочувствие солдат, сколько боеприпасов. К этому времени у меня было всего на вес около 0,5 БК (боевого комплекта – ред.), через несколько дней получили боеприпасы и вместе с стрелковыми частями перешли в наступление вышли с. КАЗАНКА НОВИЙ БУТ,... За активное участие в освобождении г. КРИВОЙ РОГ я награжден ОРДЕНОМ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ II степени. [...]

Джерело: Анкета для участников Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. Ольшевського Г. М. // КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КДФ-14441 – Оригінал. Мова - російська. Фрагмент рукопису.

Примітки:

*Ольшевський Георгій Максимович (1919 року народження) – колишній командир 5-ої батареї 213-го важко-гарматного артполку 17-ої гарматної артбригади 7-ї Артлерійської дивізії резерву головного командування; після війни проживав у Кривому Розі, вул. Вокзальна, б. 2, кв. 31.

** АДПРГК – Артиллерийская дивизия пушечного резерва главного командования (рос.).

*** Мається на увазі 2-ий дивізіон 213-го важко-гарматного артполку.

№ 155

Пьянков Василий Николаевич*о боях за Кривбасс

[...] За освобождение города от фашистов нашему полку было присвоено имя «Криворожский». Днём 23 февраля 1944 года наши совместно с другими частями с боями вступили в город.

Мы наступали со стороны ст. Апостолово через совхоз «Красная звезда» и в город входили через Металлургический комбинат, который был тогда полностью разрушен. Фашистами были взорваны электростанция, мосты и многие здания, на месте которых были груды кирпича.

Войдя в город, штаб нашего полка разместился на ул. Чкалова в маленьком одноэтажном доме напротив большого красного кирпичного здания, которое было сильно разбито. Где-то тут же на углу была поликлиника.** Запомнилась она потому, что ночью я был контужен и в поликлинике мне оказывали помощь. [...]

... В боях за город фашисты оказали упорное сопротивление. К ночи 23.02.44 г. им удалось на несколько часов закрепиться на насыпи железной дороги, но город был уже в наших руках. В злобе гитлеровцы ночью стали методически разрушать город крупнокалиберными тяжёлыми снарядами из дальнобойных орудий.

В бою за город этой ночью мы потеряли многих воинов полка. Погиб здесь и комсорг нашего полка.

В городе наш полк вошел в подчинение 23-го танкового корпуса (им командовал генерал-майор Пушкин, в дальнейшем он погиб под Баштанкой) и мы с боями пошли дальше на Запад.

Через несколько дней за Казанкой, в балках, нам удалось захватить те тяжелые дальнобойные орудия, из которых гитлеровцы в ярости разрушали город и убивали наших советских людей.[...]

20 січня 1969 р.

Джерело: Лист-спогад визволителя Кривого Рогу Пьянкова В. М.
// КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КДФ-11817 – Оригінал. Фрагмент російськомовного рукопису.

Примітки:

*П'янков Василь Миколайович – під час звільнення міста – помічник начальника штабу 28 окремого гвардійського Криворізького важкого танкового полку, гвардії старший лейтенант.

**На розі вул. Поштової (у той час Карла Маркса) і вул. Чкалова дійсно була поліклініка. Зараз на цьому місці розташовано торговельний комплекс.

№ 156

Письмо Белоброва П. Г.* в Криворожский историко-краеведческий музей 5 февраля 1969 г.

[...] Начну по порядку.

... после госпиталя направлен был в г. Днепропетровск в школу мл. командиров где пробыл 3 дня. На 4 день вызвали срочно всю школу погрузили в вагоны и ночью разгрузили нас в ст. Пятихатки где ночью грязь – снег нас направили кажется в село Водяное в состав 15 гв. стр. орд. «Ленина» Харьковская дивизия и после краткой подготовки 28.01.44 года ночью пошли на фронт. А он был рядом и утром 29.01.1944 г. мы пошли в наступление прорвали 1 оборону и продвинулись с боями до 2-й до 15.02.44. Погода была гряз морозы особенно после двух дневного отдыха нас 13.02.44. поставили на прорыв 2 обороны и мы 14 лежали в снегу целый день в посадке выроешь окоп в снегу и его занесет – степ лесополоса. 15.02. пошли на прорыв обороны нам правда помог попутный буран и снег он немцев ослеплял и мы взяли его оборону и с боями пошли дальше до станции Долгинской** назв.(-ания-ред.) точно не знаю. За взятие села Шевченко или колхоза нашей роте автоматчиков к-мр дивизии дал дневной отдых. После за следующее село которое находилось не более 2-х км ч/з посадку где мы в посадке пролежали в снегу не движимо целый день и потеряли с роты

убитыми командира звона и 6 челов. раненых которые вытаскивали командира с под снайперской полосы обстрела, ком. звона получил 13 пуль. Но оговорюсь он к нам прибыл с монгольской границы всего 5 дней и мы ему говорили не ходи ибо снайпер срежет но он погорячился и был убит первой пулей наповал.

Здесь вечером терпение наше кончилось и мы рота автоматчиков попросили ночью взять село. К-м дивизии разрешил и мы село взяли без потерь в роте за что получили дневной отдых. Но отдохнуть не пришлось потому что двинулись преследовать противника и 20.02.44. вышли на рубеж под ст. Долгинская (Долгинцево – ред.) где он был сильно укреплен. Мы вышли на стык 2-х дорог входящую железную которая вся была изуродована все рельсы и шпалы напололам, и пересекала ее сошейная (шоссейная – ред.) с левой стороны. У входа в Долгинскую ж. д. стояли 2 ж. д. (железнодорожные – ред.) будки перед ними к нам была немецкая траншея и пулеметы а с правой окопы и три пулемета, вот тут-то с правой стороны нас 57 автоматчиков и пошли наступать утром на ст. Долгинскую но пулеметы нас положили и не дали поднять головы до тех пор пока мы сами не выдержали и не отступили за ж. д. стык с сошейной. Потеряли 25 чел. убитыми и ранеными, за что к-мр (командир – ред.) роты был снят с должности к-ром (командиром – ред.) дивизии. Часам к 12-14 мы установили на стыке дорог под разбитой автомашиной стан.(-ковий – ред.) пулемет и пошли под прикрытием пулемета в наступление левой стороной на будки, без потерь взяли траншею немцев, немцы панически бежали, а некоторые сдавались в плен уже больно наши автоматчики расвирипели взяли оборону и вышли к домикам ж-д, помню нас встречали горячим с печки хлебом жители будки где мы с удовольствием с мороза ели.

Далее мы вступили со всех сторон наступали в Долгинскую станцию к вечеру ст. была полностью взята, жители нас встречали очень хорошо, где наша группа штурмовиков

отклонилась в центр станции, а дивизия ушла правой стороной. Утром 21.02. с Долгинской через ст. Мудронную*** стали продвигаться по ж – дороге до Кр. Рога и к вечеру мы переправились ч/з реку Саксаган по разрушенному ж. д. мосту на окраину гор. Кр. Рога где устроили привал и ночовку. Наш отдых охраняла молодежь Кривого Рога, так как немцы были в центре города, хорошая была молодежь преданная и они нас бдительно охраняли за это и спасибо что мы спокойно у тепле поспали.

22.02.44. Утром Кривой Рог был штурмом взят, отступающие немцы бросились на нашу сторону, но мы их встретили огнем и они бежали остатки на реку Ингулец где и остановились. Наша группа вышла на соединение с дивизией с нами был командир 2 батальона и он знал задачу и расположение дивизии. 23.02. мы вышли на рубеж реки Ингулец стали готовиться к последующему наступлению которое началось 5.03. [...]

Джерело: Лист Белоброва Павла Григоровича до Криворізького історико-красназничого музею від 5 лютого 1969 р. // КЗК «Міський історико-красназничий музей» КМР. – КДФ-11823. – Російськомовний оригінал. Фрагмент рукопису від 5 лютого 1969 р. В тексті оригіналу повністю збережено стиль і граматичні характеристики й особливості документу.

Примітки:

*Белобров Павло Григорович – в ході боїв за визволення міста автор листа був автоматником 15 гвардійської стрілецької дивізії.

**станція Довгинцево.

***станція Мудрьона

№ 157

Воспоминания радиста Евсеенко Гр. М.*

[...] Погода стояла теплая, дождливая, кругом непролазная грязь. Для пехоты при занятии указанных позиций дорог не существовало. Нам приходилось идти туда, куда прикажут, и мы

шли по колена в грязи, да и грязь была липучая, что еле ноги вытаскивали.

Я в то время был начальником радиостанции 74-го батальона связи 48 гвардейской Криворожской дивизии. Помощником моим был сержант Султанов Джанар Саидович (дагестанец) и боец Лифанов. Нам было приказано двигаться с боями с 138-ым стрелковым полком нашей дивизии, командовал полком подполковник Воропаев... Мы обеспечивали радиосвязью со штабом дивизии и приданными частями к полку.

К месту боя и в бою мы несли на себе радиостанцию, запасное питание к ней (батареи аккумуляторные), оружие, боеприпасы и другое снаряжение. Каждый был нагружен до предела. Каждый стрелок, помимо своего вооружения, тащил артиллерийский снаряд.

17 февраля мы вступили в бой у поселка (точно не помню, Красное поле или Зеленое**). Преодолевая упорное сопротивление противника, шаг за шагом продвигались вперед. Но топкая грязь не только нам мешала продвигаться, но и противнику было не легче. Противник не мог маневрировать техникой, а при отступлении либо уничтожал её, либо оставлял целиком (как помню, на поле боя было оставлено много танков, автомашин, артиллерии и другой воинской техники).

Бои на подступах к Кривому Рогу носили исключительно ожесточенный характер, они продолжались днем и ночью. Бойцы нашей дивизии ночью ворвались в г. Кривой Рог. В самом городе, по моему, бои были слабее, дрались только заградительные отряды, которые обеспечивали противнику отход основных сил. Что неизгладимо осталось в моей памяти война-сибиряка – это очень мрачная картина: отступая, гитлеровцы город превратили в горящий факел. В центре города дома были взорваны или сожжены. Бесформенную груду развалин представлял собой металлургический завод, в руинах лежали электростанция и подстанция. Всюду громоздились исковерканные конструкции, арматура, камни, битые стёкла, дымлящие головни. Казалось,

было уничтожено все.

На рассвете из подвалов, погребов и землянок начали выходить жители города. Люди, пережившие оккупацию, изнуренные войной и только что прошедшими боями – не пали духом, быстро брались за работу, тушили пожары, расчищали улицы, ремонтировали дороги и благодарили нас за изгнание оккупантов...

10 февраля 1969 г.

Джерело: Анкета для участников Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. Евсеенко Г. М. // КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей». – КДФ-1478. – Оригінал. Фрагмент російськомовного рукопису.

Примітки:

*Євсеєнко Григорій Макарович – під час визволення міста був начальником радіостанції 74-го батальйону зв'язку 48 с.д., гвардії старшина.

**Імовірно йдеться про Зелене містечко (первісно – П'ята дільниця), знесене в ході будівництва ДП-9 – дев'ятої доменної печі металургійного комбінату.

№ 158

Орехов Василий Романович* об освобождении города (через 25 лет...)

Невольно вспоминаются бои за землю Криворожья...

82-му стрелковому корпусу под командованием генерала Кузнецова было приказано – 30 января 1944 года прорвать оборону немцев у села Веселые Терны – могила «Баба» под Сергеевкой. Двое суток шли ожесточенные бои 188-й стрелковой дивизии, 15-й гвардейской авиадесантной дивизии и 28-й гвардейской Харьковской стрелковой дивизии с врагом, которым удалось прорвать оборону и продвинуться до 8-ми километров. Это был удар на отвлечение вражеских сил от Апостолова и

Никополя, в направлении которых был нанесен главный удар 3-го Украинского фронта во взаимодействии с 4-м Украинским фронтом 31 января 1944 года.

В результате успешно проведенной операции были освобождены 5 и 7 февраля Апостолово и Никополь. Создались условия на освобождение Кривого Рога.

...После этих боев началась упорная подготовка войск 37-й армии генерала Шарохина и других войск 3-го Украинского фронта к прорыву обороны и штурму города.

В результате упорных сражений войск 82-го стрелкового корпуса 17, 18, 19 февраля удалось продвинуться только до 3-4-х километров.

Умело взаимодействуя с артиллерией, 89-му и 92-му стрелковым полкам 28-ой стрелковой дивизии удалось овладеть поселком Примерным, которые вышли к высоте с курганом отметки 5,7. Это сильно укрепленный пункт врага. 12 пулеметных дзотов, перекрытых в 6-8 рядов железнодорожных шпал. Вся высота была изрезана траншеями в рост человека. По скатам проволочные заграждения и минные поля.

В результате тяжелого боя 20 февраля к вечеру 89-му стрелковому полку удалось овладеть этой высотой. Первой ворвалась 1-я стрелковая рота старшего лейтенанта Батищева. Завязались бои в траншеях. Затем был брошен 1-й батальон на эту высоту капитана Шишковца В. А. Потеряв опорный пункт из оборонительного рубежа в направлении Долгинцево, немцы открыли сильный артиллерийско-минометный огонь, применяя неоднократные контратаки. Но полк, постепенно овладевая выгодным рубежом для дальнейшего наступления, прочно закрепился на нем, отбивая контратаки врага.

Большую роль во всех боях выполняла полковая и дивизионная артиллерия, находясь в боевых порядках батальонов, сопровождая их огнём и колёсами в наступательном бою.

21 февраля до полудня шли упорные бои за Долгинцево –

ворота в Кривой Рог. 89-й стрелковый полк обходил Долгинцево с юга. Первым ворвался на станцию Долгинцево 1-й стрелковый батальон. Полк повел бои по освобождению южной части Долгинцево. 92-й стрелковый полк наступал по центру на Долгинцево, за ним 86-й стрелковый полк вёл бои правее. За северную часть Долгинцево вела бои 15-я авиадесантная дивизия. В результате боя к полудню враг был разбит и выброшен с этого важного опорного пункта.

Началась упорная подготовка к штурму города.

В 5 часов утра 22 февраля начался штурм предместий и города Кривого Рога.

89-й стрелковый полк наступал на левом фланге дивизии и корпуса. Правее его наступал 92-й стрелковый полк под командованием майора Сидорова. За 92-м с. п. ** вёл бои 86-й с. п. под командованием майора Костенко. Правее вели бои части 15-й авиадесантной дивизии за железнодорожную станцию Мудрённая.

89-й с. п. вёл бои за рабочий посёлок, а затем части рудника имени Дзержинского. В это время по просьбе жителей города были освобождены из подземелья до 300 человек рабочих.

В своих воспоминаниях командир 1-го стрелкового батальона тов. Шишковец Владимир Антонович так мне писал: «В период наступления в части города, после овладения рабочим поселком, ко мне обратились жители города с просьбой – выбить немцев из рудника имени Дзержинского, где немцы подготовили к взрыву и затоплению до 300 рабочих. Батальон выбил немцев из этой части рудника и освободил от явной гибели около 300 человек рабочих. Сколько радости и благодарностей было от спасённых людей!

Хотелось бы знать судьбу этих людей, но я не писал туда из-за скромности».

Левее 89-го стрелкового полка вели бои части 6-го гвардейского стрелкового корпуса – 20-я гвардейская стрелковая дивизия.

Освободив часть площади Мира (ныне пл. Освобождения – ред.) и преодолев реку Саксагань, полк завязал бои за улицу Харитоновна, затем Украинскую, а затем ворвался в район Смычки. Во взаимодействии с 92-м с. п. освободил этот район, полк перерезал железнодорожное полотно окружной дороги и повёл наступление в направлении совхоза Червонный Шахтарь и к сумеркам ворвался на его окраину. К десяти часам вечера поселок Червонный Шахтарь был освобожден от немецких захватчиков, где 89-й стрелковый полк занял оборону, а затем к нему подошли 92-й и 86-й стрелковые полки. Этот район 28-я гвардейская стрелковая дивизия обороняла до 8 марта 1944 года. [...]

19 лютого 1969 року

Джерело: Спогади Орехова Василя Романовича про бої за визволення Кривого Рогу «Через 25 лет». Машинопис // КЗК «Міський історико-красназничий музей» КМР. – КН-4268 / Арх. – 1170. – Оригінал. Мова – російська. Фрагменти листа.

Примітки:

*Орехов Василь Романович – під час визволення Кривого Рога – командир 89-го стрілецького полку 28-ої гвардійської Червонопрапорної Харківської стрілецької дивізії. По завершенні війни – проживав в Молдові.

**стрілецький полк.

№ 159

Рассказ Григолии Георгия Николаевича* об участии в боях за Криворожье

[...] Общих в чертах я вспоминаю как нам тяжело было вести бой за Кривой Рог. Особенно мешало бездорожье войскам приходилос(ь) передвигатся по колене в грязи. Взяли машины, лошади не могли протащить даже порожние повозки. Чтобы прокормит бойцов, продукты приходилос(ь) протаскиват(ь) на

саласках,** в отдельные орудия запрягали даже волаы они оказали(сь) боле(е) работоспособные в грязи, чем лошады.

Кривой Рог сходу взять не удалос(ь). Надо было подтянуть тылы. И здес(ь) вспоминается о трудовом героизме населения, они под постоянном воздействию немецкой авиации, артиллерии на себе за 10-15 и более километров по колена в грязи таскали боеприпасы, продовольствия и другое необходимое, создавая запасы для дальнейшего наступления на Кривой Рог. (В) Основном это были подростки, женщины и старики. Все это делалос(ь) без каких не буд(ь) принуждения, сознательно, любовью своей Родине, своей армии. Очень много делали жители для частей расквартированных населенных пунктах, помогая им всемы средствами. [...]

29 декабря 1971 г.

Джерело: Анкета для участников Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. Григолія Г. М. // КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КДФ-8236. – Фрагмент рукопису. В російськомовному тексті споминів повністю збережено мовну специфіку автора, а в окремих випадках – в дужках – внесено редакторські граматичні правки.

Примітки:

*Григолія Георгій Миколайович. Грузин за національністю. Проживав у м. Зестафоні (Грузія). Під час визволення міста – офіцер зв'язку 28 гв. с.д.

**В тексте речь идет о «салазках» (рос.) – т.е. о «санях»; укр.: – сани, гринджолята.

№ 160

Сикорский Павел Иванович*
(освобождение Кривого Рога)

...

Коротко опишу освобождение г. Кривой Рог.

В конце октября 1943 г. войска 3-го Украинского фронта, в том числе и наша 15 гв. с. д., форсировали Днепр, и в ноябре месяце дивизия подошла к деревне Софиевка. Танковые войска вырвались вперёд и внезапно овладели** Кривым Рогом. Была страшная грязь, пехота отстала от танков; противник, разобравшись что к чему, пошёл в контратаку и отбросил наши части. Пехота, в т. ч. и наша дивизия, подходили с востока. Но сходу овладеть городом не удалось, и 15 гв. с. д. заняла оборону в р-не рабочего посёлка Первомайск. Там вели упорные оборонительные бои. В это время я уже был заместителем командира дивизии, а командовал ею генерал-майор Василенко Емельян Иванович.

В 5.30 утра 23.02.44 г. началась артподготовка, и на рассвете наши войска вступили в город. Город пустой, граждан нигде не видно. [...]

Войска 37-ой армии, в том числе и наша дивизия, вышли на западную окраину города и повели наступление на населённые пункты Зелёная Балка, станция Казанка. К исходу дня 23. 02. 1944 г. я был назначен комендантом города. Я расположился со своей комендатурой в центре города, в какой-то средней школе, номер школы и улицу не помню. [...]

2 марта сдал свои комендантские обязанности генерал-майору Дрейзеру, а сам догнал дивизию западнее деревни Новый Буг, и так пошли наступать до г. Тирасполя и т. д.

Коротко. Когда начали наступать, была страшная и невылазная грязь. Немцы бросали свою технику и уносили ноги, особенно много немцы бросили артиллерии, танков и другой техники под станцией Казанка. Наши тылы отстали, продовольствие доставлялось с опозданием, а солдаты шли по

40-50 км в сутки, и, как говорили сами солдаты, «кормились на бабушкин агтестат», т. е. проходя через деревню, питались тем, что им дала хозяйка и добрые люди. Большое им моё старого солдата спасибо, что они помогали нашим воинам.

Джерело: КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КДФ-7960. – Фрагмент оригіналу. Машинопис. – Червень 1970 року.

Примітки:

*Сікорський Павло Іванович (16.06.1903 р. – кінець 80-х рр. ХХ ст.) – один з небагатьох учасників і оборони й визволення Кривого Рогу. Влітку 1941 року від 11 до 15 серпня перебував у складі 253 стрілецької дивізії, а визволяв місто (жовтень 1943 р. – лютий 1944 р.) у складі 15 гвардійської стрілецької дивізії. Він – **перший воєнний комендант міста після його визволення**. Вище подано фрагмент його російськомовних спогадів. Початок цих споминів – про бої під Кривим Рогом в 1941 р. – опубліковано в першій частині книги. (див.: док. №26)

**Імовірно мова йде про танковий прорив кінця жовтня 1943 року.

№ 161

**Приказ Верховного Головнокомандующего об освобождении
от немецко-фашистских захватчиков гор. Кривого Рога**
22 февраля 1944 г.

Приказ
Верховного Головнокомандующего
генералу армии Малиновскому

Войска 3-го Украинского фронта, в результате наступления, сегодня 22 февраля, штурмом овладели городом Кривой Рог и районом криворожских рудников – крупным промышленным центром Украины и важным опорным пунктом обороны немцев.

В боях за овладение городом Кривой Рог отличились войска генерал-лейтенанта Глаголева, генерал-лейтенанта Шарохина, генерал-майора Котова, генерал-майора Кособуцко, генерал-

майора Кузнецова, артиллеристы генерал-лейтенанта артиллерии Неделина, генерал-майора артиллерии Алексеенко, генерал-майора артиллерии Хитровского, генерал-лейтенанта артиллерии Вознюка и летчики генерал-лейтенанта авиации Судец и генерал-майора авиации Толстикова.

В ознаменование одержаной победы соединения и части, наиболее отличившиеся в боях за освобождение города Кривой Рог, представить к присвоению наименования «Криворожских» и награждению орденами.

Сегодня, 22 февраля, в 22 часа столица нашей Родины Москва от имени Родины салютует доблестным войскам 3-го Украинского фронта, овладевшими городом Кривой Рог – двадцатью артиллерийскими залпами из двухсот двадцати четырех орудий.

За отличные боевые действия объявляю благодарность всем руководимым Вами войскам, участвовавшим в боях за освобождение города Кривой Рог.

Вечная слава героям, павшим в боях за свободу и независимость нашей Родины!

Смерть немецким захватчикам!

Верховный Главнокомандующий
Маршал Советского Союза
И. Сталин

22 февраля 1944 г.

Джерело: Передрук з газети «Зоря» – 23 лютого 1944 р. – № 39.

№ 162

О назначении начальника гарнизона города

Шифровка № 429

Командирам 6, 31 гв. и 34 ск.

22. 02. 44

Приказываю

1. Начальником гарнизона Кривого Рога назначаю командира 6 гск. генерал-майора тов. Котова.

2. Генералу организовать комендатуру города и поддерживать надлежащий порядок.

Глаголев, Коновалов, Кущев

Джерело: ЦАМО РФ. – Ф. 902. – Оп. 1. – Д. 225. – Документ 109/ш
(<https://pamyat-narodna.ru/documents...>)

Примітка:

*Цей наказ про призначення першого після визволення міста начальника гарнізону Кривого Рогу ген. Котова підписав генерал-лейтенант Глаголев, війська якого брали активну участь у визволенні міста, за що й були спеціально відзначені в Наказі Верховного Головнокомандувача про визволення м. Кривого Рогу (див. цей наказ вище). Натомість першим військовим комендантом міста було призначено Сікорського П. І. (див. його спомини вище).

№ 163

Информация газеты «Красная звезда» об освобожденном городе

В Кривом Роге

Станция Долгинцево. Это – последний населенный пункт перед Кривым Рогом. На путях стоят вагоны с немецкими надписями. Возле одного валяется детский ботинок. Сюда еще несколько дней тому назад немцы сгоняли мирных жителей. Женщины, которые стоят тут же на станции, рассказывают об

одной из многих трагедий, которые они пережили за эти годы. В последнее время немцы угоняли не только молодых людей, но и стариков, и детей. Враг никого не щадил.

Кривой Рог встает перед нами в клубках черного дыма. Догорают взорванные немцами здания. Показались две высоких трубы и корпуса Криворожстроя. Рядом высится Коксохимкомбинат. Улицы пустынные, слышится отдаленный гул орудий. Прошло всего несколько часов, как на этих улицах шел бой.

Рудник Артема. Навстречу нам выходят истощенные люди. Они шуряются, глаза у них слезятся. Две недели они не видели света, скрываясь в шахтах от немцев. Перед отступлением немцы старались угнать из города поголовно все население. Люди прятались в шахтах. Немцы обстреливали их, забрасывали ручными гранатами. Но никто не вышел, а спуститься вниз немцы не решались. Там внизу находились старые шахтеры. Не так-то легко было вести с ними борьбу. Тогда немцы заминировали выходы из шахт, но старые криворожцы все-таки вышли наверх.

Иван Дмитриевич Артеменко скрывался в шахтах со своими двумя сыновьями. Ему удалось спастись, но брата Артеменко Александра немцы расстреляли в шахте Валявка. Эта шахта стала местом казни многих советских граждан. В ней расстреляно около 17 тысяч человек. Все они похоронены на дне Валявки. Возле хлебзавода находилось гестапо. Отсюда гнали по улицам тысячи людей на Валявку, где производились расстрелы.

Мы проезжаем по Громовской* улице, сворачиваем на улицу Маркса. Тут наиболее явственны следы нецетких разрушений. Многие дома все еще продолжают дымиться. Пушкинская улица. Немцы взорвали здесь горюй институт, славившийся по всей Украине. Военный городок. В нем находился лагерь для военнопленных. Высокая насыпь под которой немцы почти ежедневно расстреливали пленных.

По улицам ведут группу немецких солдат, которые прятались

в развалинах домов. На Пушкинской улице мы насчитали полтараста вражеских трупов. Они валяються в разных позах, в разных местах.

Сейчас по городу двинуться войска. Вызывают улыбку прошедшие мимо нас музыканты с белами трубами. В городе, в котором еще не умолк гул орудий, зазвучала советская музыка.

Майор З. Хирен. Действующая армия.

(По телефону от наш. корр.).

Джерело: Газ. «Красная звезда» – 24 февраля 1944 г.

P.S Кореспондент цієї газети З. Хирен подав першу письмову інформацію про звільнене місто і одночасно вперше назвав і цифру знищених окупантами радянських громадян в шахті ім. Валявка. Пізніше дослідники уточнили цю інформацію і дійшли висновку: там упокоїлось понад 7 тис. осіб.

Примітки:

*Ул. Громовская – насправді вулиці з такою назвою в місті не було й немає. Але припускаємо, що, напевно, йдеться про вул. ГРОМОВА в районі селища Карнаватка. Так названа ця вулиця була ще в 30-ті роки на честь знаного радянського льотчика Героя Радянського Союзу М. М. Громова. Подекуди в ті часи (та й нині) її називали: «Громівська» чи «Громовская». Відтак кореспондент і використав цю «народно - вживану» назву вулиці. (Прикметно, що й вулицю, яка носить ім'я Пушкіна, він теж називає «Пушкинская улица», але не «улица Пушкина»). Якщо виходити із контексту оповіді майора З.Хірена й маршруту, яким він їхав з селища Артема – з «рудника Артема» – у центральну частину міста, то вірогідно, що його шлях якраз і пролягав «старою дорогою із города на рудники», яка в ті часи проходила саме через Карнаватку й вул. Громівською (Громова) до головної площі міста – пл. ім. Сталіна (Визволення) й вул. К. Маркса (Поштової). Наголосимо: іншої дороги «з міста на рудники», як і «з рудників у город» в ті роки не було, а був «битий шлях» від головної площі через р. Саксагань, вулицями Харитонова (Калнишевського), Українською й далі через Карнаватку до сел. Артема та на рудники Жовтневого району

міста. Нині цієї дороги немає, натомість транспортна магістраль пролягає вул. Лермонтова, проспектом Миру, через площу М. Горького (95-й квартал) і далі вул. Волгоградською в напрямку північних районів міста.

№164
Шифровка № 519

2.3.44

Командиру 34 СК (стрелкового корпусу – ред.)

К исходу 1.3.44 в городе Кривой Рог (Криворожские казармы*) из 235 АЗСП (?-ред.) будет сосредоточено для 48 гв.сп 300 чел. бывших военнослужащих призванных на освобожденной от пр.-ка территории.

Этот контингент к 2.3.44 будет обмундирован и вооружен. Командующий армии приказал: немедленно командировать в Кривой Рог (Криворожские казармы) приемщиков в количестве 4 офицеров. Обязать выделенных офицеров распределить занаряженный Вам состав по ротам и б-нам (батальонам – ред.) и немедленно по обмундированию и вооружению его направить в боевые части.

2.3.44 Калошин

Джерело: ЦАМО РФ. – Ф. 902. – Оп. 1 – Д. 221. – Ч. 1. – Документ 519. – Рукопис. Олівець.

Примітки:

*Где-то про військове містечко в районі Гданцівки.

№ 165

Решение горисполкома о создании Чрезвычайных городских комиссий

(Извлечение из протокола заседания исполкома городского Совета от 27 февраля 1944 г.)

...

1. Создать городскую комиссию по выявлению и установлению зверств, чинимых фашистами на временно оккупированной территории ... в составе:

Председатель комиссии – председатель исполкома

Зам. председателя - Начальник НКВД города

Члены комиссии – секретарь ГК КП (б) У

врач

врач

2. Создать городскую комиссию по установлению убытков причиненных немецко-фашистскими оккупантами ... в составе

Председатель комиссии – заместитель председателя горисполкома

Члены комиссии – секретарь ГК КП (б) У и

представители от горкомунхоза,

местпрома и Кривбасспроекта

(...)

Джерело: ДАДО. – Ф. Р-4348. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 171. – Передрук з копії машинописного протоколу засідання Міськвиконкому.

№ 166

Письмо воинов – фронтовиков криворожцам*

Пущено письмо 8/Ш-44 г.

Здравствуйте, дорогие наши спасатели дядя Митя, тётя Шура, дочка и сынок, а также и ваша сестра, дядько, Оля. Передаём вам чисто сердечный красноармейский привет и

сообщаем что мы пока живы и здоровы чиво и вам желаем. Тётя Шура передавайте письмом привет ребятам Николаю, Пети, Николаю. Желаю им хороших успехов в ихней жизни. А вы таки этим поможете бить врага и гнать до самого Берлина. Будим мстить за своё мучение переносимое в лагерях. Дядя, тётя, а также всем большое вам спасибо за наше перебувание у вас. А мы вскорим времени идем в бой за Родину. Писали вам известные друзья Шлевський Иван, Бусяк Николай.

Пока досвидания. Жмём руки.

Джерело: КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР. – КН-44042/Арх-20467. – Оригінал. Рукопис. Лист адресований Лукашу Дмитру Григоровичу у Кривий Ріг, рудник ім. Артема, Диконка. (В тексті передрукованого листа повністю збережено стиль, правопис і орфографію.)

Примітки:

*Бусяк Микола Митрофанович та Шлевський Іван – військовополонені, в'язні концтабору у Кривому Розі з 10 вересня 1942 року по 8 вересня 1943 року. Після втечі з полону, з 1 жовтня 1943 року до 1 листопада 1943 року, переховувались у родині Лукаша Дмитра Григоровича.

№ 167

Докладная записка о деятельности ОУНовцев на Криворожьи

Совершенно секретно
НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
3 РАНГА тов. РЯСНОМУ

гор. Киев

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

Об оперативной деятельности отдела ББ УНКДБ по
Днепропетровской области за период

с 1 марта по 1 апреля 1944 года

1. АГЕНТУРНО-ОСВЕДОМИТЕЛЬНАЯ, ОПЕРАТИВНАЯ РАБОТА, ЕЁ РЕЗУЛЬТАТЫ.

А. ДЕЛА НА ОУНОВЦЕВ

(...)

5. Анализом целого ряда агентурных и следственных материалов, нами установлено, что деятельность украинских националистов на территории Криворожья и ряда других районов нашей области проходила под руководством краевого и городского комитетов ОУН, находящихся в городе Кривой Рог. В состав этих комитетов входили преимущественно руководящие работники организации украинских националистов западных областей УРСР, являвшиеся в то же время связниками главного провода.

В первые же дни после освобождения гор. Кривого Рога, оперативная группа собрала ряд официальных и агентурных материалов на активных ставленников и пособников немецких оккупационных властей, изменников родины и украинских националистов. По агентурным данным было известно, что в городе проживает гр-ка БАБЕНКО, которая являясь автором ряда статей, контрреволюционного, националистического характера, помещённых в газете «Дзвин».

На основании этого 25 февраля 1944 года БАБЕНКО Ксения Спиридоновна, 1914 г.р., украинка, член ВЛКСМ, преподаватель Криворожского государственного педагогического института была нами задержана.

На следствии, которое велось в направлении разоблачения её как участника ОУН, БАБЕНКО рассказала:

Проживая в городе Кривой Рог и испытывая материальную нужду, она пыталась устроится на работу учительницей младших классов, но зав. Наробраза СЕРБИН и инспектор ШАБЛИЙ Иван Климентьевич отказали ей в работе, мотивируя тем, что она в прошлом комсомолка, а муж доброволец Красной Армии.

После долгих поисков работы ей была предложена должность корректора в местной националистической газете «Дзвин».

Будучи сотрудницей редакции, БАБЕНКО познакомилась там со многими украинскими националистами, среди которых были: редктор газеты «Дзвин» ПРОНЧЕНКО М. (расстрелян немцами), ОЛЕЙНИК А. И. секретарь горуправы, педагог СВИРИДЕНКО Николай Антонович и т.д.

Ряд справок и статей контрреволюционного содержания помещались редакцией от её имени, но фактически, якобы, она их автором не являлась.

Через несколько дней после занятия Кривого Рога немцами, была созвана учительская конференция, где с докладами выступали представители ОУН Западной Украины ПОТИЧНЫЙ, КОВАЛЕНКО Анна, ЛЕБЕДЬ и другие.

По инициативе ГОРБАЧЕВА (правильно - ГОРБАЧИВ Ред.) при горуправе были открыты курсы руководящих работников организации «Просвита», куда преимущественно вовлекались студенты высших учебных заведений и представители разных слоёв интеллигенции.

Из состава слушателей этих курсов БАБЕНКО назвала ряд лиц, в том числе КРАВЦОВУ Оксану (студентку медицинского института) и некоего ШЕНДЕР Леонида и других.

Председателем организации «Просвита» сначала был ОЛЕЙНИК А. И., а затем СВИРИДЕНКО Н. А., секретарём КОВАЛЕНКО Анна.*

В январе 1942 года гестапо арестовало ряд оуновцев, в числе которых были:

1. ШЕРСТЮК
2. КОВАЛЕНКО Анна
3. ПОТИЧНЫЙ
4. ОЛЕЙНИК

Учитывая широкие связи БАБЕНКО с националистически настроенными кругами украинской интеллигенции, она нами

заагентурена под псевдонимом «БЕЛАЯ».

В процессе работы с нами «БЕЛАЯ» сообщила ряд данных, свидетельствующих о том, что с вступлением в Криворожский район немцев, в городе появились различные политические организации, проводившие соответствующую их концепциям агитационную работу.

По инициативе западников создавались, под ширмой спортивных обществ и такие организации, как «СИЧ», в задачу которой входила военизация украинской молодёжи.

На основании агентурных данных нашего источника «БЕЛАЯ» в принадлежности к украинским националистам, 3 марта была арестована ШИШКО Надежда Николаевна, 1913 года рождения, уроженка села Широкое, того же района, Днепропетровской области, украинка из семьи рабочих, в момент ареста проживала в городе Кривом Роге, которая показала:

с сентября 1942 года, боясь отправки в Германию, переехала из села Широкое в город Кривой Рог и устроилась кухаркой в Гебискомиссариате, где работала до освобождения города Кривого Рога Красной Армии.

В Гебитскомиссариат поступила по протекции МУХИНОЙ Любови Тимофеевны. Проживая по Солдатскому тупику №1 на квартире с МУХИНОЙ и АРХИПЕНКО Ульяной Марковной замечала, что последних часто посещают неизвестные лица.

Лишь по прошествии нескольких недель МУХИНА рассказала ШИШКЕ, что эти лица являются украинскими националистами, часть которых приехала из западных областей Украины.

Из числа посещавших явочную квартиру были:

1. ОЛЕСЬ, мужчина, лет 25, маленького роста, брюнет.
2. ОКСАНА, молодая женщина, блондинка
3. Золотозубый, лет 25, имеет золотой верхний зуб
4. КОНСТАНТИН, блондин, высокого роста, лет 30
5. Нина КАРЛЕЦ, лет 19
6. КЛАВА, высокого роста, молодая, брюнетка

7. Мальчик, лет 19

В квартире устраивались нелегальные сборища, где обсуждались организационные вопросы ОУН.

МУХИНА неоднократно ездила на рудник «Октябрьской революции», где поддерживала связь с неким ЗАСТЕБОЙ, которому возила националистическую литературу.

Установив наружное наблюдение за квартирами, которые могла посещать МУХИНА Любовь, последняя была в марте с/г арестована и взята в активную следственную проработку.

После долгих запирательств МУХИНА призналась в своей принадлежности к ОУН, членом которой состояла с мая 1943 года.

После того, когда МУХИНА начала принимать участие в националистической деятельности, она познакомилась с «ОКСАНОЙ» приехавшей из Западной Украины, и скоро с ней была в дружественных отношениях.

«ОКСАНА» проводила широкую агитационную работу среди украинской молодёжи, занималась их вербовкой в националистическую организацию, имела широкие связи с западниками и руководящим составом окружного комитета ОУН.

Представители окружного комитета ОУН: «ОЛЕНА», «ПЕТР» блондин, выше среднего роста, курносый, лет 45; «КОСТЯ» рыжий, высокого роста и «ТИМОФЕЙ», среднего роста, лет 20, осуществляли руководство ОУН, находившихся в Днепропетровске, Николаеве и Широковском районе.

МУХИНА призналась в своей контрреволюционной деятельности, и в том, что была содержательницей явочной квартиры.

На основании откровенных признаний и учитывая возможность через МУХИНУ установить местонахождение многих участников ОУН и руководящего состава, она нами завербована под псевдонимом «КЛАВА» и озадачена на установление других явочных квартир и оуновцев, находящихся на нелегальном положении.

Анализом ряда агентурных и следственных материалов, находящихся в распоряжении УНКВД, устанавливается, что в городе Кривой Рог в период оккупации его немцами, концентрировались многочисленные кадры ответственных работников ОУН Западной Украины, осуществлявших непосредственное руководство ОУН, находившихся на территории Днепропетровской области. Эти данные дают основания полагать, что в городе Кривом Роге существовал не только городской комитет ОУН, но и была окружная, а по некоторым данным краевая экзекутива ОУН. **

Агентурно-оперативную работу проводим в направлении дополнительного приобретения высоко квалифицированной агентуры для вскрытия глубоко законспирированной ОУН и ареста руководящего состава ОУН на Криворожье и её руководящих органов.

Джерело: ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 93. – Спр. 24. – Арк. 87 – 91. – Машинопис. Передрук фрагменту доповідної записки.

Примітки:

*Андрій Олійник у своїх показах подає інший склад Центрального осередку «Просвіти». Див.: протоколи допиту А.Олійника.

**Крайовий Провід Південно-східних українських земель з вересня 1941 року дислокувався в м. Дніпропетровськ. Але після розпочатих окупантами репресій проти цього Проводу – взимку 1942 року – керівництво переїхало до Кривого Рогу. Сюди ж переїхала й значна частина членів похідних груп, активістів й членів референтур. Проте в Кривому Розі вони перебували недовго і згодом знову повернулися до Дніпропетровська.

№ 168

Докладная записка о деятельности «Солидаристов» на
Криворожьи

Совершенно секретно
НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
3 РАНГА тов. РЯСНОМУ

гор. Киев

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

Об оперативной деятельности отдела ББ УНКДБ по
Днепропетровской области за период
с 1 марта по 1 апреля 1944 года

(...)

Б. О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РУССКОЙ ВЕЛИКОДЕРЖАВНОЙ
НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТАК
НАЗЫВАЕМЫХ «СОЛИДАРИСТОВ» НА КРИВОРОЖЬЕ

В Криворожский горотдел НКВД в начале марта месяца 1944 года поступили данные, свидетельствующие о том, что на оккупированной немецкими захватчиками советской территории, в частности на территории Криворожского района Днепропетровской области, проводилась подрывная контрреволюционная деятельность, направленная против советской власти эмиссарами русского националистического центра, так называемой, организации «солидаристов».

Так, по данным источника «БЕЛАЯ» осенью 1942 года на рудник «Красногвардейский» Криворожского района приехал из Берлина, под благовидным предлогом, в качестве инженера-геодезиста, некий белоэмигрант:

ПОДГУРСКИЙ Ростислав Владимирович, бежавший из России в 1918-1919 годах. В городе Загреб (Югославия) он окончил кадетское или юнкерское училище. Также в Загребе окончил университет по геодезическому факультету.

На «Красногвардейский» рудник ПОДГУРСКИЙ прибыл

вместе с инженером, неким МАЛИНОВСКИМ, который в течении всего периода оккупации работал на Ленинском руднике.

Оба они часто бывали в гостях друг у друга и по данным нашего источника состояли в одной организации.

Известно также, что ПОДГУРСКИЙ был очень дружен с инженером ЗАПОРОЖЕНКО, который также в период оккупации работал на «Красногвардейском» руднике.

Подробных и исчерпывающих данных о деятельности организации «Солидаристов» нам добыть ещё не удалось, однако, по имеющимся у нас сейчас материалам, характеризующим, главным образом, личность ПОДГУРСКОГО и его антисоветскую деятельность, можно составить представление о всей организации.

По официальным данным гр-на ПУШКАРЁВА Михаила Васильевича, которому лично доводилось встречаться и беседовать с ПОДГУРСКИМ, контрреволюционная деятельность последнего характеризуется следующим образом:

«Кроме этого он распространял брошюрки автором которых был К. Альбрехт: «Власть Сталина», «Судьба народов в тюрьмах НКВД» и ещё какую-то третью, название которой не помнит»

В одной из многочисленных бесед с указанным нами выше ПУШКАРЁВЫМ, ПОДГУРСКИЙ заявил, что он является представителем организации (или партии) «Солидаристов».

Название это и его суть он объяснил следующим образом: «Идея нашей партии восстановление такого строя в России, который будет основан на солидарности умственного и физического труда, на солидарности всех трудящихся рабочих, крестьян, интеллигенции. Солидаристы организация националистическая, основана на идеях великодержавного национализма»

Так, говоря о белорусах, украинцах и т.д. ПОДГУРСКИЙ заявил: «Вы это Россия».

На основании анализа контрреволюционной сущности организации «солидаристов», о которой мы судим по

деятельности ПОДГУРСКОГО устанавливается, что эта организация находится в определённой взаимосвязи с «власовцами».

Придавая серьёзное значение полученным нами материалам, как сигналу о возможном наличии на нашей территории подполья «солидаристов» и Всероссийской фашистской партии, мы поставили перед собой задачу: путём разворота агентурной работы в этом направлении вскрыть это подполье и выявить всех его участников, для чего производим установку ПОДГУРСКОГО и работаем по выявлению его связей.

С этой целью нами уже частично приобретена высоко квалифицированная агентура, которая направлена на осуществление поставленных нами задач.

Джерело: ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 93. – Спр. 24. – Арк. 95 – 99. –
Машинопис. Передрук фрагменту доповідної записки.

№ 169

Докладная о задержании изменников Родины

Совершенно секретно

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
3 РАНГА тов. РЯСНОМУ

гор. Киев

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

Об оперативной деятельности отдела ББ УНКДБ по
Днепропетровской области за период
с 1 апреля по 1 мая 1944 года

АГЕНТУРНО-ОПЕРАТИВНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ ПО
ВЫЯВЛЕНИЮ И ЗАДЕРЖАНИЮ ИЗМЕННИКОВ РОДИНЫ,
СТАВЛЕННИКОВ И ПОСОБНИКОВ НЕМЕЦКИХ
ОККУПАНТОВ

[...] В июле месяце 1943 года Криворожскую инфекционную больницу посетила группа немецких врачей, которая после осмотра больных дала заключение о необходимости искусственного умерщвления советских граждан, находящихся на излечении. Путём ввода под кожу отравляющего вещества было умерщвлено 12 человек.

Произведённым нами расследованием установлено, что непосредственными исполнителями этого злодеяния являются:

1. ЛИМАРЬ Александр Яковлевич
2. ЗЕМЛЯНКА Валентина
3. ГОНТАРЬ Полина

Джерело: ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 93. – Спр. 24. – Арк. 129. –
Машинопис. Передрук фрагменту доповідної записки з оригіналу.

№ 170

Повідомлення про відновлення роботи газети «Червоний гірник»

8 березня 1944 р.

У визволеному від німецько-фашистських загарбників Кривому Розі вийшов перший після звільнення міста номер газети «Червоний гірник». У ньому опублікований наказ Верховного Головнокомандуючого Маршала Радянського Союзу Й. Сталіна Генералу армії Малиновському про звільнення м. Кривого Рога від німецьких розбійників. Газета містить відгуки закордонної преси про звільнення Кривбасу та листи визволених робітників,

у яких вони висловлюють сердечну подяку Червоний Армії.

Жителі визволеного Кривбасу зустріли вихід своєї газети як велику і радісну подію.

Джерело: Газ. «Зоря». – 8 березня 1944 р.

№ 171

АКТ

**городской комиссии по расследованию злодеяний
оккупантов в Кривой Рог.**

5 апреля 1944 г.

Мы, комиссия Центрально-Городского района гор. Кривого Рога Днепропетровской области в составе: председателя Центрально-Городского райсовета депутатов трудящихся Коваленко М. С., секретаря Центрально-Городского райкома КП(б)У Косенкова И., ... при обследовании шурфа №5 шахтоуправления имени Ильича треста «Кривбассруда» установили:

При осмотре данного шурфа в устье воронки шурфа видны сотни человеческих трупов в разложившемся состоянии, которые, по показаниям свидетелей, погибли от зверских когтей гитлеровских оккупантов.

Свидетель Левчук В.А. ... и свидетель Явтушенко С. С. заявили следующее: 14 октября 1941 г. в два часа дня фашистские мерзавцы вели огромную колонну людей, ... Ширина колонны была шесть человек в ряду, длина – около километра, голова колонны была возле шахты №5, а конец колонны – возле хлебокомбината. Всего людей было в этой колонне до 3-х тысяч чел. Идущие ... несли в руках узлы, саквояжи, свертки – очевидно им было объявлено о переселении.

Вся колонна и поле возле шахты №5 были окружены гитлеровской полицией, автоматчиками и собаками. ...

Всех людей... подвели к балке возле шахты №5, где раздели всех догола. В голубине балки была лужа, ... в которой некоторых фашистские палачи заставляли мыться. После всех издевательств людей подвели оврагом к воронке шурфа группами по 10 – 15 чел. И расстреливали, тела расстреляных падали в шурф.

... По заявленим этих же свидетелей – Явтушенко С.С. и

Левчука В.А., - 15 октября 1941 г. к этому же шурфу тоже подвели колонны: одна колонна – до двух тысяч чел. мирного населения города и вторая колонна – до 800 чел. военнопленных офицерского и рядового состава Красной Армии. Всех их подвели оврагом к шурфу и расстреливали фашистские автоматчики. На следующий день, 16 октября 1941 г., ... вели 20 чел. политсостава Красной Армии: их вели через железнодорожный мост к тому же шурфу, но умертвили не огнестрельным оружием, так как выстрелов не было слышно. После привели группу военнопленных красноармейцев и заставили их засыпать трупы...

По заявлениям свидетелей Левчука В. А. и Явтушенко С. С. у этого шурфа ...расстреляно и сброшено живьем около 5 тысяч человек.

(...)

Свидетель Явтушенко С. С. заявил: в январе 1942 г. к шурфу, который находился ниже хладокомбината, гитлеровцы подвозили в закрытых машинах-душегубках людей, которых мертвыми выбрасывали в шурф. Глубина шурфа 35 метров. В этот же шурф подвозили открытыми машинами женщин, молодых юношей из гражданского населения и расстреливали их. Далее этот же свидетель ... заявил: в январе 1942 г. в этот шурф был сброшен подстреленный молодой юноша, он был еще жив, просил помощи в течение трех суток, люди тайком бросали ему в шурф хлеб, снег вместо воды. Выбраться из шурфа юноша не мог, так как шурф был глубок, а юноша был ранен в плечо. Через трое суток к шурфу подошли несколько полицейских, услышав в голубине шурфа стоны юноши, они бросили в него гранату, после чего стонов больше не было слышно.

Свидетельница ... Калюжная А. М. заявила: в январе 1942 г. в этот же шурф фашистские палачи подвезли грузовыми машинами комсомолок-девушек около 100 чел., поставили их над обрывом шурфа и расстреляли. Расстреливали гитлеровские автоматчики. Шурф постепенно фашистские палачи наполнили

тeлaми доверху, зaтeм свeрху зaсыпaли нaвoзoм.

Свeдeтeлeи Явтушeнкo С. С. и Кaлoжнaя А. М. зaявeли, чтo всeгo в двух шурфaх лeжaт рaсстрeляными oкoлo сeми тeсяч нeвинных сoвeтских грaждaн гoр. Кривoгo Рoгa.

Прeдсeдaтeль кoмиссии Кoвaлeнкo

Члeны кoмиссии: Кoсeнкo, Лeвчук, Дoлгoв,

Явтушeнкo, Приступa, Кaлoжнaя.

Джeрeлo: ДAДO. – Ф.Р-2427. – Oп. 1. – Спр. 64. – Aрк. 126 – 127. – Maшинoпис. Кoпiя. Фрaгмeнт дoкyмeнтa. Пeрeдрук дoкyмeнтa iз пoвним збeрeжeнням йoгo змiстoвнoї чaстини й грaмaтичних oсoбливoстeй.

№ 172

Подготовительные материалы к Акту об ущербе, причиненном оккупантами рудоуправлению им.

Дзержинского треста «Кривбассруда»

Март 1944 г.

...27.01.1944 г. ... бeлo нaчaтo пoд рyкoвoдствoм прeдстaвeлeтeлeя нeмeцкoгo гoрнoгo и гoрнoзaвoдскoгo тoвaрищeствa «Вoстoк» ... дoктoрa Лилигa, упрaвлчyoщeгo трeстoм «Рудa» инжeнeрa Рудрифa, вoeннoгoэкспeртa инж. Эбeртa, нeмeцкoгo слyжaщeгo Гeккe и сooбщникa нeм.(-eцких – рeд.) зaхвaтчикoв Шaвкoвa*... рaзрyшeниe пoлoтнa жeлeзнoй дoрoгe, всeх пoдъeзных пyтeй рyдoупрaвлeния и прoдoлжaлoсь этo дo 15 фeврaлe 44 (гoдa – рeд.) С 8 пo 20 фeврaлe oккyпaнтaми рaзрyшeнo: крyпнoe здaниe сортирoвoчнoй стaнции бyнкeрoв, мaшиннoe здaниe и 2 пoдъeмные мaшины шaхты Гигaнт, нaдшaхтнoe здaниe и кoпeр, чaсть ствoлa и бyнкeрa шaхты «1 Мaя», крyпнoe здaниe элeктрoстaнции; нaдшaхтнoe и мaшиннoe здaниe, нaклoнкy ствoлa и др. сooрyжeния шaхты им. Вoрoшилoвa, увeзли в Гeрмaнию бoльшoe кoличeствo цeннoгo oбoрyдoвaния; пoдвeргли при пoмoщи вoeннoй чaсти бoльшoмy

разрушению жилые дома, в результате чего приведено в негодность более 50 процентов жилой площади, а также разрушено на 50 процентов здание Дворца культуры и на 60 процентов фабрики-кухни... Всего на 64.589.371 руб. ...

Джерело: ЦДАВО України. – Ф. 4620 – Оп. 3 – Спр. 259 – Арк. 82.
– Передрук фрагментів документа.

№ 173

ДОБІРКА АКТІВ ПРО ЗЛОДІЯННЯ ОКУПАНТІВ НА КРИВОРІЗЬКІЙ ЗЕМЛІ

(район – Жовтневий)

«Акты на убитых, расстреляных и замученых мирных граждан немецко- фашистскими захватчиками по городу Кривому Рогу Днепропетровской области в период немецкой оккупации».*

АКТ № 362

1944 г. Мы нижеподписавшиеся Комиссия - секретарь парт.(-ийной) орг. (-организации) Фендрих В. Г., директор школы Валодин Г. Р., уполномоченный райсовета Палохало - по учёту ущербов и злодеяний нанесённых немецко-фашистских захватчиков. Составили настоящий акт согласно усного заявления и свидетельских показаний ... семьёй Бутова Ярины Митрофановой проживавшей («в» или «на» ? – ред.) посёлке Роковатая дом № 3 о том что муж её Бутов Сергей Меркурович год рождения 1893, был убит бомбой 1943 года 22 ноября, что подтверждается свидетелем Бутовой Мотроной Никифоровной год рождения 1918 года проживавшей на посёлке Роковатая дом № 3 Красногвардейского рудника октябрьского района гор. Кривой Рога

Свидетель Бутова
Комиссия
секр. пар. орг.

Потерпевший Бутова

подпись

директор школы	ПОДПИСЬ
упол.(-номоченый) райсовета	ПОДПИСЬ

Примітки:

***Усі наведені нижче 24 Акти (документи) цієї добірки взяті з фонду Державного архіву Дніпропетровської області – (ДАДО). Див.: Ф. Р-2427, опис 1, справа 64, аркуші 20 – 31. Передрук документів для цього видання здійснено з фотокопій оригіналів. Усі оригінали документів – рукописні. Фрагменти текстів багатьох з них прочитати практично неможливо, тому в деяких випадках укладачі-упорядники вимушені були зробити пропуски. Редакція збірника подає всі ці документи точно і відповідно до текстів фотокопій, але з певними зауваженнями, розшифровками та поясненнями. Уся ця добірка документів відтворює події в Жовтневому районі міста а точніше – в селищах рудників К. Лібкнехта і Фрунзе, в сел. Піонер, Роковата, в колонці Бурщиків та ін.**

АКТ № 373

1944 г. Мы нижеподписавшиеся секретарь парт. орг. Фендрих В.Г., директор СШ (средней школы – ред.) Валодин Г.С., уполномоченный райсовета Палохало комиссия по учёту ущербов и злодеяний нанесённых немецко-фашистскими захватчиками, составили настоящий акт согласно устного заявления и свидетельских показаний, что поданы гражданкой Выдренковой Дарии Григорьевны проживавшей по ул. Куйбышева д. № 7. о том что её сын Выдренков Михаил Карпович год рождения 1930 убит в 1943 5/XI.

Подтверждает свидетель Колесник Ксения Марковна год рождения 1899г.

Пострадавший	Выдренко	Свидетель	Колесник
Комиссия	секр. парт. орг.	подпись	
	директор школы	подпись	
	упол. рай совета	подпись	

АКТ № 488

1944 г.* Мы ниже подписавшиеся секретарь парторганизации Фендрих В.Г., директор школы Валодин Г.С., уполномоченный райсовета Палохало И.Ф. комиссия по учёту ущербов и злодеяний нанесённых немецко-фашистскими захватчиками. Составили настоящий акт согласно устного заявления и свидетельских показаний, что даны гр. Полтавец Павло Миновича проживающего в колонке Бурщиков Красногвардейского р-ка (рудника – ред.) имеет ... лет (невідомо-ред.) о том, что его сын Полтавец Борис Павлович год рождения 1933 погиб от немецко-фашистской бомбёжке в марте м-ц 1944 г. о чём подтверждает свидетель Кривенко Утя Владимировна год рождения 1903 проживающая колонка Бурщиков Красногвардейского рудника.

Потерпевший Полтавец

Свидетель Кривенко

Комиссия

секр. пар. орг. подпись

директор школы подпись

упол. рай совета подпись

Примітки

*Дата складання акту не читається

АКТ № 22

(поряд олівцем дописано 1096)

копия

4 апреля 1944 года мы нижеподписавшиеся председатель комиссии т. Перехрестенко Т.М., секретар комиссии т. Семеринская А.Н. и член комиссии Денисенко А.А. в присутствии г-дан (граждан – ред.) рудника К. Либкнехта Октябрьского р-на (района – ред.) г. Кривой Рог Буханець и Бондарь составили настоящий акт о том, что гр-не р-ка (граждане рудника- ред.) К. Либкнехта Доманская Наталия Гавр (далее в

тексте неразборчиво – ред.) мать и Доманский Станислав Наумович сын зверски замучены в застенках (далее неразборчиво)... немецко-фашистскими захватчиками как заложники, 1944 году (месяц года написан неразборчиво) ... что подтверждено гр-нами Буханец А. П.** и Бондар Е.

Свидетели: Буханец

Бондар

чл. комиссии Перехрестенко

Семеринская

Денисенко

С оригиналом верно

... подпись.

Примітки:

*Оскільки оригінал тексту цього документу - та й багатьох інших, що вміщені нижче - рукописний і виконаний чорнилами на папері низької якості, то частина його і окремо взяті слова вже «вигоріли» і ледь читаються відтак редакція збірника вимушена була вдатися до певних пропусків (пробілів), що й позначено в тексті а скорочення - подано в дужках і розшифровано.

**Прізвище цього свідка в документі подано і як Буханець, і як Буханец. Редакція ж видання не змогла установити точного написання його.

АКТ №1

19 апреля 1944 мы нижеподписавшиеся председатель комиссии Перехрестенко Т. М. секретар Симирина А.Н., член комиссии Денисенко А.А. В присутствии граждан Овсяникова, Демченко Речной колонки р-к (рудник – ред.) им. Карла Либкнехта Октябрьского р-на города Кривого Рога.

Составили настоящий акт о том, что действиями немецко-фашистских оккупантов и их сообщников гр-н Швилов Григорий Н. рожд. 1916 г. был забран жандармерией 30 /XII – 43 г. и расстрелян как партизан. О чём и составлен настоящий акт.

С подлинным верно

Кабанов

подпись

Исполнительный комитет Октябрьского района совета депутатов трудящихся.

Настоящий акт верен

Председатель ПОДПИСЬ

Секретарь исполкома ПОДПИСЬ

Печать

АКТ № 1097

23 апреля 1944 мы, нижеподписавшиеся предс. (председатель – ред.) комиссии Перехрестенко Т.М. секретарь комиссии Семеринская А.Н. и член комиссии Денисенко АВ (так в тексте док.- ред) в присутствии граждан Беседина О.О. тов... (далее в тексте документа фамилия не читается – ред.) ... Южная кол.* р-к Карла Либкнехта Окт. р-на (Октябрьского района - ред) г. Кривой Рог составили настоящий акт о том что гр-н Нестерюк Григорий Макарович 1906 г. рождения растрелян германским гестапо 30 декабря 1943г.

Члены комиссии Перехрестенко
Семеринская
Денисенко

С подлинным верно

Переписчик ... подпись

Исполнительный Комитет Октябрьского района Совета депутатов трудящихся

Настоящий акт заверено

Председатель исполкома ... Подпись Печать

Секретарь исполкома ... Подпись

Акт зарегистрирован в книге актов по учету ущербов за № 1097

Примітки:

*«Южная кол. р-к...» – йдеться про «колонку рудника», тобто про селище прилегле до рудника К. Лібкнехта. Нині це район шахти «Родина». У радянську добу в Кривому Розі чимало рудничних селищ називалися «колонками».

АКТ № 1098

копія

21 апреля 1944 г. мы, нижеподписавшиеся предс. комиссии Перехрестенко Т. М. секрет. комиссии Семеринская А. Н. и член комиссии Денисенко А. В. в присутствии граждан: Медведева Г. и Гришина Н. Южная кол.(-онка –ред.) р-к (рудник – ред.) Карла Либкнехта, Окт. (-ябрьского- ред.) р-на (района- ред.) г. Кривой Рог составили настоящий акт о том, что Беседин Николай Евдокимович 1909 г. рождения расстрелян немецким гестапо 30 декабря 1943 г. (чт.*), как заложник**

Председатель ...	Перехрестенко
Члены комиссии Секретар ...	Семеринская
Чл. комисси ...	Денисенко
С подлинным верно – переписчик. (подпись)	

Примітки:

*Скорочення в тексті «чт.» - це позначення дня тижня. 30 грудня 1943 припало на четвер.

**Різноманітні джерела підтверджують, що після «другого повернення німців», а це сталося в жовтні 1943р., коли передові загони радянських військ після невдалих спроб визволити місто в ході осінньої наступальної кампанії змушені були залишити район рудника К. Лібкнехта й відійти в північні райони Кривого Рогу. Там, у селищі «Южная колонка», дійсно було захоплено велику групу заручників, яких було страчено («расстреляно») 30 грудня 1943 р. Причини й мотиви таких дій окупантів дослідниками й досі не з'ясовані. Натомість свідки тих подій стверджують, що цю каральну акцію німців спричинила спроба народних месників знищити одного з поліцаїв у цьому селищі. Див.: спомини Т. Я. Муравйової в кн. «Кривий Ріг: лихоліття 1941 – 1945 рр.» (Кривий Ріг, 2016. – С.355 – 356).

АКТ № 1101

9 апреля 1944 г. мы нижеподписавшиеся – председатель комиссии тов. Перехрестенко Т.М., секретарь тов. Семеринская А.Н. и член комиссии тов. Денисенко А.А. в присутствии граждан р-ка им. К. Либкнехта Октябрьского р-на г.Кривой Рог тов. Балута и ...дченко* составили настоящий акт о том, что ...** действиями немецко-фашистских оккупантов и их сообщников гр.(-ажданин – ред.) Великодний Николай Михайлович рождения 1888 г. зверски замучен гестаповцами 3 февраля 1944 г., Великодний – Угнич Василий Вас. рожд(-ения-ред.) 1925 г. угнан на каторгу в Германию ...(?)** 12. 43г.

Потерпевшая ... подпись

Свидетели: подписи

Члены комиссии: подписи

С оригиналом верно

Примітки:

*Початок цього прізвища не читається

**Це слово в документі не піддається дешифруванню й залишилося для авторів тому не зрозумілим навіть із контексту самого документа.

***День, коли був угнаний у Німеччину Великодній – Угніч, не вдалося встановити.

АКТ № 1102

...(?)* апреля 1944 года мы нижеподписавшиеся председатель т. Перехрестенко Т. М. секретарь комиссии т. Семеринская А. Н. и член комиссии т. Денисенко А. А. в присутствии граждан рудника К. Либкнехта Октябрьского р-на ... Кривой Рог Побережной и Манжориной составили настоящий акт о том, что гр. (-ажданин – ред.) Судак Владимир Дмитриевич 1926 ...** зверски замучен в застенках гестапо что и подтверждается свидетельскими показаниями свидетелей гр. (-аждан – ред.): Пабережня М. Ф. та Манжорина А. И.

проживающих на Центральной улице р-ка К. Либкнехта
Октябрьского р-на г. Кривой Рог.

Свидетели: Побережна Манжорина

Чл.Комис.: Прехрестенко
Семиринская
Денисенко

С оригиналом верно (Подпись, печать)

Примітки:

*Дату складання документа не встановлено.

**Треба думати, що пропуск у документ означає рік народження
Судака В. Д.

АКТ № 361

19 апреля 1944 года

Мы, нижеподписавшиеся члены комиссии по учёту ущерба нанесённого немецко-фашистскими захватчиками Чапарский А.С., Левченко А. П. и гр. (гражданин – ред.) пос. (посёлок – ред) «Пионер» ул. Папанина Костенко А.В. составлен настоящий Акт в нижеследующем:

Немцами 1 января 1944 года была убита моя мать Костенко Анна 1900 года рождения при переходе линии фронта, домохозяйка Костенко

Подписи членов комиссии и свидетелей

АКТ № 1103

Копия

20(?*) апреля 1944 г.мы нижеподписавшиеся председатель комиссии тов. Перехрестенко Т.М секретарь тов. Семиринская А.Н. и член комиссии тов. Денисенко А.А. в присутствии граждан р-ка им К. Либкнехта Октябрьского р-на г. Кривой Рог тов. Великодна составили настоящий акт о том что действиями немецко-фашистских оккупантов и их сообщников Балута Лука

Денисович рожд.(-енія- ред.) 1897 г. и Балута Александр Лукич рожд. (-енія- ред.) зверски замучен* 26. 10. 1943г.

Свидетели подпись

Потерпевшая подпись

Члены комиссии: подписи

Примітки:

*Дата складання цього акта не читається.

**Очевидно, що в тексті помилка; треба було сказати: «замучены», бо ж у документі мова явно йде про *дві жертви* цієї трагедії – про батька й сина, яких окупанти замучили 26 жовтня 1943 р.

АКТ № 1104*

Копия

...(?) апреля 1944г мы нижеподписавшиеся председатель комиссии тов. Перехрестенко Т. М. секретарь тов. Семеринская А. Н. и член комиссии тов. Денисенко А. А, в присутствии граждан** р-ка К. Либкнехта Октябрьского р-на. г. Кривой Рог тов. Воропаев составили настоящий акт о том, что действиями немецко-фашистских оккупантов и их сообщников гр.(-ажданин – ред.) Борозняк Клавдий ...?*** рожд.(-енія – ред.) 1924 г. зверски замучен 8.8.1942г.

Члены комиссии подписи

С оригиналом верно

Примітки:

*Порядковий № цього та й інших актів свідчить, що лише в цьому районі міста було складено тисячі таких документів.

**І хоча в тексті і йдеться про «граждан», але, насправді, у тексті документа бачимо лише одного громадянина - Воропаєва.

***Установити, як звали по батькові громадянина Борозняка автори-упорядники цієї праці не змогли.

АКТ № 492

Июнь дня ... 1944 г. Мы ниже подписавшиеся секретарь парторганизации Фендрих В.Г., уполномоченный райсовета Палохало И.Ф., директор школы Володин Г.С., комиссия по учёту ущербов и злодеяний нанесённых немецко-фашистскими захватчиками. Составили настоящий акт согласно устного заявления и свидетельских показаний, что поданы Карпенко Гана Гавриловна, проживающей в колонке Бурщиков Красногвардейского р-ка (рудника – ред.) имеет 41 г. о том что её сын Карпенко Анатолий Никифорович год рождения 1928 погиб от мины подложенною немецко-фашистскими захватчиками 22 / V-1944 г. о чём подтверждает свидетель Самборский Анатолий Иванович год рождения 1913 проживающий на колонке Бурщиков.

Исполнительный комитет Октябрьского района совета депутатов трудящихся.

Настоящий акт верен

Председатель

ПОДПИСЬ

Секретарь исполкома

ПОДПИСЬ

АКТ №20 (1099)

7 июня 1944 г.

Р-к (рудник – ред.) «Фрунзе»*

Мы нижеподписавшиеся комиссия по ущербу злодеяний нанесенных немецко фашистскими захватчиками составили настоящий акт согласно заявлений и свидетельских показаний что даны семьей гр. Шимко Ворфоломей Григорьевич главу семьи проживающего на р-ке Фрунзе дом № 20, кв. 33 11 января 1944 г. был взят во время облавы немецкой жандармерией и угнан в Криворожский лагерь где зверски замучен и через 10 дней умер.

Комиссия:

Председатель Вобликов Григорий Трофимович ... (подпись)

Члены Ярина Лука Дмитриевич... (подпись)

Курбацкий Дмитрий Семенович... (подпись)

Васич Василий Поликарпович ... (подпись)

Секретарь Домарева Вера Ивановна ... (подпись)

Примітки:

*Рудник «Фрунзе» – нині селище у Покровському (в роки війни – в Жовтневому) районі й досі носить таку неофіційну назву.

АКТ № 4

Іюня 10го 1944 г. мы нижеподписавшиися комиссия по учёту ущербов и злодеяний нанесённых немецко-фашистскими захватчиками составили настоящий акт согласно заявлений и свидетельских показаний, что поданы семей гражданина Лытюк Алексея Герасимовича 1908 г. рожд. и двух сыновей: Борислава Алексеича Лытюк 1925 г. рождения и Николая Алексеича Лытюк 1927 г. рождения немцы зверски замучили 9 / II – 44 г.

В этом свидетельствуют 1) Волковая 2) Мищенко

Комиссия:

Председатель Вобликов Григорий Трофимович ПОДПИСЬ

Члены 1) Курбацкий Дмитрий Семёнович ПОДПИСЬ

2) Ярина Лука Дмитриевич ПОДПИСЬ

3) Васич Василий Поликарпович ПОДПИСЬ

Секретарь Домарева Вера Ивановна ПОДПИСЬ

АКТ 706

1944 г. июня 24 дня. Мы нижеподписавшиися, комиссия по учёту ущербов и злодеяний, причинённых немецко-фашистскими оккупантами и их сообщниками, составили настоящий акт о том, что согласно устного заявления гражданки Руденко Ольги Семёновны подтверждённого свидетелями: Гуринова Мария Евгениевна, Григорович Фекла Антон проживающими на руднике 1го Мая Октябрьского района, г. Кривого Рога ул. ИТР (инженерно-технических работников – ред.), 3.1942 г. её муж Руденко Василий Савелевич взят полицией и расстрелян.

Руденко Василий Савелевич рождения 1906 г.

Работал главбухгалтером.

Свидетели: Гуринова Григорович

Председатель комиссии секр. рудпарт.	подпись
Члены комиссии: 1. Уполн. Райсовета	подпись
2.	подпись
3.	подпись
Ответственный секретарь	подпись

АКТ № 8 (1100)

... (?) июня 1944 г. р-к «Фрунзе»

Мы нижеподписавшиеся комиссия по ущербу злодеяний нанесенных немецко фашистскими захватчиками составили настоящий акт о том что согласно заявлений и свидетельских показаний гр. Шмыкова Ивана Семеновича ...02* года рождения после облавы в карьере убил полицейский

Комиссия:

Председатель Вобликов Григорий Трофимович ... (подпись)

Члены комиссии Ярина Лука Дмитриевич ... (подпись)

Курбацкий Дмитрий Семенов. ... (подпись)

Васич Василий Поликарпович ... (подпись)

Секретарь Домарева Вера Ивановна ... (подпись)

Примітки:

*Рік народження в документі не читається, але, вірогідно, що Шмиков І. С. народився в 1902 році.

АКТ № 1106

Копия

5 апреля 1944г. мы нижеподписавшиеся председател комиссии т. Перехрестенко Т.М., секретарь комиссии Семиринская А.Н. и член комиссии Денисенко А.А. в присутствии граждан рудника К. Либкнехта Октябрьского р-на г. Кривой Рог Яковенко и Недик составили настоящий акт о том, что Ляшенко Григорий Лаврентьевич-отец и Ляшенко Виктор Григорович – сын зверски замучены немецко-фашистскими окупантами 1943г. в декабре что и подтверждено свидетельскими показаниями граждан

Мирвис Вера Николаевна.

В присутствии граждан Матвиец Анастасии, 1 уч. 15^а школа, Киреевой Зинаиды Ивановой 1 уч. кот. 24**.

Составили настоящий акт согласно заявления свидетельских показаний что над семьёй гр. ...линой Софьи Яковленой*** проживающей по ул.: 1 участок кот. 24.

Учинено злодеяния немецко-фашистскими захватчиками:

Немецко-фашистскими-захватчиками были зверски убиты мать и дочь Рахлина Любовь Израилевна 1926 г.р. образование 7 кл. по национальности еврейка

Липкина Хася Борисовна 1886 год. рож. по национальности еврейка-рядовая колхозница которые не успели эвакуироваться.

Акт подписали:

Председатель комиссии Мельников

Член комиссии: Хохол

Мирвис

Свидетели: Матвиец Киреева

Примітки:

*Дата складання цього акта не читається.

**«1 уч.» – перший участок, «...кот. 24» – скорочене позначення від слова «котедж».

***У документі початок цього прізвища не читається, але з його контексту очевидно, що мова йде про родину Рахліних.

АКТ № *

4 октября 1944 года.

Мы нижеподписавшиеся комиссия по учёту ущерба и злодеяния нанесённых немецко-фашистскими захватчиками Мельников Михаил Арсеньевич, Хохол Анастасия Петровна, Мирвис Вера Николаевна. Это подтверждается свидетелями: Крикуна Анастасия Михайловна ул. Транспортная № 64.**

Машинский Александр Петрович ул. Транспортная № 64. Проживающего по улице Транспортная № 65.

Учинено злодеяния немецко-фашистскими захватчиками. Литвиненко Филип Владимирович. Родился 1907 г. 5го января образование имел среднее. Украинец. Расстрелян 7го января 1944 г. немецким гестапо.

Акт подписывали:

Председатель комиссии	Мельников	
Член комиссии:	Мирвис	Хохол
Свидетели:	Крикун	Машинский

Примітки:

*Номер акта не читается

**У тексті документа не розбірливо позначено № будинку.

АКТ № (? – ред.)

4 октября 1944 года

Мы нижеподписавшиеся комиссия по учёту ущерба и злодеяния нанесённых немецко-фашистскими захватчиками Мельников Михаил Арсеньевич, Хохол Анастасия Петровна, Мирвис Вера Николаевна.

Составили настоящий акт согласно заявлений и свидетельских показаний, что над семьёй гр. Мошинский Иван Петрович проживающего по улице Транспортная № 65 учинено злодеяние немецко-фашистскими захватчиками

Мошинский Иван Петрович. рождения 1901 года. Образование среднее. Национальность украинец. Специальность механик паравоза.

Расстрелян немецкими частями 15 января 1944 года что подтверждается свидетелями:

Матвиенко Любовь Ивановна ул. Транспортная № 65.

Погуда Елизавета Алексеевна ул. Транспортная № 61.

Акт подписали:

Председатель комиссии	Мельников	
Член комиссии:	Хохол	Мирвис
Свидетели:	Матвиенко	Погуда

АКТ № (? – ред.)

... октября 1944 года *

Мы нижеподписавшиеся комиссия по учёту ущерба и злодеяния нанесённых немецко-фашистскими захватчиками Мельников Михаил Арсеньевич, Хохол Анастасия Петровна, Мирвис Вера Николаевна. В присутствии граждан: Маслова Мария Терентьевна ул. Первомайская № 24. Шеремет Татьяна Ивановна № 13 составили настоящий акт согласно заявления свидетельских показаний, что над семьёй ...ченко Григория Романовича ул. Планова №15, ...ченко Иван Григорьевич** рождения 1913 года, образование среднее. Национальность украинец арестован 17го февраля 1942 года растрелян 22 февраля 1942 года

Что подтверждают свидетели.

Акт подписали:

Председатель комиссии Мельников

Член комиссии: Хохол

Мирвис

Свидетели: Маслова

Шеремет

Примітки:

*У документі дата складання акта та його номер не читаються.

**Початок прізвища не читається.

АКТ № (? – ред.)

... октября 1944 г.*

Мы нижеподписавшиеся комиссия по учёту, ущерба и злодеяния нанесённых немецко-фашистскими захватчиками Мельников Михаил Арсеньевич, Хохол Анастасия Петровна, Мирвис Вера Николаевна.

В присутствии граждан Костюк Анастасия Ивановна Мошинская Христя Петровна Транспортная 63, Кирюник Нина Ивановна Батуриная 86 составили настоящий акт согласно

заявления и свидетельских показаний над гр-нкой Костюк Матрёны Прокофьевной проживающая Транспортная № 32... (далі текст не читается – ред.)

...был убит Костюк Владимир...(побатькові не читается – ред.) как коммунист, партизан и расстреляли 10 апреля 1942 г. в г. Кривой Рог

Акт подписали:

Председатель комиссии Мельников

Член комиссии: Мирвис Хохол

Свидетели: Мошинская Кирюник

Примітки:

*Число місяця не вдалося визначити.

№ 174

**Из донесения политотдела 17-й воздушной армии
политуправлению 3-го Украинского фронта о героизме
летчиков в наступательных боях за освобождение
населенных пунктов Николаевской области
20 марта 1944 г.**

Части армии вели боевую работу по поддержке с воздуха наступательных операций войск 3-го Украинского фронта.

Исключительная сложность работы авиации обуславливалась метеорологическими условиями в течение всего периода, когда весенняя распутица вывела полевые аэродромы из строя. Частые осадки и туманы делали погоду нелетной, пути подвоза боевого питания из-за бездорожья были нарушены, удлинились маршруты полета с тыловых аэродромов, в результате чего сокращался радиус действия, особенно истребительной авиации.

Все это, вместе взятое, отразилось на применении авиации в бою, сократив ее ударную силу при наступлении войск фронта.*

Несмотря на тяжелые условия, связанные с погодой, части армии в возможно-летные дни активизировали свои действия, в

ходе которых наносили удары по живой силе и технике противника.

...Группа 955-го штурмового авиационного полка в количестве 8 самолетов ИЛ-2, ведущий – командир полка подполковник Буланов, обнаружила группу противника, в беспорядке отступающую к населенному пункту Марьяновка (численностью до двух батальонов пехоты с артиллерией на конной тяге). Ведущий группы прицельно атаковал цель, сделав 3 захода, бомбя и расстреливая врага из РСов**, пушек и пулеметов. Противнику был нанесен существенный удар: уничтожено 6 орудий противотанковой артиллерии, до 40 лошадей и до роты солдат и офицеров.

...Экипаж 719-го авиационного полка в составе летчика мл. лейтенанта Клименчука, безпартийного, и штурмана ст. лейтенанта Рыжкова, кандидата в члены ВКП(б), выполняя задание разведки, при плохих метеоусловиях с высоты 300-400 м. обнаружил автоколонну до 200 автомашин, двигающуюся по той же дороге в движении до 700 автомашин и до 800 машин в населенном пункте Казанка.***

Другой экипаж – летчик мл. лейтенант Лобанов, член ВКП(б), и ст. сержант Стенников при вылете на разведку обнаружили на железнодорожной станции Шевченково 3 железнодорожных эшелона в сосотаве 120 вагонов. Эта разведка о противнике дала возможность командованию *судить об отходе частей противника из Кривого Рога и о местах скопления его техники.* (Выделено курсивом – ред.) ...

Начальник политического отдела
17-й воздушной армии полковник Точилон

Джерело: ЦАМО РФ. – Ф. 370. – Оп. 6548. – Д. 55. – Л. 46 – 47. – Подлинник. Фрагмент документа взят из книги «Боевое братство народов СССР». – Киев, «Наукова думка», 1984. – С. 329 – 330.

Примітки:

*Надзвичайно складна погодна ситуація – дощі, тумани, плюсова

температура повітря – від середин лютого й до кінця березня 1944 року – це реальна картина умов, у яких проходили всі операції з визволення Кривого Рогу; одночасно це зумовило й мінімальне застосування радянської авіації в боях за визволення Криворіжжя; до речі, окупанти теж мінімально застосовували авіацію в ході Нікополь – Криворізької операції.

**РС – реактивні снаряди.

***Ці дані яскраво свідчать про кількість військ і техніки, які окупанти зосередили для захисту Криворіжжя, та серйозність їх намірів утримати цей стратегічно й економічно важливий для Німеччини регіон включно з марганцевими родовищами Нікопольського басейну. Тож і не дивно, що кампанія зі звільнення Кривого Рогу тривала доволі довго – від жовтня 1943 р. й до початку березня 1944 р. – і по суті розтягнулася в часі майже на 5 місяців, що дає право сказати, що так довго в роки війни не визволялося жодне місто України.

№ 175

Постановленіе ЦК КП(б)У о возобновлении деятельности руководящих органов местных Советов депутатов трудящихся в освобожденных районах Украины

1 апреля 1944 г.

...Партийные и советские организации, возобновляя свою деятельность в освобожденных районах Украины, ведут значительную работу ... Вместе с тем ЦК КП(б)У отмечает, что возобновление некоторых сельских, поселковых и городских Советов ... проходит с опозданием.

В связи с этим ЦК КП(б)У постановляет*:

1. Обязать обкомы КП(б)У и исполкомы обласних Советов депутатов трудящихся после освобождения районов и городов ... своевременно организовывать исполкомы районных, городских, поселковых и сельских Советов депутатов трудящихся, заново утверждая состав их соответствующими партийными и советскими органами.

2. Учитывая, что большинство депутатов местных Советов пребывают в рядах Красной Армии и эвакуированы** в восточные районы Советского Союза, установить такой порядок возобновления органов Советской власти на местах:

а) там, где сохранились депутаты...Советов, за счет их возобновить руководящие органы соответствующих Советов. Там же, где депутаты отсутствуют или даже они есть, но в силу разных причин не могут быть введены в руководящие органы Советов, необходимо обновлять или вновь организовывать состав руководящих органов Советов за счет местного партийного и советского актива, проявившего себя в борьбе с немецко-фашистскими оккупантами и безгранично преданного Советской Родине;

(...)

в) исполкомы городских Советов, сельских и поселковых Советов организовывать в таком составе: председатель исполкома, заместитель председателя, секретарь и два члена исполкома.***

Персональный состав каждого в частности исполкома Советов утверждается исполкомом районного Совета и райкомом КП(б)У.

Джерело: Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945. Документы и материалы в трех томах. – К., 1980. – Т. 3. – С. 325 – 326.

Примітки:

*Привернемо увагу читача ось до такої специфічної деталі: авторство цього документу належить Центральному Комітету Комуністичної партії (більшовиків) України, але йдеться в ньому не про відновлення роботи партійних осередків, що цілком і повністю вписувалося б у компетенцію ЦК КП(б)У. Але тут (у цій постанові) мова йшла про відновлення місцевих органів влади – Рад депутатів трудящих - представницьких органів влади, яким Конституція УРСР надала функції державних органів влади і таких, що офіційно не були

підзвітні чи підпорядковані партійним структурам. Але в реальному житті партія керувала й контролювала роботу практично всіх органів і організацій, які сукупно склали політичну структуру СРСР і УРСР. І ця постанова ЦК КП(б)У виразно показує сучасному читачеві реальне місце й роль партійних органів у житті Радянської України та їх місце у владній ієрархії, і це при тому, що Конституція як СРСР, так і УРСР, не наділяла партійні структури такими владними повноваженнями.

******У Кривому Розі на першій після визволення міста сесії міської Ради зареєструвалося «майже 90 депутатів із 360, обраних ще в 1939 р.».

*******Саме в такому кількісному складі й розпочав роботу – не пізніше 1 грудня 1943 р. – виконком Криворізької міської ради ще до появи цієї постанови. Персонально до його складу станом на 24.02.1944р. увійшли: Б. Зіненко – голова міськвиконкому, Тараненко – заст.голови, Моргунов – заст. голови, І. Сіренко – секретар міського комітету КП(б), член міськвиконкому та Домарацький – секретар міськради.

№ 176

Из постановлния Военного Совета 3-го Украинского фронта о получении пролетных строений для мостов, изготовленных Днепропетровским заводом металлоконструкций

16 апреля 1944 г.

С момента организации производства завод изготовил 232 пролетных строения... Эти пролетные строения использовались для строительства важнейших мостов, строящихся для обеспечения наступательных операций 3-го Украинского фронта.

Основные из них: ...3. Пролетные строения для моста через р. Ингулец у Кривого Рога - 4 пролета и 5 металлических опор, изготовлены на 7 дней ранее срока.

Джерело: Советская Украина в годы Великой Отечественной войны. 1941 – 1945. Документы и материалы в трех томах. – К., 1980. – Т. 3. – С. 126. (фрагмент документа).

№ 177

**Из справки ЦК профсоюза рабочих
железорудной промышленности Юга СССР
в обком КП(б)У о работе профорганизаций Кривбасса**

16 апреля 1944 г.

(...)

Оргработа

... С момента освобождения шахт Криворожья..., ЦК Железорудсоюза Юга приступил к организации на рудниках Кривбасса оргбюро рудкомов, в обязанности которых входило проведение регистрации членов союза и возобновление профсоюзной работы среди горняков.

Оргбюро и рудничные комитеты, ... проводят выборы профгруппоргов и создают профгруппы, организуют рабочий контроль, избирают стражделегатов и общественных инспекторов по охране труда и технике безопасности.

Социалистическое соревнование

... В ответ на письмо горняков-угольщиков... о возобновлении соцсоревнования между угольщиками Донбасса и горняками Кривбасса, каждый коллектив рудника взял на себя ... обязательства по быстрейшему восстановлению шахт и пуску их в эксплуатацию.

... После обсуждения соцобязательств по каждому руднику был составлен и обсужден ... социалистический договор горняков Кривбасса и направлен ... в Донбасс. Развертывается внутривассейное соревнование рудников.

Соревнуются между собой горняцкие коллективы: рудник «Желтая река» – с рудником имени 1 Мая, имени Ленина – с рудником имени Коминтерна, имени Фрунзе – с рудником «Большевик», имени К. Либкнехта – с рудником имени Ильича, имени Артема – с рудником имени Дзержинского, «Ингулец» – с рудником имени Ильича.

Культурно – массовая работа

За период своего «хозяйствования» фашисты превратили

большинство наших клубов и дворцов культуры в конюшни. А при отступлении большую часть из них сожгли или подорвали. После изгнания ... оккупантов профорганизации рудников совместно с хозорганизациями приступили к восстановлению клубов, дворцов культуры и к организации в них культурно-массовой работы.

Силами общественности была организована очистка от мусора и грязи дворцов культуры на рудниках имени Коминтерна и «Ингулец». Восстановлены и начали работу клубы на рудниках «Желтая река», имени Ленина, имени Фрунзе.

... В клубах и дворах культуры... развернулась работа по культобслуживанию работающих и членов их семей. За это время проведены такие мероприятия:

а) Лекции, доклады и беседы о дне Красной Армии, о Международном коммунистическом женском дне – 8 марта, об очередных задачах трудящихся по восстановлению шахт и рудников.

б) Обсуждено обращение обкома КП(б)У и облсовета депутатов трудящихся об освобождении Красной Армией области от немецко-фашистских захватчиков.

в) Обсуждено обращение женщин-домохозяек шахты им. Коминтерна – об участии женщин-домохозяек в приведении в санитарное состояние поселков и территории рудников и т.д.

При дворцах культуры ... организованы кружки художественной самодеятельности (драматические, хоровые, концертные группы)... За это время в клубах по рудникам ... силами художественной самодеятельности частей Красной Армии были проведены концертные выступления, а также ими была организована демонстрация кинокартин... Демонстрировались кинокартины «Секретарь райкома», «Поднятая целина», «Миссия в Москву» и др. Начали сбор книг среди населения для библиотек.

На большинстве рудников избраны редколлегии стенных газет и выпускаются «Боевые листки», в которых освещается ход

восстановительных работ и передовые методы работы лучших стахановцев...

С апреля с.г. приступили к организации спортивного общества «Руда» по предприятиям Кривбасса. Уже проведены и созданы спортивные общества на рудниках имени Ильича, имени Дзержинского, имени К.Либкнехта, Горном институте и Горном техникуме. Проведена запись членов ДСО* «Руда» в спортсекции: легкой атлетики, волейбола, футбола, гранатометания, штыкового боя, шахмат и шашек. Организован сбор спортивного инвентаря среди населения рудников.

И.О. секретаря ЦК Железородсоюза Юга СССР Измайлов

Джерело: Днепропетровская область в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945 гг. – Сборник документов и материалов. – Днепропетровск, 1962. – С. 279–281.

Примітки:

*ДСО – добровольное спортивное общество.

№ 178

Звіт Криворізького міського відділу народної освіти за 1943/1944 навчальний рік.

(фрагменти документу)

... вже через 3-4 дні після визволення розпочалося навчання в школах та їх відновлення.

Контингент учнів станом на 1941 рік – 33941 учнів.

Учителі провели перепис та облік дітей шкільного віку. Щоправда не всі діти пішли до школи бо багато хто з них працював на відбудові... але тих кому треба було йти до 6-7 класів відкликали до школи.

За переписом на початок навчання в місті було 10842 учнів. ... на кінець року - 10202.

В Дзержинському районі працює 78 вчителів (не вистачає – 8 вчителів).

В Октябрському районі працює 201 - (укомплектовано).

В Центрально-Міському працює 182 вчителів – (вже укомплектовано).

... Робота в школах розпочалася з повторювання (навчання розпочалося в березні) та підготовки до нового 1944/1945 навчального року.

...

Політико-масова та оборонна робота в школах

1. Після визволення вчителі провели перепис населення.
2. Вчителі та учні провели перепис сімей військовослужбовців (фронтовиків).
3. Провели перепис скота.
4. Всі школи брали участь в будівництві залізниці Карнаватка - Карачуни, що має велике військово-стратегічне значення.
5. Всі вчителі працюють пропагандистами серед населення.
6. Вчителі та учні працюють на відбудові заводів, шкіл, рудників тощо.
7. Вчителі проводять підпис серед населення на «Военный заем» та збирають кошти на танкову колону.
8. Підготовлено 125 учителів –інструкторів ПВХО. (противохімічної оборони –ред.)

Джерело: ДАДО – Ф. Р-4348. – Оп. 1. – Стр. 8. – Арк. 226. –
Машинопис. Копія. Фрагмент звіту.

№ 179

Сообщение Советского Информбюро.

Прочти и передай товарищу!
Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

**КОМСОМОЛЬСКАЯ
ПРАВДА**

В КРИВОРОЖЬЕ

**1944
МАЙ
24**

**ОТ СОВЕТСКОГО
ИНФОРМБЮРО**

Оперативная сводка за 23 мая
В течение 23 мая на фронтах существенных изменений не произошло.
За 22 мая в воздушных боях и огнем зенитной артиллерии сбито 14 самолетов противника.

Заг. № В-4038 Отв. ред. С. НАРИНЬЯНИ.
Тип. выездн. редакции „Комсомольская правда“

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 17 мая 1944 г. – Фотокопія.

№ 180

**Постанова Раднаркому УРСР та ЦК КП(б)У про
газетні вітрини**

15 травня 1944 р.

В зв'язку з тим, що кількість газет, що їх одержують області і райони, недостатня для повного задоволення попиту населення, вивішування газет на спеціально збудованих вітринах є одним з важливих заходів, який створює можливість значно ширшим колам трудящих читати центральні, республіканські, обласні й районні газети.

Проте не скрізь у містах і районах є вітрини. Навіть там, де вони і є, партійні і радянські організації не забезпечили потрібного ремонту їх, не стежать за тим, щоб на вітринах щоденно вивішувався свіжий номер газети,...

Виходячи з цього, Рада Народних Комісарів УРСР і Центральний Комітет КП(б)У постановляють:

1. Забав'язати виконавчі комітети обласних, міських, районних і сільських Рад депутатів трудящих, обласні, міські комітети та районні комітети КП(б)У – по всіх містах, районних центрах та селах встановити потрібну кількість вітрин з таким розрахунком, щоб у всіх найбільш людних місцях на підприємствах, шахтах, залізничних станціях, в колгоспах, радгоспах, МТС, установах, навчальних закладах було не менше однієї газетної вітрини.

...3. Виконавчим комітетам обласних і районних Рад... виділити кошти на обладнання нових і поточний ремонт старих вітрин, а також на сплату органам «Союздруку» за газети, що їх вони виділяють для вивішування на вітринах по вулицях і площах міста.*

Джерело: Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанови і розпорядження Уряду Української РСР. – Т. 2. – К, 1963. – С. 10

Примітки:

*У Кривому Розі вже влітку 1944р. масово з'явилися газетні вітрини, і, зокрема, такі були: біля міськвиконкому (по вул. Леніна – нині Святомиколаївська), кінотеатру ім. Леніна (по вул. К. Маркса – нині вул. Поштова), гірничорудного та педагогічного інститутів, на залізничному вокзалі ст. Довгинцеве та в інших людних місцях, на всіх підприємствах міста. За різними джерелами, їх у Кривому Розі в 40 - ві роки було понад п'ятсот. Такі вітрини стали в той час невід'ємним джерелом поширення офіційної інформації та своєрідним елементом тогочасної культури та екстер'єру міста; останні з таких вітрин були в місті ще на початку 60-х років ХХ ст.

№ 181

Вшанування пам'яті криворізьких героїв-підпільників
1944 рік.

ВОЗЛОЖЕНИЕ ВЕНКОВ

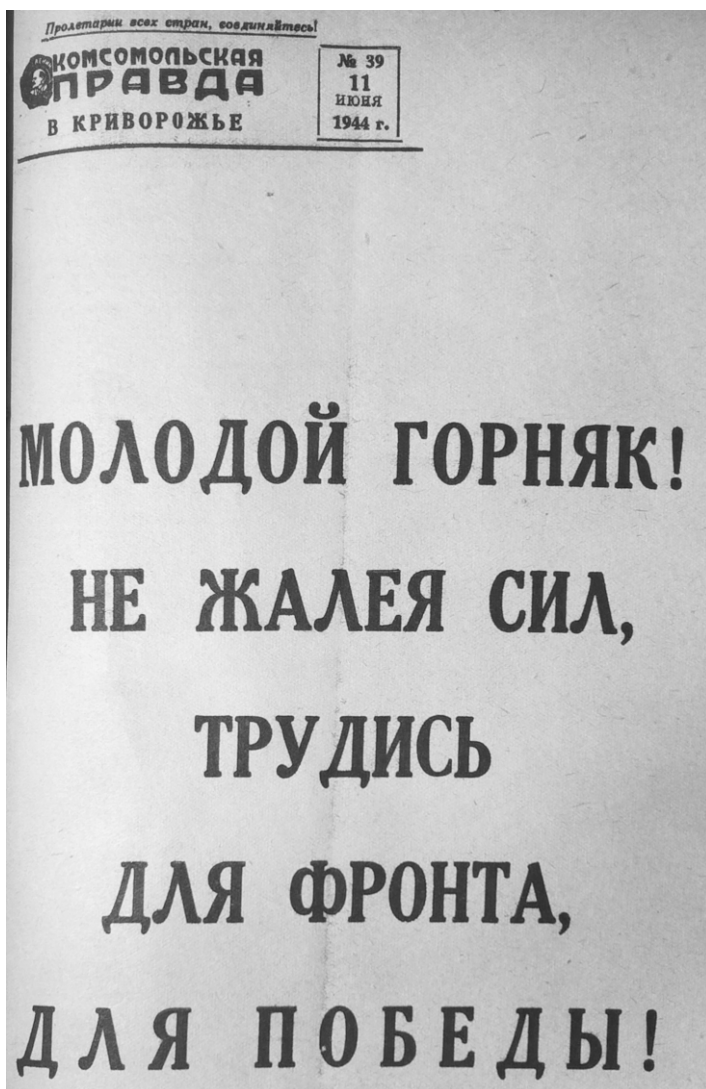
В комсомольском парке
Кривого Рога похоронены
пять героев - подпольщиков
Николай Решетняк,
Анатолий Жовтуха,
Алексей Щербак, Николай
Ходич и Груня Романова.
Их могилу свято чтит моло-
дежь города. В воскресенье
делегации комсомольских ор-
ганизаций города возложили
венки на могилу юных пат-
риотов.

В это же время возложе-
ние венков состоялось в го-
родском сквере, где похоро-
нены гвардейцы, погибшие
при освобождении Кривого
Рога.

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье.» – 27
июня, 1944 г. (фотокопія)

№ 182

Призыв трудиться во имя победы

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье». – 11 июня 1944 г. – Фотокопія.

№ 183

Призыв ехать на восстановление Кривбасса

ПРИЙЗЖАЙТЕ НА СТРОЙКИ КРИВОРОЖЬЯ!

Наш молодой друг! Ты держишь в руках письмо-газету «Комсомольской правды». Оно составлено из писем девушек, приехавших на восстановление рудников Криворожья со всех областей Советской Украины. В своих письмах молодые строители делятся первыми впечатлениями о работе на шахтах, о жизни в рудничных посёлках.

Кривой Рог! Миллионы тонн руды добывалось из его недр для металлургических заводов Днепропетровщины, Донбасса, Керчи. Советский народ гордился красавцами шахтами Криворожского бассейна. Наши замечательные рудники были построены и оснащены по последнему слову техники. Наши посёлки были благоустроены. В наших школах, клубах, институтах кипела горячая жизнь.

Но вот пришли проклятые немцы. Смерть, голод и разрушения принесли они с собой в Криворожье. Они взорвали наши рудники. Фашистские варвары хотели стереть с лица земли наше родное Криворожье, лишить советскую страну богатейшего железорудного бассейна. Не вышло. Советский народ взялся в кратчайший срок восстановить наши шахты и рудники, отстроить рабочие посёлки, разбить в них новые сады, сделать их ещё красивее, чем они были раньше.

Тысячи советских патриотов едут из различных районов Днепропетровщины, Одесской, Николаевской и Кировоградской областей, что бы принять участие в восстановительных работах. К нам прибыли уже первые партии молодых строителей из Софиевского и Широковского районов, Николаевской и Одесской областей. Вчерашние колхозницы становятся каменщиками, плотниками, штукатурами. Они обращаются к вам, своим подругам и товарищам. Они приглашают вас последовать их примеру и приехать в Криворожье для дружной, созидательной работы.

Дорогие девушки! Отправляясь на восстановление рудников Криворожья, вооружайтесь лопатами, кирками, топорами, что бы сразу же, с первого дня приезда включиться в стахановскую работу восстановителей.

Проклятый враг ещё не разбит. Так поможем же быстрее возродить Кривой Рог, дадим больше руды нашим металлургическим заводам.

Руда – это металл! Металл – это танки, пушки, снаряды. Больше руды – ближе победа!

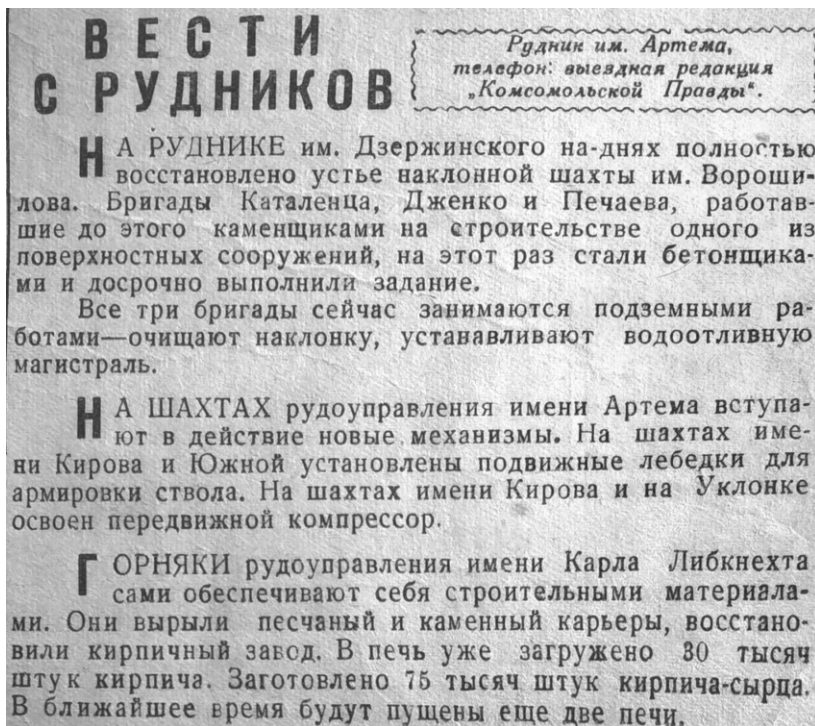
Молодые колхозницы! Мы ждём вас в Криворожье!

Молодые строители! Мы поздравляем вас с первыми производственными успехами и желаем новых побед в стахановской работе!

Джсерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 14 мая 1944 г. – Передрук.

№ 184

Трудовые достижения

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 16 мая 1944 г. – Фотокопія.

№ 185

Передовики труда

КТО ПОБЕДИТ?

Замечательную инициативу проявили строители бригады Леонида Студентова, восстанавливающие шахту „Гигант“. Они предложили начать соревнование молодежных бригад рудников за почетное звание **ФРОНТОВИКОВ ТРУДА**.

Горком комсомола и трест „Кривбассруда“ разработали и утвердили условия этого соревнования, которые мы сегодня публикуем.

Молодые горняки и восстановители! Выходите на соревнование! Самоотверженным трудом помогайте Красной Армии громить ненавистных фашистских захватчиков!

1. Имя **фронтной** присваивается той молодежной бригаде, которая ежедневно выполняет производственное задание не **ни 175** процентов, чем на **175** на подземных **ра- 200** процентов ботах и на **200** на поверхностных работах, добываясь при этом высокого качества работы.

★ Каждый член бригады обязан систематически повышать свою производственную квалификацию, внедрять рационализаторские предложения и обучить не менее **2-3** новичков.

★ Каждый член бригады должен отработать во внеурочное время на восстановлении рудничных поселков не менее **60** часов и овладеть одной из военных специальностей.

2. Звание **фронтной** молодежной бригады присваивается решением рудничного комитета комсомола и приказом управляющего рудоуправления.

3. Горком ЛКСМУ и трест „Кривбассруда“ ежемесячно подводят итоги соревнования.

4. Первые итоги соревнования будут подведены к 5 июня 1944 года.

5. Молодежной бригаде, завоевавшей звание **фронтной**, занявшей первое место, вручается переходящее **Красное Знамя** горкома ЛКСМУ и треста „Кривбассруда“ и денежная премия в сумме **4000** рублей.

6. Молодежной **фронтной** бригаде, занявшей второе место, вручается денежная премия в **3000** рублей.

7. Молодежной **фронтной** бригаде, занявшей третье место, вручается денежная премия в **1000** рублей.

8. **Фронтной** бригаде, которая в течение трех месяцев будет держать переходящее **Красное Знамя**, вручается **грамота** горкома ЛКСМУ.

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 20 мая 1944 г. – Фотокопія.

№ 186
Плакат-призыв

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 21 мая 1944 г. – Фотокопія.

№ 187

Социалистические соревнования
на восстановлении города

ДЕВУШКИ
ВЫШЛИ НА СТРОЙКУ

Первыми на руднике имени Дзержинского призывает бригаду Студентова о социалистическом соревновании на звание фронтовой бригады поддержали члены семьи самого бригадира.

Его жена Любовь Борисенко работала табельщиком на шахте имени Ворошилова, сестра Ольга — на той же шахте — кладовщиком, а сестра Любы Борисенко Екатерина — счетоводом.

Прочитав в газете обращение, девушки разговорились.

— А почему бы и нам не добиться звания фронтовина труда? — сказала Люба. — Все мы с вами здоровые, крепкие девчата. У меня есть предложение организовать свою бригаду и пойти работать из контор на шахту.

Сказано — сделано. Начальник шахты тов. Федоренко одобрил замечательный начин конторщиц.

— Правильно делает! Надо доказать хлопцам, что и вы умеете трудиться по-станхановски.

Так возникла на шахте первая женская молодежная

бригада строителей. Кроме Екатерины Борисенко, Ольги Студентовой и Любы Борисенко в бригаду вошла еще ученица счетовода Ольга Владимировна. Бригадиром своим девушки выбрали Екатерину Борисенко.

20 мая новая бригада вышла на строительство здания машинной станции и получила задание оштукатурить стены. К концу рабочего дня были подведены итоги. Бригада Натаи Борисенко за 8 часов работы оштукатурила более 40 квадратных метров, выполнив сменное задание на 220 процентов!

В тот же день девушки побывали в бригаде Студентова и вручили ей вызов на социалистическое соревнование.

Второй день своей работы бригада Натаи Борисенко отметила еще более высокой производительностью. Дневная норма была выполнена на 225 процентов.

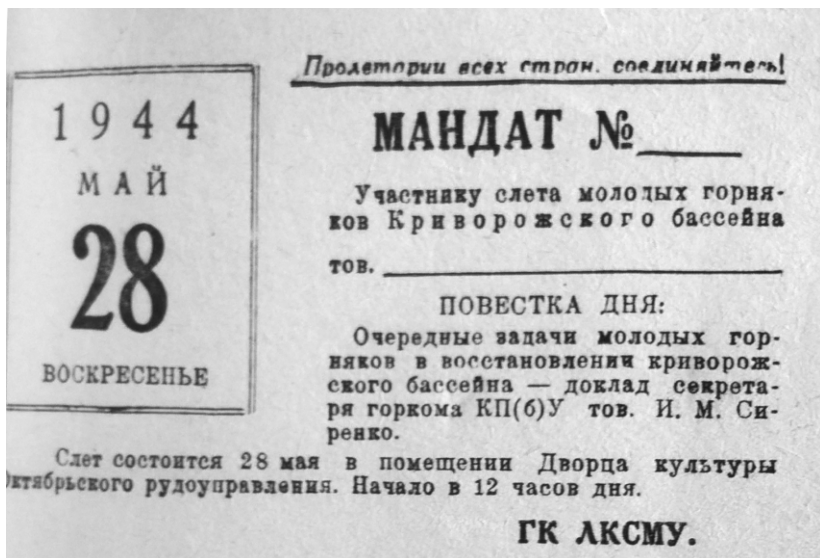
Молодые патриотки взяли на себя серьезные обязательства. Они их с честью выполняют!

К. Глазов.

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» — 23 мая 1944 г. — Фотокопія.

№ 188

Мандат учасника съезда молодых горняков Кривбасса

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 27 мая, 1944 г. – Фотокопія

№ 189

День трудовых рекордов на руднике «Октябрьский»

ДЕНЬ РЕКОРДОВ

27 МАЯ надолго останется в памяти рабочих рудника „Октябрь“. В этот день молодежная бригада **Александра ВОЛКОВА** установила новый рекорд в Криворожье.

1609 ПРОЦЕНТОВ дневного задания выполнили два члена бригады — **Григорий НЕШКАШ** и **Николай СИДОРЕНКО**. Они обурили вручную **6** забоев, общей протяженностью в 3,12 погонных метра.

993 ПРОЦЕНТА дневного задания выполнили два других члена бригады **Тарас ШУПИК** и **Григорий СИДОРЕНКО**. Они обурили вручную **5** забоев.

780 ПРОЦЕНТОВ дал **Федор КОВАЛЕНКО**, он обурил вручную **ОДИН** забой и нагрузил **14** вагонеток породы.

Таким образом, молодежная бригада Александра Волкова выполнила 27 **1197** ПРОЦЕНТОВ мая сменное задание на

Отлично поработали молодые горняки Октябрьского рудоуправления. Они заслужили фронтовое спасибо.

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 30 мая 1944 г. – фотокопія.

№ 190

Вести с рудника им. Ильича

РУДА ИДЕТ НА-ГОРА!

ВЧЕРА, на месяц раньше срока, вступила в строй шахта № 11 рудника имени Ильича.

В 6 часов утра, впервые после тридцати месячного перерыва, снова спустились в шахту бурщики Кобзарь, Савченко, Прокопewко, Карлаш и другие. Заняли свои места погрузчики Ножка и Скаченко. Встали на свои посты десятки других рабочих.

В 7 часов 15 минут утра была выдана на-гора первая вагонетка руды.

Взволнованные, радостные собрались горняки на митинг. Они сдержали свое слово. Шахта № 11 снова в строю.

Шахта № 11 была построена за год до войны. Жить ей пришлось недолго. Тридцать месяцев она бездействовала и когда после изгнания немцев сюда пришли проходчик Тихон Никифорович Козьяков, крепильщик Фелор Терентьевич Ивани, каменщик Константин Сидорович Ковтуненко и другие, — у всех них больно сжалось сердце. Шахты будто не бывало.

Горняки молчали. Очень многое им пришлось испытать за годы жизни под немцами. Много видели они крови и слез...

— Отстроим, будет все, как прежде, а то и еще краше — сказали горняки.

И в степи, там где прежде была шахта № 11, уже в марте закипела работа.

— Смотрите, чтобы к 1 июля шахта уже дала руду, — говорил рабочим управляющий рудником Алексей Семиволос.

— Будь спокоен. Отстроим шахту досрочно, — ответили горняки.

За восстановление ствола принялась бригада проходчиков Николая Бондаренко. Работать было трудно. Немцы взорвали ствол, завалили его породой, нарушили армировку. Все нужно было делать заново. Горняки работали самоотверженно, по стахановски и закончили ствол на 10 дней раньше срока. Такими же быстрыми темпами бригады Николая Смушкова и Ивана Радчукова воздвигли новый копер.

Над восстановле-

нием шурфа трудилась бригада проходчиков Тихона Козьякова. Бригадир и его товарищи Андрей Бойко, Иван Швец и ученики - воротковские Иван Рева и Леонид Шевченко успешно справились с заданием.

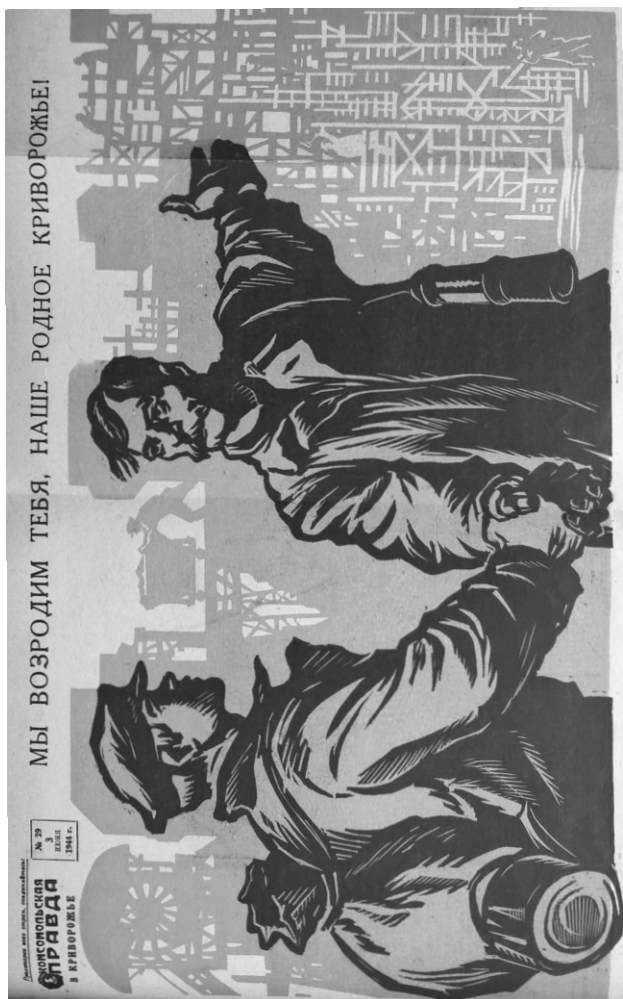
Совершенно заново пришлось строить и машинное здание. За него влялась бригада каменщиков Николая Коноваленко. В апреле они выполнили задание на 154 процента, в мае дали 108, а последние дни выработывали по 200 процентов. Машинное здание было построено к сроку.

Так горняки шахты сдержали свое слово. Вчера они рапортовали Родиные, фронту первыми тоннами руды, выданной на-гора.

К. Глазов.

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» — 2 июня 1944 г. — Фотокопія.

№ 191
Плакат «Восстановим Кривбасс»

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 3 июня 1944 г. – Фотокопія.

№ 193

Патриотическое обращения офицера-фронтовика

ЗА КРИВОЙ РОГ!

Один из командиров артиллерийской батареи Н-ской Краснознамённой дивизии старший лейтенант Н. Козлов пришёл недавно в гости в редакцию. Он рассказал, как он сражался за Кривой Рог, как был ранен в районе станция Червоная и оказался в госпитале.

Этот госпиталь взял шефство над восстановлением рудника имени Артёма. Тов. Козлов – герой боёв за Криворожье – один из участников патриотической помощи возрождающемуся руднику.

Вспоминается мне один короткий привал, когда и отдохнуть-то почти совсем не пришлось из-за внезапно начавшегося артиллерийского обстрела.

Мы стояли тогда уже на правом берегу Днепра. Перед нами открывались широкие просторы. Путь к исстрадавшейся украинской земле, к скалистому Криворожью, к зелёному Николаеву, к солнечной Одессе был открыт. На западе в тот момент полыхали высокие столбы пламени.

Нас ждали, как родных и желанных люди, которые, может быть, сейчас метались среди пожарищ.

Донецкий шахтёр, положив на плечо свой автомат так, как будто это был пневматический молоток, читал полученное письмо. Читал о домнах, которые готовились к задувке в Енакиеве, в Сталино, в Макеевке. О первой стали, выданной Донбассом фронту, написали металлурги письмо и адресовали его не только своему земляку, но и всем воинам, кто будет драться за Криворожье. «Есть у нас к вам великая просьба, – писали доменщики и сталевары, – позарез нам нужна криворожская руда. Поскорее гоните оттуда немцев.»

Боевая тревога прервала слово бойца. Наша дивизия двинулась вперёд. Но каждый, кто слышал призыв металлургов, не остался к нему глух. Мы вспоминали эти слова особенно ярко

в дни, когда подошли к самому Криворожью.

Немцы, как известно, сопротивлялись отчаянно. Они понимали значение железорудных рудников, но мы это знали лучше их. Мы знали, какой удар нанесём Гитлеру, если возвратим Родине Криворожье.

Моему батальону было поручено при штурме Кривого Рога подавить узлы сопротивления и занять ближние подступы к городу. Мы справились со своей задачей. В тот день батальон приумножил свою славу. К десяткам разбитых дзотов прибавилось ещё несколько, к сотням подавленных огневых точек прибавились ещё десятки. Немцы были быстро разгромлены и выгнаны с рудников.

Дорогие товарищи, молодые горняки и горнячки! Так мы дрались за Криворожье. Теперь, временно выбыв из строя, мы помогаем восстановителям. С большим подъемом трудятся санитарки, врачи, фельдшера, а также выздоровевшие бойцы Н-ского госпиталя на восстановлении шахты имени Кирова. Мы тоже хотим сделать свой вклад в великое дело восстановления.

От имени бойцов моей дивизии, носящей гордое наименование «Криворожская», я призываю молодёжь отблагодарить своих освободителей доблестным трудом на стройке рудников. Трудитесь так, как семья Студентовых, как бурщик Нешкаш, каменщица Надя Егорова, слесарь Флора Шостак. Рапортуйте бойцам Криворожской дивизии боевыми делами на восстановлении. Больше руды давайте металлургическим заводам! Краснознамённая Криворожская дивизия сражается сейчас далеко на западе. Пишите бойцам этой дивизии письма по адресу: Полевая почта 69681.

С приветом старший лейтенант Н. Козлов

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье». – 10 июня 1944 г. – Передрук.

№ 194

Боевой ответ воинам-фронтовикам

1158 процентов дневного задания дали 15 июня молодые бурщики рудника «Октябрь» Александр Волков, Григорий Нешкаш, Тарас Шулик.

Этот рекорд – боевой ответ бригады Александра Волкова – победительницы в соревновании молодёжных бригад Криворожья – на наступление войск Ленинградского фронта на Карельском перешейке.

Молодые горняки! Равняйтесь на бригаду Волкова!

Фронтovým трудом помогайте Красной Армии громить немецко-фашистских захватчиков!

Джсерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье». – 15 июня 1944 г. – Передрук.

№ 195

Поощрение победителям сбора инструментов и оборудования

ЛУЧШИМ УЧАСТНИКАМ ДВУХДЕКАДНИКА — ПРЕМИИ

Восстановительные работы на ряде шахт Криворожья задерживаются сейчас из-за недостатка инструмента.

Управление Спецстройтреста № 2 горячо одобрило поэтому инициативу молодежных бригад, вачавших двухдекадник по сбору инструмента, материалов и оборудования.

Управляющий трестом тов. Степанов издал специальный приказ, в котором обязал всех начальников стройуправлений, директоров заводов и отделов поддерживать это важное начинание и помочь молодым строителям организовать проведение двухдекадника.

Строительные участки обязаны точно учитывать какой инструмент и от кого они получили и немедленно организовать ремонт неисправного инструмента и оборудования.

Наиболее отличившихся организаторов, лучших участников двухдекадника трест премирует. Для этого установлено **4 первых премии** (1-1000 рублей и 3 костюма), **25 вторых премий** (5 по 500 рублей и 20 костюмов), **10 третьих премий** (по 200 рублей каждая).

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» - 15 июня 1944 г. - Фотокопія.

№ 196

Письмо подруге

ВЕРА БАБИЧ ЕДЕТ НА РУДНИК

Четыре дня тому назад выездная редакция выпустила газету-письмо, в которой молодые строители, приехавшие на восстановление наших шахт, рассказали своим землячкам и подругам о том, как они работают и живут, звали их в Криворожье.

Нина Мишура, приехавшая из Софиевского района на рудник имени Артема, послала письмо-газету в родной колхоз своей подруге Вере Бабич. Ответ Веры сегодня печатаем.

Письмо от твоей подруги Веры Бабич.

Добрый день моя дорогая подруга Нина! Я сообщаю, что я жива и здорова и того тебе желаю в твоей молодой комсомольской жизни. Я получила от тебя газе-

ту-письмо. В ней меня зовут ехать восстанавливать шахты Криворожья. Я подумала, решила и собираюсь сейчас ехать к тебе.

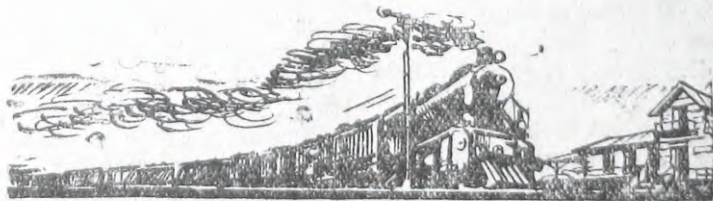
Как ты живешь? Приняли ли тебя в комсомол? Есть ли у вас в бригаде

комсомольцы? Хорошо ли вы работаете?

Пока все. Привет от всех близких. Извини, Нина, что письмо плохо написано, писала не я, а сестра, а я хлеб пекла.

Вера.

16 июня 1944 г.

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 16 июня 1944 г. – Фотокопія.

№ 197

Помощь колхозников криворожским горнякам

**БОРИТЕСЬ ЗА ИМЯ
ФРОНТОВИКОВ ТРУДА!**

Мы приехали из колхозов Николаевской области чтобы помочь горнякам быстрее восстановить рудники Криворожья. Ни одна из нас никогда не видела шахты. Многие для нас здесь новые и интересно. Нас учат ремеслу штукатуров. Мы стараемся поскорее овладеть профессией и по-настоящему взяться за работу.

Много интересного рассказывают нам молодые горняки и горнячки рудника имени Карла Либкнехта. От них мы услышали о соревновании молодежных бригад Кривбасса. На нашей шахте трудится бригада Николая Федорова. Она в этом соревновании идет в числе передовых и завоевала гордое имя фронтовой.

Как и молодые горняки мы тоже хотим участвовать в соревновании и добиться звания фронтовиков труда. На руднике у нас около 1000 молодых девушек Николаевской и Днепропетровской областей. В Криворожье нас около 17 тысяч. Мы предлагаем начать соревнование молодежных бригад строителей Криворожья.

Мы вызываем на соревнование молодежную бригаду штукатуров Гали Змиевской и обязуемся:

Быстрее овладеть профессией и добиться выполнения полутора норм каждым членом бригады.

Выходите девушки на соревнование! Поможем быстрее дать Родине, фронту руду, металл, оружие!

Бригадир Елена Федоренко, члены бригады Лидия Бойко, Ольга Жигалкина, Мария Холодулькина, Нина Лямок, Вера Веселкина.

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 16 июня 1944 г. – Фотокопія.

№ 198

Постановление Криворожского гордского комитета КП(б)У

«НА ШАХТЫ И СТРОЙКИ, ДЕВУШКИ!»

(Постановление Криворожского горкома КП(б)У)

Бюро Криворожского горкома КП(б)У обсудило вопрос о призыве женщин и девушек на шахты и стройки.

Бюро горкома одобрило инициативу комсомолок Флоры Шостак, Надежды Егоровой (рудник имени Артёма) и Екатерины Борисенко (рудник имени Дзержинского), обратившихся с призывом к девушкам и женщинам пойти работать на шахты и стройки, перейти из контор на производство.

В своём постановлении бюро горкома КП(б)У предложило секретарям первичных партийных, комсомольских организаций и председателям профорганизаций широко обсудить обращение молодых патриоток и провести массово разъяснительную работу среди женщин и девушек о их участии в восстановлении Криворожья.

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 20 июня, 1944 г. – Передрук.

№ 199

МЫ НЕ ХОТИМ БЫТЬ ЧУЖИМИ

Десять дней назад мы приехали на рудник имени Карла Либкнехта. До этого мы работали в колхозе «Ленинский шлях» Баштанского района Николаевской области. Никогда мы на рудниках не бывали, не знакомы ни с работой, ни со здешними порядками и обычаями. Но мы ехали сюда без боязни, были уверены, что нам всё покажут, объяснят, научат работать.

Так мы думали, а оказалось наоборот. На нас не обращают внимания. Вот уже больше недели мы работаем на расчистке зданий, а до сих пор не знаем, какая установлена нам норма, как

мы с ней справляемся, сколько зарабатываем.

Утром приходит наш десятник Леонтьев и говорит:

– Вот эту землю переносите вон туда, – и уходит до вечера. А вечером говорит:

– Работа кончена, можете идти домой.

Спрашивали мы его о работе, но он всё время куда-то торопится и ничего не говорит. Хотели обратиться к прорабу, но он и близко около нас не бывает. А других руководителей мы не знаем, к нам ни на работу, ни домой никто из них не заглядывает.

Живём на квартире у хозяйки. Когда нас сюда поселяли, комендант обещала, что через недельку переселит нас в общежитие. А нам сказала:

– Там девочки у вас и кровати будут и всё что нужно, а пока потерпите так.

Мы согласились, мы знаем, что сразу дать всё трудно. Но вот уже неделя давно прошла, в общежитие поселили других девчат, а мы до сих пор спим на глиняном полу на своих одеялах. У хозяйки нет лишней кровати, а мы с собой даже матрацев не взяли, потому что нам не сказали, что их нужно брать.

Комендант у нас больше не бывала. Как-то встретили мы её на улице, спрашиваем:

– А кровати вы скоро нам дадите?

Отвечает: «Раньше осени не ждите». Так мы и живём. О нас забыли, будто нас и нет совсем на руднике. Ни газет почитать не приносят, ни поговорить никто не придёт. А недавно нас очень обидели.

Задержались мы на работе, пришли в столовую позже всех. Заплатили за обед, ждём официантку. Ждали, ждали, наконец она пришла и сунула нам суп.

– Больше ничего нет.

– Почему же? Ведь мы за целый обед платили, – пробовали мы объяснить. Но она не слушая, заявила:

– Не разговаривайте, вы тут чужие.

Разве не обидно, что на руднике, который мы помогаем

восстанавливать нас считают чужими?

**М. Шульга, М. Ковтюх, Л. Боровик,
В. Цуколенкова, В. Набок.**

ОТ РЕДАКЦИИ: *в посёлке Покровка поселено около 250 молодых строителей. Большинство из них находится в тяжёлых бытовых условиях. Руководители стройуправления № 3 не проверяли, как живут их рабочие. Не были у молодёжи и комсомольцы рудника имени Карла Либкнехта. Они забыли, что девушкам, попавшим в незнакомое место, важнее всего душевный разговор, человеческое участие. В стройуправлении ещё не создано комсомольской организации, хотя комсомольцы здесь есть.*

Октябрьский райком комсомола даже не заметил появление на руднике тысячи молодых строителей. Секретарь райкома тов. Незнайченко сам ни разу не был в стройуправлении и не послал сюда своего инструктора.

Письмо девушек серьёзный сигнал. Оно должно заставить руководителей стройуправления и райком комсомола проявить большие заботы и внимания к молодым строителям.

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 20 июня, 1944 г. – Передрук.

№ 200

Обращение к молодежи собирать инструменты для
предприятий города

**ВООРУЖИМ СТРОИТЕЛЕЙ
ИНСТРУМЕНТОМ**

К молодежи, комсомольцам, пионерам и школьникам Центрально-городского района, социалистического города, Долгинцева.

Дорогие товарищи!

С каждым днем все шире и шире разворачиваются восстановительные работы на наших рудниках и шахтах, в нашем городе.

На помощь криворожцам прибывают тысячи строителей из Воронежа, из Николаевской, Одесской, Кировоградской и других областей.

Спецстройтрест № 2 поможет нам возродить шахты, поднять из руин заводы, возвести новые дома, Дворцы культуры, школы.

Но работа строителей зачастую тормозится из-за отсутствия инструмента.

Сейчас сбор инструмента, оборудования и материалов проводится на всех рудниках.

На нашем руднике имени Фрунзе в сборе участвует и молодежь, и старые горняки, и пионеры. Пока мы собрали 700 инструментов. Однако, это лишь начало. Мы соберем во много раз больше.

Мы вызываем и вас, молодежь, комсомольцев центрально-городского района, социалистического города, Долгинцева, широко развернуть сбор инструмента для спецстройтреста № 2.

Собирайте и привозите в райкомы комсомола строительный, слесарный, плотницкий, столярный инструмент.

Вооружим строителей инструментом.

По поручению коллектива рудника имени Фрунзе:

*Г. ВОБЛИКОВ секретарь партийного комитета,
Д. КУРБАТСКИЙ, секретарь рудкома комсомола,
Т. НАЗАКОВА, М. СИДУНОВА, бригадиры молодежных бригад, А. ФОМИНА, стахановка.*

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 16 июня 1944 г. – Фотокопія.

№ 201

В фонд помощи детям фронтовиков

* * *

160071

— это номер текущего счета **фонда**
по оказанию помощи детям
фронтовиков, который горком ком-
сомола по инициативе ряда комсомоль-
ских организаций открыл в криворож-

ском отделении Госбанка.
На всех рудниках, предприятиях и учреждениях Криво-
рожья проходит сейчас сбор средств для детей фронтовиков.
Детям воинов передают комсомольцы и молодежь деньги, зара-
ботанные на воскресниках.
Все эти средства перечисляйте на счет **№ 160071**.
Дети наших защитников ни в чем не будут нуждаться!

* * *

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» — 22 июня 1944 г. — Фотокопія.

№ 202

Плакат-призыв помогать детям фронтовиков

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 22 июня 1944 г. – Фотокопія.

№ 203

Объявление о приеме в горно-рудный институт

—○—

Прием в горно-рудный институт

Криворожский горно-рудный институт начал набор студентов на 1944-1945 учебный год.

Институт готовит инженеров по разработке рудных и россыпных месторождений и по горной электромеханике.

В институт принимаются лица в возрасте от 17 до 35 лет, окончившие 10 классов средней школы, рабфак, техникум или другие средние учебные заведения.

Поступающие в институт должны держать вступительные экзамены по математике, физике, русскому языку, химии, Конституции СССР и одному из иностранных языков. Те, кто кончил в этом году среднюю школу с аттестатом отличника, от вступительных экзаменов освобождаются.

Все успевающие студенты будут получать стипендию в размере 315 рублей в месяц.

В институт принимают также студентов на старшие курсы в порядке перевода из других вузов.

При институте организовано подготовительное отделение для окончивших 9 классов средней школы и краткосрочные подготовительные курсы для десятиклассников.

*

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 22 июня 1944 г. – Фотокопія.

№ 204

**Письмо криворожских девушек к воинам-освободителям
Кривого Рога**

ПИСЬМО НА ФРОНТ

Полевая почта 69681. Комсомольцам и молодёжи Криворожской Краснознамённой дивизии.

Это письмо пишут вам девушки-комсомолки освобождённого вами Криворожья. Мы обещали переписываться, вот и сообщаем наши новости. У нас их немало. Если бы вы сейчас к нам приехали, то не узнали бы Криворожье. Всё строится, жизнь ключом кипит.

Мы работаем на руднике имени Артёма, восстанавливаем шахты. Наша шахта имени Кирова скоро вступит в строй. Она первой из капитальных шахт Криворожья даст руду. И мы делаем всё для того, чтобы приблизить этот радостный день.

Недоставало горнякам инструмента. Мы организовали сбор. Из домов принесли, из развалин откопали, у жителей собрали. Отличилась комсомолка Надя Береславец. Она даже разыскала два моторчика. А всего мы сдали горнякам 800 различных инструментов. Это ведь для рудника большое подспорье. Но вы не думайте, что мы только этим помогаем. Мы и сами на производстве работаем. Комсомолка электрослесарь Флора Шостак предложила всем девчатам из контор перейти на производство, на самые трудные и самые важные участки восстановления.

Первой пришла на шахту имени Кирова Катя Егорова. Она организовала бригаду штукатурщиков. Её примеру последовали и многие другие девушки. Лёгкий труд в конторе они сменили на кельму каменщика, лопату землекопа.

А ещё у нас на руднике работают девушки из Софиевского района Кировоградской области.(?- ред.) Они приехали помочь горнякам отстроить шахту. Хорошие они девчата и работают хорошо. Бригада софиевских девушек Веры Яценко – недавно

уложила кирпича вчетверо больше, чем было задано.

Вас мы часто вспоминаем с благодарностью и жалеем, что вас здесь нет. Вы бы порадовались вместе с нами, как расцвело и ожило всё кругом. Но вы, конечно, здесь быть не можете. Сейчас вы возможно готовитесь к бою, так пусть наше письмо вам придаст бодрости и силы. Знайте, дорогие бойцы, что на руднике имени Артёма вас помнят, желают самых больших успехов в боях и жизни. Шлём вам горячий дружеский привет. Обязательно ответьте, как вы живёте, как немцев гоните. Ждём ваших писем.

Катя и Надя Егоровы, Рая Кужман,
Вера Яценко, Валя Валянская

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 25 июня, 1944 г. – Передрук.

№ 205

А. Семиволос о пользе труда

ТРУД ЛУЧШИЙ ВОСПИТАТЕЛЬ МОЛОДЁЖИ

Труд в нашей стране стал делом чести, славы, доблести и геройства. И мне бы хотелось сказать молодёжи несколько слов о громадной роли полезного сознательного труда в формировании советского молодого человека. Я – горняк и скажу коротко о трудовом пути горняцкой молодёжи, моих земляков. Пусть те, кто ещё только что вступил в комсомол или собирается вступать, знают о славных и боевых делах своих старших товарищей.

Я и сам ещё только-только «вылезаю» из комсомольского возраста. Кажется, что совсем недавно поднялся из забоя, только вчера оставил перфораторный молоток. А теперь партия поставила меня управлять рудником. Как я вырос до этого, кто меня воспитал и выучил?

У меня на это один ответ – труд. Почётный, нелёгкий и упорный труд горняка – вот мой воспитатель, мой учитель, моя гордость.

Шахта, трудная профессия горняка – отличная школа жизни для молодого человека. Здесь он не только учится добывать руду. Он приобретает в работе выносливость, упорство, сообразительность, точный расчёт, смелость и хладнокровие, уважение к старшему и твёрдую дисциплину – то есть те качества, которые так необходимы советской молодёжи.

Ведь не случайно среди Героев Советского Союза трое воспитанников нашего рудника имени Ильича. Их имена известны всей стране: дважды Герой Советского Союза Дмитрий Глинка и его брат Герой Советского Союза Борис – сыновья потомственных горняков, и сами горняки. Герой Советского Союза Иван Кобылянский тоже рос и воспитывался на руднике, в семье горняка. Горняцкая трудовая закалка, полученная здесь, помогает им теперь в борьбе с подлым врагом, ведёт их на ратные подвиги, слава о которых гремит по всей нашей Родине.

С 17 лет я работаю на рудниках. Был и смазчиком, и коногоном, и ремонтным рабочим, пока не стал бурщиком. И, пожалуй, не пройди я такую лестницу, не изучи по-настоящему своё дело и рабочий инструмент – не поставил бы я 27 июня 1940 года своего рекорда, выполнив тогда сменную норму на 1200 процентов.

Не совершенствуй я и дальше своё умение – мог бы я дать 5020 процентов нормы? А на Урале я такую норму дал.

За 2 года работы там я добыл руды столько, что другой бурщик на моём месте добывал бы такое количество целых 10 лет!

Лучшим своим учителем я считаю Иосифа Очковского – бурщика, секретаря комсомольской организации рудника, замечательного мастера своего дела.

– Если хочешь быть настоящим бурщиком, – учил он меня, – изучи инструмент до тонкости. Держи его всегда в порядке. Будь аккуратен. За неряшливость и халатность в забое поплатишься жизнью.

И он сам первый показывал нам пример дисциплинированности,

бережного отношения к инструменту, ударной работы. Недаром рудник направил его в академию.

Сейчас на шахты пришло много молодёжи. В суровых условиях военного времени она получает в труде такую закалку, которая сделает из неё замечательных советских людей, неутомимых в труде и яростных в бою.

Я с гордостью гляжу на наших юношей и девушек. Они восстанавливают родные шахты, работают каменщиками, бетонщиками, разнорабочими, плотниками, штукатурами. Кто-то уже добывает руду, трудятся в шахте откатчиками, лопаточниками, проходчиками и бурщиками. В основной своей массе это – культурная, грамотная молодёжь с незаконченным средним и средним образованием. И как она работает. Любо глядеть. Двести, триста процентов нормы – вот показатели работы молодых горняков.

Кончится война. Многие из нашей молодёжи пойдут учиться в техникумы, высшие учебные заведения. Это уже будут люди, имеющие богатый жизненный опыт, освоившие не одну строительную и горняцкую специальность. Какие замечательные тогда из них выйдут специалисты, техники и инженеры. Это будет трудовая интеллигенция, прошедшая суровую школу в годы Отечественной войны.

А. Семиволос, лауреат Сталинской премии,
управляющий рудником имени Ильича.

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 29 июня, 1944 г. – Передрук.

№ 206

Объявление о конкурсе

КОНКУРС
на лучшего
ПЕВЦА,
ЧТЕЦА,
ТАНЦОРА,
МУЗЫКАНТА
ОРГАНИЗУЮТ
выездная редакция и
комитет комсомола
рудника имени Артема.
Запись участников конкур-
са производится в агитпоезде
«Комсомольской правды» с 6
до 9 часов вечера.
Первая репетиция будет
послезавтра в 7 часов вечера
в клубе рудника им. Артема.

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 20 мая 1944 г. – Фотокопія.

№ 207
В ФОНД ПОМОЩИ ДЕТЯМ

Недавно в клубе железнодорожников станции Долгинцево состоялся платный вечер самодеятельности.

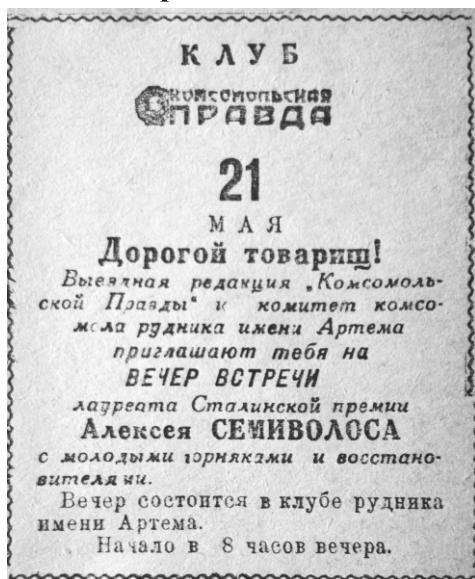
Молодые транспортники и горняки с интересом смотрели танцы и слушали песни, стихи, исполняемые учащимися средних школ № 26, № 27, № 28.

Все собранные средства – около 5 тысяч рублей – перечислены в фонд помощи детям-сиротам.

П. Гожур.

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 21 мая, 1944 г. – Передрук.

№ 208
Объявление о встрече с Алексеем Семиволосом

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 21 мая 1944 г. – Фотокопія.

№ 209

Киноафиша с призывом сдавать инструменты

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 1 июня 1944 г. – Фотокопія.

№ 210

Объявление
о демонстрации кинофильма
в клубе рудника им. Ильича

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 3 июня 1944 г. – Фотокопія.

№ 211

Приглашение семьи Студентовых на вечер молодежи

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 3 июня 1944 г. – Фотокопія.

№ 212

Киноафиша-приглашение

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» – 7 июня 1944 г. – Фотокопія.

№ 213

О спортивных достижениях комсомольских организаций Дзержинского района г. Кривого Рога

ПОБЕДИТЕЛИ КРОССА

Комсомольские организации Дзержинского района провели большую работу по подготовке к профсоюзно-комсомольскому кроссу. Результат оказался: в кроссе участвовало 4393 человека. Подавляющее большинство из них сдали все три нормы.

Лучше всех в

районе провел кросс коллектив криворожского металлургического завода (секретарь комсомольской организации т. Ярьсько). Здесь участвовали в кроссе почти все рабочие и служащие. Второе место в районе завоевал коллектив 26 средней школы (секретарь

комсомольской организации тов. Хамулина), третье место — рудник имени Дзержинского (секретарь комсомольской организации тов. Винокурова).

Коллективам победителям будут вручены грамоты и премии.

К. Вишняков,
секретарь райкома ЛКСМУ.

Джерело: Газ. «Комсомольская правда в Криворожье» — 14 июня 1944 г. — Фотокопія.

№ 214

**Политинформация Жовтневого райкома КП(б)У
г. Кривого Рога о работе трудящихся по восстановлению
народного хозяйства района и помощи фронту**

31 мая 1944 г.

На второй день после освобождения все трудоспособное население района было призвано на оборонную работу, а также на оказание помощи в ремонте и восстановлении шоссейных, железных и грунтовых дорог, шоссейных и железнодорожных мостов, восстановление железнодорожного пути от ст. Калачевск до ст. Карнаватка протяжением до 25 км. На восстановлении 12 шоссейных и железнодорожных мостов и 2 плотин работало ежедневно до 4 тыс. чел. Всего на этих работах отработано 35 тыс. человеко-дней... Несмотря на невылазную грязь, отдаленность работы от постоянного местожительства, люди работали день и ночь, превышали нормы выработки на 300 и больше процентов... Хорошо работали рабочие и население рудника имени Фрунзе, за что командование воинской части 39498 объявило благодарность всем участвующим в работе, особенно отмечено 14 чел., которым объявлена личная благодарность.

...трудящиеся района внесли на строительство танковой колонны 1.300 тыс. руб., причем многие внесли деньги в размере месячного заработка.

С большим подъемом прошел сбор средств по руднику им. К.Либкнехта. Было внесено 157 тыс. руб.

...После окончания оборонных работ трудящиеся под руководством партийной организации принялись за очищение от обломков территории предприятий и восстановление разрушенных заводов, культурно-бытовых и жилищных зданий.

...За истекшие 3 месяца выполнен большой объем работ: восстановлено 5 шахт, общей производительностью до 4-х тыс. т. руды в сутки. К концу 1944 г. будет восстановлено еще около 10

которая систематически перекрывает задание. В июне эта бригада выполнила задание на 237 процентов. Каждый член этой бригады заработал за этот месяц свыше 1000 руб.

По патриотическому почину Леонида Студентова за работу по возрождению шахт принялись не только горняки, но и их семьи... Жена фронтовика Мотрена Кондря организовала на руднике им. Ильча восстановительную бригаду, состоящую из двух ее сыновей, дочери и сестры.

...Вместе с кадровыми горняками-криворожцами в борьбу за восстановление... включились новые рабочие – недавние колхозники, прибывшие на шахты из различных областей Украины.

...В результате самоотверженного труда горняков Криворожского бассейна за короткий срок уже восстановлены и введены в строй 13 шахт. В июне добыча руды выросла в сравнении с маем более чем в два раза. За 20 дней июля добыто руды в 1,5 раза больше, чем за весь июнь....

Заместитель секретаря ЦК КП(б)У

по металлургической промышленности

И. Горобец

Джерело: Газ. «Правда Украины» – 23 июля 1944 г.

Примітки:

*У тексті публікації Нікополь – Марганецький басейн подано саме так.

№ 216

**Постановление Президиума
Центрального Комитета профсоюза рабочих железорудной
промышленности Юга СССР о шефстве областей и районов
Украины над рудоуправлениями трестов «Кривбассруда» и
«Никополь-Марганец»**

5 августа 1944 г.

Учитывая огромное народнохозяйственное и политическое значение призыва колхозников и колхозниц сельскохозяйственной артели «Путь Ленина» ... Одесской области, обращенного ко всем колхозникам Советской Украины – помочь горнякам Криворожья и Никополь – Марганца восстановить шахты, увеличить добычу железной и марганцевой руды, Президиум ЦК постановляет:

1. Предложить рудничным комитетам Криворожья и Марганца:

а) обсудить письмо колхозников и колхозниц сельхозартели «Путь Ленина» на рабочих собраниях;

б) провести читку этого письма в общежитиях и красных уголках* среди рабочих, работниц и домохозяек;

в) организовать обмен письмами передовых рабочих и работниц с колхозниками и колхозницами; ...

2. Обязать рудничные комитеты уделить особое внимание и заботу о колхозниках и колхозницах, прибывающих на работу на производство, создавая для них уют, товарищескую обстановку:

а) обеспечить общежития постельными принадлежностями и другим хозяйственным;

б) своевременно обеспечить выдачу продкарточек** и питание в столовой;

в) пропустить через семинар техминимума, ознакомивая их с элементарными правилами техники безопасности;

г) организовать шефство кадровых рабочих над прибывшими на производство колхозниками и колхозницами в

деле повышения их производственной квалификации.

3. Для проведения культмассовой и политвоспитательной работы выделить и укрепить постоянного агитатора-беседчика.

4. Президиум ЦК требует от председателей рудкомов наладить информационную связь и обмен показателями работы с шефствующими колхозами.

Джерело: ДОДА. – Ф. Р-4352. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 56. – Фрагмент з машинописної копії документа.

Примітки:

*«Красный уголок(-и)»- обов'язковий атрибут радянської доби: спеціально виділені приміщення («куточки», належним чином обладнані та оснащені столами, стільцями, агітаційними матеріалами тощо для проведення різних заходів; такі були на кожному руднику, на заводах і підприємствах, у гуртожитках і навчальних закладах тощо.

**У роки війни в країні діяла карткова система розподілу продуктів харчування й деяких промислових товарів; продовольчі картки в першу чергу видавалися працюючому населенню за місцем роботи; усі інші категорії – пенсіонери, інваліди, діти й підлітки, студенти та ін. – теж отримували такі за місцем прописки (проживання) через відповідні установи й відділи соціального забезпечення. Норми видачі поширювалися на всі продукти й промислові товари, які належали до першої – життєво необхідної – групи споживання: хліб, крупи, олія, м'ясо, цукор, сіль, взуття тощо; усі вони були суворо регламентовані: (одні видавалися щомісячно, інші – на рік-два), а до того ж і диференційовані; так робітники зайняті на підземних роботах чи в «гарячих» цехах, отримували найвищі норми продуктів харчування, у той час, як інші робітники зайняті, скажімо, на допоміжних роботах, – нижчі. У вільному продажі залишався обмежений асортимент продовольчих і промислових товарів. У сільській місцевості карткова система практично не діяла. В СРСР її було скасовано 14 грудня 1947 р.

№ 217

Із постанови Раднаркому УРСР про заходи із створення документальної бази з історії України та історії Вітчизняної війни та впорядкування архівного господарства УРСР

31 серпня 1944 р.

З метою створення документальної бази з історії України та історії Вітчизняної війни і впорядкування архівного господарства УРСР Рада Народних Комісарів УРСР постановляє:

(...)

3. Зобов'язати всі установи та організації УРСР, у яких є документи колишніх окупаційних німецьких установ, негайно передати їх архівним органам НКВС УРСР....

4. Доручити Управлінню державними архівами НКВС УРСР, Інституту історії Академії наук УРСР організувати підготовку і видання документальних збірників з історії України та історії Вітчизняної війни.*

(...)

7. Виконавчим комітетам обласних, районних і міських Рад депутатів трудящих протягом місяця надати обласним, районним та міським архівам приміщення, цілком придатні для зберігання в них документальних матеріалів.

8. Закріпити за державними архівами їх постійні приміщення, заборонити переміщення державних архівів без дозволу Ради Народних Комісарів і Головного архівного управління НКВС Союзу РСР....

Джерело: Хронологічне зібрання законів, указів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР. – Т. 2. – К., 1963. – С. 43 – 44.

Примітки:

*На виконання цієї постанови перша збірка документів на Дніпропетровщині з історії області в роки війни була видана лише в 1962р.: «Днепропетровская область в годы Великой Отечественной

войны Советского Союза. 1941 – 1945 гг. – Сборник документов и материалов.» – Днепропетровск, 1962. Документів, які висвітлювали історію Кривого Рогу в 1941 – 1945 рр, тут було вміщено понад 20.

№ 218

Письмо трудящихся гор. Кривого Рога бойцам, сержантам и офицерам 3-го Украинского фронта

6 ноября 1944 г.

Дорогие товарищи!

Трудящиеся Криворожья, собравшись на торжественное заседание в день XXVII годовщины Великой Октябрьской социалистической революции, со словами благодарности обращаемся к вам, дорогие наши освободители...

(...)

Чтобы помочь вам... мы, горняки и строители обязываемся восстановить и пустить в эксплуатацию еще десятки шахт бассейна. Мы заверяем вас,... что дадим руды столько, сколько потребуется для полного разгрома врага.

... 5 ноября знатный бурщик Иван Стадник, ... обурил 37 забоев, выполнил задание на 4.020 проц. Таких гвардейцев тыла в Кривбассе есть много. Мы не только строим шахты, заводы и предприятия, мы не только добываем руду, мы одновременно восстанавливаем наш город, культурно-бытовые учреждения. Около 100 больниц, поликлиник, консультаций и детских учреждений обслуживают трудящихся города. В 37 школах обучаются десятки тысяч счастливых советских детей, работают институты и техникумы, где куются кадры для нашей социалистической промышленности.

Воины Красной Армии! Вас ждут, как освободителей, миллионы советских людей. Слава нашей великой Отчизне!

Джерело: Днепропетровская область в годы Великой Отечественной войны Советского Союза (1941 – 1945 гг.) – Днепропетровск, 1962. – С. 302 – 303.

№ 219

**Из справки отдела металлургической промышленности ЦК
КП(б)У Центральному комитету КП(б) СССР о ходе
восстановления Криворожского железорудного бассейна**

15 декабря 1944г.

Согласно постановлению ГКО от 19 сентября 1944 г. в Криворожском железорудном бассейне Наркомчермета должно быть восстановлено к 1 декабря 1944 г. 33 шахты проектной мощностью 7370 тыс. т. железной руды в год с вводом в действие в 1944 г. по этим шахтам мощностей на 4500 тыс. т. железной руды в год.

По состоянию на 15 декабря фактически восстановлено 29 шахт проектной мощностью 6125 тыс. т. и введено в действие по этим шахтам мощностей на 4355 тыс. т. железной руды в год, что составляет к мощности добычи, установленной постановлением ГКО 97 процентов, к проектной мощности – 83,1 процентов.

С вводом в действие шахты им. Кирова проектной мощностью 2 млн. т., вступившей в пусковой период и шахты им. Коминтерна (клетевой подъем) мощностью 200 тыс. т., которая будет введена в действие в конце декабря 1944 г., постановление ГКО от 19 сентября 1944 г. о восстановлении и вводе в действие шахт Криворожского бассейна в 1944 г. будет значительно перевыполнено.

Постановлением ГКО Наркомчермет обязан обеспечить в IV квартале 1944 г. добычу руды на восстановленных шахтах Кривбасса в количестве 800 тыс. т. В соответствии с этим Наркоматом и Главкомом для треста «Кривбассруда» были установлены месячные планы добычи руды на октябрь – 205 тыс. т., на ноябрь – 245 тыс. т. и декабрь – 350 тыс. т.

Металлургический отдел ЦК КП(б)У

Джерело: ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 14. – Спр. 1071. – Арк. 281 – 282. – Передрук з машинописної копії.

№ 220

**Лист братів – двічі Героя Радянського Союзу Д. Глінки та
Героя Радянського Союзу Б. Глінки з фронту до своїх
земляків – криворіжців**

23 лютого 1945 р.

Дорогі земляки!

Ми пишемо Вам ці рядки з 1-го Українського фронту в дні, коли славні війська під командуванням Маршала Конєва здобули ще одну блискучу перемогу – зламали потужну оборону гітлерівців на Одері, форсували останній водний рубіж на підступах до Берліна.

...Могутнім плечем підтримує радянський народ свою армію в її переможному поході на Захід. І ось сьогодні, в день славного ювілею,* ми звертаємо свої думки, свої почуття до вас, трудівників тилу.

Ми горді тим, що в тяжких умовах війни криворіжці залишилися вірні своїм славним гірницьким традиціям. Дружна і єдина сім'я гірників по-боевому взялася за відродження Кривбасу. Піднялися копри над 34 шахтами, повернутими до життя, працюють інститути, школи, театри, оживають шахтарські селища. В творчій праці народилися нові імена героїв тилу. Ми пишаємося такими своїми земляками, як прославлені свердлії Іван Стаднік, Іван Кобзар, як бригадир кмсомольсько-молодіжної бригади будівельників Іван Черепенко і сотні інших.

Гірники і металурги Дніпропетровщини! Міцніше удари по ворогу! Пам'ятайте, - кожний видобутий вами кілограм руди, виплавленого металу служить великій справі нашої остаточної перемоги.

Під прапором великої Комуністичної партії, трудівники тилу, - вперед, на остаточний розгром ворога!

Двічі Герой Радянського Союзу
гвардії майор Дмитро Глінка.

Герой Радянського Союзу гвардії майор
Борис Глінка

Джерело: Днепропетровская область в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. (1941 – 1945гг.) – Сборник документов и материалов. – Днепропетровск, 1962. – С. 324.

PS. Упорядники цього збірника документів передрукували цей лист з обласної газ. «Зоря» – 23 лютого 1945 р. Втім є підозра, що друкуючи цей лист в 1962 р., редакція «втрутилася» в його зміст і вилучила традиційні – й навіть обов'язкові в умовах війни! – слова слави «великому вождю всіх народів й організатору наших перемог» товаришу Сталіну. Зробити таке припущення змушує і той факт, що в тому виданні, ані в редакторській передмові, ані в документах вже не можна було знайти прізвища Й. Сталіна, як і немає жодної згадки про нього. І це цілком логічно: від 30 червня 1956р. в СРСР починалася кампанія з подолання культу особи Сталіна і його наслідками.

В цьому виданні – «Кривий Ріг ...» - вміщено фрагмент документа (листа братів) із збірника «Днепропетровская область...» при повному збереженні його змісту, стилю, правопису і навіть риторики й «духу» того часу в умовах якого брати-герої писали цей лист.

Примітки:

*Лист - привітання землякам був приурочений до першої річниці визволення Кривого Рогу та одночасно й до 27-х роковин сворення в 1918 р. Червоної Армії. Ось у якому контексті в листі і йдеться про «день славного ювілею». Він мав виразну мету: підтримати трудовий героїзм земляків і надихнути їх на нові звершення. За формою та змістом цей лист є типовим документом доби війни; така форма звернення до земляків із закликком мобілізувати всі сили задля остаточного розгрому ворога була дуже поширеною.

У довоєнні роки брати навчалися в неповній середній (семирічній) школі № 12, нині це загальноосвітня школа № 5. На її фасаді встановлено меморіальний знак на вшанування їх, а також ще чотирьох колишніх учнів цієї ж школи. Відтак, тут у граніті увічнено імена: двічі Героїв Радянського Союзу, пілотів – Дмитра Борисовича Глінки і Василя Ільча Міхлика та Героїв Радянського Союзу, пілотів – Бориса Борисовича Глінки, Віктора Макаровича Дудніченка, Івана Олександровича Кобилянського та Івана Васильовича Лавроненка. Зауважимо, що всі вони були пілотами. Ця школа – своєрідна кузня

героїв-авіаторів – є повноправним *«рекордсменом»* *Кривого Рогу за кількістю своїх вихованців, які отримали в роки навали найвищу відзнаку держави – звання Героя Радянського Союзу.*

У фондах кімнати-музея школи зберігаються матеріали й документи про звитягу цих героїв-льотчиків. Фото меморіальної дошки Героям – вихованцям цієї школи - подано нижче.

№ 221

**Фото меморіальної дошки
встановленої на фасаді школи № 5 (колишня - № 12)**

Джерело: Фото В.В.Стецкевича. – травень 2017 р.

Науково-документальне видання
Стецкевич Віталій Вікторович
Шайкан Валентина Олесіївна
Шляхтич Роман Петрович
Дробот Артур Олександрович
Левченко Євгенія Миколаївна
Мельник Олександр Олександрович
Рукавіщин Ігор Анатолійович
Фасольняк Юрій Юрійович
Чубенко Андрій Євгенович

**КРИВИЙ РІГ:
Пам'ять міста 1941-1945 рр.
у документах і матеріалах**

Видавничий дім ДВНЗ «Криворізький національний університет»
В.о. обов'язки директора О.В. Соломений
Технічний редактор Н.Підпригора
Редактор, коректор І.В.Ланова
Комп'ютерний набір та верстка Ю.Ю. Фасольняк, Н. Підпригора
Дизайн обкладинки і книги В.В. Стецкевич, Ю.Ю. Фасольняк

Підписано до друку 30.05.2018.
Формат 60x84/16. Ум. др. арк. 30
Папір Holmen Book 55 г\м²
Тираж 100 прим. Замовлення №30-05/18

Видавничий центр ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4328 від 24.05.2012 р.
вул. Матусевича, 11. Кривий Ріг, 50027. тел 409-17-23

Надруковано у повній відповідності до оригінал-макету,
наданного авторами

Надруковано в ТзОВ «Друкарня «Октан-принт»
пр. 200 річчя Кривого Рога, 17, (зуп. «Спаська»),

 fb.com/oktanua oktanua oktanprint@ukr.net
<http://oktanprint.com.ua>

   (067) 46-46-102, (067) 562-40-21

ТИПОГРАФИЯ ОКТАН-ПРИНТ